

**40 ANYS,
40 RAONS**

40 anys, 40 raons
Benvinguda
INCASÒL 40è aniversari
Primera edició: Juny 2021
Director de l'INCASÒL: Albert Civit
Comissariat i text: Roger Subirà
Coordinació interna: Roger Rosich
Disseny: wearejoin.com
Empresa d'impressió: Agpograf

- «El discurs ecològic sobre el planeta Terra, la fam al món i les amenaces per a la vida ens impulsen, com a filòsofs que som, a mirar humilment cap al **sòl**. Ens posicionem a favor del **sòl**, no de la Terra. Venim del **sòl** i és al **sòl** on van a parar els nostres excrements i les nostres restes. I el **sòl** —el seu conreu i la nostra submissió a aquest— no forma part dels temes que aclareix la filosofia en la tradició occidental.
- »Com a filòsofs que som, busquem per sota els nostres peus, perquè la nostra generació ha perdut la seva base en el **sòl** i en la virtut. Quan parlem de virtut ens referim a l'ordre, la forma i la direcció de l'acció que es fonamenta en la tradició, que està conformada pel lloc i afinada per les tries que es fan dins de l'abast de qui actua. Ens referim a la pràctica reconeguda com a bona dins una cultura compartida que fa créixer els records d'un lloc.
- »Ens adonem que aquesta virtut es fonamenta tradicionalment en el treball, els oficis, l'habitatge i el patiment, que no recolzen en una terra abstracta, un entorn o un sistema energètic, sinó en el mateix **sòl** que aquestes accions han enriquit amb les seves petges»

Declaració conjunta, redactada per Ivan Illich a Habenhausen, Alemanya, el 6 de desembre del 1990, en col·laboració amb Simar Groeneveld, Lee Hoinacki i altres amics

ORGULL D'EMPRESA PÚBLICA

Fa uns dies vaig estar rellegint la publicació que es va editar per commemorar els vint anys de l'Institut Català del Sòl (INCASÒL). Data de setembre del 2002 i porta per títol *20 anys fent ciutat*. És un llibre preciós, que crida l'atenció perquè llueix una il·lustració de Perico Pastor a la portada. Tanmateix, el que més em va agradar de revisar aquelles pàgines va ser recordar on érem fa dues dècades, què havíem aconseguit aleshores i confirmar que, ja en aquell moment, érem conscients de l'enorme potencial d'aquesta empresa pública amb què mantinc vincles professionals i emocionals molt estrets.

Transcorreguts gairebé uns altres vint anys, presentem el catàleg de l'exposició dels quaranta anys de l'INCASÒL («40 anys, 40 raons»), una mostra evocadora del nostre passat i inspiradora de cara al futur, que vam inaugurar al Palau Robert de Barcelona i ha viatjat per diferents indrets del país. És una mostra també adaptada a la pandèmia de la COVID-19, que ha transformat les nostres vides i que indefugiblement ens ha fet replantejar algunes prioritats.

Sempre vull recordar que la creació de l'INCASÒL va ser la quarta llei aprovada pel Parlament de Catalunya restituit, el desembre del 1980. Ho recordo i reivindico perquè crec que és un fet revelador: en aquell moment ja sabíem que el fet de disposar d'una eina per intervenir en el sòl i

en l'habitatge era estratègic per construir el país.

L'Estatut establia que l'urbanisme, les polítiques de sòl o l'ordenació territorial eren una competència exclusiva de la Generalitat, i amb això vam crear el principal agent de desenvolupament urbà del país, sigui per al sòl d'activitat econòmica, per al sòl residencial, per a l'habitatge protegit, per a la remodelació de barris o per al patrimoni arquitectònic, així com per revitalitzar les nostres ciutats o pobles de totes les dimensions. Crec sincerament que en aquests quaranta anys hem fet molta i molt bona feina.

Celebrar aquests quaranta anys em fa una il·lusió especial perquè tinc l'orgull d'haver dirigit aquesta empresa pública de la Generalitat durant cinc anys, entre el 2013 i el 2018. Abans havia estat director general d'Arquitectura i Habitatge, precisament quan es va editar el llibre dels vint anys, i també havia participat en la seva creació. Des del 2018, com a conseller de Territori i Sostenibilitat, soc president del consell d'administració de l'INCASÒL. És, doncs, un vincle estret i llarg en el temps. Una de les satisfaccions més grans que experimento és quan culmina un projecte que he vist néixer i créixer.

El compromís del Govern i del Departament de Territori i Sostenibilitat amb els 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'Agenda 2030 de Nacions Unides és absolut. Per fer-ho, estem impulsant l'Agenda Urbana de Catalunya, l'objectiu número 11, que ens permetrà

afrontar els reptes de les nostres ciutats i viles. A més, forma part d'una Agenda Verda de Catalunya 2030 que ha d'estar al centre de totes les nostres accions. L'Agenda Urbana de Catalunya ens ha servit per reinterpretar i projectar l'activitat de l'INCASÒL des de diversos punts de vista, com explica en aquest mateix catàleg Albert Civit i Fons, el seu director.

El maig del 2020, des del Govern vam crear la Comissió per a l'Elaboració del Pla per a la Reactivació Econòmica i Protecció Social (CORECO), que ens va permetre escollir quines iniciatives podien servir de motor per a la recuperació socioeconòmica del país. Tenim l'obligació d'aprofitar l'oportunitat per situar la transició ecològica en totes les nostres polítiques públiques. Així ho farem igualment amb els mecanismes de recuperació de plans com el Next Generation o el REACT-EU. De fet, en els darrers mesos hem dedicat molts esforços a identificar els projectes que ens han de fer sortir de l'atzucac de les tres emergències: la climàtica, la sanitària i la social.

Durant aquests quaranta anys, l'INCASÒL ha treballat sempre incorporant les millors pràctiques disponibles (em refereixo també a la connexió amb l'ITeC). Aquesta empresa pública ha desenvolupat una manera de fer, tendint a l'excel·lència, que ha fet millorar la qualitat dels habitatges, per citar-ne un exemple. Aquestes millors pràctiques són ara dins l'Agenda Verda i dins l'Agenda Urbana sovint parlem d'Agenda Urbana, Rural i Territorial, per incorporar tots els matisos del nostre territori i amb l'INCASÒL podrem moure les palanques que han de servir per dinamitzar la nostra economia, fer-la més sostenible, tecnològica i ecològica, i orientar-la a aconseguir la màxima protecció social. Perquè el que ens mou són les persones i el seu benestar.

En tot aquest temps hem gestionat projectes complexos que en moltes ocasions han hagut d'equilibrar el vessant públic i privat, la part sectorial i territorial, la part legislativa i executiva. Sigui com sigui, s'ha de garantir la viabilitat econòmica, tècnica i política de cadascuna de les iniciatives, però, per damunt de tot, la sostenibilitat econòmica, ambiental i social. No obstant això, ara anem

una passa més enllà i demanem que aquests projectes contribueixin a fer un país més verd, més resilient i més pròsper. Ho devem a les generacions que ens succeiran. De fet, per fortuna ja ens ho reclamen i no els podem decebre ni condicionar el seu futur.

Futur vol dir centrar-nos més en aquesta necessitat de crear condicions, condicions territorials que permetin inversions que dinamitzin l'economia i generin ocupació, per mantenir i augmentar l'estat del benestar, de protegir socialment i de fixar-nos encara més en l'Agenda Verda. Aquesta ha de ser la nostra guia.

Els tres àmbits de treball de l'Institut el nom familiar amb què ens hi referim els qui l'hem viscut de prop o hi hem treballat han estat el sòl, l'habitatge i el patrimoni. En la nostra cartera hi ha grans projectes, alguns molt mediàtics, però també milers d'habitatges, especialment de protecció oficial, per no parlar de la remodelació de barris i la renovació urbana duta a terme arreu del país.

M'agrada dir d'una tirada els noms d'alguns d'aquests barris perquè serveixen per calibrar l'enorme tasca feta i ens recorden aquesta història plena d'èxits que hem de seguir protagonitzant. Penso en Arraona, Sant Cosme, Capipota o Trinitat.

I tot plegat, aquestes quatre dècades de feina no haurien estat possibles sense l'equip de servidors públics de l'INCASÒL. Gent amb una professionalitat incontestable, autèntics especialistes en les seves àrees, innovadors en els seus camps, generosos en la transferència del coneixement cap a la societat civil i també cap als camps com ara l'arquitectura, l'urbanisme, la construcció o el patrimoni.

Tenim una empresa pública orgullosa de la feina que fa i està disposada a seguir-la fent amb il·lusió i eficàcia, sempre adaptant-se a les necessitats de la societat a la qual serveix. Enhorabona pel que hem fet, gràcies, i tant de bo puguem escriure moltes més pàgines de construcció del país.

Damià Calvet i Valera
Conseller de Territori i Sostenibilitat

CARREGATS DE RAONS

Celebrar el 40è aniversari de l'Institut Català del Sòl ha estat una bona excusa per fer una parada en el camí. Una aturada per reflexionar sobre aquests quaranta anys com a empresa pública, a què ens hem dedicat, què fem ara, on som, i sobretot aturar-nos a pensar cap a on anem, cap a on volem encaminar-nos en el futur.

La millor eina per ajudar-nos a fer aquesta reflexió ha estat, sens dubte, l'exposició «40 anys, 40 raons». Ha estat la millor eina per mirar enrere, per avaluar-nos en el present i per pensar en el futur. Ha estat la millor eina per, fins i tot, posar en dubte el nom que donem a les coses. I no és exagerar: l'exposició ens ha fet pensar en com anomenem les nostres tasques, en si aquestes tenen denominacions caduques i en si cal plantejar-nos donar-hi voltes. Les que calguin, sobretot pensant en els nous barems i estàndards de sostenibilitat o d'agenda urbana, mirant d'adaptar-nos al present i creant un bon relat per a l'esdevenidor.

El 40è aniversari i l'exposició, en definitiva, ens han ajudat a explicar-nos. Ens ha servit per entendre'ns. Ha estat una bona autoteràpia col·lectiva del nostre jo corporatiu. Ens ha servit per veure la nostra evolució com a empresa pública.

El bagatge de l'INCASÒL és impressionant: més de 74.000 habitatges de protecció construïts, 9.600 famílies real·lotjades en 27 barris constructivament i socialment degradats (i ara totalment renovats), 175 polígons industrials nous que han allotjat més de 2.600 noves empre-

ses que bullen d'activitat i 217 barris residencials nous totalment integrats a les ciutats existents que han donat cabuda a més de 75.000 noves llars, amb una inversió total que ha representat més de 5.500 milions d'euros.

I així i tot: no n'hi ha prou.

I precisament per això, perquè sabem que no n'hi ha prou, vam creure molt convenient que l'origen dels continguts de l'exposició «40 anys, 40 raons» i d'aquesta feina de repensar-nos fos dels mateixos treballadors de l'INCASÒL. Que fos una proposta feta pels treballadors i amb els treballadors. Que fos el personal de l'Institut el que subministrés la informació, la reflexió i la condensació del que volíem explicar expositivament i de cap a on volem enfocar els nostres esforços els pròxims anys.

Totes les iniciatives mundials que s'han tirat endavant aquests darrers anys ens ajuden a reflexionar sobre aquests aspectes. Els objectius de desenvolupament sostenible i la Nova Agenda Urbana a escala global, així com les seves adaptacions a escala nacional i local, són elements que cal incorporar al nostre dia a dia, a les nostres operacions i a la nostra mentalitat d'urbanistes, sigui quina sigui la professió que exercim: arquitectura, enginyeria, geografia, dret, economia, sociologia, paisatgisme, agricultura, geologia, mobilitat, etc. Calia incorporar els conceptes d'aquesta agenda a l'urbanisme convencional: la mobilitat sostenible, l'economia circular, el canvi climàtic i la salut

són conceptes que quedaran per sempre lligats a l'evolució de les ciutats.

En aquest sentit hem adoptat els sis eixos de l'Agenda Urbana de Catalunya com a element vertebrador de la nostra activitat: salut, benestar, qualitat urbana, prosperitat, canvi climàtic i bon govern. Aquests sis eixos s'han reinterpretat per adaptar-los a l'activitat de l'INCASÒL.

L'eix de salut emmarca les activitats relacionades amb el model urbà i quin rol desenvolupen les ciutats i els pobles dins l'equilibri global entre salut i naturalització del planeta i dels qui l'habiten. El paper dels entorns urbans és absolutament cabdal en el necessari retrobament de l'equilibri dels ecosistemes i l'aturada del canvi climàtic, així com en la seva incorporació als metabolismes circulars en el tractament dels serveis, de l'energia, de l'aigua i del cicle de la matèria. La preservació i compatibilitat dels espais d'alt valor ecològic amb les ciutats i pobles, la creació d'infraestructures verdes per millorar, entre d'altres, el cicle de l'aigua, la urbanització de nous parcs i espais verds i la integració del paisatge i els elements naturals als espais urbans són exemples que podrem trobar en aquest eix.

L'eix del benestar se centra en un dret tan essencial i tan posposat com l'habitatge assequible. Catalunya no compta encara amb la possibilitat de respondre a aquest dret malgrat que s'han realitzat molts esforços al respecte, tant en la rehabilitació dels habitatges traspassats pel franquisme i en l'evolució del model d'habitatge social com en la construcció d'habitatge social massiu durant els anys noranta. Tot i això, la manca d'arrelament del lloguer com a tinença i una manca d'acord polític global en aquesta matèria han ocasionat un parc públic feble que no ha permès regular el preu ni respondre a la crisi social apareguda després de l'esclat de la bombolla immobiliària. Els esforços per crear aquest parc en unes condicions de renovació i segons uns models que se centren en les noves maneres d'habitar i de conèixer centren aquest eix. Fan falta polítiques de llarg termini i pactes nacionals per produir aquest parc sense més dilació.

L'eix de la qualitat urbana és un dels eixos principals de l'actuació de l'INCASÒL, tant pel que fa al model d'encaix territorial que té el nostre país, amb un conjunt de ciutats ben travades, com pel que fa al model mediterrani de

les ciutats en la seva morfologia: compacte, vertebrat i complex, que forma un conjunt de pobles i entorns urbans que tant envegen altres cultures. No obstant això, no exempt de problemes, la necessitat de tenir una ciutat inclusiva, que no generi desigualtats socials, el concepte de reciclatge urbà i la necessitat de mantenir l'existent al dia són conceptes encara a millorar. Alguns aspectes com ara la preservació del patrimoni arquitectònic, la millora dels nuclis històrics, la creació de centralitats urbanes o la reversió de situacions de degradació de barris i la seva regeneració són matèries que s'hauran d'abordar intensament en els pròxims anys. La cohesió social és un element clau de l'Agenda Urbana de Catalunya i electe de desenvolupament sostenible: que ningú no es quedi enrere.

L'eix de prosperitat és també un dels punts elementals de bona part de l'essència de l'INCASÒL en relació amb l'impuls de l'activitat econòmica en tot el país i amb la tradició històrica de Catalunya de revertir les diferències entre la Catalunya urbana i la Catalunya rural dins de la gran aspiració de la «Catalunya ciutat». Fomentar l'activitat industrial a les economies locals i facilitar la implantació d'una xarxa extensíssima de mitjana i petita indústria, tan característica del nostre país, és un dels objectius que ens obsessiona. Però també la recerca de talent i activitats estratègiques, siguin de dintre o siguin de fora, que ens facin ser coneguts arreu, ajudin a ser porta d'entrada de les inversions internacionals i promoguin la ja forta capacitat exportadora del nostre país. I tot això en unes condicions noves, on l'economia circular i digital prenen el relleu a aquests sectors industrials que no són compatibles amb l'entorn ni mediambientalment responsables, i alhora que es promou també la recerca i la transferència de coneixement.

En canvi, l'eix del canvi climàtic és segurament un dels eixos més nous per a la nostra institució o, si més no, un dels quals hem tingut menys consciència a l'hora d'intervenir. Fa temps que l'INCASÒL ha intervingut activament en el territori i en el paisatge de Catalunya, segurament per manca d'instruments del Govern, i ha adquirit i preservat espais d'alt valor natural, introduït noves formes de gestió que permeten la sostenibilitat ambiental del territori, recuperat espais degradats i apropiat la producció agrícola i ramadera a la ciutat. Ha arribat doncs ara el moment en què totes aquestes actuacions s'agrupin dins

d'un eix d'activitat que té com a objectiu la lluita contra el canvi climàtic i la protecció del nostre clima mediterrani amenaçat pels darrers episodis d'incendis, inundacions i tempestes. La preservació ambiental i la reducció de la petjada ecològica passen a ser essencials en el full de ruta d'aquesta organització i l'INCASÒL ha d'aportar el seu gra de sorra en temes tan cabdals com el desplegament de les energies renovables.

Finalment, un dels altres pilars de l'existència de l'INCASÒL és la seva relació amb el món local, sintetitzada en l'eix del bon govern. En aquest eix hem volgut explicar tots els temes relacionats amb els qui són en realitat els nostres companys de viatge, els ajuntaments, el món local, tant pel que fa als temes de planificació com pel que fa als complexos temes de gestió urbanística. L'INCASÒL no tindria motiu de ser, no podria actuar sense la participació d'aquesta capa de l'administració. En aquest sentit, tant pel que fa al foment de la participació de la ciutadania com en el suport a la construcció d'equipaments o a la participació en consorcis urbanístics per tirar endavant projectes urbanístics d'alta complexitat, infraestructurals o socials en proximitat, els ajuntaments són els nostres aliats. No, saltres tenim sentit si participem amb el món local.

Amb tot aquest bagatge vam buscar un comissari extern de l'exposició, algú que ens coordinés i ens posés la música de la lletra que escrivien les treballadores i treballadors de la casa, per tal de tenir una visió completa de l'Institut. Que la reflexió fos fruit de la intel·ligència col·lectiva. I així va ser.

Vam escollir l'arquitecte Roger Subirà, amb experiència en exposicions d'aquesta mena. Ha estat l'impulsor actiu de moltes idees i el motor que ha generat la reflexió de les persones de l'INCASÒL que ell coordinava. La seva proactivitat, la seva visió de la proposta i la seva creativitat van encarrilar l'exposició. Ens va ajudar molt a sintetitzar-nos, a entendre'ns i a trobar solucions creatives als problemes que la concepció de l'exposició comportava. Amb la seva tasca ens ha ajudat a molt més que a tenir una exposició del 40è aniversari.

També cal mencionar Narcís Font, company d'estudi d'arquitectura de Roger, per la seva tasca tècnica per dur a terme l'exposició, així com les adaptacions de l'exposició en itinerància.

Amb aquest equip hem acabat concebant una exposició entenedora i reveladora. Una exposició que ens explica a la gent alhora que ens endreça internament. Una exposició comprensible i fàcil, sense perdre cap dels matisos de les moltes i molt diverses tasques que l'INCASÒL duu a terme, no sempre fàcils d'explicar. I no sols ens volem explicar a la ciutadania, sinó que volem anar més enllà, i explicar-nos a través de les grans demandes del nostre temps: el canvi climàtic i les seves conseqüències, l'alt nivell d'urbanitat a les ciutats o la convivència en temps de pandèmia per la COVID-19.

Els relats, la síntesi d'idees, la museografia, el què i el com de l'exposició volen acabar sent el que ha de ser l'INCASÒL. I especialment el com. La instal·lació en contenidors de port als jardins del Palau Robert de Barcelona és una proposta innovadora i disruptiva en el format, així com els colors que representaven els Objectius de Desenvolupament Sostenible.

El què i el com han estat casos d'èxit. El resultat és molt positiu. I més positiu ens sembla que aquesta exposició pugui arribar arreu del nostre país, perquè l'Institut treballa per tot Catalunya i volem arribar a tots els catalans i catalanes. En aquest sentit hem previst unes itineràncies per diferents ciutats del país que ens han d'ajudar més a explicar-nos i a fer arribar la nostra feina als set milions i mig de catalanes i catalans.

L'exposició ens ha ajudat molt en el present i ens serà arquitectura de futur. Totes i cada una de les quaranta raons són la millor construcció possible.

Amb aquest 40è aniversari i amb aquesta exposició ens hem carregat de raons per tirar endavant, per avançar en la nostra tasca al servei de Catalunya.

Albert Civit i Fons
Director de l'Institut Català del Sòl

Camps del Francoí vistos des del mirador de Sant Pere del Puig. El Baix Camp

Observatori del Paisatge de Catalunya (Jordi Salinas)

→

L'INSTITUT CATALÀ DEL SÒL ÉS UNA EMPRESA PÚBLICA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA, VINCULADA HISTÒRICAMENT AL DEPARTAMENT DE TERRITORI I SOSTENIBILITAT (ARA, DEPARTAMENT DE POLÍTIQUES DIGITALS I TERRITORI), D'ACORD AMB LA LLEI 4/1980, DE 16 DE DESEMBRE, PER LA QUAL ES CREA L'INSTITUT CATALÀ DEL SÒL, I AMB LES POSTERIORIS MODIFICACIONS I ELS AJUSTOS, LES SEVES FUNCIONS INCIDEIXEN PLENAMENT EN EL CAMP DE L'ARQUITECTURA, TANT PEL QUE FA A L'EDIFICACIÓ COM PEL QUE FA A L'URBANISME.

L'Institut Català del Sòl ha esdevingut, després de quaranta anys d'història, el principal agent de desenvolupament urbà de Catalunya, tant en l'àmbit residencial i dels sectors destinats a les activitats econòmiques com en l'àmbit estratègic, mitjançant l'impuls de plans directors.

L'Institut Català del Sòl ha celebrat, l'any 2020, el quarantè aniversari de la seva creació amb un variat programa d'actes i activitats obert al personal que hi treballa i a la ciutadania. Es vol aprofitar l'efemèride per retre comptes de l'actuació i dels resultats aconseguits durant aquest temps i, alhora, obrir un espai de reflexió i de propostes per encarar el futur.

Per tal de celebrar els quaranta anys de l'INCASÒL, l'empresa va decidir preparar el programa d'actes tenint com a element principal una exposició divulgativa itinerant que es va veure per primer cop als jardins del Palau Robert de Barcelona i, posteriorment, a Girona i Manresa, i que, abans que acabi l'any 2021, visitarà la Seu d'Urgell i Tortosa.

El procés de concepció de l'exposició, tant per part del comissari com, sobretot, pel mateix Institut, ha generat una important quantitat de material i una profunda reflexió interna que s'ha volgut recollir en aquest llibre, que amplia i aprofundeix en les mateixes temàtiques que són presents a l'exposició; en aquell cas, més adaptades a l'agilitat del llenguatge expositiu i per a un públic més divers i generalista. Aquesta visió divulgativa s'ha volgut mantenir en el format escrit, però el format en llibre requereix i possibilita més rigor científic i acadèmic en les argumentacions i més contextualització de les actuacions i decisions de la institució, dins d'un context més general, alhora que local i internacional.

El programa d'actes del quarantè aniversari de l'Institut Català del Sòl va començar a gestar-se el mes de setembre del 2019. L'únic requeriment previ que s'havia marcat l'Institut era «donar a conèixer què ha fet la institució al llarg d'aquests quaranta anys, què fa actualment i què vol fer en un futur». Diversos equips van presentar propostes per al comissariat dels actes i tenien en comú una clara voluntat divulgativa, unida a un reconeixement que l'INCASÒL és una institució difícil d'entendre per part de la ciutadania i que, fins i tot aquelles persones més properes al sector de l'arquitectura i l'urbanisme desconeixien la seva diversitat.

L'únic referent que teníem de partida i que podia ser útil per establir una línia de continuïtat amb les efemèrides anteriors de l'INCASÒL són els dos llibres que recullen els actes del vintè i del trentè aniversari de l'Institut. Es tracta de dos volums molt complets que volien donar compte del volum d'activitat de la institució durant el període, acompanyats d'una sèrie de reflexions que situen els camps d'interès de l'Institut en el moment de la publicació. El moment actual és força diferent: el decenni que va del 2010 al 2020 encara està molt marcat per la davallada de l'activitat dels anys de la crisi, mentre que moltes actuacions i molts programes que es van posar en marxa quan va arribar la recuperació encara no han vist la llum. D'altra banda, l'ordenació dels llibres anteriors posava molt d'èmfasi en la distribució geogràfica de les actuacions, sigui ordenant-les per comarques o per vegueries. En alguns casos, aquesta territorialitat es va reforçar amb textos dels alcaldes de les poblacions on es van dur a terme actuacions de rellevància, alcaldes tan emblemàtics com Jaume Ros, Josep Maria Ballesteros, Germà Bel o Santi Vila (Lleida, Tarragona, Tortosa i Figueres). Dins de cada àmbit geogràfic, els projectes de l'INCASÒL es van ordenar al voltant de cinc tipologies molt generals: promoció d'habitatge social, desenvolupament de sòl residencial, desenvolupament de sòl per a activitats econòmiques, rehabilitació de barris i rehabilitació de patrimoni. En algunes ocasions, aquesta darrera línia d'activitat quedava menys representada per dues raons: es feia per delegació d'altres departaments i no per iniciativa pròpia, i tenia publicacions específiques molt detallades dedicades a la rehabilitació d'edificis patrimonials i nuclis històrics (la darrera de les quals es va publicar el passat 2020). Ambdues publicacions, la dels vint i la dels trenta anys, incloïen reflexions de persones internes o externes a l'Institut encaminades a explicar els principis generals que s'observaven en cadascun dels cinc àmbits d'actuació.

El projecte que va resultar escollit i que culmina en aquesta publicació (després d'haver-se adaptat a format audiovisual i expositiu i a un cicle de debats) parteix de la base que redundar en els formats ja coneguts per explicar l'Institut Català del Sòl no tindria la capacitat de fer arribar un missatge clar al públic, tant pel que fa a la tasca diària de la institució com a l'enorme rellevància que les actuacions de l'INCASÒL han suposat per al desenvolupament urbà de pobles i ciutats i del conjunt del territori català en els darrers quaranta anys. D'altra banda, i no

menys important, aquesta forma d'explicar-se no era un reflex de l'enorme diversitat de professionals i dels tipus d'accions que conviuen a l'Institut.

En els primers contactes, tant amb membres de l'equip directiu com, més endavant, amb personal tècnic de la casa, de seguida va quedar palès que es tendia a explicar el dia a dia de l'Institut a través dels instruments de gestió o de planejament que feien possible tirar endavant els projectes i no es posava tant d'èmfasi, en canvi, en el resultat final d'aquestes actuacions i, encara menys, en l'efecte que aquestes actuacions tenien per a la ciutadania. Dit d'una altra forma, el discurs tendia a prendre un caràcter tècnic i a explicar tot l'instrumental de gestió que feia possible la tasca de l'Institut i que, en canvi, costava molt definir-la en termes de retorn social. En la nostra opinió, aquest últim aspecte, el retorn social de les actuacions de l'Institut, havia de ser el que donés estructura al discurs i al relat dels quaranta anys de l'INCASÒL i diferia substancialment del que s'havia fet per als vint i els trenta anys.

El que dona sentit a la tasca del comissari (quan es tracta d'explicar una institució de la qual no forma part) és que aquest proposa un nou prisma amb el qual es mira la institució, un nou marc per explicar-se de forma diferent, i aquest marc general era precisament el que calia trobar. Hi havia diverses condicions de partida: els ecos de la crisi posterior al 2007 no només són encara molt presents, sinó que en explicar els darrers deu anys no es podia eludir una aproximació a aquesta crisi. Si es llegeix el llibre del trentè aniversari de l'Institut, es veu clar que, per ben poc, es va poder obviar la profunditat de la crisi, que ja era una realitat en el moment de la publicació. Això, per a nosaltres, no era possible; calia recollir un canvi de sensibilitat profundíssim envers aspectes clau com la confiança en les institucions democràtiques entre les quals es compta l'INCASÒL com a empresa pública. D'altra banda, situacions no resoltes ara fa deu anys són avui molt més centrals, com la crisi de l'accés a l'habitatge, per exemple. D'altres, com el canvi climàtic, impulsen i acceleren canvis en els entorns urbans que són capaços de redefinir totalment l'urbanisme, unes tendències que eren encara poc perceptibles fa deu anys. L'escenari català també és absolutament divers al de fa deu anys; recordem que la primera gran manifestació independentista que es considera el tret de partida del «procés» va ser l'any 2012. L'escenari conflictiu que s'obre

després dels referèndums i del judici del procés ha canviat completament l'escenari polític català i ha tingut un fort impacte en la nostra societat. Internacionalment, l'escenari és també més complex i amb nous elements de conflicte a escala mundial: si l'any 2010, quan es va publicar el llibre del trentè aniversari, acabava d'elegir-se el primer president de raça negra als Estats Units, aquest llibre comença a escriure's amb Donald Trump encara al poder, amb tot el que això va significar, i mentre s'escriu se celebren unes eleccions convulses després de les quals s'acaba assaltant l'edifici del Capitoli de Washington. No és d'estranyar que hi hagi una sensació generalitzada que el moment actual té alguna cosa de «passar la pàgina» o de «canvi de cicle històric», i com tots els canvis històrics s'acompanyen d'angoixes, incerteses i moviments reaccionaris o populistes.

Com es pot explicar l'INCASÒL d'una forma més entenedora, deixant clara la seva funció social, i lligar-ho, a més, a la consciència d'un moment generalitzat de canvi? Com es posen les bases per a l'explicació del paper que l'Institut pot tenir en el futur quan redefinim els principis de l'urbanisme a escala mundial? La resposta no va tardar a aparèixer quan es va lligar el discurs a l'Agenda 2030 de les Nacions Unides i la seva transposició a la realitat catalana a través de l'Agenda Urbana de Catalunya.

OBJECTIUS GLOBAIS
de Desenvolupament Sostenible

EL QUARANTÈ ANIVERSARI DE L'INSTITUT CATALÀ DEL SÒL ARRIBA EN UN CONTEXT DE CANVIS PROFUNDS: UN MOMENT CRUCIAL PER AL FUTUR DEL NOSTRE PAÍS I DEL NOSTRE PLANETA EN QUÈ PODEM CONSTRUIR PLEGATS UN FUTUR HORIZZÓ DE PROSPERITAT O VEURE'NS SUPERATS PER DINÀMIQUES I CONFLICTES QUE POSEN EN PERILL EL MODEL DE BENESTAR.

ES CONTINUA DEGRADANT EL MEDI AMBIENT A ESCALA MUNDIAL: PUJA EL NIVELL DEL MAR, S'ACCELERA L'ACIDIFICACIÓ DE MARS I OCEANS, ELS QUATRE DARRERS ANYS HAN ESTAT ELS MÉS CALOROSOS DES QUE HI HA REGISTRES, UN MILIÓ DE PLANTES I ANIMALS ESTAN EN PERILL D'EXTINCIÓ, ETC. MÉS ENLLÀ DEL MEDI AMBIENT, EN MOLTS PAÏSOS LES DESIGUALTATS AUGMENTEN I LA FAM PERSISTEIX, L'ODI RACIAL I LA POBRESA EXTREMA SÓN LLUNY D'ERRADICAR-SE, I L'ESCOLARITZACIÓ UNIVERSAL I LA IGUALTAT DE GÈNERE SÓN LLUNY D'ASSOLIR-SE.

Ara, més que mai, cal una resposta contundent i ràpida i, amb aquest objectiu, l'any 2015, les Nacions Unides van fer un pas endavant amb la promoció de l'Agenda 2030, un ambiciós pla que té per objectiu assolir un model de prosperitat compartida en un món sostenible; un objectiu amb el qual el govern de Catalunya està plenament compromès.

L'Agenda 2030 es concreta en els disset Objectius de Desenvolupament Sostenible.

El programa de l'Agenda 2030, ben explicat a través dels disset Objectius de Desenvolupament Sostenible, és un programa d'actuació, però, sobretot, és un diagnòstic molt acurat del moment actual. En un moment en què l'Agenda 2030 està en boca de tothom i s'ha assumit com un element clau del programa d'actuació de moltes administracions públiques, es va considerar que qualsevol ocasió per explicar-ho a la ciutadania s'havia d'aprofitar. Per això, en el discurs de l'exposició i en la lectura del llibre s'introdueix l'Agenda 2030 i les agendes urbanes de forma transversal, tot posant especial èmfasi a les derivades de transformació dels hàbitats humans, una idea que és clau per al conjunt del programa.

Els disset ODS, però, encara no oferien una estructura útil per explicar l'INCASÒL, ja que molts d'aquests s'allunyen de la tasca de l'Institut i alguns, fins i tot, són només tangencials a la realitat catalana. En canvi, les primeres aproximacions a la redacció d'una Agenda Urbana de Catalunya (que començava l'any 2019 amb un gran procés participatiu per a la seva definició) s'estructuraven al voltant de l'ODS número onze i proposaven una ordenació en sis eixos temàtics que es vinculaven molt directament a les dinàmiques dels espais urbans, quadraven d'una forma sorprenent amb les tasques de l'Institut i oferien, per tant, una nova forma de narrar-les i contextualitzar-les.

L'OBJECTIU DE DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE NÚMERO ONZE FA REFERÈNCIA A ASSOLIR CIUTATS I ASSENTAMENTS HUMANS INCLUSIUS, SEGURS, RESILIENTS I SOSTENIBLES.

EL MÓN S'ESTÀ URBANITZANT CADA VEGADA MÉS: DES DE L'ANY 2007, MÉS DE LA MEITAT DE LA POBLACIÓ MUNDIAL VIU EN CIUTATS I ES PREVEU QUE AQUESTA PROPORCIÓ AUGMENTI FINS AL 60 % L'ANY 2030. LES CIUTATS I LES ÀREES METROPOLITANES SÓN MOTORS PER AL CREIXEMENT ECONÒMIC I CONTRIBUEIXEN AL 60 % DEL PIB MUNDIAL, PERÒ, D'ALTRA BANDA, REPRESENTEN APROXIMADAMENT EL 70 % DE LES EMISSIONS MUNDIALS DE CARBONI I MÉS DEL 60 % DEL CONSUM DE RECURSOS.

Cada vegada més, el benestar i la salut de les persones, així com l'evolució de les dinàmiques mediambientals a escala planetària, dependrà del correcte funcionament dels pobles i les ciutats. Per això, per assolir els disset Objectius de Desenvolupament Sostenible, les Nacions Unides confien en l'acció dels governs locals i regionals. A la històrica cimera Habitat III, que es va celebrar a Quito l'any 2016, els governs de ciutats, àrees metropolitanes i regions de 193 països es van comprometre a posar en marxa plans d'actuació, adaptats a les seves realitats, per assolir els disset ODS amb l'horitzó de l'any 2030. Aquests fulls de ruta són el que anomenem les Noves Agendes Urbanes. Catalunya va ser present

a la cimera de Quito, on el govern de la Generalitat es va comprometre, amb el lideratge del Departament de Territori i Sostenibilitat, a posar en marxa una Agenda Urbana de Catalunya amb sis eixos temàtics que adapten els objectius de l'Agenda 2030 a la realitat territorial i socioeconòmica catalana. El Departament de Territori i Sostenibilitat duu a terme un programa participatiu que involucra personal expert, ciutadania, entitats, pobles i ciutats units a l'Assemblea Urbana de Catalunya per donar contingut a l'agenda i posar en marxa un pla nacional perquè s'apliqui.

El principi general de l'explicació quedaria definit així: partint de l'Agenda 2030 i dels ODS, com a fotografia del moment actual de canvi, i de l'adaptació a la realitat catalana (mitjançant els sis eixos de l'Agenda Urbana de Catalunya), explicariem l'INCASÒL a través de la seva aportació a aquests sis eixos temàtics. La manera d'ordenar les actuacions no era radicalment diferent d'allò que s'havia fet anteriorment: el desenvolupament de sòl residencial i la renovació de barris (i del patrimoni) quedarien explicats a través dels dos eixos que defineixen els dos elements que donen forma al model urbà actual, la qualitat mediambiental i la perspectiva social. «Habitatge» i «activitat econòmica» continuarien tenint un eix específic. Finalment, s'afegeixen dos eixos que recullen dos dels grans temes emergents de la darrera dècada: la necessitat d'establir nous models de governança, també en l'urbanisme, i la incidència del canvi climàtic al nostre territori, amb la inclusió de temes com la transició energètica i el paper cada vegada més rellevant del paisatge.

Salut

Benestar

Qualitat urbana

Prosperitat

Canvi climàtic

Bon govern

Per tant, l'estructura proposada permet incloure la diversitat d'actuacions de l'INCASÒL i sotmetre-les a un marc de lectura més ampli en termes geogràfics perquè comprèn reflexions de ciutat, de país i també mundials; i també des del punt de vista temporal, perquè la definició dels sis eixos implica explicar els esdeveniments històrics que ens porten a plantejar-los els grans reptes del moment actual i inclouen unes estratègies per actuar-hi en el futur.

Els ODS i l'Agenda 2030 confien, perquè es duguin a terme, en els governs locals i regionals i, d'una forma explícita, les Nacions Unides deleguen a les ciutats allò que no veuen assolible a través dels estats nació, sotmesos a tota mena de tensions i conflictes. L'INCASÒL treballa precisament sobre la «ciutat», i aquest concepte de «ciutat» entès com a l'hàbitat propi dels éssers humans, és l'espina dorsal de l'exposició. La raó de ser de l'exposició i del llibre dels quaranta anys de l'Institut; el que li dona sentit, és mirar, constantment, d'explicar, definir, repensar, posar en crisi, reformular i discutir què significa la «ciutat» i el «fet urbà» en el moment actual. S'aborda des de molts punts de vista que, en conjunt, expliquen la diversitat de l'INCASÒL, i és a través d'aquesta diversitat que es pot copsar el veritable ADN de la institució: dotze relators interns, delegats per l'INCASÒL, van ser els encarregats de donar un relat a cadascun dels sis eixos. Aquests dotze relators, tots ells tècnics de gran valor, tenen formacions diferents i una experiència molt diversa i, en l'establiment del relat del llibre i l'exposició, aquestes dotze veus es posen d'acord per abordar els grans reptes actuals de la ciutat i el territori, tot conjugant sensibilitats molt diferents. Això és precisament el que succeeix en el dia a dia de l'Institut: mirar de donar una resposta única, molt complexa i molt contemporània sobre el que ha de ser el futur del nostre país i la nostra realitat urbana i territorial. L'equilibri necessari entre el desenvolupament humà i la preservació de la natura conviu d'una forma harmònica amb una sola veu, la d'una institució que és tan diversa com complexa i que és capaç d'explicar com cap altra al nostre país l'aproximació contemporània al concepte d'«habitar» el nostre territori i el planeta.

MODEL URBÀ, SALUT I NATURALITZACIÓ
HABITATGE ASSEQUIBLE
CIUTAT INCLUSIVA, RECICLAR LA CIUTAT
PROSPERITAT I IMPULS ECONÒMIC
TERRITORI I PAISATGE
MÓN LOCAL I PARTICIPACIÓ

L'INSTITUT CATALÀ DEL SÒL VA NÉIXER EL 16 DE DESEMBRE DEL 1980 AMB L'OBJECTIU DE SER UN INSTRUMENT DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA PER IMPLEMENTAR POLÍTIQUES EN MATÈRIA D'URBANISME, HABITATGE I GESTIÓ DEL SÒL. SOTA LES DIRECTRIUS DEL DEPARTAMENT DE TERRITORI I SOSTENIBILITAT, L'INCASÒL FA ACTUACIONS, COORDINADES AMB ELS AJUNTAMENTS, QUE PERMETEN LA UTILITZACIÓ DEL SÒL D'ACORD AMB L'INTERÈS GENERAL, I N'IMPEDEIX L'ESPECULACIÓ I PROMOU L'ACCÉS DE LA CIUTADANIA A UN HABITATGE DIGNE I ADEQUAT.

L'Institut Català del Sòl també vetlla pel progrés del país amb el foment de l'activitat econòmica, la millora de la dotació de serveis i equipaments públics, la millora de l'espai públic i dels nuclis històrics o amb la preservació del patrimoni arquitectònic dels pobles i les ciutats. L'INCASÒL també crea zones verdes i preserva i gestiona espais agrícoles, forestals i parcs naturals.

Per ordenar aquesta diversitat d'actuacions, en un moment d'immensos reptes a escala mundial i de país, hem volgut explicar la nostra tasca a través de la contribució als sis eixos de l'Agenda Urbana de Catalunya. La nostra tasca, la nostra raó de ser, s'explicita a través de «40 raons»; 40 accions o línies d'actuació que recullen el compromís amb la millora del país i la qualitat de vida dels catalans i catalanes i que resumeixen la nostra voluntat de treballar per a un model urbà i territorial que sigui sostenible, des del punt de vista mediambiental, social i econòmic, per a les properes generacions.

Finalment, l'estructura de l'exposició es completa amb la introducció de les «40 raons». Aquest concepte, que s'incorpora un cop els sis discursos ja estan avançats, té una triple funció. D'una banda, dona un lema i un títol al programa d'actes del quarantè aniversari: «INCASÒL, 40 anys, 40 raons». D'aquesta forma es continua amb la tradició d'incorporar un lema als programes de les efemèrides de l'institut: «20 anys fent ciutat» i «INCASÒL, 30 anys». L'enfortiment del territori i el país». En aquest cas, s'opta per un lema més curt i compacte, més adaptable a la comunicació a través de les xarxes socials per convertir-lo, per exemple, en una etiqueta.

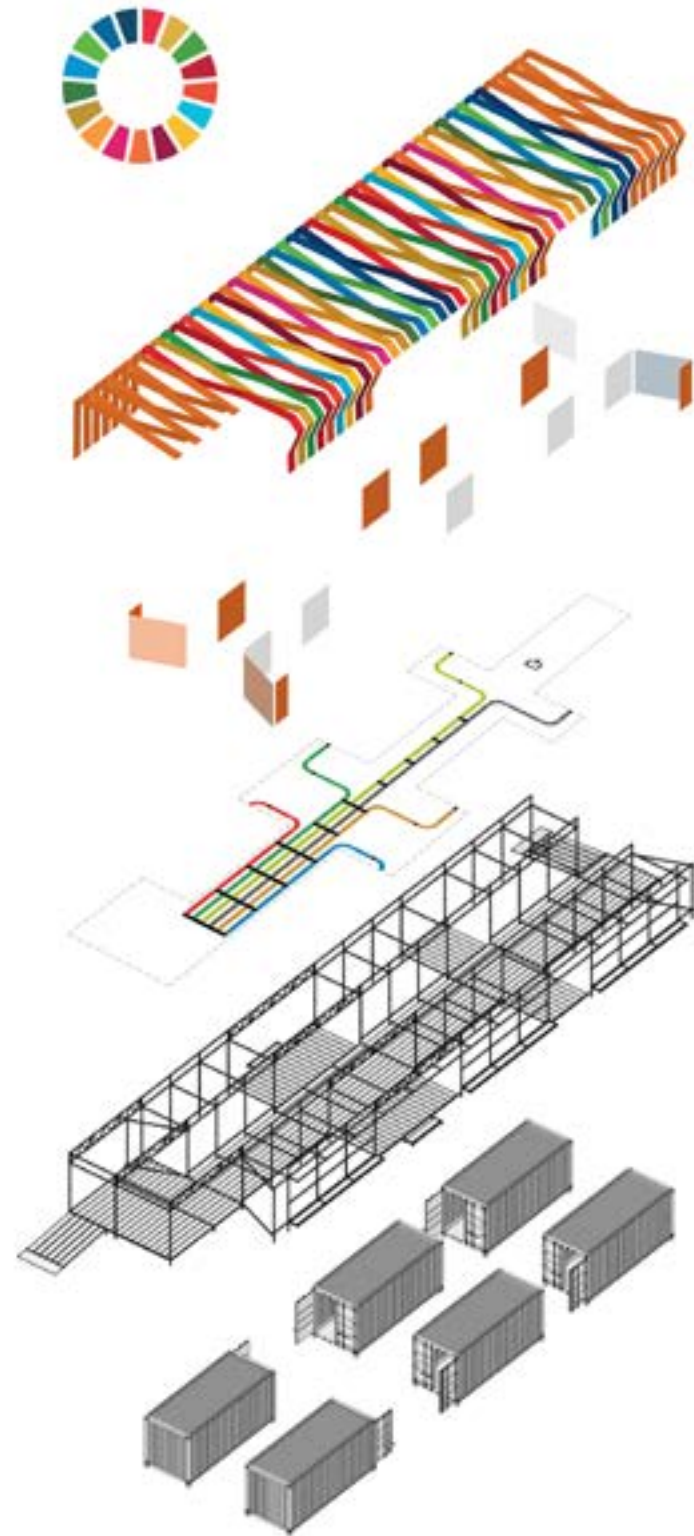
Aquest lema té la capacitat de contenir la premissa inicial del programa: explicar l'INCASÒL a través dels resultats i els efectes de les seves accions i no tant dels procediments emprats per assolir-los. Per això, en la formulació, les «40 raons» expressen els camps d'interès i els principals programes d'acció de l'Institut al llarg de la seva història, en el moment actual i en el futur, i ho fa a través de senzills enunciats que qualsevol persona pot entendre, nets de qualsevol tecnicisme: «fem projectes de recuperació ambiental d'espais naturals degradats», «ajudem a preservar i rehabilitar el patrimoni arquitectònic de pobles i ciutats», «incorporem solucions tecnològiques innovadores a

l'habitatge social». A través de la lectura de les «40 raons», una persona que no conegui en absolut la institució es fa una idea molt clara de quins són els camps d'acció i el valor social de les actuacions.

Per últim, la introducció de les «40 raons» resol un aspecte cabdal de l'estructura narrativa: cada raó s'explica a través de projectes concrets de l'Institut, és la manera de lligar el discurs general vinculat als ODS i l'Agenda Urbana de Catalunya amb les accions de l'INCASÒL que es van emprant d'exemple o d'aplicació real d'un ideari. Les «40 raons» queden inserides en un punt concret del discurs general que les contextualitza des del punt de vista històric i conceptual. S'introdueix, així, un doble nivell de lectura al relat: es pot llegir el capítol (o veure els audiovisuals) i en el transcurs, en un moment determinat del text o del vídeo, apareixen les raons, tot entenent l'aportació concreta de l'institut a un aspecte concret del contingut narratiu. En un segon nivell de lectura es podrà aprofundir en cadascuna de les raons, que en el cas de l'exposició tenien assignats 40 codis QR que permetien consultar i desar al mòbil aquelles que despertaven més interès. En el format llibre també es recull aquesta doble lectura a través d'una forma semblant: es pot llegir el text general on es van trobant les raons inserides i que es podran anar a buscar en un llibret inserit, més petit. D'aquesta forma es podrà decidir fer una lectura combinada del text general i les raons o bé seguir amb la lectura general. Ambdues formes de lectura són coherents i convenientment enllaçades. A més, cadascuna de les raons es pot llegir o consultar per separat, fet que permet al públic lector llegir una història específica de les actuacions més emblemàtiques de l'Institut al llarg dels darrers quaranta anys en quaranta episodis curts.

Roger Subirà Ezquerria
Comissari de l'exposició
INCASÒL, 40 ANYS, 40 RAONS

EXPOSICIÓ ITINERANT «INCASÒL, 40 ANYS, 40 RAONS»

El procés de concepció de l'exposició commemorativa dels quaranta anys de l'Institut Català del Sòl comença a gestar-se la tardor de l'any 2019, de forma paral·lela al procés de treball, entre el comissari i els relators de l'INCASÒL, per establir el relat expositiu i un cop ja s'havia establert el marc general. L'argument de l'exposició s'havia resolt vinculant-lo als disset Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'Agenda 2030 de les Nacions Unides, un programa que era plenament assumit per part de la institució a través de l'Agenda Urbana de Catalunya, que es divideix, al seu torn, en sis eixos que es van convertir en els sis capítols o eixos de l'exposició.

Les primeres decisions determinen un muntatge recolzat, principalment, en recursos audiovisuals. Des del punt de vista del discurs expositiu, atès que es tractava d'una exposició de caràcter divulgatiu que havia d'explicar la institució a un públic generalista i sense un material físic o documental que servís de punt de partida, els esforços es van centrar a trobar un discurs coherent que permetés explicar la tasca de la institució al llarg dels seus primers quaranta anys de vida i tenir un caràcter didàctic que contextualitzés aquestes actuacions i familiaritzés el públic visitant amb una sèrie de conceptes de l'ordenació urbana i territorial que habitualment només tenen cabuda en un àmbit tècnic i sectorial.

Durant el llarg procés de definició de continguts que es fa de forma conjunta entre el comissari i un grup d'experts interns de l'Institut, apareixen nous requeriments pel que fa al muntatge expositiu, molts d'aquests motivats per l'aparició de la pandèmia. D'una banda, l'exposició s'ha de fer a l'aire lliure, cal minimitzar la informació en plafons per evitar l'acumulació de gent i haurà de ser desmuntable i reutilitzable per a futures itineràncies. De l'altra, el fet de muntar l'exposició al jardí del Palau Robert, sense una infraestructura de suport, suposa també un repte pel que fa al pressupost: ja no es comptarà amb elements físics de suport, instal·lació elèctrica (més enllà d'una escomesa) ni il·luminació.

Amb el discurs audiovisual molt avançat, el repte va ser disposar de sis espais enfosquits, d'una mida suficient per garantir un mínim de públic a l'interior mantenint les distàncies de seguretat i fer-ho amb un pressupost molt ajustat. Per aquesta raó es decideix llogar sis contenidors

estandarditzats de port, que no es podien modificar per reutilitzar-los més endavant. Els contenidors són adequats per allotjar els audiovisuals, amb una mínima estructura de suport de pantalles i aparells de projecció i so, però planteegen reptes pel que fa al confort tèrmic i la ventilació; atès que l'exposició havia d'inaugurar-se el mes de setembre calia garantir que el contenidor no s'escalfés en excés ni acumulés aire calent a l'interior. Es decideix introduir-hi uns tubs amb un ventilador intern que permeten la renovació de tot l'aire interior en pocs segons. També es veu la necessitat de cobrir-los amb uns elements que els protegeixen de la radiació solar.

Això va obrir la possibilitat d'estendre aquests tendals i d'utilitzar-los com un element que dotés el muntatge d'una certa unitat i coherència i una imatge atractiva que deixés veure els contenidors, però que hi donés una millor qualitat espacial. Finalment, es materialitza en unes franges de lona microperforada que combinen el taronja corporatiu de l'INCASÒL amb els disset colors que identifiquen la imatge gràfica dels Objectius de Desenvolupament Sostenible. Per instal·lar-los calia una estructura de suport que servís, a més, per a la instal·lació de les lones informatives i no requerís cap perforació o modificació dels contenidors. Es va optar per una estructura de bastides d'obra, totalment exempta, que embolcallava el conjunt i incorporava un terra tècnic que solucionava el problema de la irregularitat del ferm i permetia el pas del cablejat. En coherència amb la idea de reciclatge i reutilització de tots els elements del muntatge, el terra tècnic es completa amb un paviment de fusta reciclada provinent dels boscos gestionats per l'INCASÒL, i com a tamborets s'utilitzen troncs de fusta de pi recuperats d'arbres caiguts durant els temporals del passat mes de gener. Finalment, la senyalística sobre la COVID-19, que marca les distàncies de separació del públic visitant, s'adapta als colors dels sis eixos de l'Agenda Urbana per orientar-lo i informar-lo del contingut de cada contenidor.

Pel que fa a l'aspecte itinerant, es va optar per utilitzar una versió reduïda de l'exposició per dos motius: optimitzar costos i també perquè fos més fàcil trobar llocs escaients. La versió de fer servir tres contenidors en comptes dels sis inicials comportava que es projectessin a cada contenidor dos dels eixos de l'Agenda Urbana catalana. Pel que fa a la resta de l'exposició, es partia del mateix concepte que

a l'exposició original a Barcelona, tot i que la necessitat d'adaptació a entorns ben diferents en cada cas feia que el conjunt fos completament singular.

De la mateixa manera que l'INCASÒL troba les potencialitats de cada indret de Catalunya on intervé, ens vam proposar descobrir el *genius loci* de cada emplaçament on anés l'exposició i posar-lo en evidència amb les eines que teníem, que serien les mateixes en tots els casos. A Girona, per exemple, el lloc on es va instal·lar l'exposició és una plaça de grans dimensions contigua a l'edifici de la delegació de la Generalitat a les comarques gironines i a uns monuments existents. Per poder adaptar-se a l'escala del lloc i no quedar empetitits per l'entorn, vam decidir donar al conjunt més alçària i que la volumetria final es relacionés millor amb les preexistències.

A Manresa, el magnífic edifici eclèctic del Casino, al costat del qual ens vam situar, ens abraçava i protegia. Allí vam optar per una versió encara més compacta on únicament destacava una entrada de silueta montserratina per cridar l'atenció a les persones que passaven pel passeig de Pere III.

Amb aquesta actitud se seguirà a la resta de poblacions: la Seu d'Urgell, Tortosa, Tarragona i Lleida. A cadascuna es proposarà una organització diferent de les mateixes peces, que disposarem de manera que escoltin l'entorn i el valorin.

Narcís Font Juan
Dissenyador de l'exposició
«INCASÒL, 40 ANYS, 40 RAONS»

BARCELONA

Barcelona, jardins del Palau Robert
Fotos: © José Hevia

MANRESA

Manresa, jardins del Casino. Fotos: © Bea Schulze

GIRONA

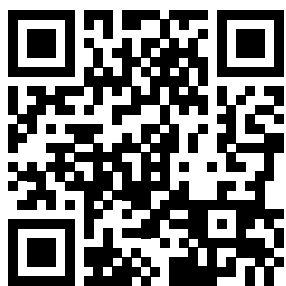

Girona, passatge d'Emili Blanch i Roig
(al costat de la delegació de la Generalitat)
Fotos: © José Hevia

**POTS VEURE EL MATERIAL AUDIOVISUAL
A WWW.40ANYS40ORAONS.CAT**

1

MODEL URBÀ. SALUT I NATURALITZACIÓ

40 anys, 40 raons
Eix 1 — Model urbà. Salut i naturalització
INCASÒL 40è aniversari
Primera edició: Juny de 2021
Director de l'INCASÒL: Albert Civit
Comissariat i text: Roger Subirà
Coordinació interna: Roger Rosich
Relators de l'INCASÒL per a l'Eix 1:
Carlota Mensa i Raquel Vela
Disseny: wearejoin.com
Empresa d'impressió: Agpograf

- 8 SALUT, SEGURETAT I MODEL URBÀ**
- 10 LA CIUTAT INDUSTRIAL AL TOMBANT DEL SEGLE XIX**
- 14 LA CIUTAT DEL SEGLE XX**
- 18 CIUTAT, SALUT I CANVI CLIMÀTIC**
- 22 CAP A UN NOU MODEL URBÀ**

RAÓ N.1

**PRESERVEM ESPAIS DE GRAN VALOR
ECOLÒGIC DE LA URBANITZACIÓ**

RAÓ N.2

**DONEM SUPORT A POBLES I CIUTATS
PER A LA CREACIÓ DE NOUS PARCS I
ESPAIS VERDS**

RAÓ N.5

**CREEM INFRAESTRUCTURES VERDES
QUE MILLOREN EL CICLE DE L'AIGUA I
ÀPORTEN SALUT A LA CIUTAT**

RAÓ N.6

**RESERVEM CORREDORS VERDS I
ECOLÒGICS EN ESPAIS DE GRAN
PRESSIÓ URBANÍSTICA**

RAÓ N.3

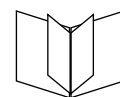
**INCORPOREM SISTEMES INNOVADORS
D'ENERGIA NETA ALS NOUS
CREIXEMENTS URBANS**

RAÓ N.4

**INTEGREM ELS ELEMENTS NATURALS I EL
PAISATGE ALS PROJECTES URBANS**

RAÓ N.7

**ESTEM COMPROMESOS AMB LA
MILLORA DE LA SALUT MEDIAMBIENTAL
DELS NOSTRES POBLES I CIUTATS**

Les raons les trobaràs a la pàgina 14 d'aquest eix

A CATALUNYA, ELS POBLES I CIUTATS HAN INTEGRAT HISTÒRICAMENT LA NATURA A TRAVÉS DE LA PRODUCCIÓ AGRÍCOLA DE PROXIMITAT I LA RELACIÓ FRANCA AMB EL SEU TERRITORI PROPER, PERÒ AMB EL PROCÉS DE CREIXEMENT I CONCENTRACIÓ URBANA (QUE S'ACCELERA AMB LA INDUSTRIALITZACIÓ) LA NATURA ES VA PERDENT COM A REFERENT ALS ENTORNS URBANS. ELS CREIXEMENTS RÀPIDS I DESCONTROLATS I LA PREEMINÈNCIA DEL COTXE S'UNEIXEN A UN PROCÉS DE DEGRADACIÓ MEDIAMBIENTAL GENERALITZAT QUE ARRIBA AL SEU PUNT MÉS PREOCUPANT EN LES DARRERES DÈCADES DEL SEGLE PASSAT, QUAN TAMBÉ COMENÇA A DESPERTAR UNA PROFUNDA CONSCIÈNCIA ECOLÒGICA EN LA SOCIETAT CATALANA.

És en aquest context que neix l'Institut Català del Sòl i, amb les seves primeres decisions, queda clar que es volen fer les coses de manera diferent de com s'havien fet fins llavors: es preserven de la urbanització espais de gran valor ecològic i es comencen a tenir en compte l'espai públic i el verd com a elements capaços d'estructurar els primers creixements urbans que es fan amb criteris propis.

En els darrers quaranta anys, Catalunya ha millorat de forma generalitzada l'estat del seu medi ambient i s'ha reduït la contaminació a pobles i ciutats, però, a escala global, les dinàmiques mediambientals no han seguit una evolució tan positiva. L'actual crisi climàtica ens obliga a repensar la nostra manera de viure i això implica repensar profundament, també, els nostres pobles i ciutats.

Els entorns urbans, de forma cada cop més freqüent, estan sotmesos a episodis meteorològics extrems, sigui en forma d'onades de calor, tempestes o episodis de contaminació de l'aire. Si la ciutat s'ha convertit en l'hàbitat propi de l'ésser humà, la salut física i mental de la ciutadania depèn, en bona part, de la seva qualitat mediambiental. En un context de concentració a les ciutats, el correcte funcionament mediambiental és clau, també, per mitigar els efectes del canvi climàtic a escala global.

Per millorar el comportament de les ciutats cal entendre'n el funcionament: com a qualsevol ecosistema, a la ciutat hi tenen lloc una sèrie d'intercanvis físics i energètics que podem fer més eficients i sostenibles si donem més espai a la natura. Renaturalitzar la ciutat vol dir introduir-hi la natura en totes les seves escales i dimensions, com una infraestructura més que aporta salut, benestar i beneficis ecològics. El compromís de l'INCASÒL és repensar els espais urbans per tal que siguin ecosistemes vàlids i saludables per a la ciutadania, i cercar models de ciutat que aportin solucions basades en la natura i implantin sistemes d'energia neta, la qual cosa afavoreix la mobilitat sostenible i en millora la gestió a través del reaprofitament i el reciclatge. El canvi climàtic ens ha de portar a adaptar els pobles i ciutats per tal que minimitzin i no amplifiquin els seus efectes i, per aconseguir-ho, cal retornar un paper preeminent a la natura: recuperar els espais naturals i crear, dins la ciutat, una xarxa de verd que sigui capaç de transformar-la. L'ésser humà està preparat per conviure amb la natura, una dimensió que els espais urbans havien anat abandonant i que ara, per convicció i necessitat, estem començant a recuperar. Aquesta serà, de ben segur, la força transformadora de la ciutat en les pròximes dècades i des de l'INCASÒL hi estem plenament compromesos.

SALUT, SEGURETAT I MODEL URBÀ

Igual que a la resta del planeta, a Catalunya fa molts anys que ens anem concentrant als àmbits urbans. Per a les societats humanes, la ciutat representa un entorn de convivència que permet sumar voluntats i esforços col·lectius, un espai de negociació d'interessos confrontats. L'aparició i evolució de la ciutat han fet avançar la humanitat en gairebé tots els aspectes. Difícilment cap avenç tècnic o social tindria repercussió i rellevància sense l'efecte amplificador que representen les ciutats i la seva capacitat de connectar-se i relacionar-se. Aquest efecte es multiplica a mesura que els entorns van concentrant la cultura, el coneixement i, en definitiva, la civilització. Cada cop és més clar, a més, que la ciutat representa l'àmbit més eficient de decisió política: en les pròximes dècades, el poder s'anirà movent, cada cop més, dels estats a les ciutats, i es tancarà un cercle que va començar a la Grècia clàssica. Per això, l'Organització de les Nacions Unides confia en l'embranchada de les ciutats per implementar els canvis que es recullen en l'Agenda 2030.

Més enllà de la capacitat dels entorns urbans de generar moviments socials favorables al canvi, la seva configuració física incideix en múltiples aspectes que són clau per a l'assoliment dels Objectius de Desenvolupament Sostenible i que es poden ordenar en dos grans grups. En primer lloc, la ciutat, a través del seu disseny, pot afavorir la inclusió del conjunt de la ciutadania i mitigar desigualtats socials. La dimensió social dels entorns urbans davant dels reptes del món actual s'aborda en el tercer eix, «Ciutat Inclusiva. Reciclar la ciutat». El segon aspecte és la capacitat dels entorns urbans de donar resposta als immensos reptes

mediambientals actuals, i és el que tractarem en aquest primer eix.

Ambdós aspectes, el social i el mediambiental, són els vectors que donen lloc al que anomenem «model urbà», que no és res més que la necessària adequació de la forma i el funcionament de la ciutat a les expectatives i prioritats de la ciutadania, que van canviant al llarg de la història i que, en conseqüència, demanen una gran capacitat d'adaptació i transformació dels entorns urbans. La ciutat necessita un «model» i un «pla» que el faci possible.

En un context d'emergència climàtica, les ciutats són els elements més vulnerables de la nostra civilització, ja que se situen, de forma preferent, a les lleres dels rius o a les costes i estan exposades a temporals, riuades o als efectes de l'augment del nivell del mar. Les ciutats, per la seva capacitat d'amplificar les temperatures extremes, són més vulnerables a les onades de calor i, a més, depenen en l'àmbit energètic o alimentari de territoris externs, amb uns recursos cada cop més extenuats. Quan parlem dels reptes mediambientals de les ciutats del segle XXI, no només parlem de qualitat de vida i benestar, sinó que hem de pensar, també, en termes de salut i seguretat. En definitiva, cal assegurar que les ciutats siguin entorns compatibles amb la vida en un horitzó de futur incert, i això depèn de la nostra capacitat de transformar-la en els pròxims anys i dècades.

La bona planificació de la ciutat, per tant, és clau per satisfer les expectatives i millorar la qualitat de vida de la

ciudadania, però les transformacions que s'han d'afrontar en els pròxims anys van més enllà dels seus límits: l'evolució de les dinàmiques climàtiques globals i la capacitat de mitigar-ne els efectes depenen del comportament del conjunt de les ciutats i àrees metropolitanes del planeta. Una partida que es juga simultàniament a dues escales, la local i la global.

En el món occidental hi ha hagut, com a mínim, tres moments en què la ciutat ha pres consciència de les seves mancances o disfuncions des del punt de vista mediambiental.

El primer moment ve precedit dels immensos canvis associats a la primera revolució industrial (profunds canvis socials, augments demogràfics sobtats mai vistos fins llavors i nous models productius que portarien a un nou nivell la contaminació de l'aire, que ja estava greument compromesa per la combustió del carbó de les estufes). Aquesta primera presa de consciència cristal·litza en els moviments higienistes del segle XIX i dona lloc al naixement de l'urbanisme modern amb criteris científics.

El segon moment és fruit dels efectes de les diferents onades d'industrialització i globalització i la plena assumpció d'un model de capitalisme que ignorava els paràmetres mediambientals. Al voltant dels anys seixanta del segle passat, l'ecologia neix com un moviment romàntic i de denúncia, però acabarà establint-se, tal com ho va fer abans l'urbanisme, com una disciplina científica plena i autònoma. La força combinada de l'ecologisme com a presa de consciència social i l'ecologia com a ciència impulsa un canvi en els entorns urbans. A finals del segle passat, es comença a donar importància a la capacitat estructuradora dels espais públics i verds. S'inicia llavors un període de revisió de l'urbanisme i es comencen a recuperar

mediambientalment els espais més degradats, com ara els rius. La demanda social de més parcs i espais públics o de la pacificació del trànsit és una força que impulsa un profund canvi a les ciutats a finals del segle XX. És el moment en què pobles i ciutats recuperen els seus fronts marítims i fluvials, contenen el seu creixement descontrolat en el territori, converteixen els seus nuclis antics en zona de vianants i els espongen, i entenen que els parcs i espais verds són elements imprescindibles en qualsevol nou creixement. A casa nostra, aquest moment coincideix amb el renovat impuls democràtic, i noves institucions com l'INCASÒL aborden la intervenció a la ciutat amb nous criteris urbanístics i mediambientals. Aquesta nova forma de pensar la ciutat, acompanyada de mesures socials, polítiques i econòmiques, acaba constituint una manera de fer molt ben definida i reeixida que va ser reconeguda internacionalment amb el nom «Model Barcelona».

El moment actual marca un tercer punt d'inflexió en la presa de consciència del paper clau dels entorns urbans pel que fa a la qualitat mediambiental. La plena assumpció social dels riscos derivats de la crisi climàtica imposa canvis que van molt més enllà de la transformació física, cal una transformació sistèmica. No n'hi ha prou amb emprendre transformacions de l'espai físic i construït, sinó que cal assegurar que se'n derivi un comportament més eficient i racional. Aquesta necessitat de transformar el funcionament mediambiental de la ciutat ha de precedir els criteris estrictament de disseny i implica introduir nous instruments analítics i estratègies d'intervenció que difereixin substancialment dels que s'han fet servir fins ara. Per aquesta raó, podríem dir que el model urbà que ens ha de portar a assolir els objectius actuals no és encara del tot clar: sabem més on volem arribar que la forma urbana que s'haurà d'adoptar. Per això, actuar de forma cosmètica o precipitada pot donar lloc a frustracions o

tensions, mentre que podem començar a aplicar criteris analítics i objectius que guïin les nostres decisions, com a pas previ a la seva formalització. Per a autors com ara Salvador Rueda, aquesta nova forma d'intervenir a la ciutat, aquest nou model, haurà de néixer de la fusió definitiva de les dues disciplines enunciades anteriorment: l'urbanisme i l'ecologia. L'aplicació d'un nou instrumental analític de paràmetres mediambientals, previ al disseny urbà, pot donar lloc al naixement d'una nova «ciència de la ciutat», assistida per criteris objectius, que alguns autors han anomenat «urbanisme ecosistèmic».

En definitiva, els plans urbanístics actuals de dues dimensions i les actuals escales d'anàlisi són incapaços d'incloure el conjunt de variables i objectius que avui demanem dels espais urbans. Assolir un model urbà vàlid per al segle XXI implica integrar aspectes molt diversos: avançar cap a una mobilitat 100 % sostenible, factor clau en la qualitat de l'aire; començar a assumir, dins dels espais urbans, la producció agrícola o energètica per reduir la petjada territorial; reconèixer la connexió i continuïtat dels elements naturals i el paisatge i superposar-los als teixits urbans; augmentar la presència del verd i vetllar per la correcta distribució d'espais oberts amb solució de continuïtat i lògica infraestructural, assumir les escales funcionals del verd i la biodiversitat; integrar les noves tecnologies, tant en l'anàlisi com en les respostes; canviar la forma de construir i reduir el consum energètic dels edificis, etc. Tot això, a més, haurà de combinar-se amb un correcte abordatge de grans reptes socials relacionats amb l'habitatge, l'envelliment de la població i les dinàmiques d'exclusió i segregació, la revisió del model productiu i de consum o la implantació de nous models governança. Tots aquests aspectes i molts d'altres són les claus que han de forjar un canvi de model per a les ciutats del segle XXI.

LA CIUTAT INDUSTRIAL AL TOMBANT DEL SEGLE XIX

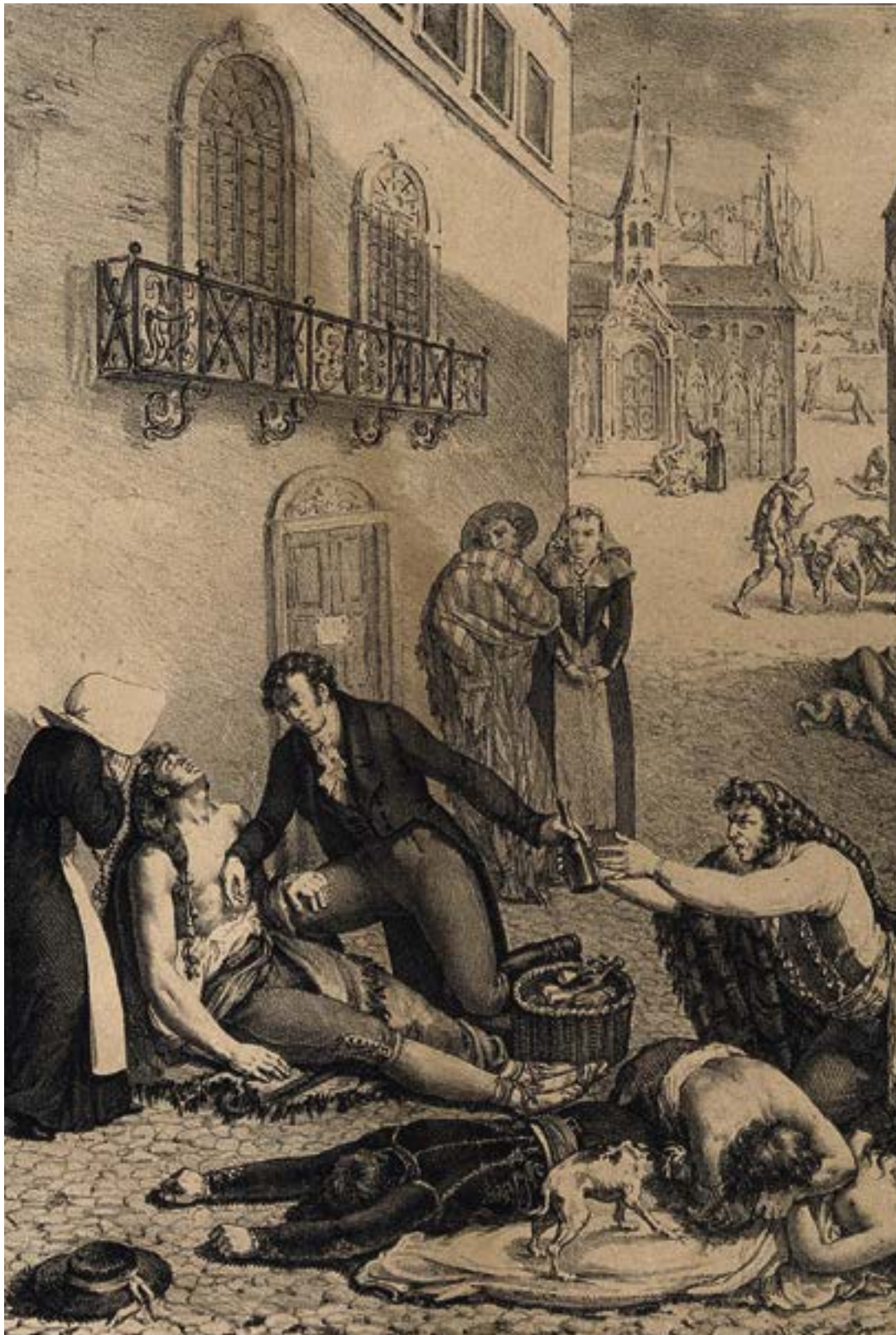
Fins a la revolució industrial, la integració de la ciutat i el paisatge era causada per la necessitat de proveir-se d'aliments i recursos com l'aigua en un entorn proper. Moltes ciutats integraven la producció agrícola i ramadera en el seu espai urbà. La Barcelona preindustrial, per exemple, s'abastia d'aigua a través de pous i séquies com el rec Comtal, que portava aigua de Montcada i travessava el barri de la Ribera dins de les muralles. A més, feia girar els molins que havien de moldre el cereal. Els habitants vivien amb el bestiar que els donava llet i ous, molts edificis tenien tallers i corrals a les plantes baixes i els

patís. El gran bestiar creixia a la muntanya i arribava per les rutes de transhumància de les conques fluvials fins als prats i granges del pla de Barcelona, on era engreixat fins a ser sacrificat per proveir de carn la ciutat. Els camps de conreu ocupaven bona part del que ara és el pla de Barcelona. Durant els moments de bonança econòmica, la ciutat amplia de forma progressiva el seu perímetre. La gran expansió de la tercera muralla, la que encercla l'actual Raval, serveix per integrar els creixements fora de muralla d'una ciutat que necessitava espai, però proporciona, també, gran quantitat d'espai lliure intramurs, que esdevé

La gran pandèmia de còlera →

Gravat de Barcelona a Civitates Orbis
Terrarum. Burgos S. XVI, edició del 1593

sòl cultivable imprescindible per sobreviure a un possible setge. Aquest espai serà el que permetrà el creixement demogràfic de la ciutat, que progressivament s'anirà densificant. Per garantir l'aliment en cas de setge, el que ara és el barri del Raval integrava camps de conreu dins del clos de muralles. En temps de pau, els barcelonins es divertien passejant per alberedes fora de les muralles o berenant a les múltiples fonts de la falda de Montjuïc.

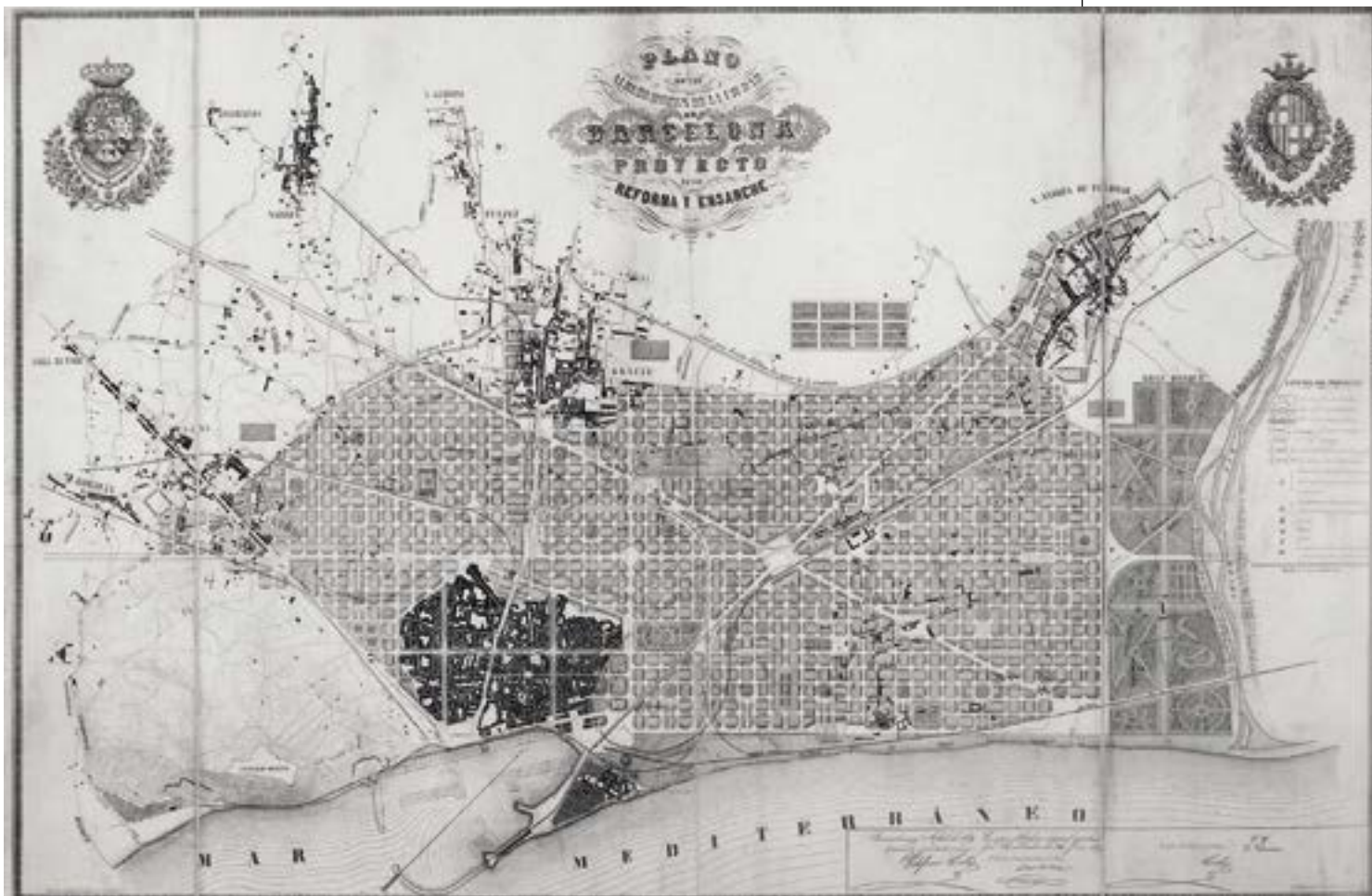
Amb el temps, però, la situació dins de les muralles esdevé insostenible: amb els inicis de la industrialització, no només calia absorbir l'augment demogràfic sostingut de la ciutat, sinó també la immigració del camp que venia a treballar a la indústria i, finalment, les mateixes fàbriques. Si al segle XVIII la població dins de les muralles s'acostava als 64.000 habitants, l'any 1854 arribava ja als 150.000 per al mateix espai. La densitat era probablement la més alta d'Europa. L'amuntegament, la insalubritat i les dures condicions laborals s'acarnissaven amb els més pobres i les epidèmies succeïen: la febre groga del 1821 va deixar, segons les fonts, de 7.500 a 20.000 morts en una ciutat que comptava amb poc més de 100.000 habitants. Els anys 1834, 1854, 1865 (l'onada més mortífera) i 1885 va ser el còlera el que va fer estralls. L'any 1889 una nova grip que va començar al Turkmenistan va paraitzar la ciutat i va matar milers de barcelonins durant dos hiverns seguits. A les epidèmies puntuals s'hi afegien, de forma constant, el tifus, el xarampió, la diftèria, la verola i la tuberculosi. Amb una estructura sanitària pràcticament inexistente, quan s'arribava als precaris centres benèfics, era pràcticament impossible sortir-ne viu. La malaltia es passava, per tant, a casa, i això empitjorava la situació: quan la pestilència entrava en un edifici condemnava bona part dels seus habitants. Les mesures de confinament estaven a l'ordre del dia: durant l'epidèmia de febre groga del 1870, es va decidir aïllar i abandonar a la seva sort el barri de la Barceloneta. La resta de malalts es portaven en carros a morir al convent de Montalegre de Tiana. L'activitat portuària i industrial es va paraitzar durant tres mesos. Durant la grip del 1889, provocada per un coronavirus, les casernes, asils i esglésies es van haver d'habilitar com a hospitals de campanya. A vegades, els militars havien de muntar campaments per passar la quarantena fora del recinte urbà, a les falades de la muntanya de Montjuïc.

Durant la pandèmia del 1889, el debat sobre l'urbanisme i el model de ciutat va ser molt intens: es va demostrar, com no podia ser d'altra manera, que als barris on no hi havia ni tan sols clavegueram l'epidèmia tenia unes taxes de mortalitat més altes que a la resta de la ciutat. La higiene es va convertir en una obsessió. Les dades extretes d'aquestes epidèmies van ser una de les evidències científiques que es van utilitzar en el que és considerat el primer tractat i text fundacional de la urbanística moderna: la *Teoría General de la Urbanización* d'Ildefons Cerdà, un text analític i objectiu sobre el qual se sustenta el projecte de l'Eixample de Barcelona. En certa manera, podríem dir que el gran testimoni d'aquesta època de pandèmies i insalubritat és la mateixa ciutat encarnada en l'Eixample, un monument urbà a l'aire, la higiene i el sol, malgrat que el projecte fos, en molts aspectes, ignorat a mesura que el segle XX anava perdent la memòria dels fets que el van inspirar.

«Convencido, cada día más, a proporción que he ido profundizando en mis estudios e investigaciones, de que la urbanización es una verdadera ciencia y comprendiendo, por lo mismo, la necesidad de inquirir, establecer y fijar las bases y principios sobre que dicha ciencia ha de levantarse, con el fin de llenar con el mayor acierto posible esta difícil tarea que desde luego me impuse, creí que era lo más conducente y adecuado comenzar por hacer un análisis detenido y lo más minucioso posible de todos cuantos elementos constituyen los centros urbanos»

Ildefons Cerdà, 1867

Eixample de Barcelona. Pla dels voltants de la ciutat de Barcelona i del projecte per a la seva millora i ampliació, 1859. Ildefons Cerdà. Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)

«L'Eixample barceloní, l'Eixample Cerdà, il·lustra clarament l'intens procés de reflexió sobre la forma urbana que es va produir al llarg del segle XIX i que va caracteritzar un urbanisme nascut amb la urgència d'aportar solucions a una crisi urbana de tipus ambiental i social. Les condicions extremes de densitat, el resultat d'un creixement urbà accelerat, i la insalubritat dels espais habitats i públics seran, de fet, concebuts com la principal causa de l'elevada mortalitat que va definir la percepció vital i estadística dels espais urbans i que, sens dubte, va constituir el principal problema de la ciutat»

Francesc Muñoz 2009

El creixement sobtat i els subsegüents problemes de salut pública no només van afectar Barcelona. Des de la inauguració del primer vapor a Catalunya, el de Teodor Bonaplata al Poble-sec l'any 1832, petits pobles, alguns amb tradició de filats de llana com ara Sabadell o Terrassa, van esdevenir ciutats al cap de pocs anys.

Terrassa, per exemple, havia estat un nucli manufacturer important en diferents moments de la història, però en cap es podia considerar una ciutat abans de la industrialització. La llarga tradició artesana vinculada al tèxtil impulsa l'arribada de les primeres innovacions tecnològiques protoindustrials: la màquina de filar primer, i la de vapor molt poc després. La disseminació geogràfica de la primera industrialització sobre el territori català depenia estretament de la disponibilitat d'aigua abundant, imprescindible per a la màquina de vapor. Els vectors d'extensió geogràfica de la industrialització, per tant, són les lleres fluvials, especialment aquelles que neixen de Barcelona (les valls del Llobregat i el Besòs que s'estenen pel Ripoll, el Mogent i el Tenes) i de Girona, especialment del Ter. Terrassa, malgrat que no es troba damunt cap d'aquestes lleres, fa un important esforç per dotar-se d'una nova infraestructura hidràulica que s'inaugura l'any 1841 i li permet incorporar-se a les ciutats industrials des de bon inici. La necessitat de mà d'obra suposa un creixement demogràfic important. El 1873 els fabricants i manufacturers tèxtils van agrupar els gremis a l'Institut Industrial. Urbanísticament, la vila de Terrassa es va expansionar més enllà de les muralles en direcció a l'estació del ferrocarril, els darrers vestigis de les muralles es van enderrocar el 1876. El 1875, el mestre d'obra Miquel Curet va traçar el primer pla urbanístic, prenent com a model el plantejament quadriculat de l'Eixample Cerdà de Barcelona, un pla que finalment no va ser aprovat. Mentrestant, la ciutat anava creixent amb ravals fora de muralles sense planificació. El 29 de març del 1877, el rei Alfons XII sancionava el Reial decret que convertia la vila de Terrassa en ciutat. El títol venia amb el suport d'un creixement sostingut: l'any 1842 tenia 5.500 habitants, l'any 1930 ja n'eren 40.000, set vegades més. Sabadell va seguir una evolució similar: obria el primer teler l'any 1838 quan tenia uns 2.000 habitants, l'any 1900 ja n'eren 24.000, dotze vegades més.

Barcelona l'any 1850. Gravat. Alfred Guesdon, 1853

LA CIUTAT DEL SEGLE XX

Per entendre el clima de la Barcelona de les primeres dècades del segle XX, hem de transportar-nos a una ciutat que creix frenèticament, amb una nova arquitectura que ofereix espais com mai s'havien vist a la ciutat: teatres, cinemes, cafès, comerços; una ciutat que s'agrada i comença a jugar a la lliga de les grans ciutats europees. Malgrat que el dibuix de pla Cerdà s'estenia per un espai físic molt més gran del que es preveia inicialment que seria necessari, el creixement demogràfic de la ciutat supera totes les previsions. A la dècada del 1920, els problemes generats per aquest creixement, que ja superava el límit polític de la ciutat, tornen a esdevenir un objecte de debat públic. En el moment de la segona exposició a Barcelona, finalment celebrada el 1929, ja es parlava de la «Gran Barcelona». En la seva aplicació real, el pla Cerdà manifesta una extraordinària capacitat d'adaptació i d'integració dels canvis, un model d'èxit reconegut internacionalment. En el seu desenvolupament al llarg del segle, el pla manté la seva essència, el reconeixem en el traçat dels carrers i els característics xamfrans que afavorien els girs del tramvia. Però, a mesura que la població i la ciutat creixen, les illes amb edificis de quatre plantes i jardins oberts al carrer es van densificant (s'arriba a multiplicar per quatre l'edificabilitat prevista inicialment), i els cotxes van ocupant l'espai, primer del carrer, fins a fer-se els reis indiscutibles de l'espai públic.

A Catalunya, el primer cotxe va començar a circular el 1889, i podia circular mitja hora a un màxim de 14 km/h. L'any 1900 hi havia dotze cotxes censats, el 1930 ja n'eren 50.000 i a finals de segle, 2.800.000. Els traçats dels carrers de Cerdà, preparats per als girs dels tramvies,

de seguida veuen com el cotxe privat es va fent el rei de la ciutat fins a fer-lo fora dels carrers l'any 1971. L'espai necessari per al seu emmagatzematge canvia per sempre la configuració física de la ciutat, amb un espai públic saturat: les places i qualsevol espai lliure s'omplen de cotxes, els edificis d'aparcament no són suficients i cal començar a densificar també el subsol en una carrera per cercar espai que serà impossible de satisfer. Fins a l'aparició de les primeres normatives de regulació de les emissions dels vehicles, a la dècada del 1990, els motors eren molt poc eficients. El sistema d'injecció mecànica, conegut com a carburació, desaprovava molt de combustible, de forma que el consum s'acostava als 10 litres cada 100 km per a un cotxe mitjà mentre que actualment (a banda de la millora en la mateixa composició del combustible) és pràcticament la meitat. Ciutats plenes de cotxes significa ciutats plenes de fum, les ciutats es van tornant grises i brutes, no només els espais públics es veuen envaïts d'aparcaments, sinó que la capacitat dels espais per a la circulació es veu constantment superada, la qual cosa provoca embussos i congestió, que fan augmentar exponencialment la contaminació de l'aire als espais centrals de les ciutats. Aviat, aquesta situació deixa de ser característica només de la ciutat de Barcelona i l'àrea metropolitana i es fa habitual a les principals ciutats de Catalunya. Durant les dècades centrals del franquisme s'intenta pal·liar aquesta situació donant encara més espais per al cotxe, el «desarrollismo» concep la ciutat a partir del vehicle privat que, d'altra banda, esdevé un dels símbols de progrés de la indústria espanyola i un element propagandístic del règim. Els nusos viaris ja no es limiten a les autopistes, de vegades arriben dins de la ciutat, però noves dinàmiques territorials em-

Vista aèria de l'antiga plaça de les Glòries durant les èpoques del «desarrollismo»

pitjoren la situació: suburbis i barris residencials generen moviments pendulars d'entrada i sortida de les ciutats que estenen el problema de la congestió més enllà dels espais urbans. En un interval de cinquanta anys, el cotxe esdevé l'element que més modifica el disseny de les nostres ciutats i el que més efectes té en la qualitat ambiental.

«El actual Ensanche tiene que ver muy poco con el primer Plan Cerdà. Todo el mundo lo sabe y todos hemos desesperado de este estado de cosas. Reconocemos que gracias al Plan hoy Barcelona posee una red viaria superior a muchas ciudades del mundo que le hace enfocar los nuevos problemas circulatorios con cierto relativo optimismo. Pero acusamos una congestión alarmante. La desaparición de los verdes, la presencia monótona de las manzanas cerradas, y la homogeneización urbana quedan como defectos ya insolubles de la Barcelona de hoy. Pero este conjunto aparentemente tan desastroso nos trae también sus enseñanzas»

Oriol Bohigas, 1958

Un altre dels elements que defineix l'evolució d'algunes ciutats és l'espectacular augment demogràfic de les dècades del 1960 i 1970. Un nou salt d'escala que a Catalunya es concreta en un desbordament de la ciutat planejada a les principals àrees urbanes i metropolitanes. Barcelona augmentaria de forma sostinguda la seva població des del 1920 al 1970, passant de 700.000 habitants als 1,7 milions l'any 1970. Si tenim en compte l'àrea metropolitana en el seu conjunt, l'augment és encara més espectacular: de 2 milions l'any 1900 a 5,7 milions l'any 1970. Més enllà dels límits de l'àrea metropolitana, on l'ocupació del sòl forma gairebé un continu urbà, ciutats industrials com ara Santa Coloma, Terrassa o Sabadell multipliquen per set la seva població. En molts casos, l'expansió es fa sense control: primer en barris de barraques i autoconstruïts, més tard en immensos polígons d'habitatge promoguts pel règim amb greus mancances. Això resulta en l'ocupació de territoris que no s'haurien d'haver ocupat mai, sense respecte per les lleres dels rius i les rieres o les platges. El fet de no respectar l'espai de la natura porta a grans catàstrofes humanes com ara les riudes de l'any 1962, que van deixar, al Vallès Occidental, més de 1.000 morts en una nit. La manca de serveis mínims, com ara una xarxa mínima de depuració de les aigües residuals, esdevé un nou problema de salut pública.

El creixement urbà descontrolat no es limita a les perifèries de les grans ciutats ni té la immigració com a única causa. A partir de la dècada del 1960, Catalunya aprofita el seu espectacular i divers paisatge costaner i el seu clima benigne per fer del turisme de masses un dels seus grans motors de creixement econòmic. Molts municipis passen de petits pobles de pescadors a petites ciutats amb una gran població estacional i la pressió urbanística sobre la línia costanera modifica per sempre molts paisatges verges i de gran valor ecològic.

A partir de la dècada del 1970, l'economia i la riquesa del país creixen vigorosament (igual que ho fan les ciutats), però aquest creixement es fa a costa de degradar el medi ambient. La ciutat expulsa fora d'ella tot allò que la fa funcionar, les perifèries de les ciutats esdevenen paisatges vergonyants. Dins de les ciutats, la situació no és millor: la qualitat de l'aire és pèssima pels fums dels cotxes i les indústries. Sense gaire control mediambiental sobre l'activitat industrial, alguns rius catalans estan entre els més contaminats d'Europa. La manca de depuració de les aigües afecta també les costes i les platges. Els abocadors incontrolats omplen els marges de les carreteres i els espais sobrants de les infraestructures que es despleguen sense gens de respecte pels paisatges que creuen.

El 1972, la Institució Catalana d'Història Natural reprèn les seves activitats i, a través seu, l'any 1976 es publica un llibre que marca un punt d'inflexió en la consciència mediambiental a Catalunya: *Natura: ús o abús?* (també anomenat *Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*). En aquest llibre, el doctor Ramon Margalef, «pare» de l'ecologia moderna a Catalunya i primer catedràtic d'Ecologia d'Espanya, dibuixava un panorama catastròfic i feia un dur al·legat contra el model urbanístic imperant (parlava de «monstre urbà»). En aquest moment es comença a parlar de la situació del medi ambient i la naturalesa a Catalunya en un nou escenari.

La societat civil va tenir un paper protagonista en aquest despertar ecològic, en iniciar un moviment de reacció social davant l'estat generalitzat de degradació del medi ambient del país, després de dècades de negligència. Un manifest públic contra l'abocador del Garraf, signat per una vintena de professors universitaris, pot considerar-se el mite fundacional local de l'ecologisme a Catalunya.

El refús de la nova central termoelectrícula de Cubelles, la preservació del paratge de Santa Maria de Gallecs o la declaració del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà serien els seus pròxims camps de batalla, units a reivindicacions de caràcter més ideològic com l'antinuclearisme.

A partir d'aquest moment, el moviment ecologista a Catalunya ha tingut una influència clau en el desenvolupament de les polítiques públiques ambientals, mitjançant la incorporació d'alguns dels seus principis: la necessitat d'un enfocament global dels problemes ambientals a través de la integració de les polítiques mediambientals que s'han desenvolupat des de la Unió Europea, així com de les directrius de les principals cimeres i acords internacionals; la incorporació de mecanismes de participació ciutadana en la presa de decisions ambientals; l'aplicació de mesures correctores de les disfuncions provocades en el medi i la integració de factors socials, polítics i econòmics en les polítiques sobre medi ambient.

Manifestació per la defensa dels espais naturals de Castelldefels

Hotel Cap Sa Sal a Begur, pioner del turisme a la Costa Brava, de l'arquitecte Josep Maria Bosch i Aymerih, 1955

«... Contaminació significa que alguna cosa està fora de lloc, i com a resultat d'això, les propietats d'un cert fluid són diferents de l'habitual. La contaminació és el resultat del desequilibri entre entrada o producció i sortida o descomposició de determinats materials... i sempre hi ha una relació molt directa entre la intensitat de la contaminació i la capacitat de transport... La contaminació és l'absència de retorn, l'obstrucció del cicle natural.»

«Podem imaginar la humanitat prement l'accelerador del planeta: donem més gas i ens mengem diversitat; mentre que si mantenim una marxa lenta, la diversitat es podria mantenir. No obstant això, l'home necessita més i més recursos. Què farem?»

Ramon Margalef, 1974

Josep Solans, primer director de l'Institut Català del Sòl

És en aquest context que neix, ara fa quaranta anys, l'Institut Català del Sòl i des de l'inici, en les seves actuacions, es reconeix una sensibilitat diferent de com s'havien fet les coses en les dècades anteriors. Una de les primeres accions de l'Institut és emblemàtica en aquest sentit: el paratge de Gallecs era una àrea agrícola al cor del Vallès on estava prevista la construcció d'una nova ciutat, un creixement urbà recollit al Pla director de l'àrea metropolitana i vigent des del 1968. Les organitzacions ecologistes havien fet de Gallecs objecte de les seves reivindicacions i l'any 1977 es constitueix la Comissió per a la defensa de Gallecs. Gràcies a les gestions del recentment creat Institut, es pacta el desenvolupament d'un nou eixample a Mollet en un espai que no comprometia la unitat del paratge de Gallecs, que quedaria definitivament protegit de la urbanització i gestionat per l'INCASÒL fins avui. Sovint s'associa Gallecs amb els inicis de l'INCASÒL, ja que va ser gràcies al seu paper que es va reconèixer la vulnerabilitat i fragilitat d'aquest espai agrícola i el seu paisatge, considerat com un dels més característics de la plana vallesana.

RAÓ 1 – PRESERVEM ESPAIS DE GRAN VALOR ECOLÒGIC DE LA URBANITZACIÓ

En els inicis de la democràcia, el creixement econòmic i la necessitat d'habitatge en zones d'alta demanda com el Vallès exigien l'extensió de diverses ciutats en nous eixamples residencials. Aquesta serà la primera oportunitat per a l'INCASÒL de fer ciutat amb criteris propis. L'INCASÒL va néixer amb el convenciment que la intervenció pública en el planejament de ciutat i del territori és necessària i definidora d'una democràcia moderna. Amb aquest objectiu, es vol crear un nou estil que ajudi a incrementar la qualitat de l'urbanisme a Catalunya. L'actuació de l'INCASÒL, com a empresa pública, assegurava a més una certa coherència i continuïtat en el temps, aspectes clau en la creació d'un model urbà. En aquest moment, allò que volia caracteritzar el nou urbanisme democràtic era, sens dubte, el tractament dels espais, especialment de la vialitat i els parcs, que incorporaven jocs infantils i demostraven una sensibilitat i una atenció renovada en el seu tractament. Les actuacions a l'espai públic del barri de Montbau inauguraven aquesta manera de fer en què el tractament de l'espai públic i el verd serà un dels emblemes del nou urbanisme a Catalunya.

RAÓ 2 – DONEM SUPORT A POBLES I CIUTATS PER A LA CREACIÓ DE NOUS PARCS I ESPAIS VERDS

CIUTAT, SALUT I CANVI CLIMÀTIC

La situació mediambiental dels pobles i ciutats catalans, i dels nostres paisatges, ha millorat substancialment en els darrers quaranta anys, però queda molt per fer. Als nuclis urbans, la contaminació atmosfèrica causada pels gasos dels cotxes, els avions i els grans vaixells segueix sent un problema de salut pública. El fet que l'immens trànsit de béns que travessa el nostre territori ho faci majoritàriament per carretera, no hi ajuda. El NO_2 és un dels principals gasos contaminants que respirem diàriament a la ciutat i el 80% el generen els vehicles de motor. Es tracta d'un gas relacionat amb una major incidència de problemes respiratoris. Un altre dels contaminants habituals a les nostres ciutats són les partícules en suspensió. Habitualment es produeixen a les nostres ciutats el que anomenem «episodis mediambientals d'alta contaminació de l'aire». Són situacions en què les condicions atmosfèriques són desfavorables per a la dispersió i la ventilació, la qual cosa fa que la concentració d'algun contaminant augmenti tant que pot arribar a superar els valors límit establerts per la legislació. En el cas de les partícules PM_{10} , aquesta situació la pot provocar, per exemple, una intrusió de pols d'origen africà. En el cas que se superin els valors estipulats per a partícules PM_{10} o diòxid de nitrogen (NO_2) i es produeixi una situació meteorològica d'anticicló persistent que indiqui que els nivells es poden mantenir o augmentar, es declararà un episodi ambiental per alta contaminació. Quan té lloc alguna d'aquestes situacions, les zones més afectades solen ser les urbanes, densament poblades, a causa de les elevades emissions provinents sobretot del trànsit rodat. A la conurbació de Barcelona, en concret, es va declarar una zona de protecció especial de l'ambient atmosfèric, la qual inclou quaranta municipis, per als

contaminants diòxid de nitrogen (NO_2) i les partícules en suspensió de diàmetre inferior a 10 micres (PM_{10}).

La contaminació de l'aire és un problema de salut humana i del medi de primer ordre. L'Organització Mundial de la Salut (OMS) i nombrosos estudis científics evidencien la relació directa entre una mala qualitat de l'aire i un elevat nombre de malalties respiratòries, cardiovasculars,

El riu Congost al seu pas
per Granollers (anys seixanta)

Vista aèria de Barcelona durant un episodi de contaminació de l'aire

neuro lògiques, immunològiques i el càncer. La ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana apareixen en el número sis del rànquing europeu de municipis amb més defuncions associades al NO₂; Mollet del Vallès hi figura en setena posició (segons un estudi liderat per l'Institut de Salut Global de Barcelona - ISGlobal en més de 1.000 ciutats europees publicat l'any 2021). A l'àrea metropolitana, segons el mateix estudi, la reducció del NO₂ fins al nivell recomanat per l'OMS estalviaria 82 morts anuals, i en el cas de les partícules en suspensió, complir les recomanacions de l'OMS evitaria 1.297 morts anuals.

Per aquesta raó, repensar el transport a la ciutat i afavorir dissenys urbans que facilitin els desplaçaments de zero emissions és un dels grans reptes per als pròxims anys. Si la ciutat va haver d'adaptar-se ràpidament al cotxe, que la va modificar profundament, la seva desaparició és una oportunitat per transformar radicalment les funcions del carrer. Els espais destinats a la circulació tenen la capacitat d'assumir nous programes urbans: descansar, produir energia i aliment, oferir refugis climàtics, jugar, passejar i fer compatible l'espai i la mobilitat vinculada al lleure i

l'esport amb els desplaçaments vinculats a les activitats productives com la mobilitat laboral o la logística. I amb aquestes noves funcions atendre també les persones amb capacitats diferents que, sovint, se senten excloses en un espai comprimit on vehicles i vianants es mouen a la velocitat que les presses de la gran ciutat imposen. No només s'haurà de repensar un espai públic, també una bona quantitat d'espai privat: es calcula que un cotxe privat en una gran ciutat passa el 95% del temps estacionat. És lògic, per tant, que la mobilitat urbana s'encamini cap a models més cooperatius o compartits. Els garatges, siguin privats o públics, van modificar també el subsol de la ciutat. Uns espais que, si es recuperen, obriran noves oportunitats d'allotjar activitats vinculades, per exemple, a l'emmagatzematge, la logística, la producció energètica o d'aliments, i alliberaran encara més la superfície del carrer.

Però les emissions de gasos no només es produeixen i afecten la qualitat de l'aire que respirem a les ciutats, també afecten el clima a escala global. A l'atmosfera que embolcalla el nostre planeta hi ha una sèrie de gasos (sobretot el vapor d'aigua i el diòxid de carboni) que generen el que anomenem un «efecte d'hivernacle», que significa que la seva acumulació a l'atmosfera impedeix que part de la radiació solar escapi. Aquest efecte que es produeix de forma natural, i és imprescindible per a la vida a la Terra, augmenta perquè l'activitat humana modifica la composició de l'atmosfera. El problema actual és que la quantitat d'aquests gasos naturals amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera ha augmentat sense parar en el darrer segle, i s'hi han sumat, a més, gasos amb efecte d'hivernacle no presents de forma natural a l'atmosfera. A mesura que incrementa la concentració d'aquests gasos, la radiació infraroja és absorbida a l'atmosfera i emesa en totes direccions, la qual cosa contribueix que la temperatura mitjana de la Terra augmenti. Aquest fenomen s'anomena «efecte d'hivernacle» perquè l'absorció i posterior emissió de radiació infraroja també la fan el vidre i certs plàstics amb els quals es fabriquen els hivernacles. Com més radiació queda atrapada a l'atmosfera, més augmenta la temperatura. Aquesta és una de les causes principals del canvi climàtic i, si bé molts països han reduït les seves emissions, el creixement d'aquestes a escala global segueix creixent: l'any 2015, per primer cop en 800.000 anys, la concentració de CO₂ a l'atmosfera va sobrepassar les 400 parts per

milió, una situació amb la qual els éssers humans mai no havíem conviscut.

El canvi climàtic és un fet. Ho mostren les dades de les quals disposem actualment i ho afirma la comunitat científica mundial. L'any 2015, per primera vegada des que se'n tenen registres, la temperatura mitjana global del planeta va arribar a superar en 1 °C la temperatura de l'era preindustrial i només amb aquest petit augment els efectes són ja considerables, per exemple, en el desgel dels pols, els fenòmens meteorològics extrems i la modificació dels ecosistemes. A Catalunya, des de l'any 1950, la temperatura de l'aire ha augmentat, de mitjana, 2 °C, s'han incrementat les nits i els dies càlids i han disminuït d'una manera significativa les nits i els dies freds. La tendència climàtica és evident: la calor és més present i el fred fa passes enrere. Tots els escenaris climàtics futurs apunten a un augment de les temperatures extremes altes, les onades de calor i les nits tropicals (especialment al litoral i prelitoral). En els darrers anys hem viscut episodis de temperatures extremes com el succeït del 25 al 30 de juny del 2019: una massa d'aire d'origen africà va fer enfilars les temperatures màximes fins a valors de 40 a 43 °C a les comarques interiors, a diversos sectors del prelitoral, així com a les valls prepirinenques. Moltes estacions van batre el seu rècord històric de temperatura. A banda d'intensa, l'onada de calor va ser persistent i en alguns sectors de muntanya es van superar els límits de perill de calor durant sis dies consecutius, un fet totalment extraordinari al mes de juny.

Les afectacions per a la salut de les persones, especialment les més vulnerables, són molt greus durant aquests episodis i, en el futur, cal que les ciutats i els edificis actuïn com a refugi davant d'aquests, que aniran en augment, i en redueixin els efectes, al contrari del que succeeix a l'actualitat: a les grans ciutats el canvi climàtic es veu agreujat pel fenomen que coneixem com a «illa de calor». A les àrees altament urbanitzades, amb poca vegetació i pocs espais oberts que no afavoreixen la ventilació i sí la retenció de la calor, les temperatures són 2 °C més càlides que a les zones rurals, i les zones urbanes d'alta densitat poden arribar a valors de 5 a 7 °C superiors. Per pal·liar aquest efecte, hem d'aconseguir reduir la capacitat de la ciutat de retenir calor: els materials porosos, ceràmics i també el formigó tenen una gran capacitat de retenir calor

Panoràmica d'un complex industrial

i, un cop s'han escalfat, aquesta calor s'acumula i es va dissipant a poc a poc, és el que anomenem «inèrcia tèrmica». A les ciutats domina el que anomenem materials «minerals», amb molta inèrcia, i són amb els que es construeixen la majoria d'edificis i la major part dels paviments urbans. Augmentar els components vegetals en cobertes i façanes i utilitzar paviments més tous i porosos que permetin l'absorció de l'aigua cap al subsol és un primer pas per reduir l'efecte illa de calor a la ciutat construïda; una altra estratègia pot ser augmentar l'airejament i la ventilació amb estratègies de disseny de la volumetria de la ciutat. La presència d'aigua i vegetació abundant és també una forma de refrescar l'aire de les ciutats.

Un altre element que, en grans quantitats, té una immensa capacitat de retenir calor és l'aigua. Les onades de calor i, en general, l'augment de les temperatures, escalfen les aigües marines i n'augmenten l'evaporació. L'acumulació de vapor d'aigua, en topant amb masses d'aire fredes en la seva ascensió pot provocar episodis de violentes tempestes en qualsevol moment de l'any. Molts pobles i ciutats catalans, per la presència de rieres al seu nucli urbà o la proximitat de les edificacions al mar, són molt sensibles a aquests fenòmens, especialment freqüents a la conca mediterrània. L'orografia d'algunes comarques, amb poca distància entre la muntanya i el mar i molt urbanitzades, fa que aquests episodis tinguin un gran potencial destructiu. Aquests fenòmens no són nous a la costa catalana, però són cada cop més freqüents, més violents i més repartits al llarg de l'any. Recents episodis com ara el temporal Glòria d'inicis del 2020 han fet constatar que tota la costa catalana està amenaçada per aquests fenòmens, sigui en forma de crescudes sobtades de rius o rieres, inundacions de les zones baixes o per efectes de l'onatge. L'augment del nivell del mar, provocat pel desglaç dels casquets polars, exposa encara més aquestes poblacions als efectes dels temporals. Al nostre país, s'espera una pujada del nivell del mar d'entre 10 i 68 cm per a finals d'aquest segle mateix. Hi haurà pèrdues d'un nombre important de platges, s'inundaran bona part de les zones baixes costaneres, i es posaran en perill àrees de gran valor ecològic i socioeconòmic, com els deltes de l'Ebre i del Llobregat.

Els nostres pobles i ciutats hauran d'adaptar-se i defensar-se d'aquests episodis que cada cop seran més freqüents i assumir un escenari de futur canviant. No podem preveure encara com serà el clima en les pròximes dècades perquè no podem anticipar l'abast de la reacció per aturar l'evolució climàtica a escala global i, per tant, caldrà repensar els espais urbans per tal que siguin espais que protegeixin la salut i la seguretat de la seva ciutadania. L'Organització de les Nacions Unides, mitjançant l'Agenda 2030, va adoptar els 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible, que inclouen el compromís per assolir ciutats i comunitats sostenibles que proporcionin accés universal a les zones verdes i espais públics segurs. L'Objectiu número 3 ens parla de reduir un terç la mortalitat prematura per malalties no transmissibles i la qualitat ambiental a les ciutats és un factor clau per aconseguir-ho. D'alguna manera, tots els Objectius de Desenvolupament Sostenible depenen de l'evolució climàtica per a la seva evolució i, tot i que els 17 ODS es presenten de forma no jerarquitzada, l'objectiu número 13 està dedicat especialment a l'acció climàtica. La importància de les ciutats en l'assoliment dels objectius de l'Agenda 2030 es va reconèixer a la cimera de Quito del 2016, que instava els governs locals i regionals a posar en marxa uns plans d'acció per assolir-los que es van anomenar genèricament «Agendes Urbanes».

A Catalunya, més de 600 ciutats i pobles s'han adherit al Pacte dels Alcaldes pel Clima i l'Energia, una iniciativa conjunta mundial de ciutats i governs locals per lluitar contra el canvi climàtic i, en conjunt, Catalunya ha establert uns objectius ambiciosos: la reducció d'un 25% de les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle per al passat any 2020 respecte de l'any 2005, i del 80% o més per a l'any 2050. Totes aquestes accions i moltes d'altres s'emmarquen en el Pla nacional per a la implementació de l'Agenda 2030 a Catalunya, que uneix accions que cerquen generar un impacte positiu a escala global i d'altres que han de tenir una repercussió directa a escala nacional. Entre aquestes accions la transformació urbana hi té un paper clau.

GAP A UN NOU MODEL URBÀ

Davant d'aquest escenari d'amenaça hi ha un consens generalitzat entre la ciutadania que calen accions per afrontar la situació i que la transformació urbana és ineludible, però, sabem com fer-ho?

Els canvis necessaris no es poden limitar a repensar la ciutat només a través d'accions puntuals i amb criteris de disseny. Els instruments clàssics de l'urbanisme i el disseny urbà queden curts, ja que les transformacions necessàries en l'àmbit mediambiental, malgrat tenir un gran impacte en l'espai físic, són en última instància invisibles: clima, consum i producció d'energia, contaminació, etc. L'assoliment d'aquests objectius imposa una aproximació més científica: cal tornar a aplicar paràmetres objectius i avaluable, com va fer, en el seu dia, Cerdà com a pas previ per prefigurar el disseny de l'Eixample. El futur disseny de la ciutat ha de ser fruit d'aquesta avaluació de paràmetres mediambientals i no al revés, com un banc de proves d'accions inconnexes i resultats incerts. I per fer-ho, els paràmetres mediambientals han d'alinejar-se amb els objectius econòmics i socials en un conjunt coherent, en definitiva, un nou model urbà.

Per transformar els nostres pobles i ciutats cal entendre el seu funcionament. A les ciutats, igual que en els ecosistemes o en els éssers vius, es produeixen una sèrie d'intercanvis físics i biològics que anomenem «metabolisme». Un arbre absorbeix CO_2 de l'aire i expulsa oxigen mitjançant l'energia inesgotable del sol a través d'un procés que anomenem «fotosíntesi». Amb l'ajuda dels insectes i microorganismes es descomponen les fulles caigudes que aporten nutrients al terreny i alimenten el mateix arbre

a través de les arrels. En els ecosistemes naturals, aquests processos es multipliquen i comporten la cooperació de multitud d'éssers vius, cadascun amb un paper. Es tracta d'un sistema extraordinàriament complex que tendeix a buscar l'equilibri. Les ciutats també són ecosistemes, l'ecosistema propi dels éssers humans, i és extraordinàriament complex.

«Un sistema es un conjunto de elementos que entran en relación y que, al mismo tiempo, establecen una serie de restricciones sobre el comportamiento de estos que, al final, permiten identificarlo como una unidad. (...) Cuando un sistema tiene organismos se llama "ecosistema". Los seres humanos son el componente principal de los ecosistemas urbanos. Hoy la idea de la Ciudad integra la parte material y la parte "viva"»

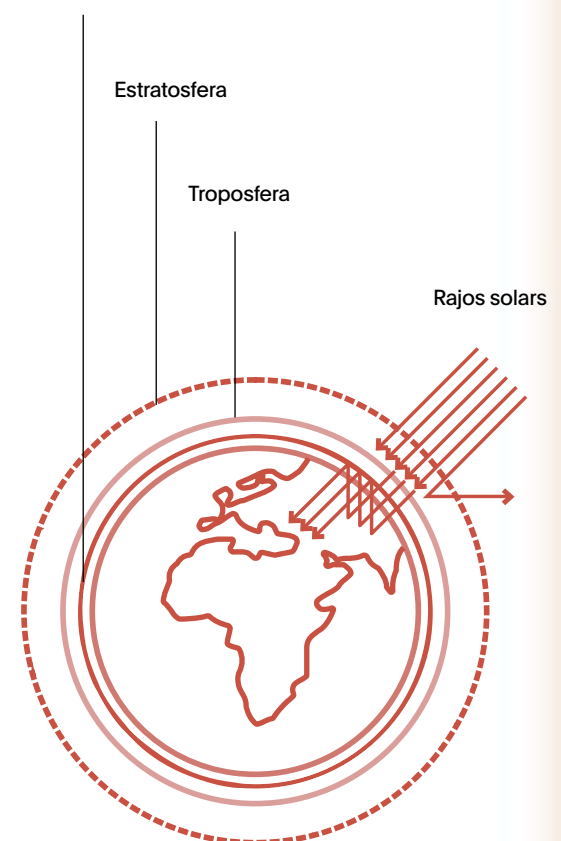
Salvador Rueda, 2020

Les ciutats són alguna cosa més que estructures de pedra i formigó; també són immensos processadors d'aliments, combustible i totes les matèries primeres que nodreixen la civilització. Són organismes enormes de metabolisme complex sense precedents en la naturalesa; són de naturalesa artificial, ja que concentren (en una petita àrea) quantitats d'aliments, aigua i materials que són molt més grans que les que la natura és capaç de proporcionar. En conseqüència, el consum d'aquests recursos genera grans quantitats de residus i aigües residuals, i de la mateixa manera que la natura no pot concentrar tots els recursos

L'efecte d'hivernacle

Gasos d'efecte d'hivernacle

Metabolisme circular als entorns urbans

1. Energia
2. Producció d'aliments
3. Recollida d'aigües
4. Climatització
5. Evapotranspiració
6. Esmorteïment del soroll
7. Segrest i emmagatzematge del carboni
8. Reducció del vent

necessaris per fer sostenible la vida urbana, tampoc pot dispersar els residus produïts.

Si als ecosistemes naturals tot es recicla i es reutilitza, a la ciutat aquest equilibri no es manté, sinó que el seu funcionament es basa a extraure recursos de la natura i expulsar i acumular residus que la contaminen. Les ciutats representen aproximadament dos terços del consum d'energia global i contribueixen amb prop del 70% de les emissions mundials de CO₂. Per millorar el comportament i l'eficiència dels entorns urbans i lluitar contra el canvi climàtic, cal retornar el protagonisme als processos naturals dins la ciutat i fer-los guanyar terreny als sistemes artificials introduïts per l'home, mitjançant sistemes que tendeixin a reaprofitar els residus resultants de l'activitat per convertir-los novament en recursos, com fa la natura. Les ciutats es poden dissenyar per ser productives i netes: autoabastir-se d'energia renovable, consumir

menys recursos i reaprofitar-los més. Moltes ciutats han augmentat la seva riquesa i benestar reduint alhora les emissions amb èxit. Ara sabem que no cal contaminar per créixer, això és el que anomenem «metabolisme circular». Estocolm va reduir les emissions un 35% del 1993 al 2010, però va augmentar la seva economia en un 41%. Des del 1990, Copenhaguen ha reduït les seves emissions de carboni en més d'un 40%, mentre que ha experimentat un creixement econòmic d'un 50%.

En els nous projectes de l'INCASÒL s'estan implantant sistemes innovadors per millorar el comportament mediambiental i la salut dels espais urbans i entre aquests sistemes la producció i consum d'energia hi juga un paper fonamental.

RAÓ 3 – INCORPOREM SISTEMES INNOVADORS D'ENERGIA NETA ALS NOUS CREIXEMENTS URBANS

La presència de natura a la ciutat també és clau per millorar-ne el funcionament o metabolisme i té un paper fonamental a l'hora de protegir la salut de les persones: per cada increment del 2% de la vegetació a menys de 500 metres de la llar, el risc de morir prematurament es redueix

en un 4%. S'ha comprovat, a més, que la presència de parcs i jardins té una gran capacitat de refredar l'aire, des d'1°C per als jardins més petits, fins a 5°C per als grans parcs metropolitans, i aquest efecte no es limita al seu interior, sinó que es nota molt més enllà dels seus límits.

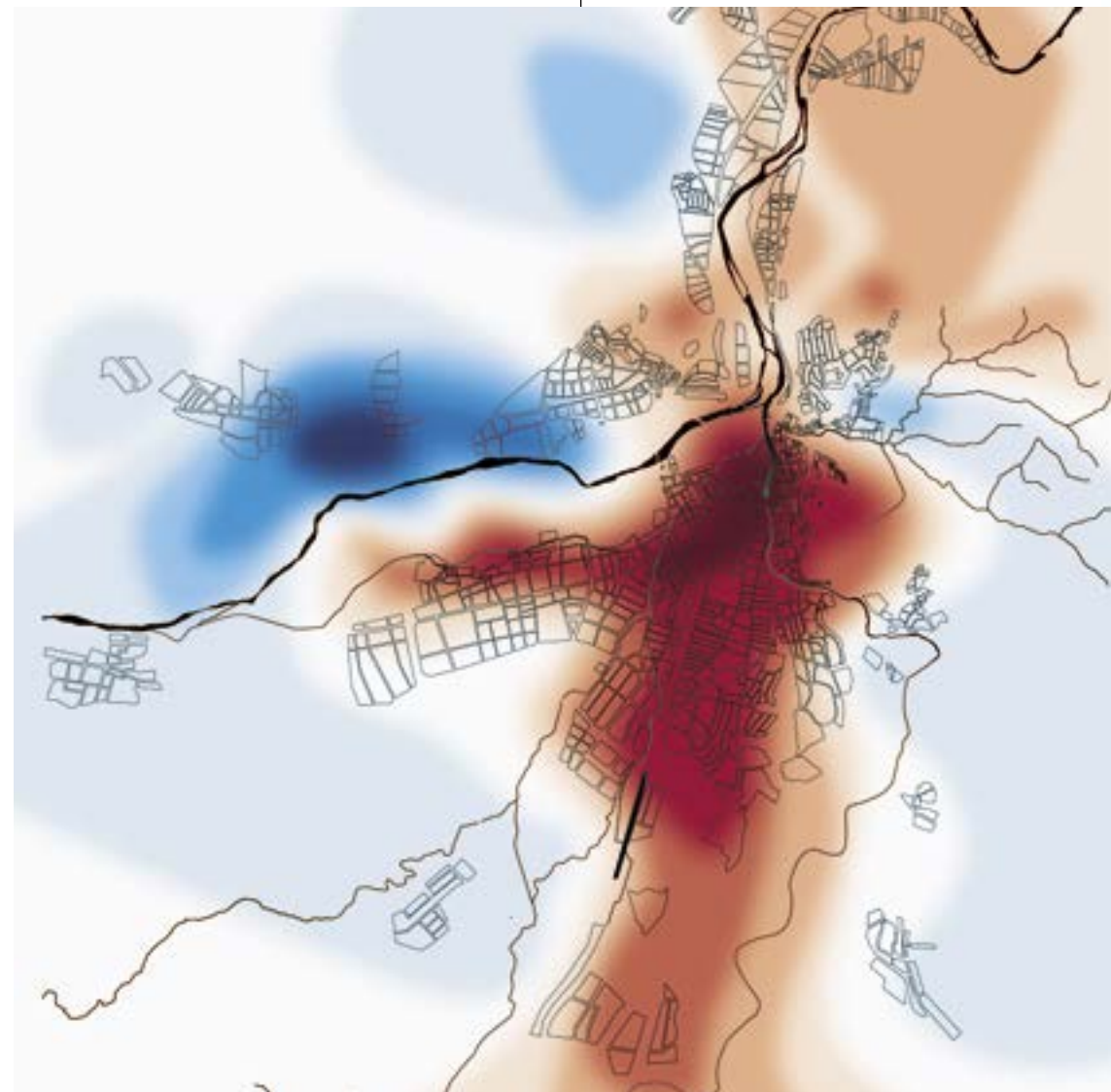
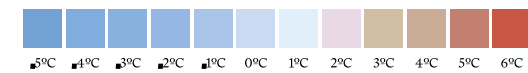
Des d'un plantejament de l'espai lliure molt vinculat a la forma urbana i molt centrat i dissenyat a partir dels usos relacionats amb el lleure ciutadà, hem passat a un plantejament de la natura urbana amb un paper molt més sistèmic i estructural: igual que succeeix amb la producció i distribució d'energia elèctrica o la distribució i depuració de les aigües, cal pensar en la natura com una infraestructura més de la ciutat, una infraestructura que aporta salut, benestar i biodiversitat. I com totes les infraestructures, per tal que funcionin correctament, cal que estiguin connectades, que funcionin en xarxa. Perquè el verd tingui un paper transformador de les ciutats i no només embellidor, cal una connexió des de l'escala urbana fins a la territorial: començant per les plantes del balcó o del terrat de casa, els arbres del carrer, els jardins, els parcs urbans, fins als espais naturals i agrícoles de les perifèries, utilitzant els rius i les rieres, els turons i les muntanyes com a corredors naturals, etc. Aquesta xarxa contínua és el que anomenem «matriu ecològica».

Els espais oberts, entesos en xarxa, podrien ser l'element estructurador, no només de pobles i ciutats, sinó també del creixement coherent de la taca urbanitzada al conjunt del territori. És una qüestió de fons i figura: mentre que l'urbanisme tradicional es preocupa de la forma de la ciutat construïda i entén la resta de sòl com un sobrant, cal avançar cap a una concepció on l'espai lliure, entès com a paisatge, es qualifiqui segons les seves pròpies lògiques de funcionament i connexió, de forma que se n'asseguri la viabilitat i continuïtat i sigui capaç de donar suport, com un gran marc infraestructural, als pobles i ciutats i compensar el seu comportament desequilibrant.

RAÓ 4 – INTEGREM ELS ELEMENTS NATURALS I EL PAISATGE ALS PROJECTES URBANS

També dins els pobles i ciutats, a l'hora de pensar els espais públics, ho podem fer anant més enllà dels seus límits, tenint en compte el seu paper dins d'una xarxa on cada element juga un paper a escala local i territorial i contribueix a pal·liar els efectes del canvi climàtic a escala global.

L'efecte illa de calor a la ciutat de Girona

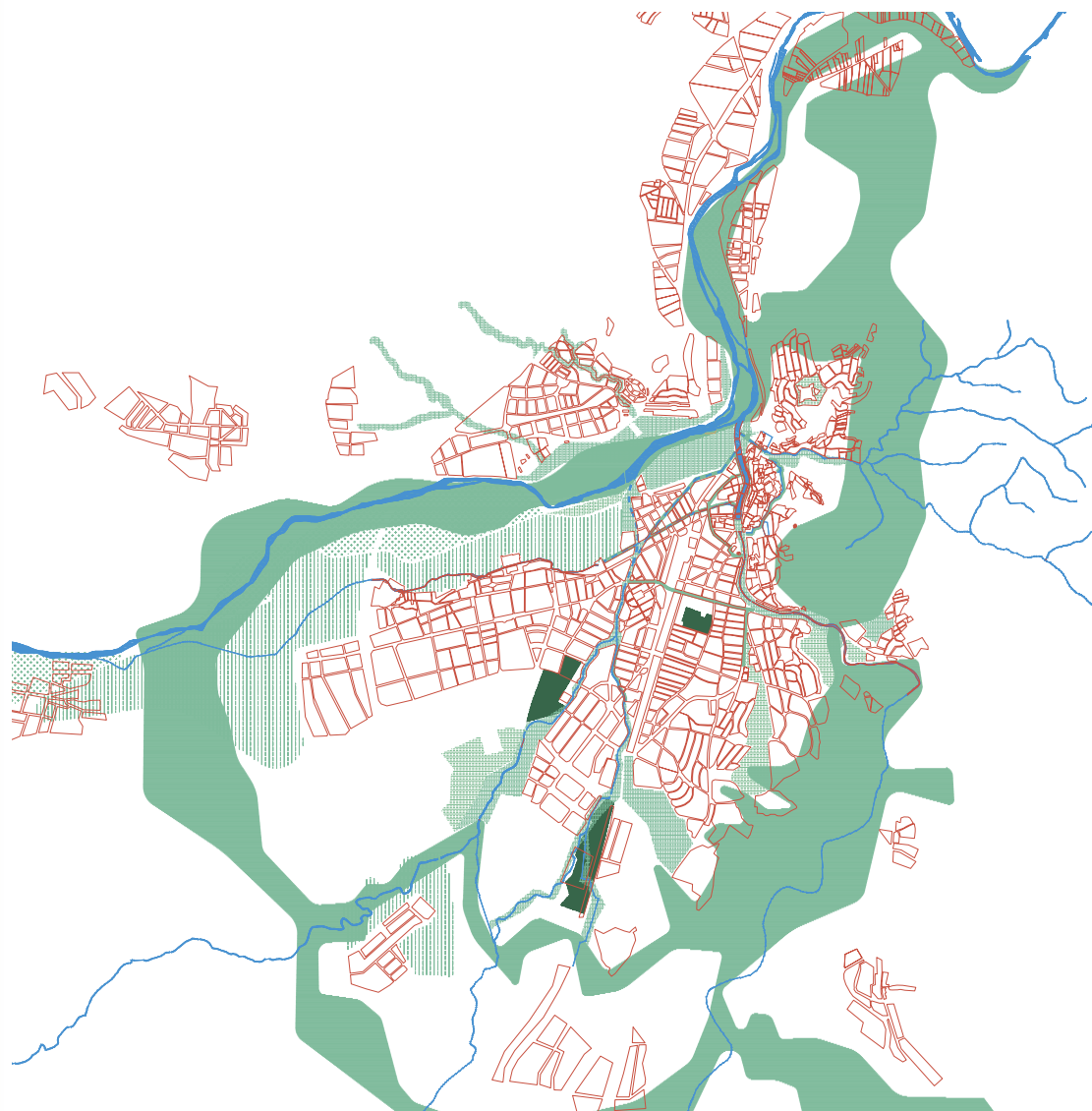
L'anella verda de la ciutat de Girona

Això implica no concebre cada espai obert de forma independent, aplicant solucions limitades a un plantejament formal, tal com s'acostumava a fer en el passat, sinó tenir en consideració el seu paper i posició en el conjunt del sistema natural urbà i territorial, les seves preexistències i les seves potencials connexions. En el seu disseny cal aplicar solucions basades en la natura que s'adeqüin a uns objectius mediambientals més generals i fer-ho de forma atractiva i compatible per al seu ús ciutadà.

Els parcs o els carrers i places naturalitzats poden ajudar, per exemple, a millorar el cicle de l'aigua a escala territorial. Amb el seu disseny podem augmentar la infiltració d'aigua ajudant a recarregar els aqüífers, ajudar a prevenir

inundacions o a millorar la qualitat general de les aigües, no només en el subsol, sinó també en les escorrenties superficials. En l'elecció i el disseny de l'enjardinament també es pot anar més enllà d'un disseny merament decoratiu: podem reduir la necessitat d'aigua per al seu manteniment i l'acció de diverses espècies vegetals pot permetre la filtració i eliminació de nutrients, greixos i hidrocarburs de l'aigua, una forma natural de depuració. També es poden incorporar rierols, estanys o rieres artificials que siguin refugis de biodiversitat a banda de retenir i autoabastir els espais oberts d'aigua per al reg o permetre la retenció temporal d'aigua en cas de grans tempestes per evitar situacions de perill. Totes aquestes solucions seran necessàries i molt efectives per a la lluita contra el canvi climàtic i els seus efectes en els pròxims anys.

RAÓ 5 – CREEM INFRASTRUCTURES VERDES QUE MILLOREN EL CICLE DE L'AIGUA I APORTEN SALUT A LA CIUTAT

Quan parlem de natura no només parlem de verd: si la ciutat és un ecosistema, la seva diversitat biològica inclou tots els éssers vius. La complexitat i l'augment de la biodiversitat a les ciutats enforteix els seus sistemes biològics: la varietat d'espècies vegetals augmenta la resistència contra el canvi climàtic o les plagues i també s'amplien i s'especialitzen els beneficis mediambientals. La presència d'agricultura permet a la ciutadania interactuar directament amb la natura, la qual cosa aporta beneficis socials i afavoreix el consum de proximitat. Els insectes, els rèptils, els ocells i el conjunt dels animals també hi juguen un paper essencial, per exemple en la pol·linització i el transport de les llavors o el control de les colònies d'insectes. Però, a més, la presència de fauna urbana, sigui domèstica o salvatge, millora la percepció social de l'estat del medi ambient i millora el benestar mental de la ciutadania.

Sabem que, per garantir la bona salut i la biodiversitat dels nostres ecosistemes, convé que no siguin realitats aïllades: els ecosistemes no són conjunts estancs sinó que se superposen i s'alimenten els uns amb els altres. Algunes espècies necessiten moure's per diversos hàbitats per viure i la connexió dels ecosistemes és el primer mecanisme d'adaptació al canvi climàtic. A un ecosistema que queda aïllat o desconnectat d'altres hàbitats veïns l'anomenem «endèmic» i la seva diversitat biològica se'n ressent. Per això, a Catalunya, a més dels espais protegits, o parcs naturals, es va crear el Pla d'espais d'interès natural (PEIN), que delimita i protegeix connectors biològics entre espais naturals per garantir aquesta interconnexió.

RAÓ 6 – RESERVEM CORREDORS VERDS I ECOLÒGICS EN ESPAIS DE GRAN PRESSIÓ URBANÍSTICA

Els pobles i ciutats són els ecosistemes propis dels éssers humans i no podem obviar que l'home, malgrat la seva immensa capacitat d'adaptació, està preparat per interactuar amb la natura. Múltiples estudis demostren que el contacte amb la natura (el bosc, un parc, un jardí o qualsevol espai obert amb vegetació i fauna), ajuda el desenvolupament motor, sensitiu, etc. En el context de sobrecàrrega ambiental i sobreestimulació que representen els entorns urbans, és necessari generar espais restauradors, espais que ens permetin reconnectar amb la natura. S'ha arribat a parlar de la síndrome del dèficit de natura com una afectació de la salut de les persones, en especial dels nens, que es pot traduir en obesitat, dèficit d'atenció, malalties cardiovasculars i depressió.

Amb l'aturada provocada per la COVID-19, hem vist per primer cop a les nostres vides l'aire de les nostres ciutats pràcticament net de contaminació. Hem pogut comprovar la rapidesa amb la qual la natura i la biodiversitat recuperaven espais a la ciutat i, reclosos a casa, hem vist fins a quin punt necessitem el contacte amb la natura.

La salut, el benestar físic i mental de les persones, està estretament relacionada amb la qualitat del medi ambient que les envolta. L'ésser humà, malgrat la seva immensa capacitat d'adaptació, té unes condicions biològiques que el preparen per interactuar amb el medi natural. Per això sentim una connexió amb la natura i necessitem el contacte habitual amb ella. La ciutat és l'ecosistema propi dels humans, però en molts casos la humanitat ha ignorat aquesta necessitat. El repte actual és recuperar els espais de la natura a les ciutats per millorar-ne la qualitat mediambiental i el seu funcionament. Només així els nostres pobles i ciutats seran espais de protecció per a la salut de les persones i contribuiran a pal·liar els efectes del canvi climàtic a escala local i global.

RAÓ 7 – ESTEM COMPROMESOS AMB LA MILLORA DE LA SALUT MEDIAMBIENTAL DELS NOSTRES POBLES I CIUTATS

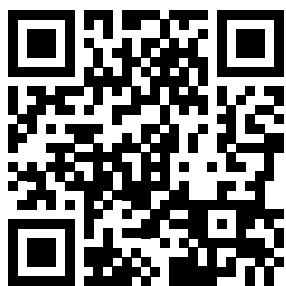
Projecte de nou centre urbà de Lliçà d'Amunt
al Vallès Oriental

**POTS VEURE EL MATERIAL AUDIOVISUAL
A WWW.40ANYS40ORAONS.CAT**

RAÓ 1

PRESERVEM ESPAIS DE GRAN VALOR ECOLÒGIC DE LA URBANITZACIÓ

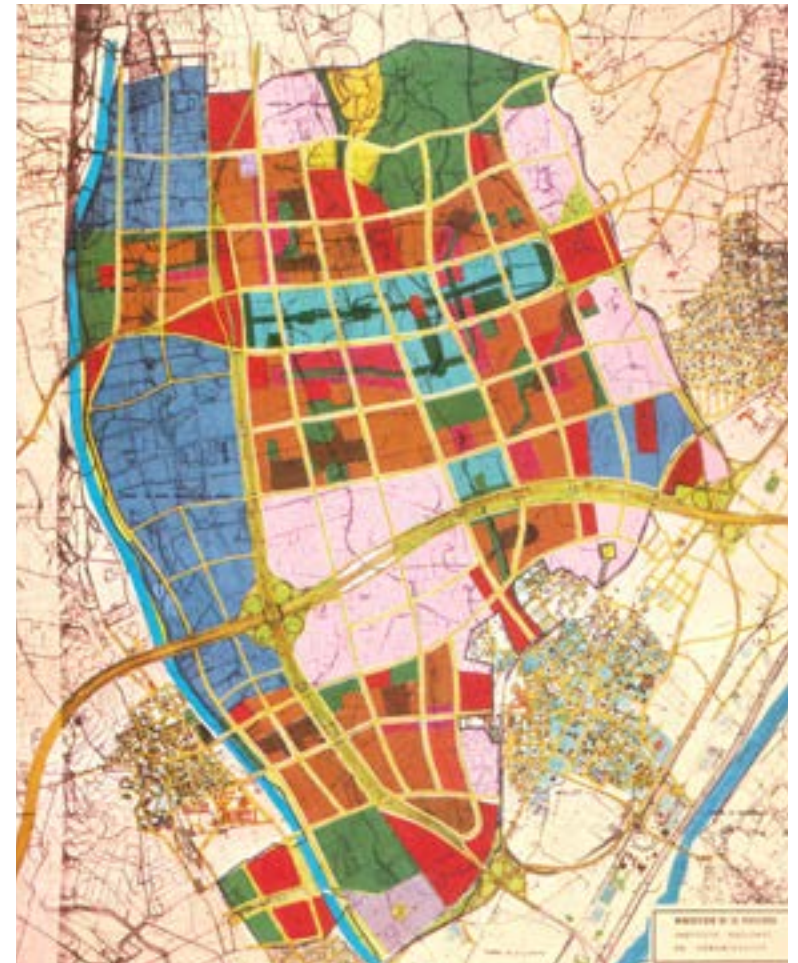
L'Institut Català del Sòl va néixer, ara fa quaranta anys, amb l'establiment de la democràcia i la restitució de la Generalitat. L'any 1980, mitjançant el Reial Decret 1503/80, de 20 de juny, es van transferir a la Generalitat de Catalunya les competències de l'antic Institut Nacional d'Urbanització (INUR), així com tot el patrimoni immobiliari adscrit a aquest organisme, entre el que s'inclouien els terrenys de Gallecs. El mateix any, per mitjà de la Llei 4/1980, la Generalitat va crear l'Institut Català del Sòl (INCASÒL), a qui es va adscriure la propietat d'aquests terrenys.

Des de l'inici, en les seves actuacions, l'INCASÒL es va caracteritzar per ser sensible amb els aspectes mediambientals i per tenir una voluntat ferma de fer les coses de forma diferent a com s'havien fet en les dècades anteriors. INCASÒL es troba en propietat d'uns terrenys que són objecte de reivindicació per part dels primers moviments socials ecologistes.

Gallecs és una àrea rural equivalent a 750 camps de futbol que constitueix un dels pocs testimonis del que havia estat el paisatge agrícola del Vallès. En aquests terrenys (que prèviament havien estat expropiats) hi havia prevista la construcció d'una nova ciutat: el Pla general del 1976 proposa una urbanització extensiva, basada en una malla ortogonal, amb una distància mitjana entre nusos de 400 metres. La zonificació equilibrava l'ús residencial i l'industrial, que es repartia estratègicament en diverses zones dins del conjunt. L'ús residencial s'organitzava en cinc sectors, quatre al nord de l'autopista i un al sud, cada un d'ells amb un subcentre d'equipaments de barri. El centre urbà s'emplaçava transversalment a la vall de Gallecs, que quedava totalment urbanitzada i sotmetia els escassos espais verds a la lògica urbana i no paisatgística.

El juny del 1977, Santa Maria de Gallecs, SA, empresa encarregada de desenvolupar el projecte, va iniciar la reconsideració del planejament de l'ACTUR, i va reconèixer així, implícitament, que l'aprovació del Pla general redactat per a l'actuació era la culminació d'un procés impropri per a una intervenció que havia de

perseguir objectius més complexos que els d'una simple obtenció d'una quantitat important de sòl urbanitzat, com proposava el preàmbul de llei del 1970. Santa Maria de Gallecs, SA va convocar en una llarga renglera de reunions de treball els urbanistes més qualificats i experimentats per tal de clarificar els punts de partida d'aquesta reconsideració, de les quals surt un segon projecte, més adaptat a la sensibilitat del moment però que encara significava la conversió de Gallecs en un espai plenament urbà.

Ordenació i zonificació de l'àrea de Gallecs prevista al Pla general del 1976

Amb l'arribada de l'INCASÒL es va veure clar que calia preservar aquest espai i, atenent les reivindicacions dels moviments ecologistes, s'aparca definitivament el projecte: calien nous creixements urbans, però no aquí!

Des de llavors, Gallecs ha seguit sota la gestió de l'INCASÒL, que el preserva de la forta pressió urbanitzadora al seu voltant. Avui és un espai rural d'altíssim valor ecològic i social. Amb el propòsit d'establir un marc jurídic coherent amb la nova realitat de Gallecs, es va redactar el Pla director urbanístic del paratge de Gallecs que va ser aprovat definitivament el 29 d'abril del 2005. El Pla director va definir els elements que calia conservar, els àmbits a potenciar des del punt de vista agrícola, forestal o paisatgístic, els equipaments necessaris per completar l'oferta de sòl públic a la zona, les infraestructures bàsiques de comunicació, els mecanismes de gestió de l'espai públic, i la implicació de tots els ajuntaments que hi ha a Gallecs i de la Generalitat de Catalunya.

Finalment, la Generalitat i els ajuntaments de Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Palau-solità i Plegamans, Paret del Vallès, Lliçà de Vall i Montcada i Reixac van constituir el 22 de novembre del 2006 el Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs i, a principis de l'any 2017, es va iniciar la redacció del Pla especial de Gallecs (actualment en tràmit), amb l'objectiu d'establir les condicions i mesures necessàries per a l'ordenació urbanística dels usos del sòl i la regulació de les activitats de l'espai per tal de preservar, dinamitzar i fer compatibles els seus valors agrícoles, naturals, socials i paisatgístics, així com per establir les normes bàsiques per a la regulació específica del sòl, els usos i activitats i les edificacions existents, i fixar els instruments de gestió de l'espai agrari.

Gallecs no és l'únic espai inicialment qualificat d'urbà que l'INCASÒL ha ajudat a preservar: la Platja Llarga de Vilanova i la Geltrú també estava destinada a ser urbanitzada i, gràcies a una permuta de terrenys en altres indrets amb la propietat es va poder destinar aquest espai a parc públic, allunyat de l'edificació de la línia de platja i es va preservar un espai d'aiguamolls i un dels pocs espais agraris mediterranis, a primera línia marítima, de la costa central catalana.

Imatge: Vista aèria de Gallecs

RAÓ 2

DONEM SUPORT A POBLES I CIUTATS PER A LA CREACIÓ DE NOUS PARCS I ESPAIS VERDS

A mitjans de la dècada del 1980, Sant Feliu de Llobregat va ser objecte del primer desenvolupament de sòl residencial de l'INCASÒL. El nou creixement preveia nous espais públics i equipaments. Mas Lluí era clau per a la ciutat, 44 noves hectàrees, 1.800 habitatges i 200.000 metres quadrats de verd i equipaments, un creixement que significava augmentar un 40% la superfície urbana del municipi. El nou parc d'Europa era l'element que donava continuïtat i coherència a la forma urbana resultant. Això no és casual, sinó que respon a un nou model d'urbanisme on l'espai públic no és sobrant, resulta d'una forma de ciutat que s'havia anat pervertint: els polígons del franquisme, com a model de creixement urbà, es legitimaven prenent referents del Moviment Modern però els sotmetien a una tragicòmica simplificació, en la qual la reflexió sobre l'espai públic s'ignora completament, sense cap reflexió ni qualificació i, en conseqüència, sense cap tractament específic.

El nou model que impulsava l'INCASÒL es basava precisament en el contrari, a posar l'espai públic al centre de l'atenció i el debat, amb un paper estructurador de la nova ciutat i com a argument de regeneració i transformació de la vella.

Inspirats en el model d'eixample, els nous creixements urbans impulsats durant els primers anys de l'Institut abandonaven el model del polígon basat en l'ordenació volumètrica d'edificis-bloc i l'ordenació «oberta» per configurar-se en creixements on el carrer, amb façana edificada alineada, tornava a ser l'element clau de la forma urbana. D'aquesta forma, es volia retornar a l'essència de la ciutat mediterrània, on la vida de carrer definia una vitalitat basada en la densitat d'activitat a l'espai públic que els models anteriors havien anat perdent. La configuració en illes presenta, en aquestes primeres actuacions, una notable diversitat de formes i mides, i permet una gradació de caràcters de l'espai públic i comunitari, més privat.

Figueres, parc de les Aigües vinculat a l'àrea de desenvolupament de l'avinguda de la Costa Brava

Parc de la Draga de Banyoles

L'atenció a l'espai públic marca la diferència entre l'urbanisme franquista i el democràtic. Tots els nous creixements urbans confien en l'espai públic com a element estructurador de la forma urbana, el parc i la via; els híbrids entre els dos donen lloc a una profunda reflexió en nous creixements urbans.

Can Llong, a Sabadell, com molts sectors dels primers anys de l'INCASÒL, neix amb la voluntat de compensar la manca d'espais públics i equipaments, fruit d'anys de creixement ràpid i desordenat a la ciutat i s'estructura al voltant de la idea de via-parc. L'exemple sud de Gallecs, a Sant Boi, o Tres Torres a Granollers, exploren diferents formes d'illes i combinen edificacions de tipologies i densitats diverses.

Un cop el nou model és plenament assumit, l'INCASÒL dona suport a molts ajuntaments per crear o rehabilitar zones verdes en àrees urbanes noves o consolidades, i hi destina sòl propi o recursos per fer-ho possible. Alguns d'aquests parcs es vinculen amb grans operacions de l'Institut, com ara el de la Draga a Banyoles, el Parc Catalunya a Sabadell o el de les Aigües a Figueres. D'altres són fruit de programes d'intervenció i rehabilitació de l'espai públic, com ara les intervencions entorn de les muralles de Girona o, més recentment, les places verdes al nucli d'Oliana a l'Alt Urgell.

Totes elles es caracteritzen per un disseny cuidat i innovador que, sobretot a finals del segle XX, va causar admiració i va merèixer reconeixement internacional.

Urbanització de tres places a Oliana

Sallent, urbanització dels entorns de la Fàbrica Nova

RAÓ 3

INCORPOREM SISTEMES INNOVADORS D'ENERGIA NETA ALS NOUS CREIXEMENTS URBANS

El Parc de l'Alba és un projecte d'una nova centralitat metropolitana, al voltant del Sincrotró ALBA, que completa l'espai universitari de la UAB, ordena el nou eixample de Cerdanyola del Vallès i es connecta amb el Parc de Collserola. Es tracta d'un sector de grans dimensions (412 ha) en el qual els usos predominants del sòl són el residencial i les activitats econòmiques netes lligades al coneixement i la tecnologia. Hi predominen els espais lliures, derivats dels requeriments de connectivitat ecològica.

Des del punt de vista de la gestió, el Parc de l'Alba compta amb un consorci que integra l'INCASÒL i l'Ajuntament de Cerdanyola. L'objectiu d'aquesta iniciativa pública és promoure la innovació científica, la cohesió ciutadana i la sostenibilitat del medi natural i té l'avantatge d'estar situada al centre de la regió metropolitana de Barcelona, connectat a un dels encreuaments d'infraestructures de mobilitat més importants del país i en una àrea densament poblada.

Aquests objectius de caràcter social, d'habitatge assequible, de compromís amb una nova economia verda i creativa i promoció de la recerca i la transferència de coneixement es concreten en un Pla urbanístic que incorpora, també, ambicioses mesures mediambientals: de reciclatge, de recuperació de sòls degradats, d'infraestructura verda, de protecció de la biodiversitat i la xarxa de natura, de preservació de l'activitat agrícola, de mobilitat sostenible i que promou un ús racional del territori i un model de ciutat saludable. A més, el Pla incorpora indicadors i mesures d'avaluació de l'assoliment dels objectius mediambientals i de salut.

Una mostra de l'atenció que el Parc de l'Alba dedica a la conservació de la natura i la restauració ecològica és el segell Business & Biodiversity atorgat per la Comissió Europea. El segell és, d'una banda, un reconeixement a la pertinència de les actuacions realitzades pel Parc, des del primer moment fins ara, en millores de

la biodiversitat. D'altra banda, aquest reconeixement europeu ofereix al Parc la possibilitat de participar a escala europea en grups de treball en què compartir experiències i explicar les iniciatives dutes a terme al Parc. Finalment, aquest segell dona suport al Parc en el seu compromís amb la natura i amb el territori per crear llocs de feina i millorar la qualitat de vida de la seva gent. Una de les mesures més importants d'aquest Pla té a veure amb l'eficiència energètica i permetrà reduir l'impacte ambiental i millorar el funcionament del Parc.

Vista aèria del Parc de l'Alba

El mes de desembre del 2012 es va detectar la presència de biogàs al subsol en uns terrenys de reblert d'una antiga argilera. Aquest fet, que podria haver llastrat la viabilitat del projecte, ha permès introduir un innovador sistema d'energia comunitari inèdit a Catalunya anomenat «poligeneració»: un sistema de producció simultània d'electricitat, calor i fred a partir de gas natural, el combustible fòssil menys contaminant que existeix, i de distribució al conjunt dels edificis del parc.

Aprofitant el metà dels dipòsits del subsol, s'ha dissenyat i implantat una planta de filtratge del biogàs i la posterior injecció a la xarxa de distribució de gas natural, amb una capacitat per tractar fins a 400 Nm₃/h, un clar exemple de circularitat que evita l'emissió a l'atmosfera d'aproximadament 2.500 tones de CO₂/any, equivalents a plantar uns 5.000 arbres.

L'existència d'aquesta font d'energia inesperada s'aprofita per instal·lar una planta de poligeneració que produeix de forma simultània electricitat i aigua calenta i refrigerada a partir del metà. Es tracta d'un servei amb una altíssima fiabilitat i eficiència, molt per damunt dels sistemes tradicionals de producció, i que possibilita un consum d'energia i d'emissions de CO₂ un 35 % més baix que si cada usuari es fes càrrec del seu propi sistema de climatització.

Ordenació i zonificació de l'àrea del Parc de l'Alba, Cerdanyola del Vallès

Xarxa de distribució de fred i calor (district heating & cooling)

RAÓ 4

INTEGREM ELS ELEMENTS NATURALS I EL PAISATGE ALS PROJECTES URBANS

La sensibilitat ecològica que acompanyava el naixement de l'INCASÒL s'ha anat traduint en un compromís per fer, dels nostres pobles i ciutats, ecosistemes idonis per a la vida de les persones. Per això, cada cop més, es busca integrar els elements naturals en el disseny urbà. No només és una forma de millorar la qualitat i la salut dels espais urbans, sinó també de connectar-los amb els elements del paisatge i donar continuïtat a la xarxa territorial de natura.

Lliçà d'Amunt, al Vallès Oriental, amb 15.000 habitants, és un poble extens, de prop de 22 quilòmetres quadrats, format per un mínuscul nucli urbà i 17 barris dispersos pel territori, amb tipologia de cases unifamiliars. Fins ara, no ha tingut un centre urbà de referència.

L'Ajuntament va sol·licitar a l'Institut Català del Sòl la seva implicació en el desenvolupament urbanístic estratègic del municipi, que es concreta en els sectors Centre-Can Guadanya Vell i Centre-Can Francí, amb l'objectiu de definir un sector com a nou centre urbà de la població on es desenvolupin activitats residencials, comercials i terciàries. Aquesta sol·licitud es va materialitzar el 29 de gener del 2018 amb la signatura d'un conveni de col·laboració.

La proposta per al centre de Lliçà d'Amunt va ser objecte d'un procés de participació ciutadana dirigit pel Col·lectiu Punt 6, un dels despatxos pioners a Catalunya en urbanisme inclusiu i amb perspectiva de gènere. El projecte resultant que l'INCASÒL es va encarregar de redactar preveu la creació de dos eixos: un eix urbà, al llarg del carrer de Folch i Torres, i un eix natural, al llarg del torrent de Can Bosc. Enmig hi haurà un espai cèntric representatiu del municipi. A l'eix urbà hi ha espai reservat per a nous equipaments i per a noves edificacions amb diversitat de tipologies, i als nous carrers i places hi haurà espais per a nous usos comercials. El projecte implicarà la construcció d'uns 750 habitatges al centre del municipi, dels quals prop de 200 seran en règim protegit. Així, a més de potenciar

Nou centre urbà de Lliçà d'Amunt al voltant del torrent de Can Bosc

Espai públic del nou centre urbà de Lliçà d'Amunt

el nou centre urbà, es donarà resposta a la necessitat d'habitatge assequible i de lloguer per a gent jove i gran.

El segon eix, l'eix natural, és l'element estructurador del nou centre i la seva columna vertebral és el torrent de Can Bosc, que el connectarà amb les lleres del riu Tenes, un afluent del Besòs en molt bon estat mediambiental. A més, completarà una xarxa d'elements de gran valor per a la biodiversitat al municipi, com la bassa de Can Dunyó.

El nou centre de Lliçà d'Amunt funcionarà com un element transformador de l'economia del municipi i compatibilitzarà la seva funció de connector biològic amb la de gran espai de lleure i trobada de la vida ciutadana.

Espais públics del nou centre urbà de Lliçà d'Amunt

Maqueta d'ordenació volumètrica dels espais del nou centre urbà de Lliçà d'Amunt

RAÓ 5

GREEM INFRAESTRUCTURES VERDES QUE MILLOREN EL CICLE DE L'AIGUA I APORTEN SALUT A LA CIUTAT

El sector de Ca n'Alemany és un espai de 55 hectàrees de terrenys que era propietat de la Generalitat de Catalunya i que, a través del Consorci DeltaBCN (integrat per l'Ajuntament de Viladecans i l'INCASÒL), s'ha convertit en un important sector d'activitat econòmica amb una situació immillorable per atraure inversors internacionals.

Ca n'Alemany ocupa una superfície triangular emmarcada per l'autopista C-32 i la línia ferroviària. La proximitat a l'estació de tren, a l'aeroport del Prat i al port de Barcelona han estat un dels principals atractius per captar empreses multinacionals com ara Desigual o Recambios Marinos i Neiver (centre comercial outlet). Gràcies a això, Ca n'Alemany s'està consolidant com el nou centre econòmic de la zona sud de l'àrea metropolitana de Barcelona i ha generat uns 1.500 llocs de treball fins avui.

El sector també limita amb el Parc Agrari del Delta del Llobregat i, en conseqüència, la sostenibilitat ambiental, i particularment del cicle de l'aigua, és un dels aspectes més destacables de l'obra d'urbanització del sector. Els criteris aplicats han estat la reducció de l'afectació de l'entorn per la incorporació d'una nova conca urbana drenant, l'aprofitament de les aigües subterrànies i la reutilització de les aigües regenerades provinents de l'estació depuradora d'aigües residuals Gavà-Viladecans per al rec del sector i del municipi de Viladecans.

L'element central de Ca n'Alemany és un gran espai lliure que compleix múltiples funcions urbanes i mediambientals: funciona com una gran infraestructura hidràulica destinada a l'absorció i recollida de les aigües pluvials. En cas de riuada

Imatge aèria de Ca n'Alemany →

de la riera de Sant Llorenç, el parc reté les aigües i les deixa anar lentament per evitar inundacions i situacions de perill i afavoreix la seva filtració per aprofitar millor el recurs hídric. Aquesta gran infraestructura hidràulica consisteix en un sistema de sis cunetes verdes de laminació, connectades entre elles, per recollir les aigües pluvials, així com una bassa de laminació de 90.000 metres cúbics amb tres zones de nivell freàtic més baix per garantir la presència d'una làmina d'aigua permanent. A més d'absorbir les aigües de la riera de Sant Llorenç en cas d'avingudes, aquesta bassa recull les aigües de les cunetes, les aigües pluvials i les aigües procedents dels vials que són drenades mitjançant un sistema de depuració natural. La construcció d'una estació de bombeig permet buidar-la en només 48 hores en cas de necessitat.

La integració ambiental dels espais de la riera i la bassa de laminació s'ha fet creant ambients d'alta qualitat paisatgística i mediambiental i incorporant les espècies vegetals autòctones pròpies dels hàbitats dels aiguamolls amb el baix manteniment que això comporta.

Tot això és compatible amb un espai que facilita l'accés de la ciutadania al Parc Agrari del Delta del Llobregat i que acosta la gran biodiversitat de l'ecosistema deltaic als espais urbans.

Basses de laminació de Ca n'Alemany a Castelldefels

Bassa de laminació de Ca n'Alemany a Castelldefels

RAÓ 6

RESERVEM CORREDORS VERDS I ECOLÒGICS EN ESPAIS DE GRAN PRESSIÓ URBANÍSTICA

L'àmbit dels Joncs, al terme municipal de Gavà, s'emmarca dins el PDU d'àmbit d'activitat econòmica del delta del Llobregat. Aquest és un espai d'un gran dinamisme econòmic, articulat per una xarxa de transport variada i estratègica, propera a l'aeroport i al port del Barcelona, la qual cosa el fa extraordinàriament atractiu per la seva possibilitat d'atendre necessitats diverses i d'alta demanda de sòl industrial. Però els Joncs també constitueix un espai d'un alt valor ecològic a tocar dels espais agrícoles del delta del Llobregat i, en el disseny, es reconeix la seva posició estratègica en relació amb els elements naturals.

Els Joncs és el resultat de la identificació de peces susceptibles de rebre implantació de nova activitat econòmica partint de criteris d'ubicació, d'accessibilitat, de connectivitat amb la xarxa viària existent o prevista, de continuïtat amb els teixits urbans existents i de connectivitat ambiental. El desenvolupament dels Joncs, així com de la resta de sectors inclosos en el PDU, possibilita l'execució directa d'actuacions d'especial rellevància social i econòmica, com és donar continuïtat a la franja de sòls d'activitat econòmica amb què limita al sud-oest i al nord-est.

Actualment, tot l'entorn de l'àmbit metropolità portuari i aeroportuari està mancat d'oferta per a activitats de gran format a preus assequibles, per la qual cosa es considera que s'ha de mantenir també la possibilitat de grans parcel·les per a activitats úniques, que no requereixin vials d'ús comunitari ni divisions horitzontals. L'ordenació del sector, orientat a l'activitat econòmica, preveu una única qualificació del sòl privat, amb usos predominants industrial, logístic, terciari i d'oficines. Aquesta ordenació donarà continuïtat als polígons industrials ja existents, el polígon industrial Camí Ral de Castelldefels i polígon Regàs de Gavà, i mantindrà la connexió viària amb aquests. Es proposa que s'integri en l'entorn, que mantingui la compacitat del teixit urbà, i que tingui cura amb la qualitat de les façanes urbanes que es generin, tractant d'evitar la construcció d'elements

que distorsionin negativament la silueta o la imatge perimetral. És important la qualitat estètica dels accessos al sector, així com la permeabilitat i la relació entre la ciutat i el tram urbà del connector fluvial.

Situat a Gavà, entre la serra del Garraf i el Parc Agrari del Delta del Llobregat, constitueix un espai de connexió entre els dos ecosistemes. Els Joncs, a més, està fortament diferenciat a banda i banda de l'autopista C-32: al sud hi predominen els conreus, corredores, rieres, antigues masies, hivernacles, també zones natu-

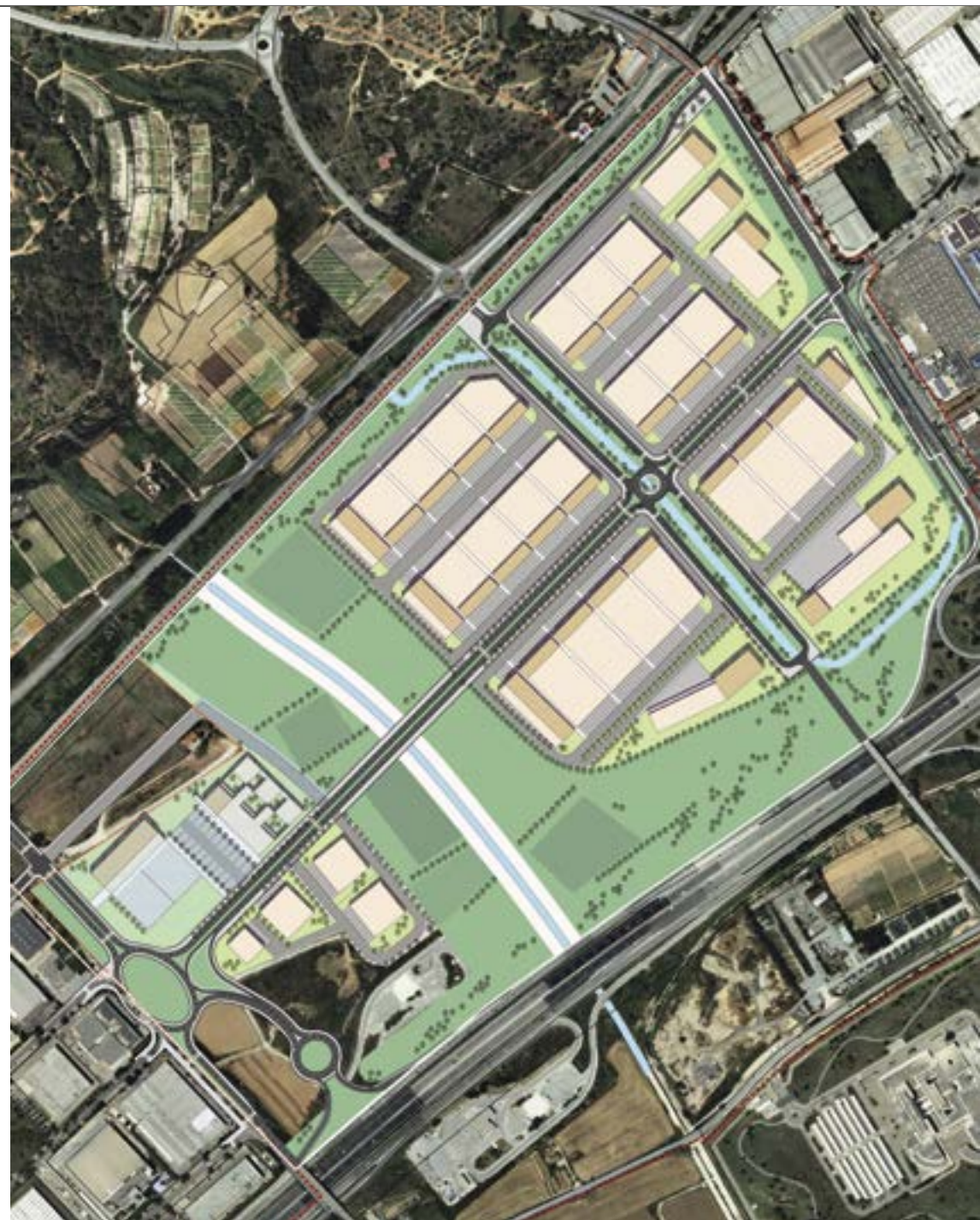

Futura àrea d'activitat econòmica dels Joncs a Gavà

ralitzades on creix vegetació pròpia de zones humides com canyissars i bogars, de tant en tant naus industrials, benzineres i altres activitats periurbanes. Mentre que al nord de la C-32 hi ha naus industrials i construccions pròpies de polígons industrials.

En el seu disseny, l'INCASÒL decideix incorporar-hi una franja central de 200 metres d'amplada, al voltant de la riera dels Canyars, que funcionarà com a connexió biològica i donarà continuïtat ecològica i paisatgística entre el Garraf, el Parc Agrari, els espais humits i dunars del delta i la línia de costa. Aquest corredor es naturalitzarà amb vegetació pròpia de zones humides, i es podran construir les basses de laminació necessàries al sector. A més, aquesta reserva d'espai possibilitarà la protecció de l'agricultura de regadiu, un patrimoni cultural i paisatgístic que sobreviu en un espai de forta densitat i permetrà la correcta gestió i preservació dels masos catalogats, camins, canals, séquies i molins associats a l'horta del delta.

La continuïtat dels espais naturals i la seva connexió és vital per al manteniment de la biodiversitat i perquè els espais lliures de la ciutat funcionin en xarxa i augmentin els seus beneficis mediambientals. Aquesta visió pot ser compatible amb la continuïtat dels espais urbans, introduint camins de connexió que afavoreixen la mobilitat sostenible, preservant l'agricultura de regadiu i, alhora, creant un espai lliure per a l'ús ciutadà i el contacte proper amb la natura.

Ordenació de la futura àrea d'activitat econòmica dels Joncs a Gavà al voltant del corredor ecològic central

RAÓ 7

ESTEM COMPROMESOS AMB LA MILLORA DE LA SALUT MEDIAMBIENTAL DELS NOSTRES POBLES I CIUTATS

L'Institut Català del Sòl ja fa molts anys que treballa en la introducció de criteris de sostenibilitat i l'aplicació de tècniques innovadores en els nous sectors urbanístics que promou i en la intervenció en els entorns urbans consolidats. En l'àmbit de la promoció de sòl, l'INCASÒL ha incorporat criteris ambientals i formes d'intervenció en el territori que mantenen un equilibri entre l'espai públic i l'espai privat, entre la renovació del sòl urbà i un creixement de la ciutat harmònic amb el teixit urbà existent i respectuós amb les característiques de l'entorn natural.

S'està fomentant la introducció de circuits alternatius al trànsit de vehicles motors, com ara zones de vianants o carrils per a bicicletes. S'estan duent a terme projectes innovadors d'integració paisatgística dels nous sectors industrials i residencials, des de la seva concepció fins als requeriments de les edificacions que s'hi construiran. En la urbanització, s'utilitzen materials sostenibles a l'hora de fer les canonades, les voreres i els paviments. En l'enllumenat, s'evita la contaminació lumínica, s'utilitzen llums de baix consum i es facilita la recàrrega freàtica amb paviments parcialment permeables, la recollida separada d'aigües (pluvials i negres) i l'acumulació d'aigua i filtració mitjançant basses de laminació.

En el tractament de les zones verdes, l'INCASÒL incorpora tècniques alternatives per millorar l'optimització dels recursos, com ara substituir els espais de gespa per prades molt més sostenibles, instal·lacions de rec per degoteig, encoixinar amb material orgànic els parterres per evitar les males herbes o la recollida de les aigües de pluja per tal que s'infiltri al sòl i es recarreguin els aqüífers. En la forma de pensar-los es busca combinar un disseny de qualitat i afavorir el seu ús social amb un òptim comportament mediambiental: afavorint la biodiversitat, la connexió amb el paisatge i la creació de xarxes de natura. Es fomenten sistemes i dissenys que facilitin el manteniment, de forma que no siguin una càrrega per als ajuntaments: actuant sobre el cicle de l'aigua, introduint l'agricultura i escollint

Parc de la Gavarrà a Centelles (arquitecte: Lluís Jubert)
Foto: Pedro Antonio Pérez

vegetació autòctona. Tot plegat perquè els espais lliures siguin un actiu per contribuir a la resiliència del territori i els espais urbans enfront de les amenaces climàtiques.

Però totes aquestes accions es donen avui per descomptades, el futur requereix ser molt més ambiciosos en la forma de repensar els nostres espais urbans. A través de programes com el d'«Emprenedoria Corporativa», l'INCASÒL vol aprofitar el coneixement i la interdisciplinarietat dels seus treballadors per avançar en la innovació, cercar formes d'intervenir i de crear ciutat que siguin imaginatives i trencadores en aspectes com l'energia neta o la mobilitat sostenible.

La forma de fer ciutat del segle XXI ha de ser revolucionària en els aspectes mediambientals si volem assolir, no només els objectius de l'Agenda 2030, sinó uns entorns urbans que siguin ecosistemes vàlids per a l'ésser en un escenari climàtic incert. Des de l'INCASÒL hi estem plenament compromesos.

2

**HABITATGE
ASSEQUIBLE**

40 anys, 40 raons
Eix 2 — Habitatge assequible
INCASÒL 40è aniversari
Primera edició: juny de 2021
Director de l'INCASÒL: Albert Civit
Comissariat i text: Roger Subirà
Coordinació interna: Roger Rosich
Relators de l'INCASÒL per a l'Eix 2:
Carles Mas i Elisa Martínez
Disseny: wearejoin.com
Empresa d'impressió: Agpograf

- 8 L'HABITATGE COM A DRET SOCIAL**
- 12 ELS ANYS DEL FRANQUISME**
- 18 REPENSAR L'HABITATGE SOCIAL A CATALUNYA**
- 20 LA CONSTRUCCIÓ IMPULSA L'ECONOMIA**
- 22 L'ESCLAT DE LA BOMBOLLA,
GESTIONAR LA CRISI**
- 26 UNA BOSSA PÚBLICA DE LLOGUER SOCIAL**

RAÓ N.8

**AJUDEM A SUBSTITUIR EDIFICIS
D'HABITATGE EN SITUACIÓ
D'EMERGÈNCIA O PRECARIETAT**

RAÓ N.9

**PROMOVEM NOUS EIXAMPLES
RESIDENCIALS PER SATISFER
LA DEMANDA D'HABITATGE**

RAÓ N.12

**TREBALLEM PER CREAR UNA BOSSA
D'HABITATGE DE TITULARITAT
PÚBLICA DESTINAT AL LLOGUER**

RAÓ N.13

**INCORPOREM CRITERIS RIGOROSOS
D'EFICIÈNCIA ENERGÈTICA I SALUT
ALS NOUS HABITATGES**

RAÓ N.10

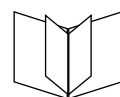
**ASSAGEM SOLUCIONS
TECNOLÒGIQUES INNOVADORES
EN L'HABITATGE SOCIAL**

RAÓ N.11

**IMPULSEM PROGRAMES D'HABITATGE
DE LLOGUER DIRIGITS A COL·LECTIUS
COM JOVES I GENT GRAN**

RAÓ N.14

**FEM DE L'HABITATGE SOCIAL
UN BANC DE PROVES DE NOVES
FORMES DE VIURE**

Les raons les trobaràs a la pàgina 16 d'aquest eix

A CATALUNYA, EL MERCAT DE L'HABITATGE PRESENTA PROBLEMES ESTRUCTURALS QUE DIFICULTEN, DES DE FA ANYS, L'ACCÉS NORMAL A AQUEST PER PART DE LA CIUTADANIA. TENIR UN SOSTRE ÉS UN DRET SENSE EL QUAL ÉS MOLT DIFÍCIL ACCEDIR A TOTS ELS ALTRES DRETS CIUTADANS I ÉS IMPRESCINDIBLE PER PODER EMPRENDRE QUALSEVOL PROJECTE DE VIDA.

El franquisme va fer de l'accés dels treballadors als pisos en propietat una de les seves grans consignes, però, amb uns recursos mínims, els barris que es van construir presentaven, al cap de pocs anys, greus problemes físics i socials. Revertir la situació d'aquests barris i promoure l'habitatge assequible va ser una de les raons de la creació de l'INCASÒL ara fa quaranta anys.

En una primera etapa, l'Institut concentra esforços per revertir la situació de molts barris en situació d'emergència, un procés llarg i costós que s'estén durant dècades. Paral·lelament, calia retornar el prestigi a la promoció pública d'habitatge i l'INCASÒL comença a posar-ho en pràctica amb un esperit d'innovació i uns alts estàndards de qualitat. El fort creixement de les primeres dècades democràtiques i l'alta demanda d'habitatge en algunes àrees de Catalunya fan necessària la creació de nous barris que estenen i amplien la ciutat. Són eixamples urbans amb diversitat d'usos, ben connectats i amb altes dotacions de servei on hi ha espai tant per a la promoció pública com per a la privada de nous habitatges.

A partir de l'any 2000, Espanya entra en un període de gran creixement econòmic que se sustenta sobretot en el sector de la construcció. Amb un mercat que prioritza l'habitatge de compravenda per a la inversió i una escalada contínua de preus, l'INCASÒL es concentra en la promoció d'habitatges de lloguer per als joves i gent gran, que són els que tenen més dificultats per accedir a un nou habitatge en el mercat. Davant d'una indústria

de la construcció saturada, l'Institut assaja amb mètodes constructius prefabricats i industrialitzats.

Amb una situació d'alt endeutament de les famílies i un mercat molt desnaturalitzat, quan la crisi econòmica arriba, moltes famílies no poden fer-se càrrec de les hipoteques. A partir de l'any 2008, la crisi econòmica es tradueix en una profunda crisi social i, en el cas de l'habitatge, en una situació d'emergència. El paper de l'Administració, amb recursos molt limitats, es concentra a ajudar les famílies que han perdut l'habitatge o a evitar que el perdin.

Fins i tot amb la millora de la situació econòmica, a partir del 2016, el mercat de l'habitatge segueix presentant problemes estructurals, agreujats per l'explosió de pisos turístics o el paper dels fons inversors que volen aprofitar la baixada de preus en alguns indrets de les ciutats catalanes. Amb uns preus de lloguer que no paren d'augmentar, s'assagen noves polítiques públiques i mesures innovadores. Finalment, es fa evident que només es podrà contenir el preu dels lloguers en el mercat lliure si existeix una bossa suficient d'habitatges públics sobre els quals les administracions tinguin el poder de definir el preu.

La creació d'una bossa d'habitatge públic de lloguer és una tasca ingent i estem molt lluny d'altres països europeus, per això, per mandat del Govern, aquesta és una de les prioritats de l'INCASÒL en el moment actual. Aquests nous habitatges han de respondre a nous requisits tecnològics i socials que necessiten que l'Institut segueixi mantenint un ferm compromís amb la innovació i l'experimentació en l'habitatge social.

L'HABITATGE COM A DRET SOCIAL

L'habitatge és la peça fonamental de la ciutat i només té sentit si dona resposta a l'allotjament digne de les persones. Per això, abans de poder parlar dels avantatges i drets que poden oferir les ciutats, cal garantir-hi el dret a l'habitatge.

El dret a l'habitatge és un dret reconegut a la Declaració Universal dels Drets Humans, recollit a la Constitució espanyola del 1978 i als dos Estatuts d'autonomia de Catalunya de la democràcia. Malgrat això, encara avui, parlar d'habitatge a Catalunya és parlar d'un escenari complex i sovint conflictiu; una situació que s'ha anat construint en diversos actes però que mai ha estat del tot ben resolta.

«Les persones que no disposen dels recursos suficients tenen dret a accedir a un habitatge digne, per a la qual cosa els poders públics han d'establir per llei un sistema de mesures que garanteixi aquest dret, amb les condicions que determinen les lleis»

Estatut d'autonomia de Catalunya del 2006. Article 26: Drets en l'àmbit de l'habitatge

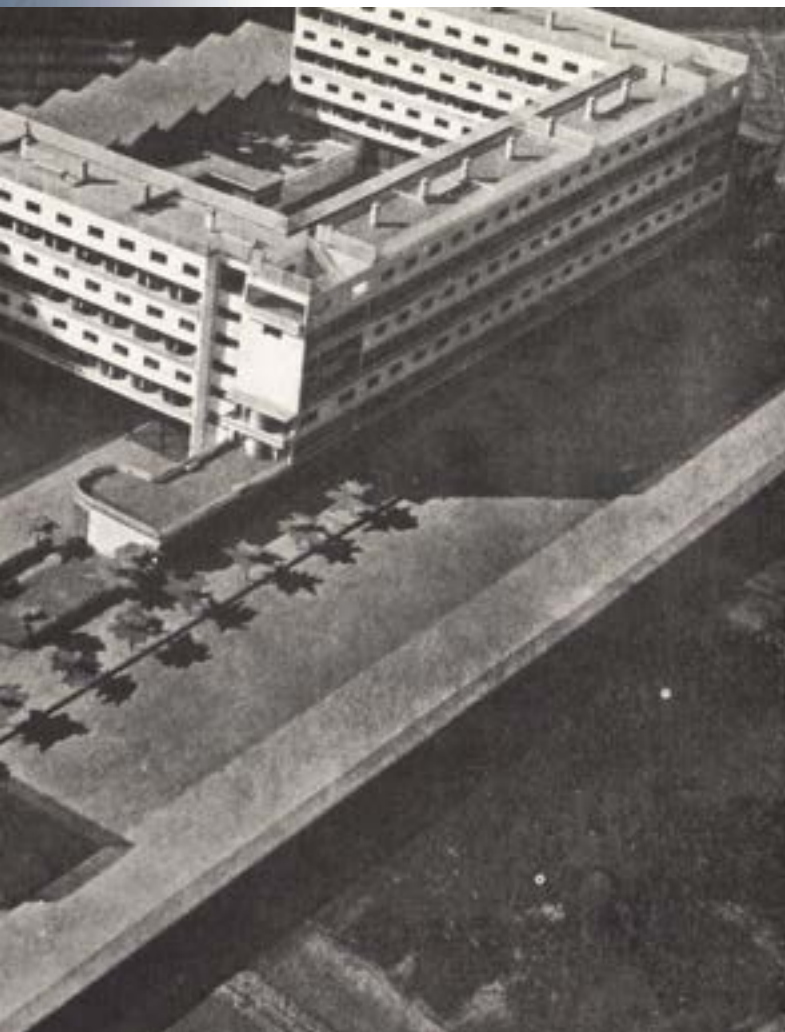
Situats en el moment en què es comença a fixar la idea de la ciutat moderna a Catalunya, el projecte de l'Eixample de Barcelona, paradigma d'un nou model urbà, té l'habitatge com a peça fonamental i principal tema a

resoldre. Sovint en destaquem qüestions més visibles que no es van respectar, com ara els xamfrans, els parcs interiors d'illa o la densitat, però no hem d'oblidar que l'estructura urbana, el viari, la volumetria de les illes i la seva construcció, l'extensió i la disposició de l'espai públic i en definitiva, tot el projecte de Cerdà estava finalment al servei de la dotació fonamental d'aire i assolament de l'habitatge, la peça que veritablement es volia dignificar i que era la raó de ser del nou urbanisme. En l'absència de monumentalització i en el caràcter isòtrop del disseny de l'Eixample, tan criticat pels coetanis de Cerdà, hi havia implícita una idea democràtica vinculada a l'habitatge: igualtat de condicions, d'entrada, per a tothom. Malgrat aquest esforç, l'allotjament obrer esdevé ben aviat un problema inseparable del creixement de la ciutat moderna, tant a Catalunya com arreu dels països que havien emprès el camí de la industrialització. Així ho va reconèixer l'urbanisme del Moviment Modern, dels CIAM i la carta d'Atenes, que naixia, un altre cop, de l'evident necessitat de solucionar-ho urgentment.

A casa nostra, en la gran majoria de casos, s'havia de resoldre el problema donant resposta a realitats ja consolidades, més que no pas amb una veritable estratègia d'anticipació. La història de l'habitatge com a problema, més enllà del Pla Cerdà, es pot resseguir amb detall a casa nostra a través dels plans que miraven de trobar-hi solució. L'any 1853, pocs anys abans de l'enderroc de les

La Casa Bloc de Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé i Joan Baptista Subirana, tots ells integrants del GATCPAC. Inici de construcció l'any 1932

muralles de Barcelona, el Ministeri de la Governació instava ja a l'Ajuntament de la ciutat a construir habitatges per als «pobres» en cases de «lloguer reduït» als «barris extrems» de la ciutat. L'any 1911 arriba la Llei de cases barates, que marca l'inici de la intervenció directa de l'Estat en el problema de l'habitatge obrer. Aquesta llei es veurà millorada per successives reformes del text i decrets llei els anys 1921, 1924 i 1925. Encara que aquesta llei afirmava que el problema que calia resoldre era «molt greu», els seus resultats van ser escassos, centrats en els anys de la dictadura de Primo de Rivera. Entre els anys 1932 i 1933, ja en temps de la República, es va construir l'anomenat Grup d'Habitatge de Treball, un conjunt de casetes encarrregades per la Generalitat de Catalunya. Durant la seva construcció es va dur a terme un control exhaustiu de costos de materials i mà d'obra amb la idea que servís de prototip. També s'hi assajaven idees desenvolupades en la primera postguerra mundial a Europa central, especialment de la República de Weimar i vinculades al Moviment Modern arquitectònic, com ara l'*Existenzminimum*, la mínima dotació, digna i necessària, per a l'habitatge obrer. D'aquesta primera experiència en sortiria la idea de construir la Casa Bloc, emblema del que hauria de ser el nou habitatge obrer i obra cabdal del GATCPAC i Josep Lluís Sert. Francesc Macià va posar-ne la primera pedra l'any 1933. El pas següent era la creació del Comissariat de l'Estatge, que es va fer efectiva l'any 1936. La nova institució havia de servir per elaborar la política de l'habitatge, administrar els béns immobles urbans i actuar com a organisme consultiu. Estava format pel conseller de Justícia, com a president, i per representants del Front Popular i dels sindicats (que van negar-se a participar-hi). Va durar escassament cinc mesos i l'efecte de les seves polítiques va ser nul; ni tan sols l'obra emblemàtica de la Casa Bloc, que havia de servir de model per a futures actuacions de la comissió, es va poder donar per acabada i no va entrar en ús abans de l'esclat de la Guerra Civil. Els esdeveniments polítics farien que els programes veritablement ambiciosos del GATCPAC, com el Pla Macià o la Ciutat de Repòs i de Vacances, mai es poguessin dur a terme.

Aquesta primera pinzellada històrica serveix per il·lustrar una tossuda realitat: des de l'inici de la industrialització el problema de l'allotjament de les classes obreres i humils no ha estat mai del tot resolt. En pròxims capítols veurem, amb més detall, com després de la Guerra Civil,

les formes d'infrahabitatge es multipliquen i els successius programes d'habitatge de les autoritats del Règim donen lloc a una sèrie disfuncions que es manifesten al cap de pocs anys i que emmarquen i condicionen el naixement de l'INCASÒL.

L'habitatge, per tant, ha estat un tema damunt la taula de tots els governs des de mitjans del segle XIX amb escassos moments de treva i ho segueix sent avui dia: podríem dir que, des de l'any 2000, una sèrie d'esdeveniments i canvis socials i econòmics, bombolles, dinàmiques de mercat i crisis profundíssimes han posat el problema de l'habitatge a l'epicentre del debat social i polític, amb un protagonisme i una atenció inèdits. Segurament, l'escala del problema i la diversitat de la capa de població afectada no havien estat mai tan àmplies. Per altra banda, les solucions no havien estat mai tan difícils d'aplicar per part de les administracions per diverses raons que van des de la progressiva limitació de la capacitat inversora fins a un cabdell d'accions legislatives on topen interessos difícils de conciliar i drets contraposats i, per damunt de tot, la voluntat de no repetir els errors del passat i la responsabilitat de deixar de donar solucions parcials per atacar definitivament l'arrel del problema.

«La dicotomia entre dret i privilegi és una reflexió que fins fa quatre o cinc anys no s'havia plantejat en aquests termes. És a dir, la cruessa de plantejar l'habitatge com un dret, el fet de formular-lo d'aquesta manera, és una cosa molt recent. Fins fa poc, en els debats, no hi havia cap dubte sobre la possibilitat que les persones, almenys a casa nostra, poguessin accedir de forma relativament natural a un habitatge. Per tant, el dret a l'habitatge no estava qüestionat»

Carme Trilla, 2008

El problema de l'habitatge a Catalunya té intensitats diverses i moltes cares, però sobretot una gran afectació social; els joves tenen greus dificultats per emancipar-se a causa de l'encariment dels preus, l'atur juvenil desmesurat i els sous baixos. L'edat d'emancipació a Catalunya se situa als 32 anys (la mitjana europea és de 26). A banda de les greus conseqüències personals, això té serioses afectacions en la taxa de natalitat del nostre país. Les dades són alarmants: 1,25 fills per dona (mentre que la mitjana europea és d'1,6), 31 anys la mitjana d'edat en què es té el primer fill, un 8,5% de dones arriben a ser mares després dels quaranta, amb els riscos per a la salut que això suposa. Una baixa natalitat combinada amb una de les esperances de vida més altes del món (sense una aportació de població notable en forma d'immigració) es tradueix en envelliment de la població. Catalunya pot ser un dels països més envellits del món i això presenta reptes en àmbits com ara les pensions, la sanitat o l'habitatge. Després dels joves, les persones grans suposen el segon col·lectiu vulnerable en matèria d'habitatge i la solució implica crear nous models d'habitatge que ajudin a superar les dinàmiques associades a l'envelliment: la pèrdua de capacitat econòmica, un escenari futur d'incertesa en les pensions, la pèrdua d'autonomia personal i la dependència i, per últim, el greu problema de la soledat. Un tercer col·lectiu amb dificultats per accedir a l'habitatge és el de les persones que viuen en models de família alternatius al tradicional i que, de fet, representen bona part de les llars actuals en les àrees urbanes a Catalunya: gent que decideix viure sola, persones divorciades i famílies monoparentals. De vegades, un cop trencada una parella, un dels progenitors ha d'anar a viure lluny dels fills, compartir pis amb altres famílies o, fins i tot, seguir convivint amb l'exparella. Per últim, qualsevol família es pot veure afectada per la pèrdua del lloc de treball d'un o diversos dels seus membres o simplement la precarització de la situació laboral: en els darrers anys abans de la pandèmia, aparentment de bonança econòmica, va triplicar-se el nombre de persones que, malgrat tenir feina, viuen als centres d'acollida de l'àrea de Barcelona.

La pandèmia i els seus efectes econòmics i socials pel que fa a tancament de negocis i afectacions en el mercat de treball encara no han pogut ser avaluats i poden tenir greus conseqüències en els propers anys pel que fa a l'accés a l'habitatge. Actualment, una de cada cinc persones sense llar a Barcelona no havia dormit mai al carrer abans de la COVID-19.

En definitiva, és clar que a Catalunya s'arrosseguen dinàmiques i problemàtiques pel que fa al mercat de l'habitatge que han arribat als nostres dies sense una solució satisfactòria i definitiva. Hi ha moltes persones grans, persones soles, famílies i joves que, malgrat tenir feina, els resulta molt difícil accedir a un habitatge que sigui assequible amb els seus ingressos, però, quina és l'arrel d'aquest problema que tant ens costa de resoldre?

Els inicis de la construcció del barri de Bellvitge

Sense un habitatge digne i adequat és impossible emprendre un projecte vital, progressar en l'àmbit personal o formar una família. El dret a tenir un sostre i un refugi és imprescindible per a la seguretat, la salut i el progrés personal, un requisit irrenunciable per al benestar i la dignitat de qualsevol ésser humà. Malauradament, el dret a l'habitatge no està ni molt menys garantit a escala global. Les persones refugiades, desplaçades per les guerres o els desastres climàtics, els centenars de milions de persones que viuen en infrahabitatges en molts països en vies de desenvolupament o la multitud de persones que viuen al carrer a ciutats arreu del món, no veuen garantit, ni aquest, ni molts altres drets que se'n deriven. Per això, els primers dos Objectius de Desenvolupament Sostenible fan referència a erradicar aquestes situacions d'extrema necessitat, i donen la mateixa importància a l'accés a l'aigua potable, l'energia o l'aliment, que a l'habitatge i la seguretat (i intimitat) personal. L'Agenda 2030 perd tot el sentit si no és capaç d'erradicar la pobresa extrema i la fam (ODS 1 i 2), però immediatament després, cal que es garanteixi per a tots els éssers humans un refugi segur des d'on emprendre un projecte de vida; per poder assolir els altres 15 Objectius de Desenvolupament Sostenible és imprescindible oferir aquest refugi en forma de sostre.

L'ODS que fa referència directa al problema de l'accés a l'habitatge és el número 11, l'objectiu que aspira a assolir ciutats i comunitats sostenibles insta també els entorns urbans a tenir en compte el problema d'accés a l'habitatge.

L'aplicació de l'Agenda 2030 a la realitat catalana, a través de l'Assemblea Urbana de Catalunya, posa en relleu la dimensió del problema de l'habitatge a casa nostra:

«Segons les Nacions Unides s'estima que, en termes quantitius, l'habitatge representa a escala global més del 70 % de l'ús del sòl a la majoria de ciutats. Una prova irrefutable del lligam íntim entre ciutat i habitatge és l'aparició de disfuncions urbanes creixents en algunes ciutats catalanes com ara la segregació territorial dels polígons residencials, la gentrificació, l'augment dels preus de l'habitatge a conseqüència de l'especulació urbanística, la migració dels centres cap a les perifèries, l'existència de persones en situació de vulnerabilitat, el sensellarisme, l'envelliment del parc residencial o la proliferació d'infrahabitatges. Tots aquests aspectes tenen el seu origen en la dificultat d'accés i permanència a l'habitatge. Aquestes disfuncions comporten l'aparició d'hàbitats urbans segregats socialment i físicament, d'espais col·lectius banalitzats i d'àrees urbanes especialitzades que contravenen el model urbà i territorial sostenible propugnat per les Nacions Unides»

**Declaració per a una Agenda Urbana de Catalunya,
Assemblea Urbana de Catalunya, 2018.**

ELS ANYS DEL FRANQUISME

URGÈNCIA D'HABITATGE

La problemàtica de l'allotjament és intrínseca a la mateixa existència de la ciutat i esdevé un tema d'atenció política en vincular-se a la necessitat d'allotjament dels obrers que arriben als entorns urbans amb la industrialització. Sense anar tan enrere, per començar a entendre l'abast i les causes de la situació actual, cal que ens remuntem a les dècades centrals del segle XX.

Des dels inicis de la industrialització, la població arreu d'Espanya anava abandonant el camp i es concentrava a les ciutats. Això no es limitava a una lògica regional, sinó que es produïa a una escala que afectava el conjunt de la Península. Malgrat tot, no és fins després de la Guerra Civil que aquest procés fa un veritable salt d'escala i es pot parlar de corrents migratoris interns. Després de la Guerra, en un context de repressió i empobriment, les ciutats ofereixen més oportunitats de subsistència que el camp, on durant els anys quaranta es pateix, a més, una intensa sequera. Aquest fet, unit a la necessitat de mà d'obra per a la indústria, produeix un flux continu que, a l'àrea de Barcelona, s'aproximava a les 45.000 persones novingudes cada any. A tall d'exemple, l'any 1970, el 34 % de les persones que havien nascut a la província d'Almeria s'havien traslladat a Catalunya, unes 127.000; hi havia més almeriencs a la ciutat de Barcelona que a la ciutat d'Almeria, on vivien 114.000 persones; quelcom semblant passava a províncies com Granada, Jaén o Còrdova. La xifra total de persones

novingudes a l'àrea de Barcelona, entre els anys 1960 i 1974, s'estima proper a 1.460.000 persones.

Durant els primers anys grisos del franquisme, aquest creixement es fa sense cap avenç en infraestructura o equipament urbà, i s'obliden del tot propostes urbanístiques del passat en l'àmbit urbà i regional (*Regional Planning* o Pla Macià). Les ciutats catalanes, en especial a l'àrea de Barcelona, no eren capaces d'absorbir aquesta població i les accions per pal·liar-ho es limitaven a les previstes al Plan General de Reconstrucció Nacional que se centrava únicament a donar ajudes estatals i crèdits al finançament, unes mesures que tenen un recorregut quasi nul a Catalunya. El programa ja preveia la possibilitat de donar ajuts a la construcció d'habitatges, però no es farà efectiu fins a la constitució de l'Institut Nacional de l'Habitatge i la llei dels habitatges bonificables que haurà de regular el règim d'habitatge protegit al conjunt del país. La realitat és que en aquests primers anys de dictadura, abans del 1945, les noves promocions d'habitatge són molt escasses.

El problema es comença a fer notar de forma progressiva en els entorns urbans en tres àmbits: densificació a través del relloguer, és a dir, un augment progressiu de les persones que conviuen en un únic habitatge; habilitació de magatzems, baixos, rebotigues i altres locals inadequats com a (infra)habitatges, i, finalment, el fenomen més visible, el barraquisme, l'autoconstrucció i l'ocupació de

Barraques del Carmel i Can Baró (en primer pla, la zona de l'actual parc del Guinardó, amb la Vall d'Hebron al fons). Barcelona. Dècada de 1960

coves. Entre els anys 1950 i 1970 es van arribar a comptar unes 20.000 barraques només al terme municipal de Barcelona, amb una població estimada de 100.000 habitants. A Sabadell, l'ocupació de coves al barranc del Ripoll va començar a provocar accidents mortals en successius episodis de pluja. A Tarragona, l'any 1964, s'hi va fer un dels pocs censos exhaustius del barraquisme a Catalunya; s'hi van comptar 404 barraques, agrupades en deu nuclis, on vivien 1.894 persones (4,7 persones per construcció). Aproximadament, el 20 % dels immigrants arribats entre 1960 i 1964 a Tarragona van anar a parar a aquests barris. A moltes ciutats, en especial de l'àrea metropolitana de Barcelona, els barris d'autoconstrucció es consolidaven i creixien a un ritme accelerat. Les autoritats van prendre tímides mesures per controlar el fenomen, primer amb bans que obligaven a demolir-les i, un cop acceptada la magnitud del problema, amb la redacció del Pla comarcal del 1953, que volia entendre la dimensió i la problemàtica de la «ciutat real» de Barcelona.

«La barraca és la gran tara del suburbi, la degradació de l'immigrant, l'exponent i la mostra dels extrems a què poden fer arribar la penúria i la misèria. (...) La barraca ha estat l'anhel desesperat d'una gent que de totes passades s'ha estimat més de quedar-se en una terra que no és la seva, fent l'home, en condicions pèssimes, però sempre millors que les dels llocs que havien abandonat. (...) Les barraques han sorgit per tot arreu on ho han permès. Als fondals, a les altures, als ermots, a les rambles seques, sota els ponts, als solars amagats, bé formant colònies, bé aïllades»

Francesc Candel, *Els altres catalans*, 1964

L'obertura del Règim a escala internacional marcarà un fort augment de l'activitat industrial recolzada sobre el Pla d'Estabilització del 1959. Ara, la immigració urbana descontrolada estarà tolerada i en certa forma promoguda per la necessitat de dotar de mà d'obra la nova indústria; així s'obre el període de màxima immigració de la història de Catalunya. Les autoritats, en aquest context, es veuen obligades a donar resposta a l'allotjament obrer i és llavors, a partir del 1957, que la llei d'habitatges subvencionats comença a donar els seus fruits amb un pla d'actuació es-

Les barraques a la platja del Somorrostro. Any 1958. →

pecífic: el Pla d'urgència social del 1958 que delimita, per exemple, àrees d'expropiació per a la construcció de nous barris. La seva primera gran operació a Catalunya serà la construcció del barri del Congrés Eucarístic amb 2.719 habitatges que queden enllestits l'any 1962. La seva construcció es fa amb ajudes estatals combinades amb capital provinent de bancs i caixes d'estalvi. És el punt d'inici de la política de construcció dels polígons d'habitatge típics dels *desarrollismo* que esdevé un element propagandístic del Règim: feina per a tothom, pis i cotxe en propietat. Amb aquestes polítiques també es comença a crear un dels problemes endèmics del nostre mercat immobiliari: la manca d'habitatge públic de lloguer i l'opinió generalitzada, per sort cada cop menys estesa, que llogar és llençar els diners.

A través de l'Instituto Nacional de la Vivienda i l'Obra Sindical del Hogar, s'emprèn un gran programa d'habitatge protegit en propietat centrat en la construcció de polígons, un model de ciutat totalment diferent del que havia existit fins llavors a Catalunya: són fragments de ciutat que tenen un únic ús, l'habitatge social, en successions interminables de blocs d'altíssima densitat. Es van construir allà on el sòl era assequible i, molts cops, es va ignorar la seva connexió amb la ciutat, la qualitat de l'espai públic o la mínima dotació de serveis; l'objectiu era allotjar el màxim de gent, amb unes mínimes (de vegades insuficients) condicions d'habitabilitat i fer-ho de la forma més barata i més ràpida possible. Des del 1943 al 1974 el Règim va construir tres milions d'habitatges protegits al conjunt de l'Estat, la immensa majoria concentrats en el període que va del 1965 al 1972. Es tracta d'un esforç organitzatiu sense precedents a Espanya que comporta assajar nous models de gestió i de finançament: en un primer moment, les promotores eren petites i familiars però amb el salt d'escala del programa, hi entren també grans inversors, sobretot entitats financeres. Ambdós tipus de promocions, les de petita escala i les més massives, es combinen amb un pes quantitatiu similar. Ambdós programes també es diferencien per la seva situació territorial: al principi, els polígons més petits tendeixen a construir-se dins de la mateixa ciutat o en situacions perifèriques però en continuïtat de la taca urbana; de seguida es veuen els avantatges de fer-ho en entorns no consolidats i els polígons més massius van a parar a indrets totalment suburbans. Per als seus habitants això suposa un proble-

ma de desplaçament i desconexió; el seu real·lotjament, de vegades forçat, comporta aïllament i desarrelament. L'aïllament d'alguns d'aquests barris, la manca de serveis i d'oportunitats, va comportar l'aparició de problemes socials i bosses de pobresa, sense oblidar que, malgrat l'immens esforç, no serà suficient per resoldre el problema dels barris d'autoconstrucció que segueixen consolidant-se i estenent-se.

Sant Roc, Badalona, amb el viaducte de la C-31 en construcció. Dècada de 1950 →

Esfondrament en un edifici d'habitatges afectat per l'aluminosi al barri del Turó de la Peira, Barcelona. Any 1990. Foto: Marcel·lí Sàenz

«Als blocs on viu el meu amic capellà van pagar 15.000 pessetes d'entrada. Durant vint o trenta anys pagaran unes 300 pessetes al mes, i després una mica més durant no sé quants anys més. Al cap de cinquanta anys, el pis serà teu. La majoria diuen: "no treballes per als teus fills, sinó per als teus nets". Aquests pisos són els més petits del polígon. Cuina i menjador junts. Al bany no pots tancar la porta si et rentes al lavabo»

Francesc Candel, Els altres catalans, 1964.

Aquestes dues línies, els grans polígons com Bellvitge o Sant Roc i els petits polígons, com el Turó de la Peira o la Colònia Castells, es diferenciaven també en els sistemes constructius: mentre que els de petita escala mantenen sistemes constructius tradicionals, els més massius incorporaven noves tecnologies d'industrialització de la construcció. En ambdós casos, gairebé des del principi, la baixa qualitat dels habitatges va provocar situacions molt compromeses i difícils de resoldre: barris sencers presentaven problemes constructius als seus edificis, en alguns casos, fins al punt d'amenaçar ruïna. Problemes com els del ciment aluminós, més barat però amb molta menys durabilitat, van afectar polígons i barris sencers de Catalunya i van provocar molt de patiment per als veïns. Per als gestors públics que van heretar el problema va suposar un enorme repte econòmic i de gestió.

1980-2000

REPENSAR L'HABITATGE SOCIAL A CATALUNYA

La problemàtica gestió dels barris amb greus afectacions estructurals va ser precisament una de les raons per les quals va néixer l'INCASÒL ara fa quaranta anys. Per una banda, amb el retorn de l'autogovern, uns 60.000 habitatges es van traspassar a la Generalitat, en conjunt hi vivien prop de 250.000 persones. Molts d'aquests habitatges eren en barris de promoció pública de l'època franquista per als quals els veïns anaven pagant a poc a poc. Alguns d'aquests barris es trobaven en situacions molt problemàtiques i era necessari actuar-hi amb urgència. L'any 1982, aplicant el nou Estatut, la Generalitat rep les competències de promoció d'habitatge públic, a partir d'aquest moment aquesta passarà a ser una altra de les tasques fundacionals de l'INCASÒL, la de promoure l'habitatge assequible a Catalunya.

RAÓ 8 — AJUDEM A SUBSTITUIR EDIFICIS D'HABITATGE EN SITUACIÓ D'EMERGÈNCIA O PRECARIETAT

La història de l'Institut, per tant, comença en el context de les dues darreres dècades del segle XX, marcades a Catalunya per l'impuls democràtic i de l'autogovern. Són anys de gran creixement econòmic i progressos socials; també són els anys en què el país s'esforça per recuperar el tren de la modernitat i començar a convergir amb els veïns europeus: s'universalitzen els serveis públics i es consolida l'estat del benestar, es modernitzen les infraestructures... Per a les famílies, els diners disponibles augmenten de forma sostinguda malgrat la crisi del 1993 al 1996. L'atur es comença a intuir, ja en aquests anys, com un problema endèmic de l'economia espanyola, un problema que durant el franquisme havia estat ignorat o no reconegut. La immigració s'havia aturat i les millors condicions econòmiques donen aire a les administracions per afrontar les mancances que s'arrossegaven en matèria d'habitatge.

Durant les dues primeres dècades d'existència de l'INCASÒL, la Generalitat confia en l'Institut per començar a reformular el que ha de ser l'habitatge social a Catalunya amb un objectiu clar: oferir un habitatge assequible, digne i de qualitat a les persones i famílies que tenen dificultats per accedir al mercat lliure. Calia fer habitatge nou i fer-ho d'una forma diferent de com s'havia fet fins aquell moment. Són anys d'innovació i exigència en la qualitat de l'habitatge i coincideix amb un pic de demanda entre el 1993 i el 1997. Durant aquests anys, l'INCASÒL construeix uns 1.000 habitatges cada any. L'intens creixement

L'Hospitalet de Llobregat
Ferran Pelegrina i Associats

demogràfic de zones com el Vallès, unit a la manca de sòl on edificar, va portar a la necessitat de desenvolupar nous sectors residencials capaços d'acollir un volum significatiu de població i una gran diversitat d'usos i activitats, on hi hagués espai tant per a la promoció pública com sòl a disposició dels promotors privats.

Aquests nous barris també havien d'evitar caure en dinàmiques del passat: calia fer nous eixamples ben connectats, que s'integressin totalment als espais urbans existents, dotats de serveis, equipaments i espais públics de gran qualitat. Calia FER ciutat, connectar les noves àrees amb la trama urbana amb una total continuïtat. Tres Torres i Sud Gallecs, entre molts d'altres, van suposar nous eixamples per a Granollers i Mollet, creixents urbans que avui estan totalment consolidats i són parts importants d'aquestes ciutats.

RAÓ 9 - PROMOVEM NOUS EIXAMPLES RESIDENCIALS PER SATISFER LA DEMANDA D'HABITATGE

← Substitució d'edificis al barri de Sant Roc Badalona. 1997

2000-2007

LA CONSTRUCCIÓ IMPULSA L'ECONOMIA

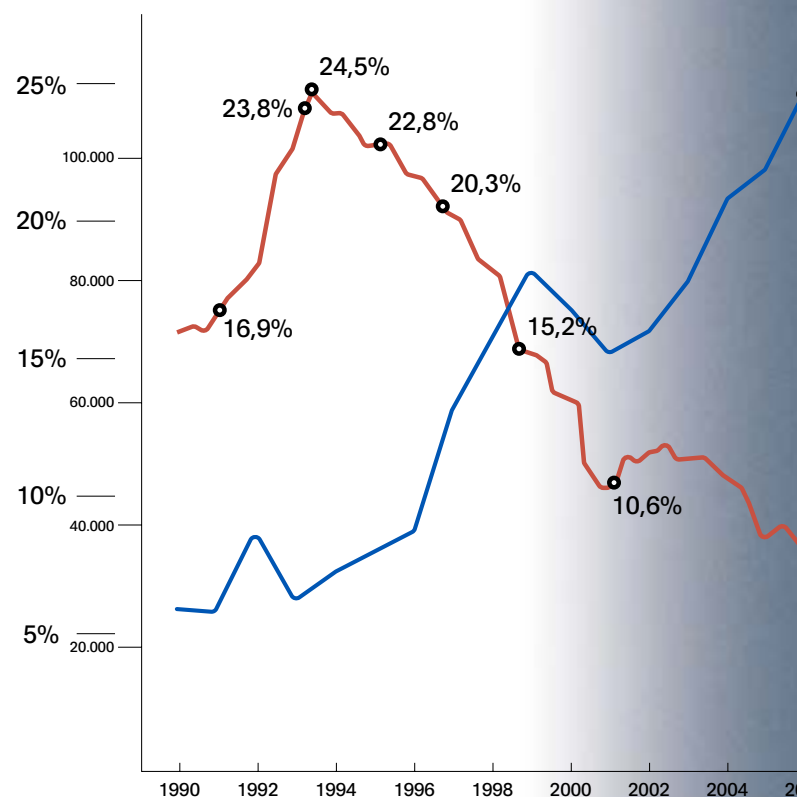
L'inici del segle XXI marca un punt d'inflexió en l'economia espanyola, que es beneficia de les reformes que arribarien després de la crisi postolímpica. L'atur, que havia arribat a un màxim històric a inicis de l'any 1994 (va arribar al 24,5 % de la població activa), comença a davallar amb força i l'any 2007 marcaria el seu mínim en democràcia en arribar al 7,9 %. Amb l'arribada dels conservadors al Govern de l'Estat espanyol, una sèrie de reformes econòmiques i uns paquets successius de mesures liberalitzadores farien remuntar l'economia a nivells mai vistos. Durant el sexenni 2000-2006, el creixement és aparentment espectacular: malgrat coincidir amb un període de creixement generalitzat a escala global, el creixement espanyol se situa per damunt de la majoria del de països de la Unió Europea. Malauradament, era un creixement massa dependent d'uns pocs sectors econòmics: l'atur es redueix espectacularment però ho fa, en bona part, gràcies al sector de la construcció, que l'any 2007 arribaria a ocupar gairebé 2,7 milions de treballadors directes. Els salaris creixien en tots els sectors i les famílies es llencen a consumir i a endeutar-se, ja que els crèdits eren barats i accessibles. En un sol mes, com el de setembre del 2006, es constituïen 24.500 noves hipoteques a Catalunya amb un import total de més de 3.300 milions prestats. Però els preus i el cost de la vida també augmentaven tant o més ràpidament que els salaris, i això feia que la riquesa real de

les famílies no creixés al mateix ritme que l'economia.

El bon comportament de l'economia atrau a Catalunya una nova onada d'immigració, aquest cop, de persones de fora de la Unió Europea, sobretot del Marroc, Equador, Romania, Bolívia i Colòmbia. La població creix a Catalunya, del 2000 al 2008, en més d'un milió de persones, un fet que canviaria per sempre el panorama social de molts pobles i ciutats catalanes i els faria més diversos i multiculturals.

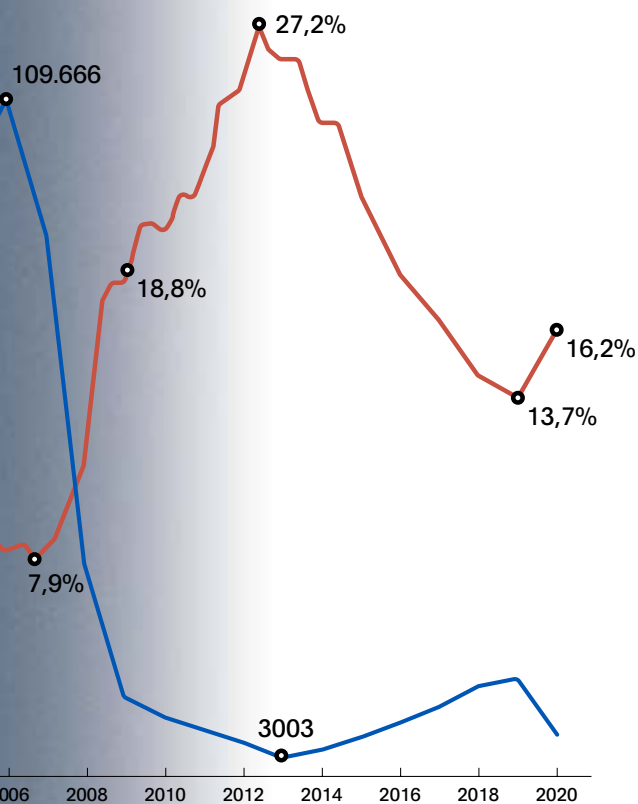
Però en aquest context de gran creixement, l'economia espanyola presentava problemes de fons i és que es basava en un nombre reduït de sectors productius entre els quals destacava, molt per damunt, la construcció. Durant aquest període s'iniciaven cada any a Espanya una mitjana de 600.000 habitatges (la immensa majoria de mercat lliure), i arriben a 762.540 l'any 2006, més que les que es construïen, en conjunt, a Alemanya, Itàlia, França i el Regne Unit. A Catalunya, només l'any 2006, es van registrar al Col·legi d'Arquitectes projectes per construir més de 110.000 habitatges nous. L'aportació de la construcció al producte interior brut (PIB) d'Espanya va arribar a ser del 12 % l'any 2007, i quatre anys més tard cauria fins al 5 %.

■ Índex d'atur a l'Estat espanyol
■ Evolució global dels habitatges de nova creació visats al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

↑
Noves tècniques constructives
en un edifici de Banyoles

Davant d'una activitat constructora tan intensa, quin paper havien d'adoptar les institucions públiques? Amb un mercat fora de control i una escalada contínua de preus, només unes poques entitats, entre les quals es trobava l'INCASÒL, seguirien promovent habitatge protegit. El sector de la construcció es trobava saturat i havia incorporat molts nous operaris amb escassa qualificació, la qualitat de la construcció havia baixat i havia augmentat la sinistralitat. Fins i tot, en alguns moments, escassegen els materials més bàsics com els totxos. Per això, l'INCASÒL aposta per innovar en la tecnologia de la construcció i busca solucions prefabricades i industrialitzades que permetin construir d'una forma més eficient i menys dependent d'una indústria saturada i d'una manera de construir artesanal i amb pobres resultats de qualitat. Aspectes com ara la sostenibilitat i l'eficiència energètica comencen a prendre relleu també en aquests anys.

RAÓ 10 - ASSAGEM SOLUCIONS TECNOLÒGIQUES INNOVADORES EN L'HABITATGE SOCIAL

En ple creixement de la bombolla immobiliària a Catalunya, la construcció d'habitatges amb protecció oficial havia caigut sota mínims, però la construcció en el mercat lliure seguia creixent de forma exponencial igual que ho feia l'escalada de preus. En realitat, moltes de les promocions es feien per invertir: es creia que el preu de l'habitatge sempre seguiria augmentant i, amb una gran facilitat d'accés a les hipoteques, molta gent pensava que era una bona forma de fer rendir els seus diners. Amb un mercat lliure tan centrat en la compra, l'INCASÒL va creure que el paper de les institucions públiques havia de ser el d'impulsar el lloguer públic, una solució enfront de l'endeutament creixent de les famílies, i fer programes de lloguer específics per als col·lectius més desfavorits i que més problemes tenien per accedir a un pis de compravenda en el mercat lliure: els joves i la gent gran. S'inicia llavors una reflexió sobre com havien de ser aquests nous habitatges. Quin equipament havien de tenir? Quina superfície era necessària? Sotme-

sos a més rotació, calien distribucions més adaptables a diferents tipus de famílies. Amb un preu elevat del sòl, les promocions s'havien de fer en sòl propi de l'INCASÒL o en solars cedits pels ajuntaments. Per necessitat i coherència amb la situació, s'opta per fer habitatges més petits i introduir-hi millores per treure el màxim partit de la distribució: serveis comuns, cuines obertes o envans mòbils. Es comencen a cuidar els aspectes ambientals com ara l'asolellament i la ventilació creuada per millorar la qualitat i reduir les despeses energètiques dels habitatges.

RAÓ 11 - IMPULSEM PROGRAMES D'HABITATGE DE LLOGUER DIRIGITS A COL·LECTIUS COM JOVES I GENT GRAN

2008-2015

L'ESCLAT DE LA BOMBOLLA. GESTIONAR LA CRISI

L'any 2008 tot canvia. La febre compradora d'habitatges per invertir havia anat inflant el preu dels habitatges molt per sobre del seu valor. El poc control a l'hora de concedir hipoteques va fer possible que moltes famílies s'endeutesin per damunt de les seves possibilitats. Mentre els tipus d'interès es van mantenir baixos van poder atendre-les, però quan van començar a pujar, moltes famílies van haver de deixar de pagar. Els bancs que havien invertit i especulat amb les hipoteques o s'havien llançat a promoure habitatge van entrar en crisi, el sistema financer feia aigües a escala global i, en conseqüència, van deixar de finançar les empreses i hi va haver una davallada generalitzada del consum. L'atur va augmentar sobtadament. Moltes famílies van intentar posar els habitatges en venda però, com que no hi havia compradors, els preus van baixar en picat per excés d'oferta. Allò que semblava impossible, que l'habitatge perdés el seu valor, va acabar passant i molta gent va perdre els estalvis que hi havia invertit. En molts casos, van perdre l'únic sostre que tenien. És el que coneixem com «l'esclat de la bombolla».

«Parlar d'habitatge avui és submergir-se en un dels escenaris on més s'evidencia la tensió generada per la dinàmica expansiva del mercat. Una dinàmica en què el valor de l'habitatge com un producte financer i de mercat s'anteposa a l'habitatge com un dret de la ciutadania»

Conclusions del Congrés d'Arquitectura 2016 del COAC

Des d'inicis del 2008 fins a mitjans del 2009, l'economia espanyola es desploma un 7%. A Catalunya, del 2008 al 2013 l'atur pràcticament es dobla fins a arribar a un màxim històric del 24,5% de la població activa, 950.000 persones en edat de treballar no ho poden fer. En el pitjor moment de la crisi, a Catalunya hi ha 267.000 famílies amb tots els membres aturats. La persistència de la crisi fa que la xifra de persones aturades de llarga durada (més de dos anys buscant feina) arribi a 312.000, i a moltes d'aquestes persones se'ls acaba la prestació. De vegades poden comptar amb les pensions dels avis per poder sobreviure i d'altres han de recórrer als serveis socials: el nombre de persones que reben ajuda de Càritas es triplica del 2008 al 2011 i supera el milió de persones, mentre la pobresa arriba a un 21,8% de la població catalana (segons

Càritas).

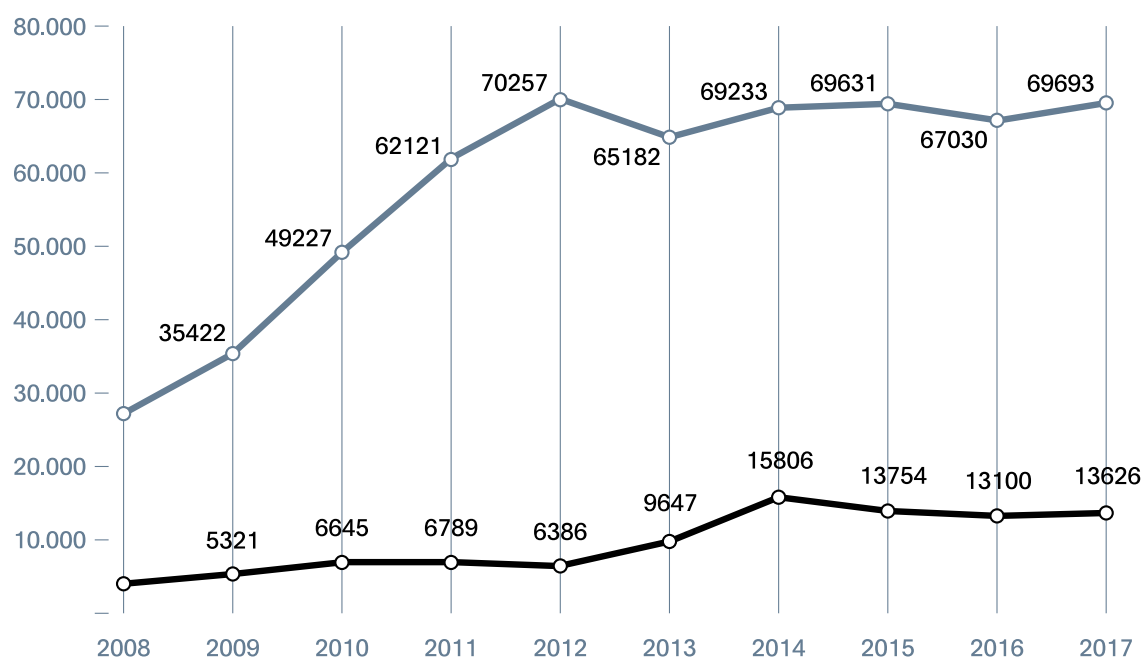
El que comença com una crisi econòmica esdevé de seguida una gran crisi social que afecta un ampli sector de la societat i augmenta de manera dramàtica les desigualtats. Mentre la gent que no pot pagar les seves hipoteques o lloguers és expulsada de les seves llars, els governs es veuen obligats a rescatar els bancs per evitar mals majors i, sense diners als pressupostos públics, tenen lloc les retallades de serveis. La indignació de la gent porta a grans moviments socials com el 15-M o els «indignats» i neixen organitzacions com ara la PAH (Plataforma d'Afectats per la Hipoteca) per aturar els desnonaments. Les xarxes socials impulsen noves formes d'autoorganització social i de protesta i la desconfiança en l'acció pública impulsa nous partits que canviaran la forma de fer política.

Indignats a Pl. de Catalunya

Desnonaments 2008-2017: 585.047 a Espanya i 95.000 a Catalunya

Font: Observatori Desc

La situació del mercat de l'habitatge a Catalunya és d'emergència: de l'any 2008 al 2017, 95.000 famílies van perdre el seu habitatge. L'any 2014, només a la ciutat de Barcelona es van produir 3.150 desnonaments, 8,6 cada dia. En un terç dels casos, els bancs van acceptar cancel·lar el deute a canvi de l'habitatge (dació en pagament), però en els altres casos les famílies mantenien el deute però perdien l'habitatge. L'any 2008, a la ciutat de Barcelona, una família de renda mitjana havia de dedicar el 88 % dels seus ingressos a comprar un habitatge nou o de segona mà. Hi havia més de 100.000 pisos en venda a Catalunya però l'accés al crèdit era molt restringit. Fruit dels desnonaments o d'estoc propi, l'any 2016 els bancs acumulaven 47.000 pisos que estaven buits, 15.000 en condicions d'habitabilitat immediata, però no tots estaven en el mercat ni es trobaven en llocs que oferissin oportunitats a les famílies de trobar feina i prosperar. Molts petits propietaris optaven per no posar els seus pisos en venda esperant la recuperació dels preus; tampoc optaven per oferir-los per lloguer per por als impagaments. Amb poca oferta, els preus dels lloguers no baixaven. Es produïa la paradoxa que la gent perdia les seves cases però molts pisos estaven buits, i des de les administracions es comencen a assajar mesures per mobilitzar aquest parc d'habitatges. Algunes d'elles, com el lloguer forçós dels pisos buits, s'emparava amb el dret constitucional de garantir l'accés a un habitatge, però xocava amb un altre dret fonamental, el de la propietat privada. En conseqüència, la seva aplicació va ser molt limitada.

«Constatem amb molta preocupació la duresa de les condicions d'accés per a la compra d'habitatge i els requisits de lloguer (garantia, seguretat, contracte de treball, avals...), així com en els requisits d'accés a ajudes i habitatge social. Això condueix a l'extensió de diversos fenòmens: aglomeració severa, amb casos freqüents de relloguer d'habitacions a preus abusius i l'augment de famílies senceres que viuen en una sola habitació perquè no poden accedir a un habitatge. Els homes solters que han perdut l'allotjament que tenien i que recorren a centres d'allotjament col·lectiu (centres d'acollida, albergs, etc.) també comencen a augmentar perquè no tenen cap altra sortida. Es comencen a ocupar infrahabitatges sense les condicions mínimes d'habitabilitat. Augmenten les reclamacions de garanties per impagament d'hi-

poteques, que afecten especialment els familiars (moltes parelles jubilades i vídues) o amics que van actuar com a avaladors amb els seus habitatges de propietat o amb els seus ingressos laborals»

Informe Càrites davant la crisi: observatori de la realitat, 2010

Amb el Govern amb molt poca capacitat d'inversió per la minva d'ingressos i la necessitat de contenir el dèficit públic amb l'amenaça de la intervenció de l'economia per part de les autoritats de la Unió Europea, els esforços se centren en la gestió de la crisi i l'emergència social, de vegades amb massa lentitud. Amb el Pacte nacional per a l'habitatge 2007-2016 el Govern se centra a ajudar les famílies a pagar l'habitatge, evitar que el perdin i buscar solucions per a aquelles famílies que l'han perdut. Queda clar que l'objectiu de les administracions ha de ser relançar el mercat de lloguer però, malgrat plantejar moltes mesures, la regulació de preus en un mercat lliure resulta molt difícil i aquestes mesures xoquen sovint amb decisions judicials que les anul·len o limiten. També es mira d'ajudar les comunitats de veïns i propietaris en la rehabilitació dels habitatges més degradats per millorar-ne les prestacions i reduir-ne la despesa energètica.

Paral·lelament, s'intenta posar orde a la situació urbanística. Després de les successives reformes de la Llei del sòl del Govern central i de la fiscalitat municipal, per als ajuntaments, la transformació de sòl durant els anys de la bombolla va ser una forma prioritària de finançar-se. En molts casos, la quantitat de sòl classificat no s'adequava a les previsions de creixement real però, amb l'inici de la crisi, la situació és encara més flagrant: del 1998 al 2006, la població havia augmentat un 22,6%; en els anys de màxim creixement, del 2006 al 2008, l'augment anual era del 4,7%. A partir del 2008 l'aturada de l'increment demogràfic és progressiva, i del 2012 al 2015, la població catalana decreix un 0,11%. Totes les previsions que havien guiat el creixement urbanístic i l'augment de la taca urbanitzada van resultar errònies i calia adequar el sòl a disposició dels promotors, classificat, transformat i preparat per a nous creixements urbans, a la nova situació en què, en molts de casos, ja no seria necessari.

El sector de la construcció també es desplomava: si l'any 2010 es van finalitzar, al conjunt de l'Estat, 248.000

Manifestació antidesnonaments a Barcelona

cases, el 2011 només se'n van iniciar 125.000. Els plans públics que, en els moments inicials de la crisi, apostaven per invertir en infraestructures (com el Pla E del 2008) van contribuir a pal·liar els efectes catastròfics de l'aturada del sector per un temps massa limitat. Els efectes reals dels 8.000 milions d'euros públics invertits en obres, a través dels ajuntaments, van ser molt discutits. L'atur de la construcció arribaria al seu màxim històric l'any 2012, quan hi havia un milió de persones que abans treballaven a l'obra aturades.

«Durant el tercer trimestre de l'any 2013 l'edificació va arribar al seu punt més baix. A partir d'aleshores es produeix un canvi de tendència amb un increment tant en la superfície visada com en el nombre d'habitatges visats, canvi que es fa evident a partir del segon semestre del 2014. Malgrat haver-se produït un punt d'inflexió, la superfície visada l'any 2014 ha acumulat una caiguda del 90 % des del 2006. Respecte de la mitjana d'activitat dels darrers 25 anys, representa una caiguda del 81 % i, respecte del punt més baix de la crisi postolímpica, d'un 71%»

Informe de l'edificació a Catalunya, COAC, 2015

2016-2021

UNA BOSSA PÚBLICA DE LLOGUER SOCIAL

A partir del 2016, l'economia comença a millorar, però el creixement és més discret que abans de la crisi. L'atur es redueix, però segueix sent un problema endèmic. Els preus augmenten, però els sous no ho fan al mateix ritme i l'accés al crèdit segueix sent molt restringit per a les famílies. Els sous baixos i la precarietat laboral han fet augmentar les desigualtats: la classe mitjana s'ha empobrit i molta gent, malgrat tenir feina, es troba en una situació molt precària; mentrestant, la pobresa extrema es cronifica. L'any 2017 el 23,8% de la població catalana es troba en risc d'exclusió, i entre la població estrangera arriba al 47,7%. La meitat de la població catalana té dificultats per arribar a finals de mes.

Moltes famílies que no poden accedir a una hipoteca veuen el lloguer com una solució però, després d'un mínim el 2014, els preus no paren d'augmentar. El mercat de l'habitatge, lluny de normalitzar-se, pateix una sèrie de distorsions que perpetuen els problemes: moltes persones veuen en el lloguer turístic una solució per millorar la seva situació, però sense una regulació clara, en algunes zones la situació es descontrola. En alguns barris la situació arriba a ser insostenible i els veïns de tota la vida es veuen obligats a marxar. Els anys 2015 i 2016, el nombre d'apartaments turístics il·legals a Barcelona es va situar al voltant dels 15.000. El 2017 se'n van comptabilitzar 23.000 en pàgines d'Internet especialitzades. Més de la meitat dels edificis del barri Gòtic de Barcelona (52%) tenien pisos

turístics, el nombre d'apartaments i llits d'hotels al barri equivalia al nombre de veïns. A diversos indrets com la Barceloneta aquest monocultiu turístic començaria a provocar tensions amb els veïns.

A barris com el Raval de Barcelona, reapareixen dinàmiques vinculades al tràfic de drogues i la inseguretat que feia dècades que no es veien. Aquesta situació es combina amb l'acció de fons d'inversió que aprofiten per comprar habitatges en situacions de degradació per rehabilitar-los, en molts casos, per destinar-los a lloguers turístics o com a habitatges d'inversió. És el fenomen que anomenem «gentrificació».

Amb aquest panorama, el mercat de lloguer, lluny de normalitzar-se, segueix fora de control: el 2015 el nombre de contractes de lloguer va disminuir un 9 % respecte al 2014. A Catalunya, només el primer trimestre de l'any 2017, el preu del lloguer va augmentar en un 9,9 %, i a la

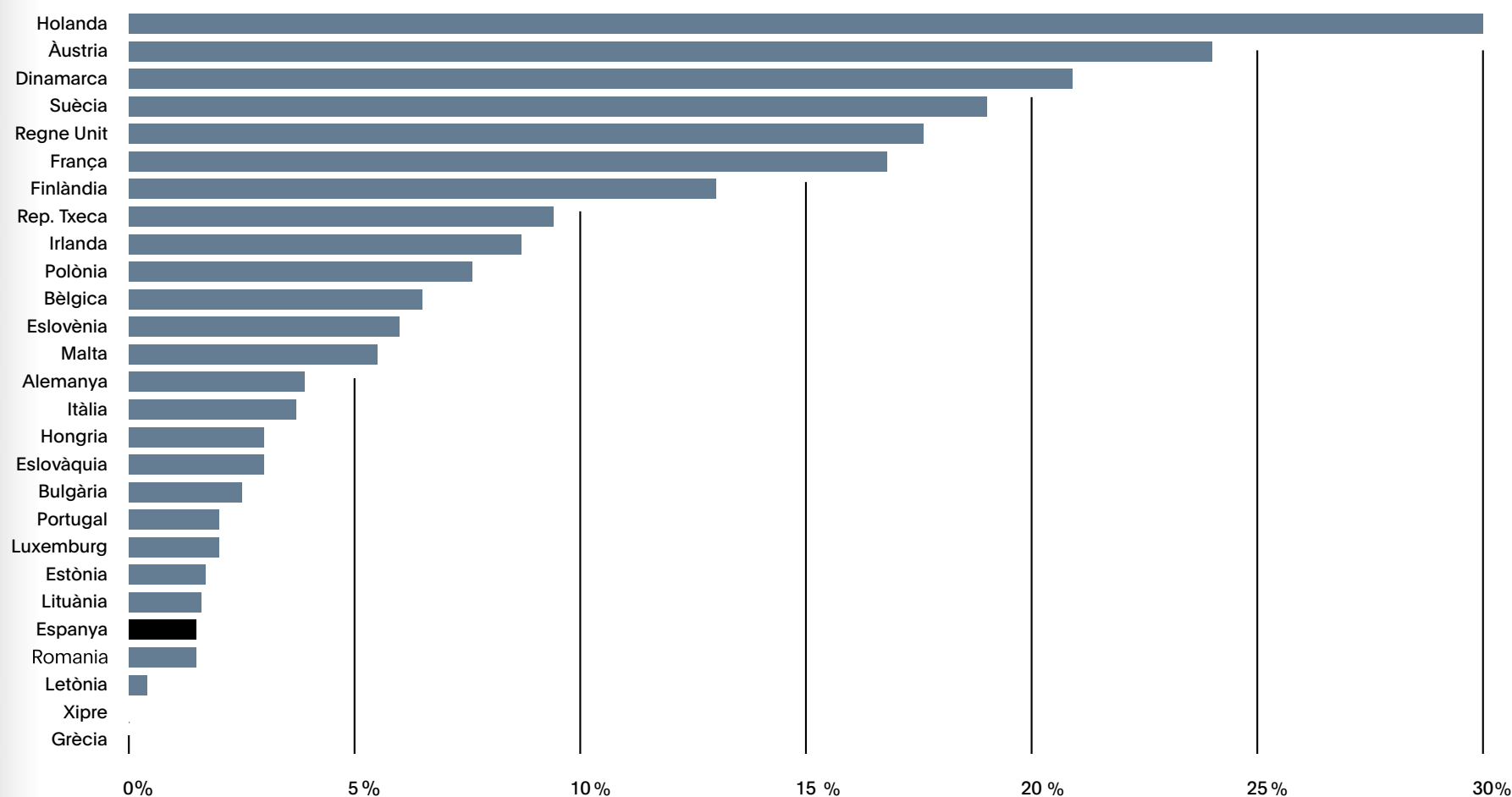
ciutat de Barcelona l'increment va ser de l'11,9 %.

En els darrers anys, les administracions han pres mesures per mitigar l'augment del preu dels lloguers i facilitar-ne l'accés a les famílies. L'evidència, però, és que només es podrà incidir en el preu si hi ha un nombre crític d'habitatges públics de lloguer dels quals l'Administració pugui fixar la quota mensual. Només així s'aconseguirà, indirectament, incidir en el mercat per moderar-ne els preus. Espanya està a la cua dels països europeus pel que fa al nombre d'habitatges públics de lloguer, sobretot davant de països amb llarga tradició com ara Holanda o Àustria on, en algunes zones urbanes, l'habitatge públic de lloguer pot arribar al 30 % del total del parc. Hem vist com els successius intents de l'Administració, al llarg dels segles XX i XXI, no han atacat mai aquest problema d'arrel, sigui perquè la situació conjuntural no va permetre una actuació massiva o bé perquè quan aquesta va ser factible, es va afavorir sempre el mercat de compravenda.

Gentrificació al barri del Raval

Percentatge d'habitatge protegit per països de la UE

Per això, l'INCASÒL ha rebut l'encàrrec del Govern de treballar per crear aquesta nova bossa d'habitatges públics destinats al lloguer, que hauran de mantenir la titularitat pública en el futur. En el moment actual, la necessitat de nou habitatge públic de lloguer està acreditada en moltes zones del país, però sense una previsió de grans augments demogràfics, també és el moment de contenir el creixement urbà. No podem seguir estenent la taca construïda i consumint territori. Per això, per a la creació d'aquest nou parc d'habitatge públic, és prioritari disposar de solars dins de la ciutat existent. Per fer-ho, l'INCASÒL col·labora amb els ajuntaments per posar sòl a disposició d'aquests nous programes públics en llocs on hi hagi demanda i que ofereixin als llogaters oportunitats per prosperar econòmicament; evitant crear barris on només hi hagi habitatge públic i veient el programa com una oportunitat de reciclar la ciutat construïda.

RAÓ 12 - TREBALLEM PER CREAR UNA BOSSA D'HABITATGE DE TITULARITAT PÚBLICA DESTINAT AL LLOGUER

L'efecte d'aquest programa ha de notar-se en la millora de les condicions d'accés a l'habitatge per al conjunt de la població, però també obre camins per a la recerca en els àmbits de l'eficiència energètica i la innovació social.

Més del 35 % de les emissions en CO₂ i el 40 % del consum energètic a Europa es dona als edificis. Catalunya, a més, té un parc edificat envellit, el 70 % del qual ja té més de quaranta anys d'antiguitat. El 80 % de la despesa energètica dels edificis es dona en el seu procés de vida útil i la millora del seu comportament és clau per avançar cap a una economia descarbonitzada. Avui, la rehabilitació d'edificis d'habitatge amb actuacions vinculades de millora de l'eficiència energètica és encara testimonial a Catalunya.

No només la poca eficiència de les edificacions té efectes negatius per al medi ambient, també en tenen les nostres formes de construir i els materials de construcció. A escala

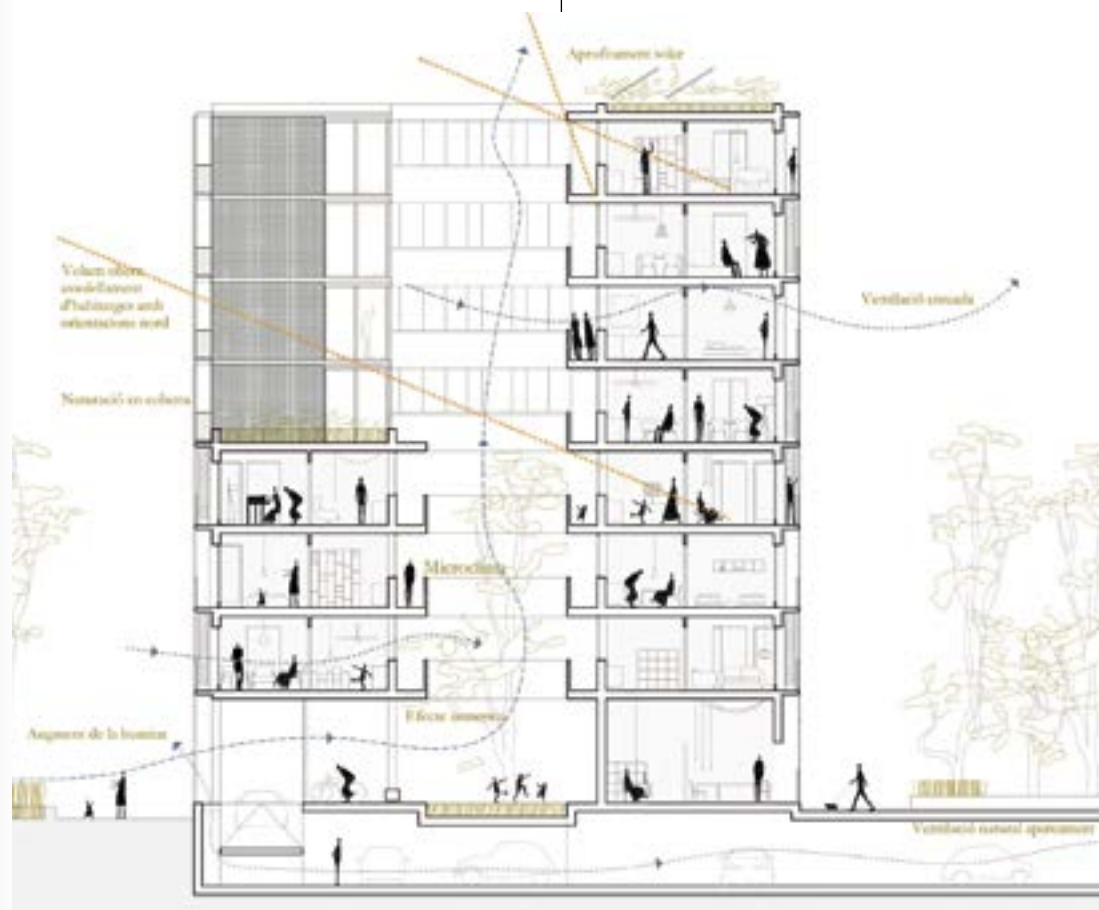
global, la producció de ciment té un cost mediambiental enorme: els quatre milions de tones produïdes anualment són responsables del 8 % de les emissions mundials de CO₂. Si la indústria de la producció de ciment s'equiparés a països o territoris, seria el quart emissor mundial de diòxid de carboni, després dels Estats Units, la Xina i el conjunt de la Unió Europea. El 60 % d'aquestes emissions no són degudes a l'ús de combustibles fòssils, sinó a les reaccions químiques resultants del procés de fabricació. La introducció amb força de la fusta com a material estructural pot oferir una alternativa: la fusta és un material renovable que durant el seu procés de producció (en forma d'arbre), no només no emet CO₂, sinó que n'absorbeix. Per moltes raons, la fusta pot esdevenir el material clau en la construcció d'aquest segle XXI, igual que el formigó i l'acer ho van ser els segles XIX i XX, per això l'INCASÒL ha començat a incorporar-la en les noves promocions d'habitatge.

33 habitatges protegits al Carrer de la Indústria d'Olesa de Montserrat. Duch - Herrera - Milà - Torrellas

En relació amb els objectius mediambientals que volem aconseguir als entorns urbans i la lluita contra el canvi climàtic, es fa necessari reduir substancialment la demanda energètica del parc construït existent i és ineludible fer-ho també en les noves edificacions. Per això, cada cop, els criteris que introdueix l'INCASÒL en la construcció de les noves promocions d'habitatge són més exigents en aquest sentit: introduint estratègies de disseny passives, on el disseny arquitectònic esdevé un factor clau en el procés de reducció de la demanda energètica en la construcció, en els materials escollits i durant la vida útil de l'edifici (així com la seva eventual destrucció i reciclatge), i també a través d'estratègies de disseny actives, treballant amb la incorporació d'equips i sistemes eficients que conjuntament amb les noves tecnologies col·laboraran en l'estalvi energètic.

Edifici Sant Boi. Ariadna Perich, Roger Such i Gabriel Lerma

RAÓ 13 - INCORPOREM CRITERIS RIGOROSOS D'EFICIÈNCIA ENERGÈTICA I SALUT ALS NOUS HABITATGES

Crear una nova bossa de lloguer públic és una oportunitat per repensar com han de ser els habitatges en un context de profunds canvis socials i noves necessitats. Històricament, han estat els programes públics, menys sotmesos a les dinàmiques del mercat, els que han permès assajar nous models d'habitatge. Des de les seves primeres definicions a gran escala, a inicis del segle XX a l'Europa central, l'habitatge, primer «obrer», després «social», ha proposat noves formes de viure i ha servit com a banc de proves i experimentació. A casa nostra, l'esforç que hauran de fer les administracions per assolir els objectius marcats en matèria d'habitatge social ha de ser la punta de llança que permeti adequar el nostre parc d'habitatge a les necessitats de la societat actual.

En els darrers anys, canvis en les estructures econòmiques i socials han fet emergir nous models de família i noves formes de viure i convida. Sovint no tenim prou en compte que un dels problemes del nostre mercat d'habitatge és que la demanda ha crescut a un ritme superior que l'augment demogràfic i això és perquè cada cop hi ha més persones que viuen soles, augmenten les famílies monoparentals i la població viu més anys. Tot plegat fa que el nombre de persones per cada habitatge hagi anat disminuint de forma progressiva en les darreres dècades. Actualment, un 20 % dels habitatges de Catalunya són ocupats per una sola persona i un 33 % per només dues. Si prenem només el col·lectiu de dones majors de vuitanta anys, el percentatge de persones que viuen soles arriba al 44 %. En general, l'envelliment de la població suposa un gran repte des del punt de vista assistencial i social, la creació d'un model d'allotjament adequat per a aquests col·lectius pot mitigar dinàmiques de soledat o abandonament i pot afavorir la necessària rotació del mercat alliberant pisos de major superfície adequats per a altres unitats familiars. A més, a banda d'habitatges adaptats per a persones amb mobilitat reduïda, la gent gran necessita espais que promoguin un

envelliment actiu i que mantinguin, el màxim de temps possible, la seva autonomia.

La rotació més gran en els habitatges és intrínseca a un mercat més enfocat cap al lloguer i ja fa anys que va guanyant importància a Catalunya. Aquest és un element clau en altres països d'Europa on el lloguer té un gran pes en el mercat: més rotació permet adequar l'habitatge a les necessitats canviant al llarg de la vida de les persones i permet diferents graus de convivència, independència o dependència.

«La nova regulació dels allotjaments amb espais comuns complementaris ha de permetre desenvolupar noves fórmules d'habitatge de lloguer, amb una important demanda, però que avui no tenen encaix en l'actual marc normatiu perquè no les preveu. Aquestes noves tipologies d'habitatge compartit, essencialment el règim de lloguer, han d'abaratar el cost de l'emancipació dels joves i donar resposta a la creixent mobilitat laboral i formativa, però també permetre noves modalitats residencials d'altres franges de població com la gent gran»

DECRET LLEI 50/2020, de 9 de desembre, de mesures urgents per estimular la promoció d'habitatge amb protecció oficial i de noves modalitats d'allotjament en règim de lloguer

RAÓ 14 - FEM DE L'HABITATGE SOCIAL UN BANC DE PROVES DE NOVES FORMES DE VIURE

Malgrat les disposicions adoptades els darrers mesos, la crisi sanitària en què viu immersa Catalunya i el conjunt de la població mundial a conseqüència de la pandèmia de la COVID-19 ha agreujat encara més el problema de l'accés a un habitatge digne i adequat d'una part important de la població. En aquest sentit, encara és massa aviat per tenir les dades que reflecteixin amb exactitud l'abast de la crisi social i el seu impacte, però sembla evident que la

davallada d'ingressos a conseqüència de la crisi econòmica pot derivar en una situació econòmica insostenible per a moltes famílies si tenim en compte que una part important de la despesa mensual de moltes llars es destina a aquesta finalitat (el 42,7% a Barcelona ciutat i el 45,1% a la resta de l'àrea metropolitana).

Durant l'any 2020, l'habitatge va esdevenir un refugi i el llarg període de confinament va obligar a posar al límit les seves prestacions: els habitatges han hagut d'adaptar-se per funcionar com a gimnasos, oficines o escoles, la qual cosa ha implicat la necessitat de flexibilitzar els espais a un nou nivell. Una vegada més, les desigualtats socials han tornat a aflorar. No tothom ha pogut gaudir d'un espai digne i adequat per viure, treballar i aprendre. A banda de garantir que tothom tingui accés a un habitatge, haurem d'aprofundir amb la mateixa intensitat en com han de ser aquests habitatges perquè les diferents persones que els ocupen hi puguin viure, treballar, conciliar i tenir la seva privacitat en condicions òptimes, i perquè no siguin simples contenidors.

No només hem pres consciència de les possibilitats i mancances del nostre habitatge, sinó també de la relació que s'estableix entre l'habitatge i l'espai exterior, com a filtre i protecció, però també de la importància de tenir espais de distensió, socialització i contacte, per mínim que sigui, amb la natura. Si els habitatges havien anat abandonant els espais exteriors per maximitzar l'interior, ara aquests espais de transició entre la casa i la ciutat han esdevingut més que un complement, una necessitat: uns espais que poden participar alhora en la privacitat i la comunitat, de l'interior i l'exterior, espais que, en el nostre clima, ofereixen infinites possibilitats i són vitals per a la gent que, per alguna raó, té poca capacitat de moviment, com ara la gent gran.

Quina superfície, distribució i condicions d'habitabilitat s'han de garantir a l'interior de l'habitatge i quines s'han de garantir als edificis d'habitatges. Caldrà aprofundir en els espais intermedis i en els espais d'ús comunitari, on els veïns puguin socialitzar i fer vida comunitària de veritat. Aquesta crisi també ha servit perquè ens adonem que hem de ser inclusivament i treballar per la diversitat quan dissenyem espais i edificis. Segmentar per edats (vells, joves, famílies) o per situacions concretes de la població (malalts

Carrer de Baldiri Net i Figueres
Sant Boi de Llobregat. 40 habitatges.
UTE Ariadna Perich Capdeferro,
Gabriel Lerma Recasens i Roger Such Sanmartin

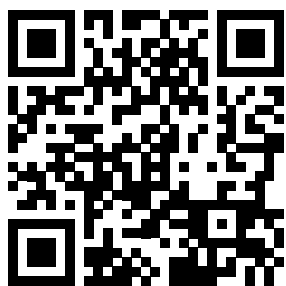

mentals, violència masclista, etc.) no genera valors afegits ni sinergies, sinó més exclusió social. El cas de la gent gran i les residències, que cada vegada serà un col·lectiu més gran, s'ha de repensar. S'han de crear equipaments des de la perspectiva de la diversitat dels seus habitants i usuaris per recuperar la solidaritat i la barreja generacional. Que dialoguin amb l'entorn, que s'obrin als barris, amb serveis que puguin tenir rotació o diversos usos.

El 2020 hem hagut de frenar les nostres vides i prendre consciència de la importància de l'esfera domèstica i des de l'INCASÒL volem aprofitar aquesta nova consciència del que és «habitar» perquè el nou habitatge públic sigui un banc de proves de l'habitatge del futur.

**POTS VEURE EL MATERIAL AUDIOVISUAL
A WWW.40ANYS40ORAONS.CAT**

RAÓ 8

AJUDEM A SUBSTITUIR EDIFICIS D'HABITATGE EN SITUACIÓ D'EMERGÈNCIA O PRECARIETAT

En aquests quaranta anys, l'INCASÒL ha destinat molts esforços i recursos per a la substitució o reparació dels habitatges afectats per greus patologies estructurals, una situació que acostumava a afectar de forma generalitzada barris sencers construïts durant el franquisme.

Amb el restabliment de la Generalitat, una primera bossa d'habitatges propietat de l'Estat es traspasa al Govern català. Són concretament cinc barris (Arraona a Sabadell, Torreforta a Tarragona, Salipota a Súria, Sant Roc a Badalona i Sant Crist a Balaguer). Alguns d'ells presentaven ja seriosos problemes i hi confluïen dinàmiques de degradació física i social. Una de les primeres tasques de l'INCASÒL va ser començar a revertir la situació d'emergència dels barris traspassats i d'altres que s'anirien afegint amb els anys com Sant Cosme a Badalona, la Font de la Pólvora a Girona, Trinitat Nova, la Guineueta, Verdum i la Pau a Barcelona, etc.

En la majoria d'aquests barris calia fer nous habitatges en un procés que no impliqués l'expulsió dels veïns. Sovint, la manca de sòl alternatiu disponible obligava que els edificis nous convivissin amb els vells en un procés lent i costós i d'una extrema complexitat de gestió. Calia, a més, oferir ajudes i facilitats als veïns adequades al seu nivell d'ingressos, alguns amb règim de compravenda i d'altres amb lloguers reduïts i vitalicis.

Un d'aquests barris paradigmàtics és el de Salipota a Súria. En aquesta població de la conca minera del Bages, la demanda creixent de potassa i l'obertura de nous pous va propiciar una onada d'immigració d'altres indrets d'Espanya, als anys cinquanta i seixanta que, salvat les distàncies, podia ser equiparable al que va succeir a moltes poblacions de les principals àrees metropolitanes del país. Òbviament, el poble no estava preparat per rebre els nousvinguts i van aparèixer situacions d'abús i insalubritat:

Salipota, Súria, abans de la reforma

Salipota, Súria, després de la reforma

«El problema de la escasez de viviendas como todos conocerán era y es en Súría agobiante; familias enteras viviendo en condiciones pésimas; buhardillas y pocilgas han sido habilitadas para albergue con los inconvenientes de todo orden; carencia de Servicios higiénicos, hacinamiento, promiscuidad de sexos, realquilados, etc.»

Francesc d'Assís Serrasolsas, rector de la parròquia de Súría

Davant de la situació, l'alcalde i el responsable local d'autoritats del Sindicat Vertical, Josep Alsina i Jaume Subirà, van iniciar els contactes amb l'Obra Sindical del Hogar per aconseguir la construcció d'habitatges de «renda limitada» al poble. La demanda inicial era de 160 habitatges, però les autoritats del Règim van oferir-ne fins a 300. L'Ajuntament va cedir gratuïtament els terrenys. Descartant primer el Poble Vell, van optar per un turó perifèric a l'altra riba del Cardener, el pla de Salipota, al qual només s'arribava per un pont de fusta molt precari i un pas de carros sovint inundat.

El polígon de Súría, que va rebre el nom de Sant Sebastià, patró del poble, era del tipus UVA («Unidades Vecinales de Absorción»), un recurs d'urgència i provisional que pretenia prevenir el barraquisme amb la idea de guanyar temps per construir allotjaments definitius. La baixa qualitat constructiva era evident d'inici però era acceptada com a solució immediata a l'espera de la definitiva que, evidentment, mai va arribar.

La primera fase es va inaugurar el 1965 i ja el 1970 va arribar el primer accident: un forjat es va desplomar i va provocar la mort d'una nena i diversos ferits greus. De seguida es va ser conscient que hi havia algun defecte estructural que afectava el polígon de forma generalitzada i la por i l'estigma es van apropiat del barri i van donar lloc al naixement d'un important moviment veïnal.

Amb l'arribada de la democràcia, la degradació del barri entra a l'agenda política del nou Ajuntament. L'Estat va transferir Salipota a la Generalitat el 1985 i es va adscriure a l'Institut Català del Sòl amb el mandat del Govern de crear una empresa pública que fos capaç d'administrar un patrimoni de gran complexitat, que es va anomenar ADIGSA. Les primeres actuacions van ser reparacions urgents de problemes que comprometien seriosament l'habitabilitat dels pisos; 21 edificis, segons l'ITeC (Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya), presentaven

lesions estructurals que els feien inviables a curt termini i es va haver de demanar als veïns que reduïssin el pes dels elements als seus interiors (mobles, persones i objectes). L'any 1992 es va decidir i comunicar als veïns que s'havien d'enderrocar els edificis a causa de l'aluminosi. Malgrat que era un fet d'esperar, va ser un cop molt dur per als veïns.

En menys d'un any l'INCASÒL ja tenia enllestit el projecte executiu per a la substitució del conjunt dels habitatges, però es va estimar que el procés duraria vuit anys, en els quals haurien de conèixer obres, demolicions i trasllats progressius amb els edificis nous i vells pràcticament a tocar. La introducció d'estratègies de prefabricació va permetre acurtar els terminis de les obres amb l'aportació clau catedràtic de Càlcul d'Estructures i poeta Joan Margarit, que va haver de batallar amb un terreny complexíssim des del punt de vista geològic i ple de galeries mineres en el subsol. Tot i això, la tensió amb els veïns, que patien un fort desgast emocional, va ser constant durant el procés.

Els nous pisos tenien entre 10 i 15 metres quadrats més que els antics i la proposta econòmica d'ADIGSA que els veïns van acceptar partia d'una taxació per sota del preu de mercat acompanyada de subvencions i crèdits atorgats directament per ADIGSA amb molt bones condicions. El 2008 l'alcalde i el director de l'INCASÒL, Miquel Bonilla, van inaugurar definitivament la remodelació del barri.

RAÓ 9

PROMOVEM NOUS EIXAMPLES RESIDENCIALS PER SATISFER LA DEMANDA D'HABITATGE

Abans de la creació de l'INCASÒL no hi havia a Catalunya més operacions urbanístiques de creació de sòl urbanitzat que les que es portaven a terme per l'Estat. Aquestes eren actuacions deslligades de la realitat urbana existent, sovint sobredimensionades i no sotmeses a un planejament general. L'Institut Català del Sòl neix amb la idea de ser el braç executor de la política urbanística de la Direcció General d'Urbanisme i amb la premissa que les noves actuacions, en democràcia, havien d'anar d'acord amb i a favor del planejament general dels municipis. La creació de l'Institut permet substituir la manca d'iniciativa privada en la creació de sòl, un negoci que resultava poc atractiu, i així fer possible que els nous planejaments que s'anaven aprovant veiessin la llum i no quedessin només en el paper. Per poder allotjar de forma satisfactòria la demanda d'habitatge a moltes comarques catalanes, fos de promoció pública o privada, calia transformar i urbanitzar sòl i l'INCASÒL assumeix aquest paper.

Entre els anys 1980 i 2000, la tasca urbanitzadora de l'INCASÒL va ser molt important en un context generalitzat d'un fort increment de creixement urbanístic a Catalunya. Fins a l'any 2000, l'INCASÒL va gestionar unes 5.200 hectàrees entre sòl residencial i industrial, una mitjana de 260 hectàrees i uns dotze nous sectors cada any.

Els nous sectors residencials que promou l'INCASÒL eixamplen de manera ordenada i equilibrada els nuclis urbans existents, permeten la integració dels nous habitants a la ciutat i aporten al conjunt del municipi nous espais de lleure, equipaments i dotacions. L'Institut i altres promotors públics o cooperatives construeixen habitatges socials en aquests nous sectors; les parcel·les restants s'ofereixen en el mercat lliure i es posen a disposició dels promotors privats i dels autopromotors.

Horta de la Valira, en fase d'urbanització

Sector de la parada a Manresa

La majoria actuacions urbanes de l'INCASÒL per allotjar nous habitatges responien a la idea d'estendre la ciutat segons un model clar de compacitat, densitat i mixticitat. Aquest model topava, de vegades, amb planejaments municipals que feien justament el contrari: extensions de baixa densitat d'habitatges unifamiliars en filera i amb jardí que partien de models anglosaxons i que oferien una alternativa que tenia poc a veure amb el model d'actuació dels anys del franquisme però que era igualment lesiva per al territori i contrària al model urbà que es volia implantar de forma generalitzada a Catalunya. Calia crear una nova cultura urbanística i clarificar el model urbà, i l'INCASÒL també hi va jugar un paper fonamental.

Els diferents plans d'habitatge dels primers anys de la Generalitat democràtica proporcionaven ajudes al finançament per a l'adquisició de sòl i per a la seva urbanització. En la dècada de 1992 a 2002, el 75 % del sòl total potencial per a habitatge de les noves actuacions es destinava a habitatge protegit i una bona part d'aquest habitatge era promogut pel mateix INCASÒL o en col·laboració amb la Federació de Cooperatives d'Habitatge de Catalunya o les cooperatives vinculades als sindicats o fundacions i entitats sense ànim de lucre. L'INCASÒL posava directament sòl a disposició per a aquestes; només entre el període 1983-2001, les cooperatives van promoure 8.180 nous habitatges en sòl cedit per l'Institut.

Els nous sectors residencials, seguint el model d'eixample, es construeixen per tot Catalunya amb un gran potencial d'acollida d'habitatge: a Figueres, el sector vinculat a la urbanització de la nova avinguda de la Costa Brava permetrà uns 1.000 nous habitatges, així com abundants zones verdes. L'actuació dotarà d'estructura tota la part nord de la ciutat; a la Seu d'Urgell, l'Horta de la Valira, amb 20 hectàrees, permetia un potencial de 1.800 habitatges; els sectors de les Pardinyes, la Mariola i Gardeny, a Lleida, aportaven nous barris i eixamples a la ciutat amb capacitat total per a 1.200 nous habitatges, i a Manresa, el nou barri de la Parada, fins a uns 1.100 nous habitatges.

Can Llong, Sabadell

RAÓ 10

ASSAGEM SOLUCIONS TECNOLÒGIQUES INNOVADORES EN L'HABITATGE SOCIAL

En els anys de màxima expansió del sector de la construcció, els diversos plans que, en matèria d'habitatge, van aprovant els governs de la Generalitat, miren d'adaptar-se a una situació extraordinàriament canviant i inèdita. Molts d'ells s'aniran veient superats pels esdeveniments. El Pla català de l'habitatge 2002-2007 prenia el relleu de l'anterior (1998-2001) i preveia ja un augment de la necessitat d'habitatge de lloguer enfront d'un mercat lliure totalment centrat en la compravenda i amb una promoció d'habitatges de protecció social sota mínims. Però la situació del sector de la construcció a Catalunya distava molt de la normalitat, calia trobar sistemes de producció i construcció alternatius als tradicionals, generar noves tipologies per a noves necessitats de la població i donar resposta a les noves sensibilitats envers la mobilitat de les persones i temes de sostenibilitat i d'eficiència energètica.

La construcció d'edificis plurifamiliars, fonamentada en sistemes tradicionals, presentava a inicis del segle XXI una sèrie de problemàtiques i paradoxes; per damunt de tot, la manca d'estocs de materials de construcció i la manca de personal qualificat en l'execució dels sistemes constructius que s'empraven de forma massiva. Milers de persones, sense formació prèvia, s'havien incorporat al sector de la construcció que ofería sous alts i on la demanda de mà d'obra era molt elevada. La baixa qualificació d'aquests operaris va provocar una davallada de la qualitat en l'execució de les obres i del seu control i una major sinistralitat.

La normativa urbanística i la nul·la intenció d'innovació dels promotors privats que aplicaven tipologies molt rígides i compartimentades on es buscava treure el màxim de peces en la menor superfície feien que cada edifici fos un nou prototipus, amb solucions que difícilment es podien exportar d'un edifici a un altre i redundant en els problemes exposats anteriorment. Tot plegat provocava una gran ineficiència en el procés de construcció amb incompliments de terminis,

Edifici a Torelló al Carrer del Compte Borrell. UTE IMAPRO

desviacions pressupostàries i patologies en la postvenda. Per aquestes raons, l'INCASÒL decideix fer un primer pas cap a la introducció d'elements industrialitzats en el desenvolupament de les noves promocions ja en fase de projecte. Aquestes experiències que s'inicien l'any 2000 s'estendran fins a l'any 2010 amb diversos programes, concursos públics i manuals d'estil redactats pel mateix Institut i que es concretaran en múltiples promocions d'habitatge.

De les idees presentades en els primers concursos del programa es van premiar projectes que utilitzaven mòduls prefabricats, amb ús de nucli d'escala i ascensor o cambres humides; també s'hi combinaven diferents elements prefabricats (lineals, superficials i volumètrics) per generar una edificació contínua de muntatges i solucions de façanes industrialitzades lleugeres.

Edifici modular de 30 habitatges de protecció oficial a Banyoles

En una primera fase, s'introdueix la idea de convertir les obres en tallers de muntatge d'elements prèviament prefabricats en taller. És l'arquitecte qui proposa els sistemes industrialitzats i l'INCASÒL qui entra en contacte amb els industrials que treballen en la fabricació dels elements. Amb el temps, s'arribarà a la conclusió que cal implicar l'industrial i el constructor des del principi en el procés de disseny per tal que aquest fos realment eficient. Els primers exemples, amb mòduls prefabricats que s'acoblaben a l'obra, suposen una millora de qualitat i seguretat, però no necessàriament una disminució de temps ni de cost d'execució, ja que la prefabricació destinada a habitatge no responia a les capacitats i interessos de la indústria. Aquests primers edificis implicaven una fabricació que era en certa manera artesanal, encara que fos fabricada en taller. En les darreres promocions, els concursos ja eren adreçats a equips integrats per un arquitecte, un constructor i un industrial, un fet veritablement innovador en els concursos de promoció pública d'habitatge i que millorava substancialment tots els aspectes del procés.

A partir d'aquest moment, sobretot a partir del 2004, la incorporació d'elements prefabricats es fa més pragmàtica i, en certa manera, menys experimental i més racional, i millora aspectes com ara el cost, l'eficiència energètica i la rapidesa en l'execució. També es comencen a fixar criteris mediambientals estrictes per als edificis d'habitatge, fins i tot per davant de la normativa existent: percentatge mínim d'asolellament garantit, ventilació creuada natural o per convecció a través de patis, sistemes de producció d'energies renovables i millora dels envindaments. Amb els anys, les noves normatives sobre habitatge anirien incorporant criteris cada cop més rigorosos de millora de l'eficiència energètica i reducció de CO₂. L'INCASÒL de seguida es va autoimposar assolir un nivell B de certificació energètica per a totes les seves promocions i hi comença a implantar sistemes com la geotèrmia o la microgeneració, i instal·la, en algunes promocions, elements de monitoratge per tal d'obtenir dades sobre el funcionament real de les mesures energètiques previstes en els projectes.

RAÓ 11

IMPULSEM PROGRAMES D'HABITATGE DE LLOGUER DIRIGITS A COL·LECTIUS COM JOVES I GENT GRAN

En plena bombolla, l'INCASÒL se centra a construir habitatges de protecció oficial per tal de facilitar un habitatge a les famílies amb més dificultats per accedir a l'oferta del mercat lliure, en una escalada contínua de preus. Aquests habitatges es construeixen en parcel·les dels nous sectors residencials que promou el mateix Institut Català del Sòl o en sòl cedit gratuïtament o permutat pels ajuntaments, i són qualificats en les diferents tipologies de protecció pública previstes en els successius plans d'habitatge de la Generalitat de Catalunya. Per dur-ho a terme, l'Institut subscribia convenis amb els ajuntaments que establien tot un seguit d'acords: el programa d'habitatges, les condicions principals d'accés i qualsevol altre aspecte que es considerés rellevant per desenvolupar la promoció. A inicis de segle, la Sub-direcció General d'Arquitectura i Habitatge ja determinava que calia destinar la major part d'aquestes promocions de protecció oficial al lloguer, i respondre així a la dificultat econòmica de moltes famílies d'adquirir un habitatge en propietat. Aquests programes constitueixen un primer intent de crear un parc públic d'habitatges de lloguer a preu taxat per solucionar un problema que ja s'entreveia important, encara que no arribava als nivells altament preocupants de la dècada següent. L'augment en la promoció d'habitatges per part de l'Institut és progressiva: 127 habitatges l'any 2000 i 450 l'any 2003 (quan també hi havia 1.126 habitatges en diferents fases de promoció i construcció). Tots aquests habitatges eren destinats a joves o gent gran, amb una especial atenció per als joves que encara no havien pogut accedir al seu primer habitatge. Per això, les condicions econòmiques d'accés eren molt favorables: l'import del lloguer se situava de mitjana al voltant dels 150 euros. La durada dels contractes d'arrendament era de cinc anys, per tal de facilitar l'accés d'altres joves a mesura que canviessin les necessitats dels adjudicataris i deixessin lliures els habitatges.

Davant d'aquesta reorientació, es va modificar la tipologia dels habitatges: els de lloguer passarien a tenir uns 60 m² útils, amb dues habitacions dobles grans, i

Habitatges de lloguer juvenil. Imatge José Hevia. Arquitectes: Emiliano López i Mónica Rivera

estaven pensats per afavorir la possibilitat d'integració de peces com cuina-sala o dormitori-sala. Aquesta integració suggereix diferents formes d'aprofitament de l'habitatge i genera la versatilitat necessària per donar resposta a diferents estructures familiars.

La innovació tipològica i la reflexió sobre l'habitatge esdevé un aspecte central en aquests anys fins al punt que un edifici de lloguer per a joves promogut per l'INCASÒL, com el que es va construir a la Sagrera, dels arquitectes Emiliano López i Mónica Rivera, va guanyar el prestigiós Premi FAD d'Arquitectura, que no acostumava a reconèixer edificis plurifamiliars d'habitatge i menys de protecció oficial.

Amb el temps, aquests programes es revelarien insuficients per pal·liar les creixents dificultats d'accés a l'habitatge d'àmplies capes de la societat catalana per diverses raons: a mesura que s'apropava la crisi i aquesta augmentava en intensitat, la precarietat laboral, en especial dels joves, va fer que les previsions de gran rotació en aquests habitatges de lloguer no es poguessin complir. Per altra banda, molts altres col·lectius van començar a tenir dificultats creixents per accedir a un habitatge de mercat lliure. Per desgràcia, quan la bombolla va esclatar, les administracions van veure molt minvada la seva capacitat d'inversió i no es va poder donar continuïtat a aquest programa malgrat que era el moment que més es necessitava. La bossa d'habitatges públics de lloguer resultant d'aquests anys de bonança va ser totalment insuficient per compensar la situació que vindria.

Habitatges de lloguer juvenil. Imatge: José Hevia

Habitatges de lloguer juvenil. Imatge: José Hevia

RAÓ 12

TREBALLEM PER CREAR UNA BOSSA D'HABITATGE DE TITULARITAT PÚBLICA DESTINAT AL LLOGUER

L'any 2018 es va presentar el Pla territorial sectorial d'habitatge que assumia plenament la necessitat d'assolir un parc d'habitatge públic per al lloguer que equipari Catalunya amb la majoria de països europeus. A curt termini, el programa ha de facilitar l'accés a un habitatge assequible a moltes famílies que ara tenen dificultats per accedir-hi a través de mesures urgents. A mitjà termini, l'assoliment d'una bossa suficient d'habitatges de lloguer a preu reglat pot ajudar a regular el conjunt del mercat indirectament, modulant els preus del mercat lliure a través de l'augment de l'oferta pública a preus assequibles.

L'INCASÒL ha començat a donar resposta a aquest programa, però caldrà fer un esforç molt important de gestió i aportació de recursos si es volen assolir els objectius en els pròxims anys. El programa de l'Institut pretén actuar en municipis o sistemes urbans amb una demanda contrastada i on el mercat requereix un sobre esforç a la ciutadania per accedir a l'habitatge. Les edificacions que promou han de ser sostenibles econòmicament, amb qualitat arquitectònica i alta eficiència energètica. El programa aposta per minimitzar el consum del territori, és a dir, promoure edificis que contribueixin a consolidar la trama urbana, alhora que es genera activitat en el sector de la construcció i de l'arquitectura.

Des de l'any 2017, l'INCASÒL està comproment una programació anual per a la construcció de les promocions. Fins a finals del 2020, el programa compta amb un total de 36 promocions, en diferents fases de desenvolupament, amb un total de 1.637 habitatges i una inversió global que supera els 182,1 milions d'euros.

L'INCASÒL selecciona els equips que redactaran els projectes de les noves promocions i dirigiran les obres de construcció mitjançant la convocatòria d'un concurs de dues voltes. En la primera volta se seleccionen cinc candidats, a partir de la presentació d'una proposta d'idea per a la promoció i, en la segona, es

Santa Coloma

valoren les propostes desenvolupades per cadascun dels seleccionats. Seguint les prescripcions de la Llei de l'arquitectura, la valoració de les propostes d'ambdues voltes compta amb la participació d'un jurat integrat per membres del COAC, l'INCASÒL i l'Agència de l'Habitatge de Catalunya, així com un representant de l'Ajuntament dels municipis on s'ubiquen les promocions. D'entre les cinc propostes seleccionades de la primera volta s'escull el guanyador que ha d'elaborar el projecte definitiu i dirigirà l'execució de les obres.

Actualment, el programa inclou actuacions a Barcelona, Igualada, Montmeló, Olesa de Montserrat, Rubí, Sabadell, Sant Boi de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Palau-solità i Plegamans, Polinyà, el Prat de Llobregat, Sant Sadurní d'Anoia, Sant Vicenç de Castellet, Terrassa, Vallirana i Viladecans.

Un aspecte clau perquè el programa tingui l'efecte positiu desitjat és la regulació de les noves modalitats d'allotjament en règim de lloguer. Amb aquest objectiu, la Generalitat ha aplicat un paquet de mesures urgents per estimular la promoció d'habitatge amb protecció oficial i de noves modalitats d'allotjament en règim de lloguer i els decrets llei 50/2020 i 17/2019 regulen l'actualització dels preus dels mòduls de l'habitatge de protecció oficial per estimular-ne la construcció.

Establir un marc normatiu clar és imprescindible per establir unes regles de joc que permetin oferir seguretat jurídica als llogaters i facilitar la mobilització de capital privat per assolir els objectius del programa en termes quantitius. Per fer-ho, cal afinar els processos d'adjudicació i això implica millorar el funcionament del Registre de Sol·licitants. Pel que fa a la definició dels habitatges, cal una única modalitat d'habitatge de protecció oficial que reculli tota la diversitat però clarifiqui la normativa i, per últim, calen mesures que permetin mobilitzar sòl cap a aquests programes en espais on la demanda estigui acreditada i augmentar-ne la densitat amb lleugeres modificacions dels paràmetres urbanístics. Per aconseguir-ho cal mobilitzar tant sòl públic com privat, i incorporar també la qualificació de sòl per a equipaments al programa d'habitatge de lloguer assequible per a col·lectius específics: els «equipaments de lloguers dotacionals», que també podran ser de promoció pública o privada.

Sabadell

RAÓ 13

INCORPOREM CRITERIS RIGOROSOS D'EFICIÈNCIA ENERGÈTICA I SALUT ALS NOUS HABITATGES

Els concursos de l'INCASÒL per a nous edificis destinats a lloguer social han d'incorporar els criteris recollits al document *Estàndards d'habitatge social: criteris de disseny i programes funcionals*. Es tracta d'un conjunt de mesures a través de les quals l'INCASÒL vol aprofitar la promoció de nous habitatges per fer una reflexió, conjunta amb els arquitectes, que els adequi a la realitat i les necessitats dels nostres temps; en especial, pel que fa a la millora de la salut ambiental i la lluita contra el canvi climàtic.

Aquests estàndards mediambientals que s'incorporen a les noves promocions de l'INCASÒL des del 2019 tenen en compte l'impacte mediambiental que genera el procés d'edificació al llarg de tot el cicle de vida de l'edifici i la incidència que, sobre la salut i el benestar dels usuaris, pot tenir la utilització de determinats materials i sistemes constructius. També regulen la demanda energètica, introduint sistemes d'energia renovable i materials, com la fusta, que milloren el comportament mediambiental dels edificis en tot el seu cicle vital. En el seu disseny proposen incloure estratègies que garanteixin la bona il·luminació, ventilació, aïllament tèrmic, etc. Tot plegat, és un pas endavant molt substancial que s'afegeix a una llarga tradició de l'Institut en la incorporació de criteris mediambientals a les seves promocions d'habitatge, fins i tot més enllà de les exigències normatives en vigència.

Per a les noves promocions de l'INCASÒL, per exemple, es preveu la reducció de l'exigència normativa quant a la demanda energètica; un fet necessari per assolir una qualificació energètica de, com a mínim, B, però prioritant la qualificació A. Les noves exigències inclouen aspectes innovadors com són:

-La limitació del grau d'estanquitat dels edificis, que es justifica mitjançant un test d'infiltracions sobre l'obra acabada.

-La incorporació d'un estudi de viabilitat amb criteris bioclimàtics per determinar el sistema energètic més eficient i les fonts d'energia renovable més apropiades (l'energia solar tèrmica, l'energia solar fotovoltaica, la geotèrmica, l'aerotèrmica o l'aplicació única de sistemes passius amb justificació de resultats mitjançant un sistema de càlcul reconegut).

-La redacció d'un estudi justificatiu de la reducció del consum d'energia no renovable de l'edifici en altres usos no contemplats a la certificació energètica com són la il·luminació en zones comunes i aparcaments, etc.

La redacció dels projectes també ha d'incloure l'anàlisi del seu cicle de vida, que ha de valorar l'energia consumida, les emissions de CO2 generades i el consum de matèria primera no renovable associat a la fabricació dels materials utilitzats en la construcció de l'edifici.

Barri del Polvorí

Per a materials com la fusta, cada cop més present a la construcció, s'exigeix que el 100 % de les fustes tinguin un certificat d'origen de Cadena de Custòdia (CoC), i per a la resta de materials s'exigeixen les ecoetiquetes que siguin d'aplicació i es promou la utilització de materials obtinguts de plantes de producció a una distància inferior a 400 km de la parcel·la on es desenvolupa el projecte. En l'elecció dels sistemes constructius i dels materials a utilitzar en la construcció de l'edifici s'haurà de tenir en compte la seva capacitat per ser reutilitzats o reciclats al final de la seva vida útil. Pel que fa a la millora de la salut i la biohabitabilitat, a banda de criteris de disseny que afavoreixin la captació solar i la ventilació, es tindran en compte aspectes com la dissipació del gas radó i s'evitaran els productes que contenen plastificants com PVC, ftalats o bisfenols.

Els nous edificis d'habitatges de l'INCASÒL estan pensats sota la idea de l'arquitectura circular, que és un concepte resultant de l'aplicació de l'economia circular a l'arquitectura. L'objectiu és passar, a través de tot el procés arquitectònic, d'un cicle de vida lineal a un cicle de vida circular a través de la reutilització, el reciclatge i la no generació de residus en els nous edificis. Pel que fa al conjunt del parc, cal donar més relleu a la rehabilitació i crear estratègies per a l'increment de la resiliència del parc edificat i el foment de polítiques de reutilització, evitant enderroc innecessaris, analitzant els cicles de vida dels edificis i creant estratègies per millorar-ne les prestacions.

Barri del Polvorí

RAÓ 14

FEM DE L'HABITATGE SOCIAL UN BANC DE PROVES DE NOVES FORMES DE VIURE

Els nous edificis de lloguer públic de l'INCASÒL han de ser capaços d'acollir la diversitat creixent de la nostra societat. Cal que s'abandoni la rigidesa per oferir espais capaços d'acollir funcions diverses i canviar amb el temps.

El Decret llei 50/2020 de mesures urgents per estimular la promoció d'habitatge amb protecció oficial i de noves modalitats d'allotjament en règim de lloguer, de desembre del 2020, vol donar cabuda i cobertura a aquesta necessitat d'innovació. Un aspecte clau són els nous models d'habitatge que afavoreixen formes de viure més comunitàries. Un dels elements que es recullen en el decret és precisament la configuració jurídica dels allotjaments amb espais comuns complementaris, amb la incorporació d'elements d'ús compartit; un aspecte que ja es recull en les noves promocions d'habitatge de l'Institut i que ofereix un llarg recorregut futur per a la innovació social en l'habitatge públic. Les noves modalitats d'habitatge que combinen usos privatis i comuns inclouen el *cobousing*, el *coliving*, les noves cooperatives d'habitatge que reconeixen la diversitat social dels cooperativistes, i els cohabitatsges específics per a col·lectius com gent jove i gran o els relacionats amb l'àmbit formatiu o professional (com les residències).

El nou decret permet que la dotació de la part privativa de l'habitatge sigui menor i que aquesta sigui compensada per una major superfície d'espais comunitaris.

Edifici a Santa Coloma

El programa d'habitatges de l'INCASÒL, fins al moment actual, se centra en tres tipus d'habitatges en resposta a les necessitats detectades:

- Habitatges de lloguer per a col·lectius específics, de 50 m² útils que es desenvolupen sobre sòl públic d'equipament i que preveuen un programa funcional de tres persones.
- Habitatges de lloguer HPO, de 60 m² útils, amb un programa funcional de quatre persones.

En aquests dos casos, el seu caràcter rotatiu fa que s'hagi de tenir una cura especial en l'elecció de solucions constructives i materials resistents, de fàcil manteniment i que permetin tant una neteja ràpida com una fàcil reposició.

Per últim, es preveu una tercera tipologia d'habitatges de lloguer HPO de 70 m² útils i un programa funcional de cinc persones. En el futur caldrà incorporar tipologies que respondran a les possibilitats que ofereixen els nous decrets que regulen models de convivència fonamentats en relacions entre els espais públics i comuns dins dels edificis.

El procediment de concurs obert de dues fases per a cada promoció garanteix un alt grau d'innovació que es tradueix en diferents solucions distributives que, en general, avancen cap a models cada cop més flexibles amb estances no jerarquitzades on, dins del mateix habitatge, la quantitat d'espai comú i privat és fàcilment variable amb diferents configuracions d'ús.

Un bon exemple de recerca tipològica en els nous edificis de l'INCASÒL és el que actualment es troba en fase de projecte a Sant Boi de Llobregat. En els quaranta habitatges que conté es planteja una tipologia determinada per una sèrie d'habitacions iguals que defineixen una primera corona de l'edifici. Aquestes estances doten tot l'espai interior d'un elevat grau de flexibilitat. La falta d'especialització entre peces produeix un esquema desjerarquitzat amb múltiples configuracions possibles i una millor adaptació de la casa als canvis. A la segona corona s'hi ubiquen els serveis de la casa i un espai polifuncional que comunica amb la passera d'accés. Aquest espai esdevé una peça no especialitzada de la casa, imaginable com a espai de treball, galeria, espai de servei o fins i tot sala d'estar. La configuració en

pati fomenta un gradient de socialització del conjunt. S'accedeix a cada habitatge per les galeries d'accés, on bolquen els diferents espais polifuncionals. No és difícil imaginar una certa vida col·lectiva en tots aquests espais sense minvar la privacitat de cada casa, sumat a una planta baixa que és permeable al carrer i que es defineix per la important presència del pati i la vegetació.

Edifici de 40 habitatges destinats al lloguer a Sant Boi de Llobregat.
Arquitectes: Ariadna Perich, Roger Such i Gabriel Lerma

3

**CIUTAT INCLUSIVA.
RECICLAR LA CIUTAT**

40 anys, 40 raons

Eix 3 — Ciutat inclusiva, reciclar la ciutat

INCASÒL 40è aniversari

Primera edició: Juny de 2021

Director de l'INCASÒL: Albert Civit

Comissariat i text: Roger Subirà

Coordinació interna: Roger Rosich

Relators de l'INCASÒL per a l'Eix 3:

Pere Picorelli i Meritxell Jané

Disseny: wearejoin.com

Empresa d'impressió: Agpograf

- 8 UN URBANISME MÉS SOCIAL**
- 12 LA RENOVACIÓ DE LA CULTURA URBANÍSTICA A CATALUNYA**
- 16 LA IMPARABLE CONCENTRACIÓ URBANA**
- 20 CONCENTRACIÓ I MODEL URBÀ A CATALUNYA**
- 24 MODEL URBÀ A CATALUNYA: COMPACITAT, VERTEBRACIÓ I COMPLEXITAT**
- 32 RECICLAR LA CIUTAT**

RAÓ N°15

**AJUDEM A PRESERVAR I REHABILITAR
EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE
POBLES I CIUTATS**

RAÓ N°16

**MILLOREM L'ESPAI PÚBLIC
DELS NUCLIS HISTÒRICS
DE POBLES I CIUTATS**

RAÓ N°19

**CONTRIBUÏM A LA CREACIÓ DE NOVES
CENTRALITATS URBANES**

RAÓ N°20

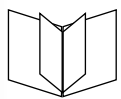
**FEM ACTUACIONS ESTRATÈGIQUES
PER A LA MILLORA DELS BARRIS**

RAÓ N°17

**ESTEM COMPROMESOS AMB UN
MODEL DE CIUTAT MEDITERRÀNIA,
COMPACTA I DIVERSA**

RAÓ N°18

**AJUDEM A REVERTIR SITUACIONS DE
DEGRADACIÓ DE BARRIS I POLÍGONS
D'HABITATGE**

Les raons les trobaràs a la pàgina 18 d'aquest eix

A MITJANS D'AQUEST SEGLE, EL 70 % DE LA POBLACIÓ MUNDIAL VIURÀ EN CIUTATS. DES DE L'APARICIÓ DE LES PRIMERES CIUTATS DE L'ANTIGUITAT, EL PROCÉS DE CONCENTRACIÓ URBANA HA ESTAT IMPARABLE. AVUI, JA NO PARLEM NOMÉS DE GRANS CIUTATS, LA TERRA S'ESTÀ CONVERTINT EN UN PLANETA DE MEGALÒPOLIS. SI VIVIM MAJORITÀRIAMENT EN CIUTATS, EL BENESTAR DELS ÉSSERS HUMANS DEPÈN, EN GRAN MESURA, DEL SEU CORRECTE GOVERN I PLANIFICACIÓ.

Per això, a l'hora de pensar la ciutat, cal posar la ciutadania al centre. El «dret a la ciutat» és el dret del ciutadà de ser el protagonista de la ciutat que ell mateix ha construït, de decidir-la i de gaudir de tots els beneficis que aquesta pot oferir. Per això, per implementar els Objectius de Desenvolupament Sostenible, l'Organització de les Nacions Unides confia principalment en les ciutats i regions, els governs que més propers es troben a les problemàtiques de la ciutadania i que més capacitat tenen d'incidir en la seva vida quotidiana. Les agendes urbanes són els programes concrets de les ciutats i regions per assolir aquests objectius.

Catalunya no ha estat aliena a aquest procés de concentració urbana: en ser un país d'acollida, les ciutats catalanes han hagut de suportar creixements sobtats que, durant la segona meitat del segle XX, han provocat problemes i disfuncions. La Catalunya urbana ha anat ampliant la taca urbanitzada en les darreres dècades, la qual cosa ha consumit una gran quantitat de territori. Avui, sense una estimació de creixement de població en el futur pròxim, cal concentrar-nos a millorar les condicions dels pobles i ciutats existents més que estendre'ls pel territori. És per això que parlem de «reciclar la ciutat», per adaptar-la a noves necessitats socials, per exemple, en matèria d'habitatge social.

La Catalunya urbana conviu amb uns territoris interiors i rurals que es van buidant, uns territoris que són clau en el desenvolupament sostenible del país en aspectes com ara el medi ambient, l'energia o la producció d'aliments. Però Catalunya també es beneficia d'un model territorial i urbà en xarxa: un sistema de pobles i ciutats diferents, molt ben relacionats entre si, on cada peça del sistema enforteix el conjunt i aporta els serveis propis de la ciutat a una immensa majoria de la població catalana. L'INCASÒL contribueix a enfortir aquesta xarxa de pobles i ciutats donant suport als ajuntaments per rehabilitar el seu patrimoni i millorar els seus espais públics. D'aquesta forma s'aconsegueix dinamitzar les economies locals i mantenir-hi la personalitat i el sentiment de pertinença, es contribueix a compensar la força de Barcelona i les altres àrees metropolitanes i es reforcen els territoris interiors.

Al llarg de la història, moltes ciutats han fet fallida i moltes d'altres han assolit grans nivells de prosperitat.

El disseny i el model d'una ciutat poden afavorir-ne el correcte funcionament: les ciutats compactes, ben estructurades i connectades i amb diversitat d'usos, no només afavoreixen la vitalitat de la seva economia i la resistència davant les crisis, sinó que prevenen dinàmiques socials negatives com ara la segregació i l'exclusió. L'INCASÒL està compromès amb aquest model de ciutat, que és el propi de moltes ciutats mitjanes catalanes i que, en algunes ocasions, s'havia abandonat en la planificació urbana de les dècades del franquisme. Projectar creixements urbans que estenguin de forma equilibrada la ciutat existent, atenent criteris de diversitat funcional i social, compactat i ben dotada de serveis i espais públics, ha estat una de les tasques dels primers quaranta anys de l'INCASÒL. Paral·lelament, des de l'Institut, s'han hagut de fer grans esforços per revertir situacions d'emergència en barris construïts en les darreres dècades del franquisme. Són operacions de gran complexitat on els problemes físics es barregen amb els socials.

Avui, el gran repte de l'INCASÒL és reciclar la ciutat existent per millorar la qualitat de vida de la seva ciutadania i generar oportunitats de progrés. Per fer-ho cal treballar en l'espai físic però pensant sempre en el seu efecte en el teixit social, per enfortir les xarxes de solidaritat i cohesió social que donen sentit a la ciutat.

UN URBANISME MÉS SOCIAL

Horacio Capel va dir que la ciutat era «el més gran invent humà», un espai pensat i preparat per a l'acollida, la convivència i l'intercanvi, seu de la innovació i el progrés i expressió màxima de la cultura, on convergeixen les noves idees i aquestes poden convertir-se en realitat. Cada ciutat és diferent, i en un món globalitzat les ciutats poden aportar una identitat i una cultura pròpies que fomenten l'arrelament i el sentiment de pertinença. Les ciutats generen riquesa i per això competeixen entre si en un escenari global per atraure inversions i visitants.

Però les ciutats també poden ser llocs on es perpetua la pobresa, s'agreuken les desigualtats i es concentren els conflictes. Oplulència i misèria, festa i revolta, cultura i violència, aglomeració i soledat, solidaritat i indiferència... Les oportunitats i les amenaces de la humanitat conflueixen a les ciutats, agreujar o alleugerir moltes de les tensions que afecten les nostres societats depèn de la seva dinàmica d'evolució futura; per això diem que la ciutat pot ser, alhora, el problema i la solució.

«La ciutat global ha sorgit com a emplaçament de noves reivindicacions: per part del capital, s'utilitza la ciutat com una mercaderia; però també sorgeix la protesta dels sectors més desfavorits de la població urbana. La formació de noves reivindicacions constitueix la ciutat global com a frontera per a un nou tipus de compromís. Ara anem a la

recuperació de la ciutat com a espai per mobilitzar i fer visible el poder dels sense poder»

Saskia Sassen. Catedràtica de Sociologia de la Universitat de Colúmbia, Nova York.

En els darrers anys, la forma d'intervenir a les ciutats i pensar-les ha anat prenent un accent cada cop més social: processos de participació ciutadana, perspectiva de gènere, urbanisme tàctic i noves formes d'activisme. L'urbanisme es defineix avui com un instrument capaç de mitigar les dinàmiques d'exclusió social i la creixent desigualtat; la ciutat és l'eina que, a través de la seva transformació, pot fer-ho possible. En molts indrets del planeta, les ciutats assagen estratègies d'intervenció que deixen de banda els instruments clàssics de l'urbanisme per combinar mesures socials amb d'altres d'ordenació física de l'espai. Projectes paradigmàtics com els d'Alejandro Aravena proposen una nova forma d'intervenir a la ciutat que es demostra útil a l'hora d'ordenar la informalitat que caracteritza la creixent suburbialització de les grans àrees urbanes dels països emergents. També a casa nostra, malgrat un ordre més que raonable i un control efectiu, fruit d'anys de consolidació d'una cultura urbanística pública, el valor dels «plans» ha anat cedint espai a les intervencions de caràcter més estratègic i a escales d'actuació més properes a l'arquitectura. Aquesta manera de fer encara pren més relleu quan, en un context d'estancament de

Fira de teatre al carrer de Tàrraga

la població, queda clar que la transformació i l'encaix les noves necessitats i requeriments han de trobar espai dins de la ciutat consolidada. Gestionar aquest canvi implica treballar amb unes escales i uns instruments clarament diferents dels que eren vàlids per planificar l'expansió i el creixement.

La fascinació que produeixen la ciutat i la urbanització com a fenomen clau per entendre la societat de finals del segle XX i inicis del XXI ha fet que, des dels anys seixanta del segle passat, més i més disciplines de les ciències socials hagin considerat la ciutat com el seu objecte principal d'anàlisi i estudi. Antropòlegs, sociòlegs, geògrafs, economistes, historiadors, filòsofs i ecòlegs, entre d'altres, han escrit les seves pàgines més memorables parlant de la ciutat. A Catalunya, noves institucions com el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona han fet del fet urbà un dels seus grans focus d'interès. A través d'exposicions, premis, xerrades i publicacions que han portat a Barcelona els principals estudiosos de la matèria, Barcelona i Catalunya s'han anat convertint en un focus de debat sobre el fet urbà. La discussió entorn de la ciutat, que havia estat reservada als arquitectes, amb grans noms com Rem Koolhaas, Aldo Rossi, Robert Venturi i Denise Scott Brown o Reyner Banham, ha anat cedint espai a veus potentíssimes de les ciències socials com ara Richard Sennett, Saskia Sassen, David Harvey, Richard Florida, Bruno Latour, Zygmunt Bauman o Jane Jacobs, gairebé tots provinents del o assimilats al món anglosaxó, o Manuel Castells o Jordi Borja, a casa nostra. Només en els darrers anys, una total assumpció d'aquests principis, incorporats a l'ADN de l'arquitecte, han alçat veus que reivindiquen, altre cop, el paper cabdal de l'arquitectura com a força social i transformadora. Zaida Muxí, Izaskun Chinchilla, Dolors Comas, Blanca Valdivia i les noves cooperatives i despatxos d'arquitectura com ara Lacol, Col·lectiu Punt 6, Equal Saree o Raons Públiques, entre d'altres, promouen a Catalunya la transformació de l'espai urbà amb una perspectiva inclusiva, cuidadora i un fort accent social, emprant noves eines de descripció i actuació que difereixen del disseny arquitectònic personalista i de lluïment propi de dècades passades.

França va ser pionera en la incorporació de les disciplines socials a la definició de la ciutat i la posada en pràctica d'un urbanisme més holístic. La *politique de la ville*, a partir

de la dècada de 1970, naixia del convenciment, per part dels gestors públics, que era necessari «un enfocament integral, i alhora social, econòmic i urbà dels problemes específics de les ciutats modernes». El programa, que va durar més de dues dècades (amb resultats desiguals), definia una sèrie d'àrees urbanes sensibles arreu del país que eren sotmeses a una anàlisi molt exhaustiva i obligava diversos ministeris a emprendre accions coordinades de caràcter molt divers. Prestigioses institucions acadèmiques i una potent base teòrica que bevia del clima intel·lectual del Maig del 68 hi donaven cobertura. El mateix any 1968, el filòsof francès Henri Lefebvre definia l'expressió «dret a la ciutat». Des de llavors, ressona com un eslògan: moviments socials i gestors polítics hi fan referència constantment, sigui en forma de reivindicació o directament com a síntesi d'un programa polític. Com totes les expressions àmpliament utilitzades de forma partidista, va perdent el sentit i es va banalitzant. Malgrat tot, en la seva formulació original el concepte segueix conservant un sentit potent: el dret a la ciutat és el dret del ciutadà a ser protagonista de la ciutat que ell mateix ha contribuït a construir. Davant les tensions i forces que hi actuen, que la veuen com una simple mercaderia i que no persegueixen el bé comú, sinó el benefici propi, la ciutat ofereix la possibilitat d'autoorganització dels més febles, de l'expressió de les voluntats col·lectives i pot ser un espai per a la solidaritat. Més enllà del significat polític, el text de Lefebvre inclou potents consideracions sobre els límits de l'urbanisme en la seva formulació més ortodoxa.

«El ser humano tiene la necesidad de acumular energías y de gastarlas, incluso de derrocharlas jugando. Tiene la necesidad de ver, oír, tocar, saborear, y la necesidad de reunir estas percepciones en un "mundo". A estas necesidades antropológicas que son elaboradas socialmente, se pueden añadir otras necesidades específicas que no son satisfechas por aquellas infraestructuras comerciales y culturales que los urbanistas habitualmente consideran, incluso de manera parsimoniosa o avara: la necesidad de actividad creativa, de la obra personal (no solo de productos y bienes materiales consumibles), o la necesidad de información y simbolismo, de lo imaginario y el juego»

Henri Lefebvre, *El derecho a la ciudad*, 1968.

Les lluites veïnals per fer arribar el metro a Nou Barris →

LA RENOVACIÓ DE LA CULTURA URBANÍSTICA A CATALUNYA

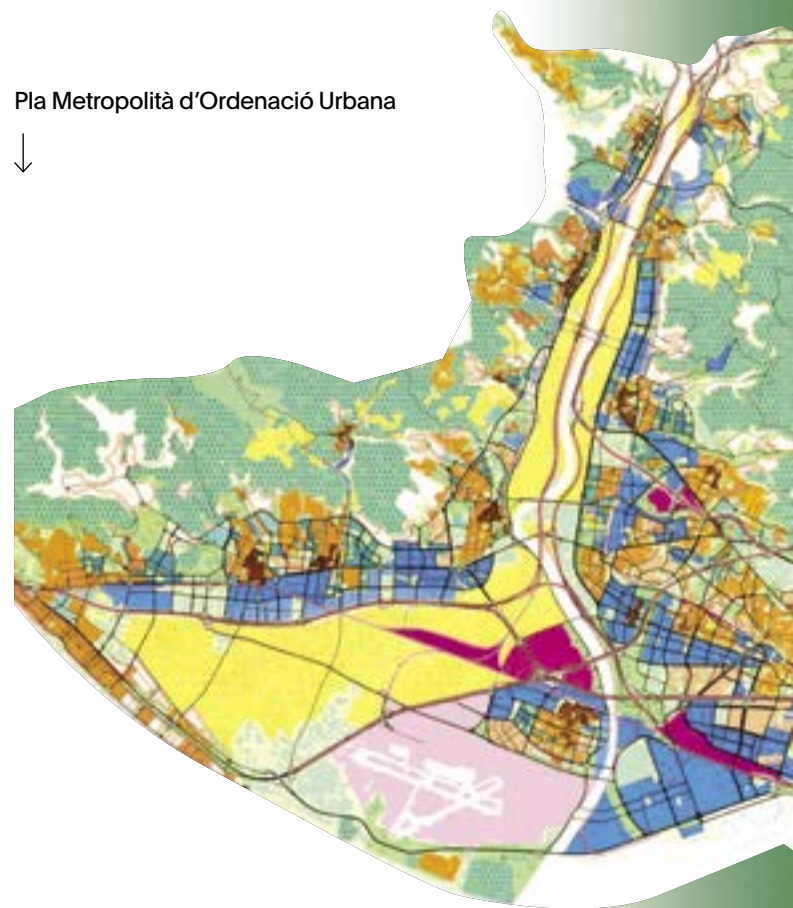
A Catalunya, el pla de l'Eixample és el primer acte d'un urbanisme que, per la seva importància, transcendeix les nostres fronteres. La *Teoría General de la Urbanización* d'Ildefons Cerdà posa les bases de l'urbanisme modern i marca un model urbà totalment nou, però és quan es materialitza a la capital i s'exporta a les ciutats mitjanes del territori que la societat comença a entendre què significa la proposta de Cerdà i pren consciència del que és i pot arribar a ser la ciutat moderna. Durant el noucentisme, per primer cop, la ciutat entra a formar part d'una aspiració col·lectiva a través d'un programa polític: el procés de construcció nacional iniciat en la Renaixença pren, a l'inici del segle, un camí més pragmàtic i el projecte de fer un país del segle XX comença amb la idea de ciutat com a emblema de civilitat per projectar-se després per tot el territori amb un horitzó de construcció nacional.

Per entendre el clima de Barcelona i les ciutats capdavanteres catalanes al tombant del segle XX, hem d'imaginar-nos unes ciutats que creixen frenèticament amb nous eixamples que veuen el naixement de noves arquitectures i grans infraestructures col·lectives. La millora econòmica i la renovació política impliquen una capacitat

organitzativa inèdita i la modernització de la societat té una conseqüència directa en la millora i creixement dels entorns urbans. Les ciutats ofereixen espais per al lleure i la socialització d'àmplies capes de la societat com mai s'havien vist abans: teatres, cinemes, passejos, cafès, comerços... Amb Barcelona al capdavant, que comença a jugar a la lliga de les ciutats europees, les ciutats catalanes viuen un renaixement cultural i social que, per desgràcia, es veurà dramàticament aturat amb l'esclat de la Guerra Civil.

A partir d'aquest moment, la pèrdua o la indiferència respecte del model que s'havia establert clarament i el feble lideratge públic davant d'un creixement urbà descontrolat porten als anys més grisos pel que fa al desenvolupament urbà a Catalunya. Durant les primeres dècades de restabliment de la democràcia, les noves institucions assumiran amb decisió i notable èxit la tasca de revertir les situacions creades per anys de deixadesa en el planejament urbà. A banda de la necessària actualització dels centres històrics, els problemes que caldrà revertir després del franquisme seran els derivats de les diferents dinàmiques de creixement de les perifèries residencials:

Pla Metropolità d'Ordenació Urbana

Projecte del port de Barcelona del Pla de la Ribera (1964)

barris d'expansió suburbana densificats o dispersos, barris d'urbanització marginal o d'autoconstrucció i polígons d'habitatge massius en entorns urbans consolidats o bé amb febles connexions urbanes i, en conseqüència, amb greus dèficits de serveis públics. En tots aquests casos, l'INCASÒL serà un actor clau per revertir situacions d'emergència a partir de la seva creació l'any 1980.

Al costat de la ciutat informal i les actuacions puntuals en forma de polígons, el franquisme, a partir del 1950, també veu la necessitat de generar nous plans urbanístics que pretenen posar ordre en una ciutat poc articulada però que, per damunt de tot, tenen una voluntat clarament expansionista i desenvolupista. A Barcelona, l'extensió de la Diagonal cap al Llobregat i de la Gran Via (i els barris adjacents del districte de Sant Martí) cap al Besòs, es planifiquen a partir de la dècada de 1950. D'altres, com el pla de la Ribera, que transformava i densificava tota la línia costanera de Barcelona, no van arribar a materialitzar-se.

Tot ells assumien els mecanismes compositius del Movi-

ment Modern i del GATCPAC que, abans de la guerra, van tenir poc recorregut. Sovint prenen del model només aquells elements que interessaven al servei d'un urbanisme dominat per l'especulació: sí a l'alta densitat, però sense la dotació dels serveis i espais públics necessaris. Per aquesta raó, a Catalunya, hi ha pocs fragments urbans veritablement reeixits que responen a aquest model: el poblat d'Hifrensa (l'Hospitalet de l'Infant-Vandellòs), Can Mercader (Badalona) o Montbau (Barcelona), en són els més destacables. Aquests projectes, que sí que presenten una alta qualitat urbana, són insuficients per convèncer la ciutadania dels avantatges de la ciutat amb ordenació lliure (de blocs), respecte del model tradicional d'ordenació a vial i configuració en illes.

El resultat de les polítiques urbanes de l'època franquista és una insatisfacció manifesta amb el model urbà imperant que es fa sentir a partir de la dècada de 1970, en la qual s'alcen amb força les veus de moviments ciutadans i veïnals que reclamen un canvi de model urbà que els tingui en compte, alhora que promouen el canvi polític i social a les portes de la democràcia.

«Además de hacer historia, el movimiento ciudadano ha hecho otras muchas cosas a lo largo de estos años. En particular, ha hecho casa, ha equipado barrios, ha plantado árboles, ha abierto escuelas, ha viajado en nuevas líneas de autobuses, ha bailado en verbenas, ha bebido limonadas y sangrías y ha escuchado charlas en que la democracia y la inteligencia no podían ser palabras prohibidas»

Manuel Castells, 1977

A partir del restabliment de la democràcia, es passa de la crítica a l'acció: a la dècada de 1980 es revisen uns 500 plans municipals, no hi ha cap municipi de més de 2.000 habitants a Catalunya que no actualitzi la seva normativa urbanística. La recuperació urbanística de la ciutat i el seu rellançament econòmic obren un nou camp d'experiències d'intervenció urbana en les quals l'INCASÒL té un paper protagonista. La idea del «projecte urbà» significa actuar en una escala intermèdia entre el pla i l'arquitectura i esdevé un mecanisme efectiu que significa una total renovació de la cultura urbanística a Catalunya i una manera de fer que és reconeguda internacionalment. La «requalificació urbana» significa pensar la ciutat des d'ella mateixa, deixant de banda models teòrics estandarditzats per reconèixer els atributs diferencials i les potencialitats i dificultats de cada poble o ciutat. És el moment en què es remodelen els barris antics i s'articulen les perifèries a través de l'espai públic i una millora espectacular dels equipaments dotacionals i el transport públic. Les ciutats catalanes es reivindiquen com a ciutats mediterrànies, recuperen els seus fronts marítims i reconeixen els valors del seu model basat en la densitat, compacitat, articulació i diversitat. Només amb la implantació generalitzada d'aquesta renovada cultura urbanística es recupera, a Catalunya, un orgull social i un lideratge ciutadà en la transformació urbana. Però els gestors públics, en aquests darrers quaranta anys també han hagut de lluitar contra dinàmiques de suburbialització, empobriment d'ús i banalització que són pròpies, ja no només de les ciutats catalanes, sinó de la ciutat genèrica a escala global.

Vèiem, a l'Eix 1, com la transformació sistèmica i metabòlica de la ciutat, en un context de canvi climàtic, pot ser el gran vector de canvi dels entorns urbans en els propers anys; i a l'Eix 2, com resoldre el problema de l'accés a

l'habitatge és clau perquè la ciutat no expulsi els seus ciutadans més desfavorits. Tot això haurà de combinar-se amb un urbanisme transformador de les realitats urbanes que reforci i consolidi un model de ciutat inclusiva i integradora. Paral·lelament, des de l'arquitectura, es proposen nous discursos que demanen una aproximació encara més social: una ciutat que tingui cura de la seva ciutadania, que tingui en compte les persones amb capacitats diverses. Una ciutat que reconegui en el seu disseny les diferents experiències vitals dels seus ciutadans: ser mare, estar malalt, fer-se gran o dependent, ser un nen, perdre la feina, tenir mobilitat reduïda...

«Las instituciones que se dedican a trabajar con la ciudad nos han sustraído el sentido biológico y multidimensional de esta. Tomemos los grandes conceptos de planificación urbana del siglo XX: la zonificación o la ordenación de circulaciones. Ambas son herramientas orientadas al principio de actuación. La zonificación establece qué usos pueden producirse en cada área de la ciudad, pero con "usos" no se refiere a tomar el sol o pasear»

Izaskun Chinchilla, La ciudad de los cuidados, 2020.

Vista del front marítim de Barcelona →

LA IMPARABLE CONCENTRACIÓ URBANA

Si el segle XIX va ser el segle dels imperis i el segle XX el dels estats nació, el segle XXI podria ser el de les ciutats. Els éssers humans hem anat decidint que la ciutat és l'hàbitat més adient per poder convertir en realitat les aspiracions personals i col·lectives i des del naixement, el procés de concentració urbana ha estat imparable i paral·lel al desenvolupament de la civilització. En els darrers anys i en els que vindran es dona una situació paradoxal: la taca urbanitzada creix molt més ràpidament que no pas l'augment demogràfic, i això es dona en un context d'augment de la població en progressió geomètrica a escala global.

Durant el quart mil·lenni abans de Crist, a la regió de Mesopotàmia (a l'actual Iraq) entre els rius Tigris i Eufrates, els pobles caçadors i recol·lectors comencen a establir-se en assentaments estables i cap al 3000 aC, amb el perfeccionament de l'agricultura i la ramaderia, aquestes concentracions de població donen naixement a les primeres ciutats. Amb les ciutats s'estableixen les estructures socials, els cultes religiosos, la indústria, la navegació, l'intercanvi, la moneda, la política, la guerra i, a poc a poc, tot allò que defineix la civilització.

La primera ciutat a arribar al milió d'habitants va ser Pequín l'any 1750. Anteriorment, la Roma imperial havia arribat als 700.000 i Bagdad havia arribat a comptar amb uns 900.000 ciutadans el 1200 dC. El procés de concentració a les ciutats s'accelera durant la Revolució

Conjunt de torres residencials a Hong Kong

Faveles a Rio de Janeiro

Industrial, quan, per primer cop, les classes proletàries i més desafavorides viuen tota la seva vida sense sortir d'immenses ciutats com Londres, la més gran del món al segle XIX.

L'any 1800, només el 3 % de la població vivia en ciutats, el 1990 ja era el 43 % i el 2014 ja arribava al 54 %. A la dècada de 1980, al món hi havia 226 ciutats amb més d'un milió d'habitants. Avui n'hi ha 36 de més de 10 milions i quasi 600 superen el milió. L'any 2050, el 70 % dels habitants del planeta viurà en ciutats, en aquest moment la Terra ja tindrà 9.000 milions d'habitants, i arribaran als 10.000 a finals de segle.

El món s'urbanitza a marxa accelerada, la meitat de la població mundial ja viu en el 2,5 % del territori del planeta. Avui ja no només parlem de ciutats, àrees metropolitanes o grans ciutats. La Terra s'està convertint en un planeta de megalòpolis: regions senceres on s'agrupen grans ciutats les àrees metropolitanes de les quals se superposen en macroregions superpoblades. L'any 1990 hi havia deu megaurbs, l'any 2030 n'hi haurà més de quaranta. L'illa japonesa de Honshū, amb el Gran Tòquio, Yokohama i Saitama, formen una xarxa contínua de quaranta milions d'habitants. A la costa est dels Estats Units, una successió de ciutats connectades creen un corredor que s'anomena «BosWash», perquè s'estén de Boston fins a Washington amb 52 milions d'habitants. Però un dels casos més impressionants es dona a la zona del delta del Iang-Tsé a la Xina, on el Govern xinès planeja agrupar desenes de grans ciutats sota el nom de Jing-Jin-Ji; quan sigui una realitat serà l'única ciutat del món amb 9 aeroports, 7 línies de tren d'alta velocitat, 3 sistemes de metro i 130 milions d'habitants.

Una de les conseqüències de l'augment demogràfic a les ciutats és l'augment de la taca urbanitzada a escala mundial. Si assumim que un bon urbanisme per a qualsevol ciutat hauria de tenir en compte la diversitat d'usos i social, l'accessibilitat a peu o amb mobilitat tova i la integració econòmica, la realitat de la urbanització al planeta desmenteix aquests principis. En una bona part del món, la ciutat creix de forma dispersa, amb densitats molt baixes, segregació d'usos i de la població per nivells de renda. El resultat és dramàtic: si ara les ciutats representen entre aproximadament el 2,5 % de la superfície

terrestre del planeta, l'any 2050 arribarà al 4 % o, fins i tot, 5 %. Segons estudis d'UN-Habitat, en els pròxims quinze anys, les àrees urbanes dels països industrialitzats s'expandiran un 150 % mentre que la població només creixerà un 20 %. En el mateix període, les ciutats dels països en vies de desenvolupament triplicaran la seva superfície edificada, mentre que la població es duplicarà.

La ciutat global està avui hiperconnectada i cada vegada és més similar pel que fa als seus edificis, activitats i formes de vida i cultura; i també, al mateix temps, està de forma similar internament fragmentada, ja que aglutina totes les contradiccions i totes les diferències socials i econòmiques que es produeixen al món. A mesura que la població es concentra en ciutats més grans i complexes, el benestar de la ciutadania depèn, cada cop més, del seu correcte funcionament, govern i planificació. No només la població es concentra a les ciutats, també ho fa la riquesa: a les 600 ciutats econòmicament més dinàmiques del món s'hi genera el 55 % del PIB i, en conjunt, el 70 % del PIB mundial es genera a les ciutats. Però aquesta acumulació de riquesa no es reparteix de forma uniforme: en molts països, les ciutats accentuen les desigualtats amb dinàmiques físiques de segregació que costaran molt d'aturar i revertir. L'Organització de les Nacions Unides ha calculat que 883 milions de persones viuen en barris marginals que no reuneixen les mínimes condicions de salubritat o seguretat.

Intervenció a l'espai públic del conjunt
històric i monumental d'Horta de Sant Joan

Un dels Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'Organització de les Nacions Unides, el número onze, fa referència directa a assolir ciutats i comunitats sostenibles, però fer realitat els altres setze objectius depèn, en bona part, del paper que hi juguin les ciutats en els propers anys. Amb aquest convenciment, l'any 2016, a Quito (Equador), governs locals i regionals d'arreu del món es van reunir en la històrica conferència HABITAT III organitzada per ONU-Habitat. La cimera de Quito partia de la premissa que les administracions locals i regionals, per proximitat, agilitat i contacte amb la realitat diària de la ciutadania, són les que tenen més capacitat d'incidir i transformar el seu dia a dia. Per altra banda, tenint en compte el procés de concentració urbana, una millora substancial de la qualitat de vida a les ciutats és, en efecte, una millora que beneficia bona part de la humanitat. La cimera de Quito va significar un canvi de perspectiva sense precedents: des de la típica geopolítica del segle XX, dominada pels estats i que l'Organització de les Nacions Unides encarna millor que cap altre organisme mundial, s'admet que els àmbits de govern subnacionals i locals són crucials per a la consecució dels reptes globals.

Dins del mencionat objectiu número onze, s'estableixen set fites que reforcen el caràcter integrador i transversal de l'Agenda 2030, i que incideixen en aspectes que, tradicionalment, han estat un àmbit de competència d'urbanistes i planificadors urbans: l'accés a l'habitatge, la recuperació de barris marginals, la millora de la qualitat dels espais lliures, la consecució d'una urbanització més integradora i participada, la protecció del patrimoni cultural o l'impuls i reforçament de la planificació territorial.

A Quito, ciutats i regions d'arreu del món es van comprometre a posar en marxa programes d'acció per assolir els Objectius de Desenvolupament Sostenible. Aquests programes són les Agendes Urbanes, i en el seu conjunt es coneix el programa com la «Nova Agenda Urbana», un moviment d'escala mundial. La Nova Agenda Urbana és un extens document de 175 punts, on se subratlla la importància dels vectors

socials, ambientals i econòmics per a la consecució d'hàbitats urbans veritablement sostenibles, i es confirma i s'amplia així l'aproximació conceptual en què es basa l'Objectiu de Desenvolupament Sostenible número onze.

El Govern de Catalunya es va adherir des de l'inici a aquesta iniciativa global i es va comprometre a redactar una agenda urbana per a Catalunya. Amb aquest objectiu, l'abril del 2017, el Consell Executiu de la Generalitat va acordar elaborar l'Agenda Urbana de Catalunya. El novembre del 2018 es va constituir l'Assemblea Urbana de Catalunya, els membres de la qual van signar la Declaració per una Agenda Urbana de Catalunya i van aprovar l'inici del procés de participació per a la seva elaboració. Entre els mesos de juny i juliol del 2019 es va desenvolupar el primer procés participatiu per definir els reptes i oportunitats que ha d'abordar l'Agenda Urbana de Catalunya. N'han resultat dotze objectius, dividits en sis eixos, que s'alineen amb les fites de l'Agenda 2030, en especial amb aquelles que tenen una dimensió urbana. El pròxim pas serà enllestir el Pla nacional per a la implementació de l'Agenda 2030 a Catalunya, que ha de ser l'eina que permeti, al nostre país, potenciar les oportunitats i afrontar els reptes que planteja la creixent urbanització.

«És necessari abundar en les polítiques de sostenibilitat social amb aspectes com la inclusió, la cohesió, la diversitat o la igualtat entre persones, des de la sostenibilitat ambiental, cal apostar decididament per la transformació del model energètic, actualment basat en la seva majoria en fonts d'energia no renovables, en relació amb la sostenibilitat econòmica, cal cercar nous models productius que aprofitin els avantatges de la concentració urbana, com les noves tecnologies i xarxes de comunicació»

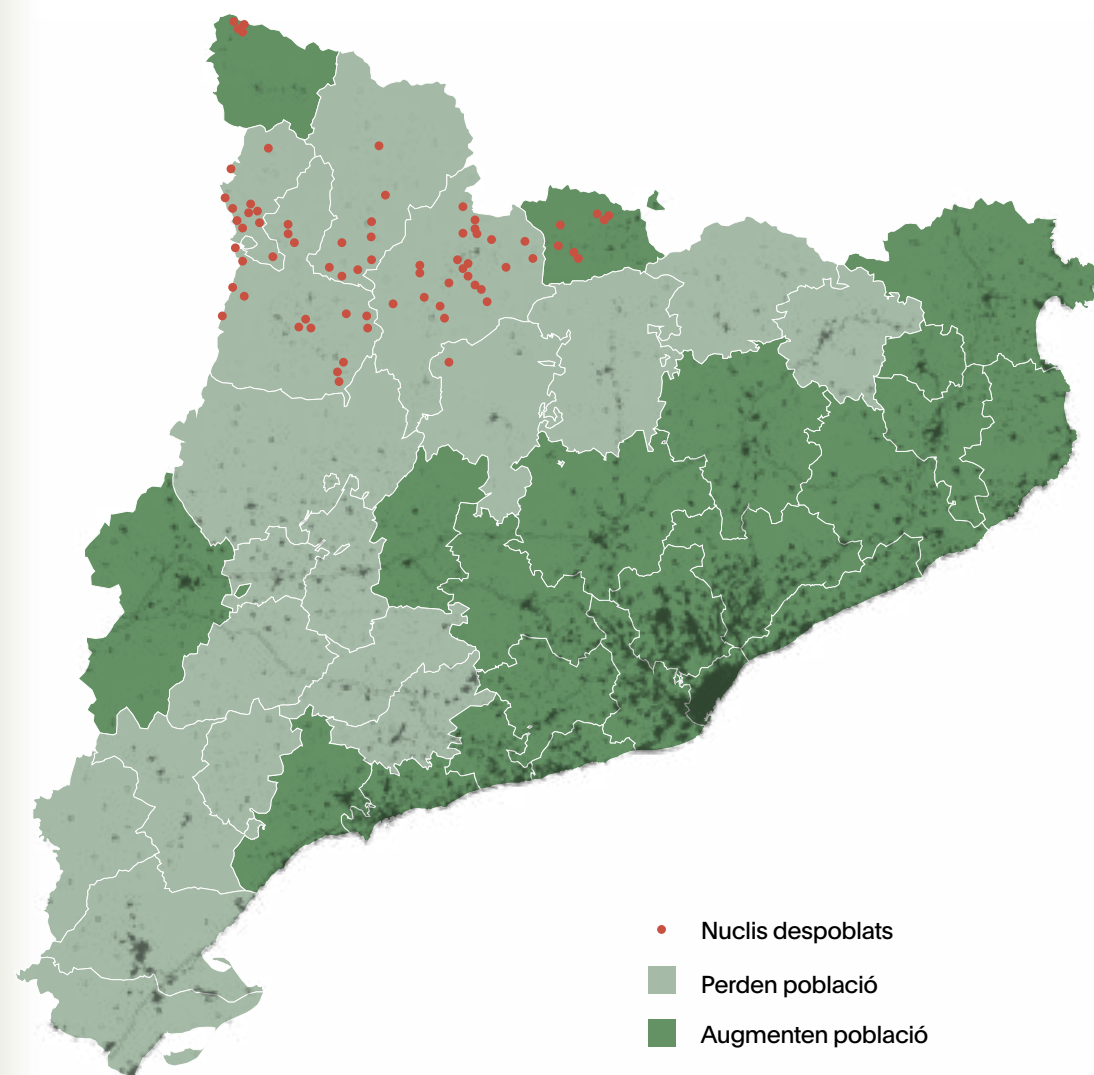
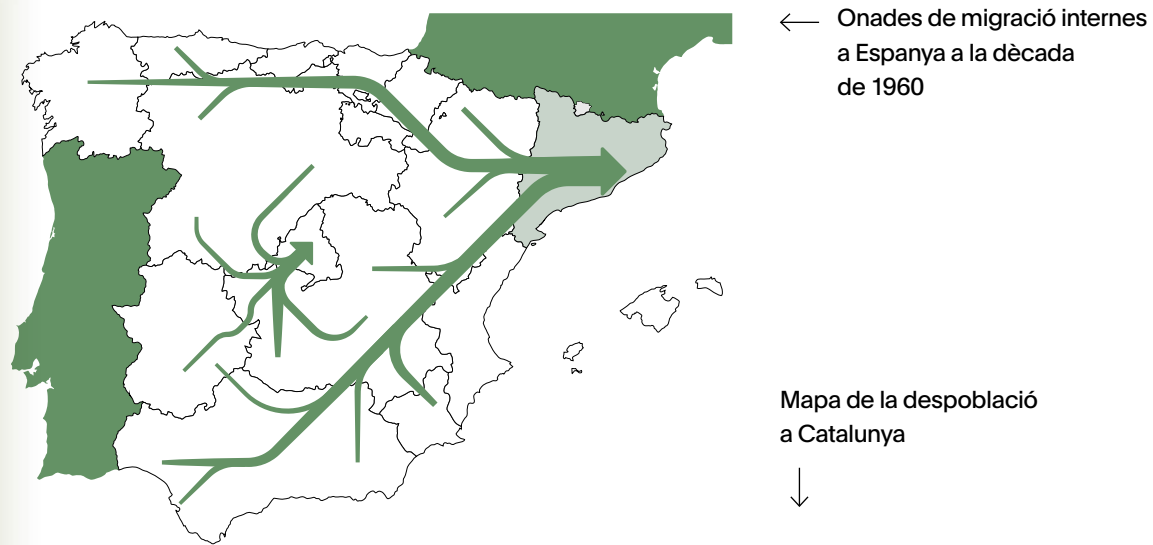
Objectius de l'Agenda Urbana de Catalunya

CONCENTRACIÓ I MODEL URBÀ A CATALUNYA

Catalunya no ha quedat fora d'aquest procés de concentració urbana. El fort creixement econòmic i demogràfic dels darrers cent anys no ha estat homogeni: el moviment del camp a la ciutat (que es coneix com a èxode rural) és molt antic a Catalunya, però s'accelera fortament amb la Revolució Industrial. Les ciutats, a més, són les principals destinatàries de les grans onades migratòries del segle XX i XXI. No només la Catalunya rural omple les ciutats, sinó que l'Espanya rural també es buida i es concentra en ciutats com ara Madrid, Bilbao o Barcelona en un període molt curt de temps fugint de la misèria, sovint invertint tot el que tenien a comprar un bitllet només d'anada amb unes perspectives incertes. Les ciutats absorbeixen amb grans dificultats aquesta allau de nousvinguts amb un greu problema d'allotjament i de creixement urbà descontrolat (tal com hem vist a l'Eix 2).

Igual que el camp de Castella, Aragó, Andalusia o Extremadura, hi ha una Catalunya que també fa dècades que es buida lentament. Si bé, en els darrers anys, el ritme de despoblació s'ha alentit, hi ha 32 comarques que es poden considerar rurals si ens basem en paràmetres com la seva densitat de població. En aquestes comarques, molts municipis acusen la distància a una ciutat important, la manca d'oportunitats i l'envelliment. Això es nota especialment a la Catalunya occidental: la Franja de Ponent,

el Prepirineu i el Pirineu occidental. Un territori que és clau en el desenvolupament sostenible del país per la seva biodiversitat, la producció agroalimentària i la presència de grans infraestructures hidràuliques o energètiques. A comarques com les Garrigues, la Terra Alta, la Noguera, l'Alt Urgell i el Pallars Jussà, hi ha gairebé 200 petits nuclis deshabitats (52 són al Pallars Jussà).

El 1860, el 47% de la població a Catalunya vivia en municipis de menys de 2.000 habitants. Barcelona va ser la primera ciutat espanyola a superar el milió d'habitants l'any 1930. L'any 1970 les ciutats catalanes de més de 2.000 habitants ja concentraven el 13,4% i avui prop del 95% es concentra en uns 300 municipis de més de 2.000 habitants i vuit de cada deu persones viuen en municipis de més de 10.000 habitants.

Catalunya basa el seu model territorial en una xarxa madura de pobles i ciutats, de gran personalitat, que són centres de serveis al territori. Aquest model territorial comença a bastir-se durant les primeres dècades del segle XX, quan Prat de la Riba inventa l'expressió «Catalunya-ciutat». La creació de la Mancomunitat, ara fa cent anys, representa l'inici dels estudis territorials a Catalunya. Amb l'impuls modernitzador que impregna el noucentisme, el gran repte que es planteja, en el marc d'un procés de construcció nacional, és posar fi al desequilibri entre la Catalunya urbana, culta i oberta al món, i la Catalunya rural, empobrida, mancada de serveis i d'oportunitats. Per als noucentistes, la ciutat representa l'espai del civisme i la seva construcció ordenada, eficient i moderna és sinònim de la construcció de la societat. Els ideals polítics i ètics convergeixen amb els artístics; cultura i política es donen la mà i comparteixen objectius: modernització i construcció nacional en un marc europeu i mediterrani. La construcció de la ciutat noucentista és una metàfora de la voluntat de bastir un estat modern i, per començar a implementar-lo, s'aborda la construcció d'una capital nacional: «la Gran Barcelona». Si, finalment, tota capital és l'elevació d'un valor nacional a categoria universal, podríem dir que, des del noucentisme, la representativitat universal de Catalunya es reparteix entre la capital i el territori, i es lliga el progrés del país al lideratge de la capital i l'empenta de la capital a la força territorial de la nació que li dona suport. Un encaix complex que, si bé pot haver generat conflictes, també pot ser entès com

dues forces en cooperació; amb un llenguatge contemporani, dues «marques» que treballen plegades en un món en el qual, cada cop més, el lideratge i el progrés econòmic no depenen tant de l'amplitud i els límits de les fronteres com de la capacitat pròpia de trobar un lloc, una identitat, en l'imaginari col·lectiu.

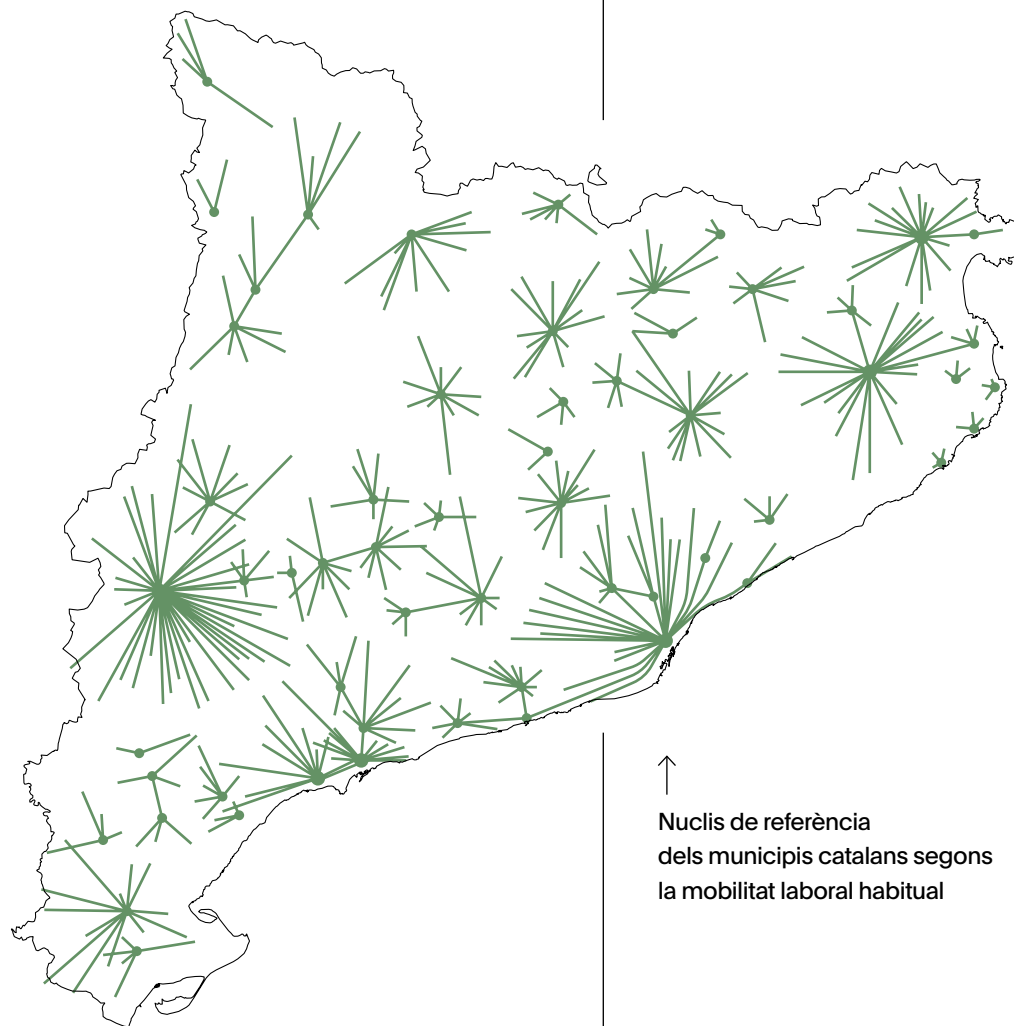
El somni noucentista de la Catalunya-ciutat no s'ha materialitzat en una sola ciutat que s'estén desordenada pel conjunt del territori, sinó en un conjunt equilibrat de ciutats mitjanes en xarxa, ben connectades, que conserven la seva identitat i són centres de referència i distribuïdors de serveis per tot el territori, i que compensen així el pes de la metròpolis Barcelona, la importància de la qual transcendeix les nostres fronteres.

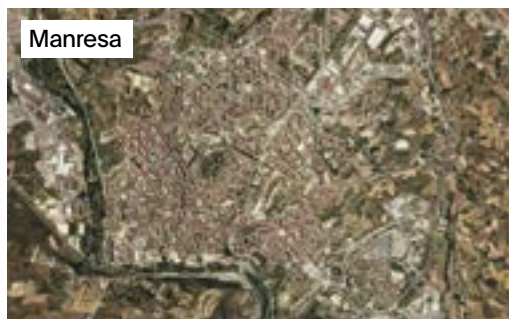
La Catalunya-ciutat ha esdevingut la Catalunya de les ciutats. La Catalunya d'avui té una població fonamentalment urbana i són els seus pobles i ciutats els que vertebreren el país. Vertebració és sinònim d'estructura i una estructura és un sistema de relacions. No totes les ciutats tenen la mateixa entitat: Barcelona i la seva densa àrea metropolitana constitueixen una metròpolis que es relaciona amb d'altres similars a escala global; amb una corona metropolitana de ciutats mitjanes, amb una forta personalitat pròpia, completen el principal sistema urbà de Catalunya. Les altres tres àrees metropolitanes (Girona, Tarragona-Reus i Lleida) són importants centres econòmics i nodes d'infraestructures que generen relacions al seu territori proper. Més enllà, una trentena de ciutats mitjanes són centres de serveis i d'equipaments per als seus territoris propers. Amb una xarxa d'infraestructures madura que les relaciona, aquest sistema es pot llegir com un país-ciutat en què cada peça del sistema enforteix el conjunt i proporciona els serveis propis de la ciutat a una immensa majoria de la població catalana.

«Aquestes "trenta ciutats" tenen ja avui una població superior al milió d'habitants i ofereixen la capacitat potencial de ser, en llur conjunt, la segona capital de Catalunya. "Ciutat" repartida, dispersa i discontinua, que superaria en canvi els desajustos interns amb què es troba la primera ciutat, Barcelona, i els desavantatges imposats per ella a la resta del territori»

Joan Busquets

En definitiva, aquesta xarxa de ciutats és el primer element, i potser el principal, que garanteix l'equilibri i la cohesió territorial a Catalunya. La seva distribució territorial cobreix de forma raonable el conjunt del territori i és sorprenentment isòtropa amb l'excepció dels territoris d'alta muntanya i les grans planes de ponent. La presència d'aquestes ciutats suposa una distribució més homogenia

de la població i la riquesa al territori, i com va dir Andreu Mas-Colell, la seva vitalitat econòmica depèn de mantenir un «cert aire de ciutat» o de «ciutat ben formada» perquè «la mateixa idea de ciutat reté el capital creatiu i humà i aquest tendeix a sempre a concentrar-se»; una idea que era vàlida per als homes del noucentisme i ho segueix sent cent anys després.

El fort creixement urbà del segle XX ha comportat l'empobriment, banalització i homogeneïtzació de les àrees urbanes arreu del món, és el que Rem Koolhaas va anomenar la «ciutat genèrica». Si bé la ciutat resultant de l'explosió urbanística del segle passat presenta, a Catalunya, trets i fenòmens que no difereixen substancialment del que ha succeït arreu del planeta, aquesta ciutat genèrica es combina, a casa nostra, amb unes ciutats que mantenen tots els seus atributs històrics i conserven un alt valor patrimonial i identitari. Per sort, i a diferència de molts altres indrets del món, Catalunya no ha viscut la destrucció generalitzada ni la pèrdua dels seus teixits històrics rellevants en l'època contemporània i això es tradueix en un patrimoni arquitectònic i urbà únic i extraordinàriament ric.

A Catalunya hi ha sis conjunts monumentals inscrits a la llista de Patrimoni Mundial i un gran nombre de conjunts monumentals, jaciments arqueològics i elements arquitectònics amb diferents graus de protecció. Aquest patrimoni construït, unit al patrimoni immaterial, forma la identitat de pobles i ciutats i, unit a la llengua i el paisatge, defineixen la nostra cultura com a país. El patrimoni arquitectònic i urbanístic de pobles i ciutats és un element imprescindible per a la seva vitalitat econòmica, genera riquesa i fixa població; és un dels elements que garanteix l'èxit futur del nostre model territorial en xarxa.

Per enfortir i cohesionar encara més aquesta xarxa, la Generalitat i les diputacions donen suport als ajuntaments per mantenir el seu dinamisme i la seva forta personalitat, contribuint a la cohesió del país i a equilibrar la Catalunya urbana i els territoris rurals. L'INCASÒL, a través dels programes «1,5% Cultural» i «Reviure les velles ciutats», hi juga un paper fonamental donant suport a la preservació i dinamització del patrimoni arquitectònic de pobles i ciutats. Gràcies a aquests programes, l'INCASÒL ha ajudat a rehabilitar i a donar nous usos socials a edificis

històrics i monuments i a rehabilitar l'espai públic de molts municipis des de l'any 1997. En conjunt, 745 actuacions en 370 municipis.

RAÓ 15 - AJUDEM A PRESERVAR I REHABILITAR EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE POBLES I CIUTATS

RAÓ 16 - MILLOREM L'ESPAI PÚBLIC DELS NUCLIS HISTÒRICS DE POBLES I CIUTATS

MODEL URBÀ A CATALUNYA

COMPACITAT, VERTEBRACIÓ I COMPLEXITAT

Les ciutats catalanes tenen característiques comunes, ja que segueixen el model de la ciutat densa i mediterrània. Però, ni totes les ciutats són iguals ni, dins de cada ciutat, tots els barris ho són. Els diferents models urbans i la configuració dels seus barris generen formes de viure i problemàtiques específiques. El nucli antic, els eixamples, els polígons d'habitatge, els barris de baixa densitat, els nuclis dispersos, els centres de negocis o els polígons exclusivament dedicats al comerç o a la indústria... Tots formen, en conjunt, la ciutat, però per separat, no tots compleixen les condicions del que entenem que ha de ser la ciutat.

En la història, moltes ciutats han fet fallida i moltes d'altres han arribat a grans nivells de prosperitat. Com descrivia Jane Jacobs al seu llibre *The Death and Life of Great American Cities*, un text fonamental per entendre el funcionament real de la ciutat, les grans teories i tradicions urbanístiques històriques, especialment aquelles de caràcter més acadèmic, són incapaces d'interpretar la complexitat social que cada forma urbana genera. A partir de l'observació detallada, a peu de carrer, del conjunt d'interaccions socials i relacions en l'espai públic que s'hi donen, Jacobs conclou que el disseny de la ciutat és determinant a l'hora d'explicar el seu funcionament en un camp que els urbanistes no havien tingut en compte fins llavors. La configuració física de la ciutat, considerada fins a una escala de detall que inclou des dels traçats dels

carrers a l'amplitud de les voreres, determina un conjunt de dinàmiques, sovint no previstes, que fan aflorar un complex entramat social que determina el seu èxit o fracàs: la seva salut social i econòmica, la resiliència davant les crisis i el benestar i seguretat de la seva ciutadania.

«No hay ninguna lógica que pueda ser impuesta a la ciudad; la gente la hace, y es a ella, no a los edificios, a la que hay que adaptar nuestros planes.

»La confianza en las calles de una ciudad se construye a lo largo del tiempo a través de muchos, muchos, pequeños contactos públicos en las aceras... la mayor parte de ellos son ostensiblemente triviales, pero su suma no es en absoluto trivial.

»La intrincada mezcla de usos diversos (urbanos) en las ciudades no es una forma de caos. Por el contrario, representa una forma compleja y altamente desarrollada de orden»

Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, 1961.

Avui, els principis descrits per Jane Jacobs estan plenament assumits pels planificadors i gestors urbans. Quan pensem en la ciutat, pensem en models urbans que permetin i donin espai a la complexitat social i evitin, en

Vista del conjunt monumental de Tossa de Mar

Plaça Major de Vic

la mesura del possible, la creació de dinàmiques d'exclusió que accentuïn les desigualtats. El model resultant deixa de banda principis establerts en l'urbanisme model, com la radical separació d'usos i funcions urbanes, i recull la complexitat de la ciutat tradicional que es pot resumir en tres factors determinants: **compacitat, vertebració i complexitat**. Combinats, aquests tres factors vinculen la forma de la ciutat i la seva estructura amb el seu correcte funcionament des del punt de vista social i econòmic.

RAÓ 17 – ESTEM COMPROMESOS AMB UN MODEL DE CIUTAT MEDITERRÀNIA, COMPACTA I DIVERSA

Com ha de ser la ciutat perquè contribueixi a millorar la qualitat de vida de la seva ciutadania i al seu progrés personal i col·lectiu?

La ciutat ha de ser compacta:

Vegeu la figura 1

El model urbà que predomina a Catalunya és el de ciutat compacta i densa, propi de la ciutat mediterrània. La ciutat densa i compacta concentra molta població en un espai reduït i, a més, té uns límits ben definits. Aquest model de ciutat consumeix menys territori i permet una gestió més eficient, ja que els serveis públics es troben a l'abast de la ciutadania en un entorn de proximitat i també afavoreix la mobilitat sostenible. Està demostrat que els entorns urbans densos gasten menys aigua i energia i emeten menys CO2. La densitat, a més, afavoreix l'activitat econòmica, l'animació (i seguretat) al carrer i les interaccions socials. Perquè això sigui així, cal que la densitat es reparteixi de forma homogènia: malgrat tenir la mateixa densitat, no és el mateix concentrar la població en torres de gran alçària, molt separades entre si i que alliberen molt espai buit entre elles, que fer-ho en illes d'alçària mitjana, alineades als carrers i amb espais lliures repartits en petits parcs i places. Per això, la densitat s'ha de combinar amb la compacitat que significa tenir uns límits urbans clars (una ciutat que acabi de cop i que no es desdibuixi o difumini a mesura que s'allunya del centre) i que, en tot el seu territori, presenti una configuració semblant, és a dir, sense grans espais buits ni discontinuïtats interiors i amb la població i l'activitat repartides de forma equilibrada dins tota la seva extensió.

A l'altre extrem trobem la ciutat dispersa, la que s'estén com una taca d'oli pel territori amb densitats molt baixes. Al costat de les ciutats compactes hi conviuen perifèries residencials on les cases amb jardí estenen la taca construïda en espais que no haurien d'haver estat ocupats. És el fenomen que anomenem «dispersió urbana» i que impossibilita una de les condicions de la ciutat: la seva capacitat de crear comunitats. A les ciutats compactes s'hi generen xarxes de responsabilitat social que afavoreixen la inclusió de la població, el sentiment de comunitat i l'absorció de la població nouvinguda. Per això, la compacitat és una condició necessària perquè la ciutat sigui també inclusiva, ja que crea xarxes de solidaritat i seguretat

basades en la confiança en el veïnat, el coneixement mutu i l'existència d'espais de socialització; on totes les realitats personals i formes de viure poden tenir cabuda. Les ciutats compactes i inclusives són capaces de generar vincles i afinitats entre les persones, fins i tot aquelles que són molt diferents entre si, integrant i gestionant la diferència. La ciutat dispersa, en canvi, aïlla i segrega la població en funció de múltiples arguments de separació: el color de la pell, el nivell econòmic, països de provinença, etc.

La dispersió (*urban sprawl*) és típica d'algunes ciutats nord-americanes. Al món (especialment els països anglosaxons) hi ha moltes ciutats que han crescut seguint el model de la ciutat dispersa, però la ciutat de Los Angeles és el paradigma d'aquest model urbà: amb 13 milions d'habitants, la taca urbana ocupa uns 140 quilòmetres, una distància equivalent a la que hi ha de Tarragona a Blanes o de Barcelona a Andorra. La dependència del cotxe és total. A Los Angeles hi ha més cotxes que persones i les seves autopistes, algunes de vuit carrils per banda, actuen com a barreres que segreguen barris sencers i comunitats. Cada habitant passa una mitjana de 45 minuts al dia al volant, al llarg de l'any, més d'onze dies complets. El transport públic i els espais de socialització són escassos, la poca vida de barri provoca l'aïllament de molts dels seus habitants. És un exemple clar de com la configuració física de la ciutat impossibilita la creació de comunitats i la inclusió de la seva ciutadania.

El model de ciutat jardí, nascut a Anglaterra amb un rerefons utòpic i assajat per primer cop l'any 1904 a Letchworth Garden City, també va tenir recorregut a Catalunya des d'inicis del segle XX. La societat cívica la Ciutat Jardí en va ser una gran defensora a Catalunya i partia d'una crítica, més o menys encoberta, al model urbà que representava l'Eixample de Cerdà en ple desenvolupament. Els seus objectius eren la descentralització de l'aglomeració urbana de Barcelona, la reintegració del treball humà dins la natura i la protecció del paisatge. Puig i Cadafalch, Rubió i Tudurí o el mateix Joan Güell en van ser membres. El 1902, el seu fill Eusebi i Antoni Gaudí van importar directament la idea nascuda a Anglaterra a través del projecte del Park Güell de Barcelona que es va començar a urbanitzar, però que no va arribar a ser ocupat per cases. Altres ciutats jardí es van projectar al voltant de l'Eixample, especialment a la zona que ara ocupa el districte de les Corts, però tampoc van arribar a

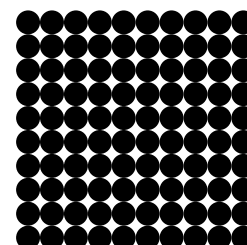

↑
Model de ciutat compacta i densa

Figura 1

Compacta

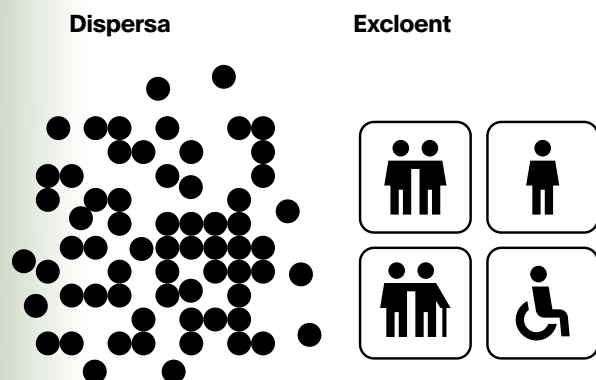

Inclusiva

↑
Model de ciutat dispersa i excloent

realitzar-se. Les que sí que van veure la llum a casa nostra estaven destinades, en la majoria de casos, a usos vinculats al lleure i les vacances i sovint eren d'una extensió discreta. Com a testimonis d'aquest model urbà ens han quedat la urbanització de S'Agaró de l'arquitecte Rafael Masó, Terramar a Sitges o el passeig de Maristany de Camprodon. En comptades ocasions les ciutats catalanes van optar per planificar el seu creixement confiant en aquest model urbà, amb l'única excepció rellevant de l'Eixample Malagríada d'Olot i algun petit barri com el de Sant Narcís a Girona.

La situació canvia a partir de l'any 1957, quan arriba un nou model de cotxe assequible de producció nacional, el Seat 600. La seva irrupció comportaria la universalització de l'ús del vehicle privat a casa nostra. Aquest fet, unit al poc control urbanístic per part de les autoritats i l'emmirallament en els models de les urbanitzacions suburbanas nord-americanes, que cada cop eren més presents al cinema i la televisió, va comportar que moltes famílies comprassin parcel·les, més o menys assequibles, en zones no urbanes, sovint muntanyoses i sense una urbanització prèvia. Les urbanitzacions catalanes són de configuracions i nivells d'urbanització molt diversos. En general, la seva qualitat i consolidació depenia de la facilitat o dificultat per accedir-hi. Totes elles, en conjunt, representen un repte territorial i mediambiental, ja que generen un model urbà dominat pel cotxe i lesiu amb el paisatge. Les que han resultat més problemàtiques són aquelles que no van ser mai previstes, que van néixer de forma espontània, amb la mínima expressió d'un vial per accedir-hi i es van materialitzar en habitatges autoconstruïts.

Si analitzem el sòl urbà a Catalunya, observem que un 56 % és d'urbanització de baixa densitat, que acumula un 10 % dels habitatges. Catalunya té 1.433 urbanitzacions repartides per tot el territori que ocupen una superfície equivalent a 80.000 camps de futbol, quatre vegades l'extensió de la ciutat de Barcelona. Moltes d'aquestes arrossegueu problemes estructurals i garantir-hi els serveis bàsics és extremadament costós. La majoria d'aquestes no podran mai arribar a gaudir dels avantatges de la ciutat compacta. La població que viu en aquestes urbanitzacions depèn absolutament del cotxe i modifiquen de forma irreversible els espais naturals on s'ubiquen i la seva biodiversitat. El reconeixement d'aquestes urbanit-

zacions no només significa haver d'acceptar un model urbà ineficient i impropí, sinó que obliga les administracions a garantir-hi els drets i els serveis amb un cost i unes dificultats enormes. Revertir situacions de gran vulnerabilitat d'aquestes urbanitzacions ha estat un dels cavalls de batalla de la Direcció General d'Urbanisme des de la seva creació.

Aquest any 2020 hem vist fins a quin punt les xarxes de solidaritat són necessàries en els moments de dificultat. A molts pobles i ciutats, per exemple, els joves han ajudat les persones grans i més vulnerables a minimitzar els contactes socials i a respectar estrictament els confinaments, ens hem fet companyia i ens hem divertit amb els nostres veïns respectant les distàncies, moltes entitats socials han repartit àpats i aliments per a la gent que s'ha vist afectada econòmicament pels tancaments parcials o la pèrdua dels seus mitjans de vida. Tot això és possible gràcies a l'existència d'una xarxa de solidaritat mútua basada en el coneixement i la proximitat. La capacitat de donar ajuda també necessita una massa crítica, una certa densitat i varietat de perfils en el mateix espai de convivència. Tot això és possible als entorns urbans densos i és cada cop més difícil quan la ciutat es va desfent i dispersant.

Malgrat que els avantatges de la ciutat compacta estan plenament assumits a Catalunya, amb la pandèmia dels anys 2020 i 2021 també s'han tornat a aixecar veus que defensen models menys densos i persones que, davant l'amenaça que representa el virus en espais amb altes densitats (com pot ser el transport públic), tornen a optar per marxar fora dels entorns urbans. La forçosa irrupció del teletreball ha permès vincular físicament la feina i l'habitatge; això, unit a un renovat interès per formes de vida més connectades amb la natura i amb un ritme més relaxat, ha convençut moltes famílies de deixar la ciutat per retornar al poble de la seva família o convertir en primeres les seves segones residències. També s'ha tornat a obrir el debat sobre la idoneïtat dels barris residencials periurbans. Per a Catalunya, aquest incipient èxode urbà podria contribuir a un reequilibri territorial en benefici de les comarques més despoblades i podria permetre recuperar pobles i territoris en procés d'abandonament. Però aquest moviment en cap cas hauria de significar tornar a augmentar la taca urbanitzada, en forma de dispersió urbana, en el territori i el paisatge, repetint errors del passat.

La ciutat ha de ser vertebrada:

Vegeu la figura 2

Una ciutat vertebrada és la que té una estructura que garanteix l'accés als serveis i la seva qualitat, així com les oportunitats al conjunt de la ciutadania. Per aconseguir-ho, cal una correcta planificació que connecti totes les seves parts i una correcta repartició dels equipaments, els serveis, els espais verds i les infraestructures al conjunt del seu territori. Una ciutat vertebrada és una ciutat planificada i, a Catalunya, hi ha una gran tradició de planificació urbana: tots els municipis, per llei, tenen un pla que ordena el seu creixement. La geografia del territori on es troba una ciutat també afecta la seva vertebració: les ciutats planes i sense moltes discontinuïtats topogràfiques permeten una millor relació entre els seus barris i que cap d'aquests quedi desconnectat o aïllat. A més, una correcta planificació i una política pública d'inversió en infraestructures, equipaments, espais públics i programes socials pot mitigar, inclús revertir, la situació d'aïllament. En un territori fortament urbanitzat, com és bona part de Catalunya, tan important és la relació de les diferents parts de la ciutat entre si com el sistema de relacions que s'estableixen entre els diferents pobles i ciutats a través de les infraestructures o altres elements de connexió com el paisatge.

«Catalunya no és només un *patchwork* de formes urbanes arbitràriament disperses, sinó més aviat un sistema complex de relacions i esdeveniments sobre la base de les successives capes que se superposen al territori (físiques però també demogràfiques, econòmiques, culturals) i les grans xarxes estructurals que les articulen (de transport, d'energia, de difusió de la comunicació, de moviments financers, etc.) entre les quals es desencadenen processos simultanis d'acció i reacció. Aquestes capes i xarxes, com els òrgans i els sistemes d'un ésser viu, es combinen en funció de la seva major o menor capacitat de relació i complementarietat»

Joan Antoni Solans, *La creació de l'Institut Català del Sòl. Una eina somiada, 2002.*

Les ciutats són espais de dinamisme econòmic i generen oportunitats, però, amb una manca de vertebració física i social, també poden ser l'espai on més es materialitzin les desigualtats. Com que la ciutat genera riquesa, també està sotmesa a forces del mercat que, de vegades, provoquen l'augment d'aquestes desigualtats: si no té una estructura clara, barreres físiques visibles i invisibles poden agreujar l'aïllament, la desconexió i la manca d'oportunitats a la ciutat. La combinació de desigualtat i manca de vertebració pot acabar convertint fragments de la ciutat en bosses de pobresa i vulnerabilitat, barris on es fan explícites les dinàmiques de violència, misèria i degradació i d'on és molt difícil sortir. A l'altre extrem, les ciutats estructurades fomenten la cohesió social: millorar les connexions, difuminar els límits entre realitats urbanes diferenciades, oferir nous serveis i equipaments, millorar l'espai físic o el transport públic de la ciutat... Són formes d'oferir noves oportunitats per als barris menys afavorits.

Avui dia i a escala global les desigualtats augmenten, i això es tradueix directament en la forma i l'evolució de moltes ciutats del món. Segons ONU-Habitat, més de 1.000 milions de persones viuen en assentaments informals arreu del planeta i, en general, les desigualtats augmenten a la majoria d'àrees urbanes del món. En pocs llocs es visualitza tan clarament la relació entre la desigualtat i la manca de planificació com a la favela brasilera. La favela, en conjunt, té tanta població com Bèlgica; només a Rio de Janeiro hi ha 763 barris de faveles que ocu-

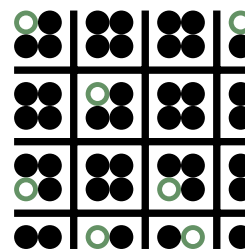

Vista de la ciutat de Tarragona

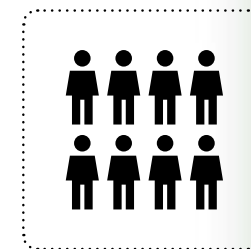
Figura 2

Vertebrada

Cohesionada

Vista del barri de Singuerlín a Santa Coloma de Gramenet

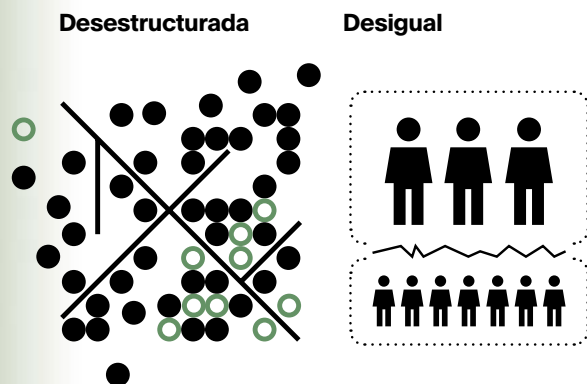
pen vessants abruptes entre barris opulents, aïllades per una esquerra invisible de pobresa. La mateixa configuració física dels espais que ocupen, en pendents impossibles i enormes extensions, les fa inviables per a cotxes i genera problemes de seguretat i exclusió: tan difícil és per a la policia o les ambulàncies aconseguir d'entrar-hi, com per a les persones ancianes o els nens provar de sortir-ne. Sense possibilitat de transport públic, els llargs viatges per anar a escola o guanyar-se la vida als espais centrals de la ciutat fan que la integració d'aquestes persones a la vida urbana sigui molt difícil i, massa sovint, és condemna la seva població a formes de vida marginals. Malgrat que la favela brasilera manté un fort impacte en l'imaginari col·lectiu, a través de la seva presència al cine i la televisió, Brasil ha fet una gran feina per revertir la situació i millorar la qualitat de vida dels seus habitants. Avui, on el problema de la suburbialització marginal pren una mida veritablement monstruosa és a l'Índia i el Sud-est asiàtic, on aquests barris són, a més, invisibles.

Una de les manifestacions més evidents de les desigualtats és la segregació: la població amb menys recursos es concentra en barris amb major dèficit de serveis. Malgrat que a Catalunya s'ha fet una feina extraordinària per reequilibrar barris amb greus mancances i dotar-los de serveis, la segregació encara es nota a moltes ciutats catalanes i té conseqüències educatives, econòmiques, laborals i també de salut. El geògraf Oriol Nello ha documentat que l'esperança de vida entre els barris més benestants i els més pobres de Barcelona pot diferir fins a onze anys.

A Catalunya, l'èxode rural i les grans onades d'immigració de les dècades de 1960 i 1970 van provocar el creixement de barris autoconstruïts o sense o amb poc control urbanístic, que van créixer sense estructura, ocupant espais vulnerables, com les lleres de les rieres, amb grans pendents o desconnectats de la resta de trama urbana per grans infraestructures. De vegades, van ser les autoritats les que van desatendre la planificació urbana i van permetre o directament promocionar barris d'habitatge allunyats, aïllats i sense serveis. Tal com hem vist a l'Eix 2, molts polígons d'habitatge construïts durant els anys del franquisme presentaven tota mena de mancances o

fins i tot deficiències constructives que els feien inviables. L'INCASÒL és un referent a Catalunya en la intervenció en la ciutat construïda, especialment als barris amb extremes dificultats i necessitats. L'Institut Català del Sòl ha dut a terme intervencions de gran complexitat com les que impliquen substituir l'edificació de barris sencers en situació de degradació física i que presenten, a més, problemàtiques socials i dinàmiques d'exclusió.

RAÓ 18 - AJUDEM A REVERTIR SITUACIONS DE DEGRADACIÓ DE BARRIS I POLÍGONS D'HABITATGE

La ciutat ha de ser complexa:

Vegeu la figura 3

La ciutat mixta o complexa és la que barreja de forma equilibrada les funcions i els usos urbans en el conjunt del seu territori; així, augmenta l'activitat pública i es dinamitza i diversifica l'economia, que no depèn d'una sola activitat o sector econòmic. La ciutat mixta és, per damunt de tot, més viva i dinàmica, i en un clima com el nostre, l'activitat inunda també els carrers i les places, la qual cosa reverteix en seguretat. Les ciutats mitjanes catalanes són un magnífic exemple de mixticitat, els seus nuclis urbans concentren serveis i usos a l'escala del barri, de la ciutat i de la comarca. A la ciutat mixta, l'habitatge social ha de barrejar-se amb habitatge de mercat lliure, el petit comerç amb mercats i supermercats, els petits equipaments de barri amb els grans equipaments de ciutat, els jardins i places de barri amb els grans parcs públics, l'habitatge amb l'activitat productiva, etc. Només així, tots els barris de la ciutat poden gaudir dels beneficis que la ciutat pot oferir.

Ara estem convençuts dels beneficis de barrejar els usos, però diferents teories urbanístiques han defensat, al llarg de la història, la ciutat especialitzada, on cada part o cada barri acull una sola de les funcions urbanes. A Catalunya, els polígons i centres comercials o industrials, allunyats dels llocs on viu la gent, generen llargs desplaçaments i dependència del transport privat. De nit no tenen cap vida i poden esdevenir espais perillosos. Igualment, durant el franquisme, els barris que van ser creats només amb habitatge social, allunyats del centre i els llocs de treball, es van anomenar «ciutats dormitori», i han arrossegat històricament dèficits de serveis i concentració de problemes socials. Els barris amb alta dotació de serveis i negocis dedicats al turisme, o les ciutats que concentren moltes segones residències són altres exemples de ciutats que tenen usos i vida intermitents.

En definitiva, sense una correcta barreja d'usos i funcions, la ciutat perd la seva capacitat integradora i pot esdevenir insegura i mediambientalment ineficaç. El dinamisme econòmic de la ciutat s'ha de basar en la seva diversificació. Les ciutats que centren la seva activitat econòmica en un sol sector industrial o en únic servei són molt

vulnerables a les crisis, mentre que les que no depenen d'un sol sector econòmic són més resistents a aquestes, és el que anomenen «resiliència». Ciutats com ara Venècia veuen com el turisme expulsa la població autòctona, que pràcticament ha desaparegut. Una crisi mundial, com la d'enguany, deixa la ciutat en una situació d'extrema vulnerabilitat, perquè tota la seva economia depèn d'un sol sector. La ciutat de Detroit, als Estats Units, va patir un dels majors abandonaments de la història: als anys cinquanta del segle XX, Detroit era la tercera ciutat del país gràcies a la indústria de l'automòbil. Quan, a la dècada de 1970, les fàbriques comencen a marxar cap a països amb mà d'obra barata, l'atur i la violència van prendre la ciutat, que va perdre més de la meitat de la seva població. Els grans edificis públics, concentrats al centre, es van abandonar i va esdevenir una ciutat fantasma.

De vegades, situacions de crisi i vulnerabilitat econòmica demanen actuacions valentes, per exemple, que generin noves centralitats que permetin introduir nous usos i noves activitats econòmiques i siguin capaces de relançar l'economia local.

RAÓ 19 - CONTRIBUÏM A LA CREACIÓ DE NOVES CENTRALITATS URBANES

A Catalunya, amb gairebé vint milions de visitants anuals, la turistificació excessiva és també problemàtica i es nota a les costes, en algunes comarques de muntanya i al centre de Barcelona, on redunda en altres problemàtiques com la dificultat d'accés a l'habitatge. Però paral·lelament, a les perifèries de gairebé tots els grans municipis catalans, apareixen fragments de ciutat que difícilment podríem anomenar urbans i que s'especialitzen en diferents funcions necessàries però que ignoren de forma sistemàtica la seva qualitat i integració urbana. A finals del segle XX, l'expressió «no llocs» va fer fortuna gràcies al llibre *Los no lugares* de l'antropòleg francès Marc Augé. A casa nostra, les cèlebres fotografies de Jordi Bernadó van immortalitzar aquesta perifèria descuidada i especialitzada que creix en forma de raval modern

↑
Eix comercial a la ciutat de Lleida

Figura 3

Complexa

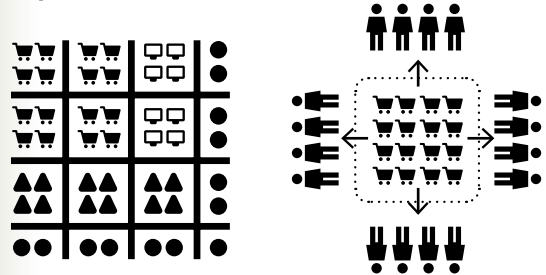
Resilient

Zona comercial al Vallès Occidental,
veiem com els usos del sol estan
especialitzats per àrees.

Especialitzada

i caracteritza les entrades (o sortides) de moltes ciutats catalanes. Aquests paisatges que han proliferat, molts d'aquests ja en el període democràtic, van ser qualificats per Oriol Bohigas com «la Catalunya lletja» i es troben als antípodes dels centres urbans catalans, de forta personalitat i vitalitat, per assimilar-se a qualsevol altra perifèria urbana de qualsevol ciutat del món.

«Barcelona no creixerà gaire més, només a les àrees metropolitanes, que és el tema urbanístic més transcendent. Aquestes àrees són lletges i desordenades, no faciliten el progrés. Es creen suburbis, perifèries horribles pel que fa a qualitat urbana. És hora de reordenar-les»

Oriol Bohigas, entrevista a *El Periódico*, 2012.

Es tracta d'uns paisatges banals i desconnectats, en molts aspectes, de la seva realitat territorial. Polígons industrials, clústers i centres comercials o empresarials, precedits d'immenses extensions d'aparcament, concessionaris de cotxes en formació militar, etc. Sovint només accessibles amb cotxe, sense vida o amb vida intermitent, sotmesos a dinàmiques de degradació física per descuit, espais d'inseguretat i, de vegades, immersos en processos imparables de degradació vinculats als cicles econòmics o per obsolescència del seu ús. Són espais vulnerables en molts aspectes que desmenteixen tots els tòpics del que ha de ser la ciutat. Per això, com veurem a l'Eix 4, quan des de l'INCASÒL pensem en els espais per a l'activitat econòmica ho fem cada cop tenint més en compte la seva qualitat i connectivitat urbana, mediambiental i amb usos múltiples i variats.

RECICLAR LA CIUTAT

En les darreres dècades, el model territorial, basat en el creixement urbà, s'ha fonamentat a anar consumint i ocupant territori i sòl amb edificació nova. Durant la primera dècada del segle XXI, amb l'auge de la bombolla immobiliària a Catalunya, entre sòl urbà i urbanitzable, hi havia un ritme de creixement de 200 hectàrees cada trenta dies. Amb l'arribada de la crisi, va decaure el ritme de creixement. Avui, amb la demografia estancada, cal passar del creixement de la superfície urbanitzada al reciclatge urbà. Aquesta nova consciència arriba en un moment en què les dades indiquen que si s'executessin tots els sectors susceptibles de ser urbanitzats a Catalunya, la superfície de sòl urbà consolidat creixeria un 40 % respecte de l'actual. Si tenim un parc de 3.863.381 habitatges, se n'hi podrien afegir potencialment 655.226, mentre que pel que fa al sostre d'activitat econòmica, el potencial és de 65.485.884 m², segons el Departament de Territori i Sostenibilitat. A través dels PDU, ja s'han aturat, a l'Alt Pirineu i al litoral gironí, gairebé 20.000 nous habitatges planificats que correspondrien a desenvolupaments turístics en espais ja molt urbanitzats i paisatgísticament molt fràgils. El compromís de les administracions d'aturar aquest consum salvatge de territori és total.

«Hem arribat a la conclusió que, en els darrers anys, el model territorial i urbanístic s'ha fonamentat a anar consumint, anar ocupant territori, anar ocupant sòl amb edificació nova. Sovint ha estat més fàcil fer nova ciutat que repensar el teixit urbà en què vivim»

Agustí Serra, secretari de l'Agenda Urbana i Territori

Catalunya té un bagatge importantíssim pel que fa a la intervenció en la ciutat construïda que s'inicia a partir dels anys vuitanta del segle passat quan es buscava «esponjar

el centre i monumentalitzar la perifèria», com deia Oriol Bohigas. Incorporant aquesta llarga tradició d'intervenció a l'espai públic, quan avui parlem de reciclatge urbà, anem encara més enllà. El Pacte Nacional per a la Renovació Urbana (PNRU) que estan impulsant la Secretaria d'Hàbitat Urbà i Territori i el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya és la concreció d'un dels eixos de l'Agenda Urbana de Catalunya i inclou aspectes com ara la sostenibilitat, l'eficiència energètica, la mobilitat associada a les noves tecnologies o els nous instruments de governança. El parc edificat català està molt envellit i encara no som prou conscients, com a societat, de la necessitat i els beneficis de rehabilitar-lo. Com a resultat d'aquesta poca cultura de la rehabilitació, el seu pes encara està molt per sota dels nostres veïns europeus, i això genera i generarà problemes d'ineficiència, obsolescència i inseguretat.

El Pacte vol ser un marc de referència consensuat entre els diferents actors involucrats en la rehabilitació, la construcció, l'energia i la governança municipal sobre com han de ser les polítiques de renovació urbana dels propers anys, per potenciar un canvi de model urbà i edificatori que contribueixi a una millora de la qualitat de vida de la ciutadania. El reciclatge de la ciutat té un important vector social, però també un altre, no menys important, de caràcter mediambiental: contenir el creixement urbà, reconeixent les lògiques de continuïtat i funcionament dels paisatges, és un coixí de seguretat contra el canvi climàtic. Al mateix temps, repensar els entorns urbans per millorar-ne el comportament mediambiental ha de contribuir al fet que aquests siguin espais de protecció per a la salut dels éssers humans (com hem vist a l'Eix 1). Per últim, la manera com edifiquem i la millora del parc construït també és clau en la consecució dels objectius de l'Agenda en termes mediambientals i de consum i transició energètica (com hem vist a l'Eix 2).

Àrees de millora del barri de Torrassa - Collblanc a l'Hospitalet de Llobregat. Actuacions de l'Institut Català del Sòl previstes al voltant dels carrers de la Creu Roja i Vallparda

«La Declaració de Quito conté els trets fonamentals del model d'actuació pública en els teixits urbans. Es tracta de treballar en el reciclatge urbà. De manera que el resultat sigui una societat més inclusiva, més sostenible i més cohesionada. Els arquitectes tenim un paper fonamental en la construcció de la nova ciutat a partir de la regeneració de la ciutat existent. Entenent que els actors són els ciutadans, un a un i en el seu conjunt. Es tracta d'una tasca multidisciplinària, complexa, en la qual estem obligats a saber una mica de tot. Amb un pensament global per al qual estem especialment formats i preparats, on tenim un espai apassionant com mai no havíem tingut fins ara en la història de l'urbanisme»

Pere Serra, Conclusions del Congrés d'Arquitectura 2016 del COAC.

Cada cop més, l'actuació de les administracions s'haurà de centrar a treballar dins de la ciutat construïda i, per fer-ho, per revertir situacions de vulnerabilitat o desigualtat, cal la implicació del seu teixit social. Catalunya s'ha beneficiat d'un teixit social i associatiu que, a través dels moviments veïnals, ha defensat la millora dels pobles i barris: l'habitatge, la millora de la qualitat urbana, de l'espai públic, del transport públic, del medi ambient i dels serveis socials han estat un dels seus grans cavalls de batalla. La preservació del seu patrimoni, de la seva història i personalitat, de la seva memòria i la seva identitat, és clau per aconseguir aquest sentiment de comunitat i arrelament a un espai físic que es manté viu gràcies als seus veïns i veïnes. Per fer-ho, l'INCASÒL col·labora amb els ajuntaments amb instruments consolidats com la Llei de barris i està implicat amb els compromisos de futur que el PNRU recollirà.

RAÓ 20 - FEM ACTUACIONS ESTRATÈGIQUES PER A LA MILLORA DELS BARRIS

Qualsevol intervenció en l'espai físic de la ciutat, per

petita que sigui, té un efecte en el seu teixit social, sigui enfortint-lo o empobrint-lo. Arreglar una petita placeta, posar-hi un banc, ampliar les voreres, fer un nou edifici que generi una nova relació amb el carrer pot generar nous espais per a l'intercanvi i el reconeixement social mutu. Per això, quan intervenim en una ciutat, ho hem de fer sempre amb el convenciment que el canvi tindrà l'efecte de millorar la inclusió de tots els seus ciutadans, la cohesió de la seva població i la seva resiliència per revertir les situacions difícils. Aquest 2020 hem vist com les xarxes de suport social, sigui entre els veïns propers o a través del teixit associatiu, són imprescindibles en els moments de grans dificultats. Solidaritat, companyia i consol, seguretat i assistència als més desafavorits depenen, en última instància, del correcte funcionament del teixit social (i físic) dels nostres pobles i ciutats. La forma com dissenyem les ciutats pot ajudar a crear aquestes xarxes de solidaritat o pot separar i aïllar les persones, generar dinàmiques d'exclusió, aïllament, misèria o degradació. L'INCASÒL està compromès amb un model de ciutat que afavoreixi, protegeixi i amplifiqui aquestes xarxes socials i, per fer-ho, seguim treballant en la transformació dels barris dels pobles i ciutats de Catalunya.

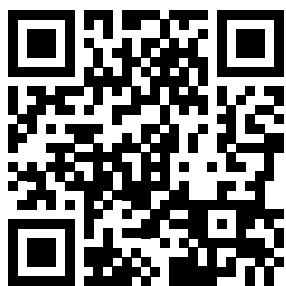
Imatge aèria dels barris de la Serra d'en Mena a Santa Coloma de Gramenet i Sant Adrià del Besòs

**POTS VEURE EL MATERIAL AUDIOVISUAL
A WWW.40ANYS40ORAONS.CAT**

RAÓ 15

AJUDEM A PRESERVAR I REHABILITAR EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE POBLES I CIUTATS

Quan l'any 1981 la Generalitat de Catalunya va assumir les competències en matèria de cultura, es va iniciar una política de protecció del patrimoni cultural que seria concretada amb l'aprovació de la Llei del patrimoni cultural català 9/1993, de 30 de setembre. En aquesta llei s'estableix l'obligatorietat de reservar en els pressupostos destinats a obres públiques una partida mínima de l'1% per a la conservació, restauració i excavació arqueològica de béns protegits per la Generalitat de Catalunya. El programa de l'1% Cultural, engegat l'any 1997, es concreta en cinc protocols de col·laboració signats al llarg dels anys pels departaments de Cultura i de Política Territorial i Obres Públiques (avui Territori i Sostenibilitat). D'acord amb aquests protocols, l'Institut Català del Sòl és l'empresa que realitza la gestió econòmica, administrativa i patrimonial i executa les obres en compliment dels encàrrecs que li encomanen ambdós departaments. Gràcies a aquests programes, centenars d'edificis han pogut ser recuperats, i molts d'aquests han assumit nous usos socials que han aportat vitalitat i dinamisme als municipis on es troben.

Des del Departament de Cultura, s'incideix en el patrimoni monumental protegit i, preferentment, els béns culturals d'interès nacional (BCIN). Les actuacions del programa permeten recuperar i mantenir aquests elements de gran qualitat arquitectònica i/o cultural. Les actuacions de l'Institut, per encàrrec del Departament de Cultura, inclouen castells i fortificacions, com els de Llers, Llordà, Os de Balaguer, la Floresta, Flix, Calaf, Castellfollit de Riubregós, Aguilar de Segarra, Bagà o la torre de Vallferosa de Torà o la de Moja a Olèrdola; també les muralles de Tarragona, Besalú, Llagostera o Girona. També s'han excavat i consolidat jaciments arqueològics com el dels Vilars d'Arbeca, les restes romanes de Badalona o el pont de les Caixes de Constantí. S'han rehabilitat innumerables edificis religiosos com ara la basílica de Sant Feliu a Girona, el santuari del Miracle, l'església de la Mare de Déu de l'Assumpció a Montgai, la de Santa Maria d'Organyà, la de Sant Esteve de Pardines, la col·legiata de Castellbò o el monestir de Sant Quirze

Rehabilitació de l'antiga església vella de Vilanova de la Barca. Foto: Adrià Goula

de Colera. S'han recuperat edificis singulars com el celler cooperatiu del Pinell de Brai i el Palau Alenyà a Montblanc, entre molts d'altres.

L'inici d'un projecte de rehabilitació o restauració d'un monument es produeix quan l'Administració local competent sol·licita la inclusió d'una actuació dins la programació de l'1% Cultural. A partir d'aquesta sol·licitud, s'estudia la prioritat de l'encàrrec segons criteris de distribució equitativa en el territori i les necessitats objectives del bé cultural. El desplegament dels programes d'aplicació de l'1% Cultural es fan conjuntament amb els ajuntaments i altres entitats públiques mitjançant convenis de col·laboració.

El bagatge de l'Institut i la gran experiència en aquest tipus d'actuacions queden palesos en actuacions emblemàtiques i de gran qualitat arquitectònica com la que es va dur a terme a l'antiga església de Vilanova de la Barca. Es tracta d'un edifici gòtic del segle XIII que va quedar parcialment enderrocats durant la Guerra Civil i que estava en estat de ruïna; gràcies a l'INCASÒL es va poder recuperar i transformar en una nova sala d'usos múltiples mantenint la memòria de l'espai original i recuperant-lo a través de la introducció d'elements arquitectònics de llenguatge contemporani. La intervenció va ser mereixedora de nombrosos reconeixements i premis d'arquitectura. D'aquesta forma, el programa no només conserva el patrimoni, sinó que l'actualitza i el revalora amb noves arquitectures que hi afegeixen valor, alhora que mantenen viva la memòria, però ofereixen nous referents arquitectònics per als usos socials.

Celler cooperatiu de Pinell de Brai, Terra Alta

L'antiga església dels Dolors a Tortosa

RAÓ 16

MILLOREM L'ESPAI PÚBLIC DELS NUCLIS HISTÒRICS DE POBLES I CIUTATS

Si, en el marc del programa i els acords de l'1% Cultural, des del Departament de Cultura l'atenció recau sobre els edificis, jaciments i monuments històrics, des del Departament de Territori i Sostenibilitat, en canvi, la incidència recau de forma preferent en l'actualització i valorització dels espais públics i carrers dels nuclis antics, tant pel que fa a pavimentació, renovació i soterrament de serveis com a la reinterpretació espacial.

La rehabilitació dels nuclis històrics és una manera de reactivar l'economia de pobles i ciutats. Aquestes intervencions tenen per objectiu frenar el deteriorament progressiu dels nuclis antics i entorns monumentals de diferents poblacions de Catalunya. Amb aquestes actuacions s'aconsegueix, per una banda, fer una tasca de recuperació i rehabilitació i, per l'altra, afavorir-ne la reactivació econòmica. D'aquesta manera s'han creat nous espais d'oci i de treball per al comerç i l'artesanía i aquest nou dinamisme ha fet revalorar les àrees tractades i ha impulsat altres actuacions a càrrec del sector públic i/o privat.

L'INCASÒL ha contribuït a rehabilitar l'espai públic de gairebé 250 pobles i ciutats. Un bon exemple és la Part Alta de Tarragona, un dels nuclis històrics de més densitat de memòria de Catalunya on la ciutat romana, la medieval i la contemporània se superposen en un conjunt que és Patrimoni de la Humanitat. L'Ajuntament i l'INCASÒL col·laboren des de l'any 1990 en una sèrie d'actuacions urbanes que han permès fer visibles les impressionants restes de Tàrraco en uns espais públics de gran qualitat. Les actuacions urbanes de l'Institut a Tarragona suposen, en conjunt, l'actualització d'una ciutat que té la consideració de Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO i, en la forma com s'han dut a terme, combinen a la perfecció la conservació de la memòria, una gran voluntat didàctica que permet al visitant entendre la configuració de la ciutat romana i la visió contextualitzada de les impressionants restes arqueològiques i, el que és més

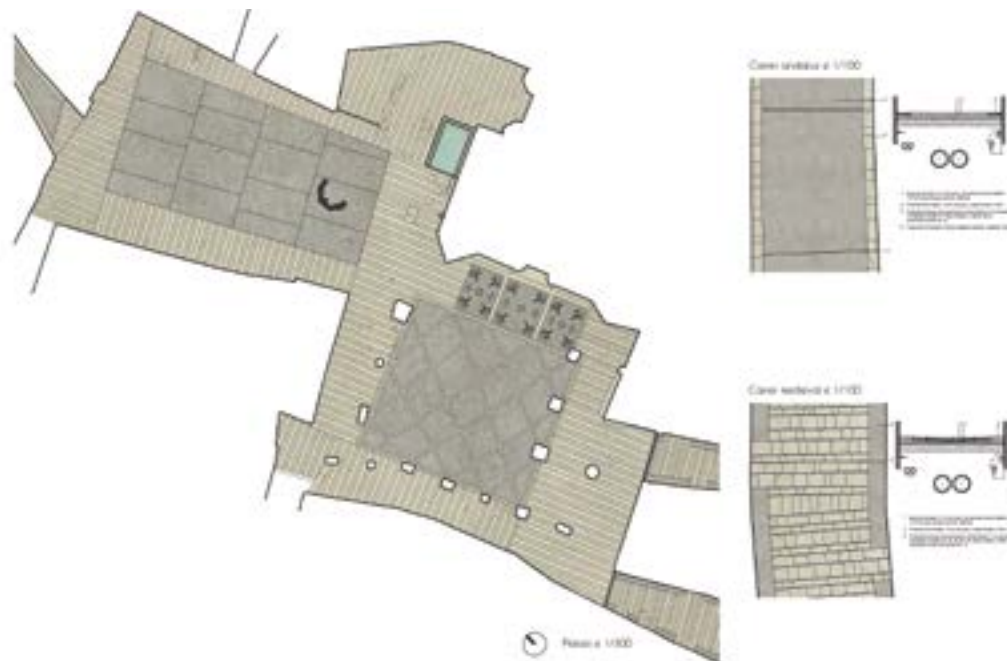

Espais públics del carrer Enrajolat de Tarragona

complex, fer-ho de forma compatible amb un intens ús públic i social per part dels tarragonins, evitant que la ciutat caigui en el parany de la museïtzació i l'excessiva turistificació.

Als petits municipis, aquestes actuacions encara són més rellevants a l'hora de mantenir el seu dinamisme econòmic: per a molts petits pobles, la rehabilitació dels seus carrers i nuclis històrics pot esdevenir un recurs econòmic a través del turisme i, en molts casos, redunda en la mobilització de recursos privats que aprofiten el patrimoni com a reclam i fan reviure l'economia local. D'aquesta forma també es contribueix a l'equilibri i la cohesió territorial: afavorint l'arrelament del veïnat i aturant la pèrdua de població a través de la generació de noves oportunitats econòmiques i laborals.

Horta de Sant Joan és un municipi que exemplifica l'extraordinària profunditat històrica de molts pobles catalans, amb un nucli medieval declarat bé cultural d'interès nacional que manté la seva vinculació amb una estructura agrícola i territorial. Historiadors, arqueòlegs i arquitectes van col·laborar perquè aquesta profunditat històrica quedés palesa en la renovació dels espais públics del seu nucli històric. El Pla de renovació i millora, impulsat per l'INCASÒL, garanteix la coherència dels projectes actuals i futurs amb un mateix llenguatge conceptual,

constructiu i formal per al conjunt del nucli. La proposta, d'alta qualitat arquitectònica i gran rigor històric, combina només dos materials que permeten entendre les dues ànimes del municipi. La vila medieval i el turó andalusí es diferencien pel seu traçat diferent (el primer més regular i el segon més orgànic) i s'expliquen a través del diàleg dels dos tipus de paviment: de peça petita i adaptable per als traçats sinuosos andalusins o estenent grans catifes ortogonals de pedra per a les places i els carrers de la vila medieval.

Rehabilitació dels carrers i places del nucli històric d'Horta de Sant Joan

RAÓ 17

ESTEM COMPROMESOS AMB UN MODEL DE CIUTAT MEDITERRÀNIA, COMPACTA I DIVERSA

El model de ciutat propi del nostre país és el de ciutat compacta, densa i que barreja els usos de forma equilibrada. És el model històric comú de la ciutat europea i mediterrània. És una forma urbana que fomenta la inclusió i l'acceptació de la diversitat, és més resilient davant les crisis i més sostenible.

Les primeres operacions de creixement urbà que va abordar l'INCASÒL van ser una oportunitat d'aplicar les premisses d'aquest model de ciutat, materialitzat en forma d'eixample, en els nous barris que promovia la Generalitat democràtica. Així s'actualitzava i es revalorava un model urbà històric que s'havia anat abandonant al llarg del segle XX enfront d'altres models com els polígons, les ordenacions obertes i de blocs o diferents models de ciutat dispersa. També significava un posicionament ideològic clar, en un moment en què bona part dels urbanistes, a escala internacional, i dels promotors, a casa nostra, estaven encara convençuts de l'atractiu que significaven els models extensius de baixa densitat, aquí s'apostava per tornar al model de la ciutat tradicional.

El paper de l'INCASÒL és cabdal pel que fa a la recuperació de la cultura urbanística i el lideratge públic en la planificació urbana. L'Institut actua com a instrument de la política de sòl de la Generalitat i, per tant, és l'organisme encarregat d'urbanitzar-lo col·laborant amb la iniciativa privada o bé substituint-la quan aquesta no pugui actuar i assumint-ne, en aquest cas, el planejament i la gestió. Aquest enfocament del desenvolupament urbanístic potencia la col·laboració de la Generalitat amb els ajuntaments, els agents privats i els públics. Moltes ciutats han confiat en l'Institut per dur a terme creixements dels seus nuclis urbans. Al costat de les actuacions de sòl dedicat a l'activitat econòmica, el programa per crear extensions urbanes residencials va ser definitori dels primers anys de l'Institut pel que fa a la nova urbanització. Ambdós programes es feien amb el convenciment que les actuacions havien de servir per enfortir la xarxa de ciutats mitjanes

catalanes amb una idea d'equilibri territorial, sigui a la Catalunya interior o a les grans àrees metropolitanes.

Uns bons exemples van ser els nous eixamples de Can Llong (Sabadell), Tres Torres (Granollers), la Quintana de Dalt (Montmeló), Can Serra (Polinyà), Torrent dels Llops (Martorell), Aiguacuit (Vilanova i la Geltrú), Sud de Gallecs (Mollet del Vallès) o les Bòbiles (Gavà). Tots ells reforçant les ciutats

Sector sud, Mollet del Vallès

de la segona corona metropolitana, des del Garraf, al Baix Llobregat i els dos Vallesos, potenciant aquestes ciutats com a llocs per viure davant del perill, molt present a finals del segle passat, d'esdevenir ciutats satèl·lit de Barcelona sense vida pública i comercial. Si els creixements haguessin abordat només el problema de l'allotjament, moltes d'aquestes ciutats s'haurien pogut convertir en el que es va anomenar «ciutats dormitori».

Mas Lluí a Sant Feliu de Llobregat és un dels exemples més extensos d'entre els nous eixamples que va promoure l'Institut. Entre els anys 1960 i 1975, Sant Feliu de Llobregat, igual que bona part dels municipis del Baix Llobregat, va experimentar una explosió demogràfica en la qual es va triplicar la seva població. A mitjans dels anys vuitanta, l'Ajuntament del municipi, juntament amb l'INCASÒL, va iniciar la planificació del sector Mas Lluí, un sector de 44 hectàrees que havia de dotar al municipi de 1.800 habitatges nous, els quals serien ocupats per uns 6.000 habitants, i que incrementaria en un 40 % la superfície urbana del municipi. El nou eixample estenia de manera ordenada i equilibrada el nucli urbà, i el completava fins al límit del parc de Collserola. La proposta d'ordenació prenia com a element estructurant i vertebrador un important eix verd i d'equipaments, actualment anomenat Parc Europa, que relacionava els espais públics i facilitava les connexions urbanes de la nova àrea i el nucli preexistent. El barri preveia diferents tipologies i règims d'habitatge per tal de potenciar la diversitat social.

Mas Lluí, Sant Feliu de Llobregat

RAÓ 18

AJUDEM A REVERTIR SITUACIONS DE DEGRADACIÓ DE BARRIS I POLÍGONS D'HABITATGE

L'INCASÒL ha fet destinat molts recursos, especialment en els seus primers anys, a revertir situacions de degradació física i social en barris construïts durant el franquisme.

Una de les intervencions de més complexitat que ha dut a terme l'INCASÒL és la millora del barri de Sant Roc a Badalona. El barri se situa a la zona oest de Badalona, just al límit amb el terme municipal de Sant Adrià de Besòs, en uns terrenys que havien estat ocupats històricament pels aiguamolls del Besòs i que al segle XIX van esdevenir terres de conreu. El barri va ser resultat de l'acció de La Obra Sindical del Hogar, i es va aixecar per acollir, d'una banda, una part de la població que vivia a les barraques de Montjuïc i del Somorrostro i, de l'altra, la que havia estat afectada pels aiguats del 1962 o que van veure el seu habitatge expropiat per la construcció de l'autopista C-31. S'hi concentrava una majoria de població d'ètnia gitana i s'hi van donar una sèrie de processos d'exclusió social derivats del tràfic de drogues, l'alt índex d'analfabetisme, la manca de recursos econòmics i les dificultats per trobar feina. Amb els anys, el barri va ser destí de progressives onades d'immigració, i es va convertir en un dels barris més empobrits de l'àrea metropolitana i més castigat per les drogues. La construcció del viaducte de l'autopista C-31 representa una barrera física importantíssima que parteix el barri en dos i en segrega una part de les zones centrals de Badalona, on es concentren la majoria de serveis. Durant anys, els baixos del viaducte han estat la seu del que les autoritats municipals van anomenar «mercat de la misèria», uns encants improvisats i no reconeguts on es venien tota mena d'andròmines provinents dels abocadors i les escombraries. El Ministeri de Foment va reconèixer els barris de Sant Roc i el Remei, a cavall entre Badalona i Sant Adrià de Besòs, com a barris vulnerables a través de la combinació de paràmetres urbanístics com ara l'atur, nivell d'estudis, habitatges sense aigua corrent o ocupació dels habitatges (persones per habitació), etc.

Fotografia del barri de Sant Roc als anys seixanta

Procés de reconversió i millora del barri de Sant Roc

El conjunt del barri té una superfície de 46,2 hectàrees, un total de 6.634 habitatges i una població empadronada d'unes 14.000 persones, xifra que suposa el 6,2% de tot Badalona, de les quals aproximadament el 35% és de nacionalitat estrangera.

En els seus inicis, els habitatges del barri eren de molt baixa qualitat, construïts amb ciment aluminós, aviat van presentar problemes estructurals. A més, eren de dimensions molt reduïdes (inferiors a 50 metres quadrats) i molts estaven sobreocupats. El barri també acusava la manca d'equipaments mínims (il·luminació, pavimentació...) i de serveis (col·legis, centres sanitaris...).

El 1998, després d'una diagnosi exhaustiva sobre la patologia de l'aluminosi, la Generalitat va aprovar definitivament el PERI del barri de Sant Roc amb l'objectiu inicial de substituir 918 habitatges de la zona compresa entre els carrers d'Alfons XIII, Vélez Rubio, Anselm Turmeda i Màlaga, és a dir, bàsicament la zona situada al sud de l'autopista del Maresme C-31. Les intervencions de l'INCASÒL van començar l'any 1999. L'any 2007 l'àmbit d'actuació es va ampliar fins a l'avinguda del Marquès de Mont-roig, incorporant-hi 144 habitatges més, en total, 1.062.

Des de l'any 1999, revertir la situació de Sant Roc ha estat un dels majors reptes de l'INCASÒL: en un procés que s'estén per més de 25 anys, s'han substituït 22 blocs (alguns de catorze plantes) amb un total de 1.062 habitatges i s'ha fet sense fer fora la població del barri, construint primer els nous edificis i enderrocant després els antics. A banda de millorar les condicions físiques, se l'ha dotat de serveis i espais per enfortir el teixit social i pal·liar dinàmiques de segregació.

Millora urbana i nous blocs d'habitatge al barri de Sant Roc de Badalona

RAÓ 19

CONTRIBUÏM A LA CREACIÓ DE NOVES CENTRALITATS URBANES

La vitalitat de pobles i ciutats depèn de la seva capacitat d'adaptació i de poder generar noves oportunitats econòmiques en moments de crisi. La diversificació de la seva economia és clau per aconseguir-ho i, de vegades, cal crear o adaptar els espais urbans per afavorir noves activitats i oportunitats. De vegades, el creixement urbà ha de reequilibrar l'estructura del conjunt i, en aquests casos, cal oferir nous espais que permetin una renovada vida urbana, una nova centralitat.

Sabadell va ser una de les ciutats pioneres en la industrialització a Catalunya. El desenvolupament industrial va implicar un gran creixement de la població des de la dècada de 1950 i el centre històric es va quedar petit per a la ciutat real, que havia crescut sobtadament. Als anys vuitanta, amb la crisi industrial, moltes empreses es van desplaçar cap a altres municipis. Sabadell amenaçava de convertir-se en una ciutat dormitori, calia diversificar l'economia de la ciutat. Al final de la dictadura franquista, malgrat l'enorme creixement demogràfic i urbanístic de la ciutat, restava una àmplia zona d'unes 44 hectàrees sense urbanitzar entre els barris de la Creu Alta, Can Rull i Can Borgonyó. El juny del 1977, el ple municipal presidit pel darrer alcalde franquista, Ricardo Royo, va aprovar el Pla parcial sector Catalunya que plantejava l'edificació de 3.200 habitatges en aquesta zona. El projecte va fer esclatar la mobilització de l'Associació de Veïns de la Creu Alta, que feia temps que reivindicava aquest espai com a zona verda. A banda del parc, es preveia la construcció de grans equipaments i centres comercials. Aquest pot considerar-se el projecte estratègic de l'històric alcalde Farrés. Es buscava convertir Sabadell en el centre de l'àrea metropolitana del Vallès mitjançant una oferta de negocis, serveis i comerços a escala comarcal, l'anomenada «City del Vallès». Després de la crisi industrial i la fallida del sector tèxtil, l'equip de govern apostava decididament pel sector terciari com a alternativa a la vella ciutat fàbrica, així com per evitar l'atàvic temor a la suburbialització respecte a la Gran Barcelona.

Vista del conjunt de l'Eix Macià de Sabadell

És en aquest context que l'Ajuntament, conjuntament amb l'INCASÒL, va impulsar el desenvolupament de l'Eix Macià i el Parc de Catalunya: en una zona envoltada de sectors consolidats de la ciutat i ben relacionada amb el nucli històric, es va crear un nou centre amb una oferta d'habitatges, negocis, espais verds, serveis i comerços. El caràcter supramunicipal de l'operació venia justificat pel benefici que el nou centre podria aportar a una important àrea metropolitana gairebé d'abast comarcal. Amb aquest convenciment, l'Ajuntament va cercar el suport de la Generalitat i, mitjançant un conveni, es creava el Consorci Urbanístic per al Desenvolupament de Sabadell (CODEM), format per l'INCASÒL i l'Ajuntament i l'Institut per al Desenvolupament de l'Eix Macià el Parc Catalunya (IDEMS).

Actualment, l'Eix Macià és un centre de referència en l'àmbit de ciutat i de comarca. Gràcies a aquesta operació, es va aconseguir la transformació d'una àrea degradada, la creació d'un nou centre per al segle XXI, l'ordenació i millora dels barris propers, la creació d'un gran parc urbà, nous habitatges (lliures i protegits) i un centre de negocis i d'activitats terciàries.

L'operació de l'Eix Macià és un bon exemple de com una operació de gran complexitat va aconseguir dinamitzar l'economia del conjunt de la ciutat, donar la volta a com la gent l'entenia i va servir d'espina dorsal per a nous creixement urbans ben relligats en el conjunt de la trama de ciutat.

L'Eix Macià de Sabadell en construcció

L'Eix Macià de Sabadell des del llac del Parc de Catalunya

RAÓ 20

FEM ACTUACIONS ESTRATÈGIQUES PER A LA MILLORA DELS BARRIS

Sense una previsió d'augment significatiu de la població, el repte actual no és estendre més els espais urbans, sinó reciclar la ciutat construïda i revertir-hi dinàmiques de degradació física i social. Per fer-ho, l'INCASÒL, amb els ajuntaments, aplica instruments com la Llei de barris. Aquest programa se superposa, i de vegades es confon, amb les actuacions de rehabilitació dels nuclis històrics de pobles i ciutats, però inclou aspectes més amplis de reconeixement de dinàmiques socials i situacions de vulnerabilitat que cal revertir.

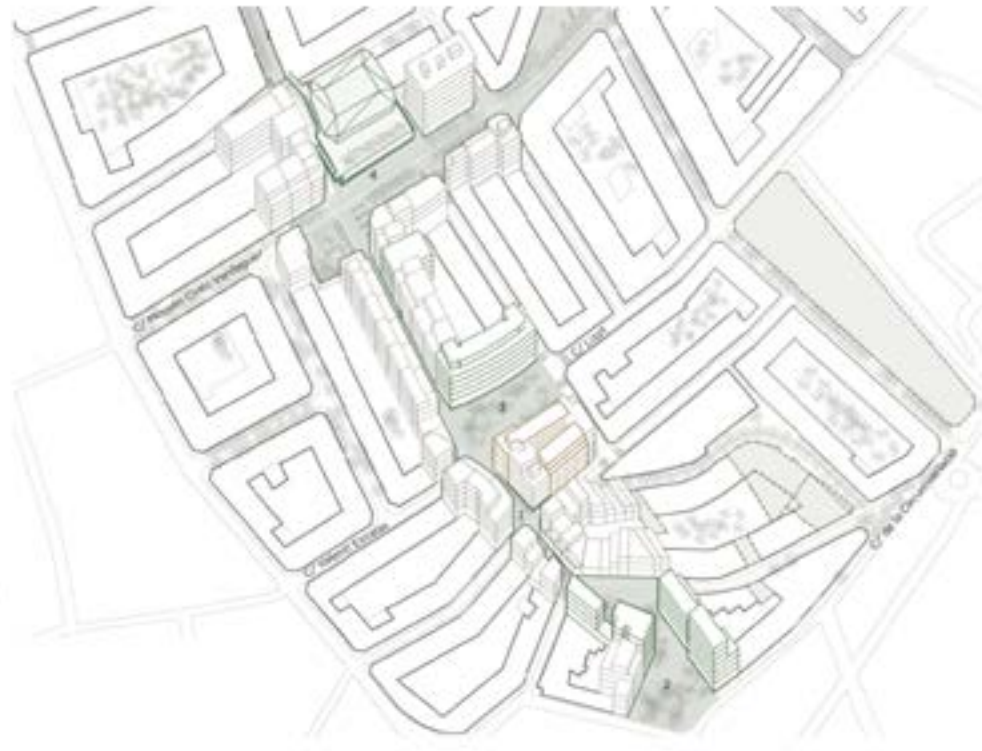
La intervenció de l'INCASÒL de millora del barri de Sant Jaume a Tortosa s'emmarca en el Pla de Barris i és un projecte paradigmàtic de remodelació urbana. Per les seves característiques històriques i paisatgístiques, el barri de Sant Jaume, situat al nucli antic de Tortosa i a la riba de l'Ebre, necessitava una operació de sanejament que aturés la degradació i respectés i potenciés les característiques culturals i històriques del barri per garantir-ne la identitat, cohesió social i vertebració, tot tenint en compte els aspectes més destacats de la seva trama històrica.

De vegades, petites actuacions estratègiques, per acumulació, tenen la capacitat de millorar barris que presenten mancances o dinàmiques de degradació. Els set barris de la serra d'en Mena, a cavall entre Santa Coloma de Gramenet i Badalona, ocupen un vessant muntanyós amb forts pendents que dificulten l'accessibilitat i tenen una alta densitat. Aquests barris han patit una visible degradació física, un deteriorament de l'activitat econòmica i problemes socials derivats de les altes taxes d'atur i població en risc d'exclusió. L'objectiu del programa que impulsa l'INCASÒL és vertebrar els barris a través de múltiples intervencions de naturaleses molt diverses. Una d'aquestes actuacions preveu la connexió entre els carrers de Liszt i de Joan Vantín Escalas. És una actuació de renovació del teixit urbà que consisteix en l'obertura d'un nou espai públic, la plaça d'Alfonso Comín, que permet la connexió dels carrers, tot produint nous espais lliures públics amb una nova plaça, l'enderroc de 95 habitatges en mal estat i la construcció de 122 habitatges protegits on es reallotgen els veïns.

Transformació urbana del barri de Sant Jaume de Tortosa.
Arquitecte Jornet Llop Pastor

Una altra d'aquestes petites actuacions que tenen gran capacitat de regenerar i activar econòmicament petits fragments de ciutat és l'actuació al barri de Torrassa-Collblanc de l'Hospitalet de Llobregat: un barri configurat amb l'estructura urbana heretada del passat agrícola, amb parcel·les estretes i petites, caracteritzat per la densitat elevada, carrers estrets, dèficit de zones verdes i equipaments. Durant els darrers anys, l'arribada massiva de població estrangera al barri s'ha vist acompanyada d'un procés de degradació de l'edificació i dinàmiques de segregació urbana. La nova actuació ha consistit en l'enderroc d'habitatges en mal estat i la construcció de 92 habitatges protegits, alguns d'aquests destinats al reallotjament dels veïns de la zona, a més de locals comercials i un equipament a càrrec de l'Ajuntament. L'operació aconsegueix la revitalització del teixit urbà, social i econòmic i la millora de la qualitat de vida dels veïns originals, a més de l'arribada de nous perfils socials al barri.

Projecte de renovació urbana dels barris de la Serra d'en Mena a Santa Coloma de Gramenet. Eix Bruc

Projecte de renovació urbana dels barris de la Serra d'en Mena a Santa Coloma de Gramenet. Eix Bruc i connexió Valentí Escalas

4

**PROSPERITAT
I IMPULS ECONÒMIC**

40 anys, 40 raons

Eix 4 — Prosperitat i impuls econòmic

INCASÒL 40è aniversari

Primera edició: Juny de 2021

Director de l'INCASÒL: Albert Civit

Comissariat i text: Roger Subirà

Coordinació interna: Roger Rosich

Relators de l'INCASÒL per a l'Eix 4:

Silvia López i Jordi Mora

Disseny: wearejoin.com

Empresa d'impressió: Agpograf

**8 UN PAÍS OBERT AL COMERÇ
I PIONER DE LA INDUSTRIALITZACIÓ**

**16 QUARANTA ANYS D'ÈXIT...
UNA CRISI I UNA INCERTESA**

22 L'ECONOMIA CATALANA AVUI

26 CAP A UNA ECONOMIA VERDA I CIRCULAR

**30 LA QUARTA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL,
CONÈIXEMENT I CREATIVITAT**

RAÓ N°21

CREEM UNA XARXA D'ESPais PER A L'ACTIVITAT INDUSTRIAL ADAPTATS A LES NECESSITATS LOCALS

RAÓ N°22

PROMOVEM ESPAIS PER A L'ACTIVITAT ECONÒMICA EN INDRETS ALTAMENT ATRACTIUS I COMPETITIUS

RAÓ N°25

REPENSEM ELS SECTORS INDUSTRIALS PER SER COMPATIBLES AMB L'ENTORN I MEDIAMBIENTALMENT RESPONSABLES

RAÓ N°26

GENEREM ESPAIS PER A LA RECERCA QUE AFAVOREIXIN LA TRANSFERÈNCIA DE CONEIXEMENT

RAÓ N°23

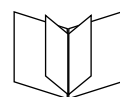
**CONTRIBUÏM A L'ENCAIX
TERRITORIAL D'EMPRESES DE
SECTORS ESTRATÈGICS PER A
L'ECONOMIA DEL PAÍS**

RAÓ N°24

**TENIM UN PAPER ACTIU
EN LA CAPTACIÓ D'EMPRESES
INTERNACIONALS QUE ES VULGUIN
ESTABLIR A CATALUNYA**

RAÓ N°27

**IMPULSEM PROJECTES PERQUÈ
ELS POBLES I LES CIUTATS
S'ADAPTIN A LA NOVA ECONOMIA**

Les raons les trobaràs a la pàgina 18 d'aquest eix

CATALUNYA HA ESTAT HISTÒRICAMENT UN PAÍS DE COMERÇ, SITUAT A LES PRINCIPALS VIES DE COMUNICACIÓ DEL SUD D'EUROPA I OBERT A L'INTERCANVI MARÍTIM. DESPRÉS D'UN LLARG PERÍODE DE CRISI, EL PAÍS VA EMPRENDRE LA INDUSTRIALITZACIÓ AL SEGLE XIX I VA DONAR LLOC A L'INICI D'UNA ETAPA D'EXPANSIÓ ECONÒMICA I DE MODERNITZACIÓ QUE COMENÇA A DIBUIXAR EL MODEL TERRITORIAL DE LA CATALUNYA MODERNA.

Durant el franquisme, la implantació de grans indústries, els inicis del turisme i un espectacular creixement demogràfic impulsen l'economia catalana de la segona meitat del segle XX. L'arribada de la democràcia coincideix amb una crisi del model industrial, i una de les tasques de l'INCASÒL, des del seu naixement, és la de crear espais aptes per acollir noves activitats econòmiques que permetin la necessària modernització de l'economia.

Avui, l'economia catalana és una economia més diversificada que se sustenta en les petites i mitjanes empreses distribuïdes per tot el territori. Perquè les oportunitats i el creixement arribin al conjunt del país, l'INCASÒL ha fet un esforç per crear espais per a l'activitat econòmica adaptats a les potencialitats i especificitats de cada territori i ha evitat la disseminació descontrolada de la indústria en els territoris rurals.

L'economia catalana és, també, una economia oberta al món i una de les grans forteses és la seva capacitat exportadora. Cada any rebem a Catalunya al voltant de vint milions de visitants i pel nostre territori hi passa bona part de les mercaderies del sud d'Europa. Les infraestructures, que sempre són una assignatura pendent, hi tenen un paper fonamental. L'INCASÒL, conjuntament amb altres administracions, té un paper actiu en la captació d'inversions estrangeres. Per aconseguir-ho, cal oferir espais atractius i competitius, ben connectats amb les infraestructures i adaptables a unes necessitats canviants i, de vegades, de difícil encaix territorial.

Els Objectius de Desenvolupament Sostenible ens insten a fer compatible el progrés econòmic amb els nous requeriments mediambientals i fer-ho amb un compromís de cohesió territorial i d'equitat social. El canvi climàtic imposa transformacions profundes en el model productiu: des d'una economia lineal, basada en l'extracció de recursos i el seu retorn al medi en forma de rebuig, cal avançar cap a una economia circular, en la qual els recursos no es rebutgen, sinó que es reutilit-

zen. Els nous sectors d'activitat econòmica han de ser respectuosos amb l'entorn i el medi ambient i fomentar l'economia verda.

L'economia, però, també té altres reptes de futur vinculats a la irrupció de les noves tecnologies. Els canvis que haurem d'afrontar en aquest segle XXI faran que alguns llocs de treball deixin de ser necessaris, però, d'altra banda, se'n crearan d'altres amb relació a la creativitat i el coneixement. Per assolir la plena transformació digital, cal apropar l'activitat econòmica als centres de recerca i coneixement i emprendre projectes que permetin atraure empreses capdavanteres a la nova economia. Els espais per a l'activitat econòmica han de promoure la concentració de talent i la transferència de coneixement perquè siguin pols d'atracció internacional, però perquè també s'aprofitin les característiques pròpies de cada territori per impulsar la transformació i l'adaptació de les economies locals.

Una de les claus de l'espectacular creixement econòmic d'aquests darrers quaranta anys ha estat, precisament, la gran capacitat d'adaptació del nostre territori, en la qual l'INCASÒL hi ha tingut un paper destacat. L'any 2020 ha imposat un primer assaig d'una nova forma de relacionar-nos laboralment en què el lloc de treball serà cada cop més flexible i deslocalitzat. Tot sembla indicar que els nous espais productius, vinculats a una nova economia —creativa, verda i circular— estaran totalment integrats en els teixits urbans i que seran fragments de ciutat on es barrejaran usos i activitats, fent-los encara més complexos i diversos i on els paràmetres mediambientals tindran un paper fonamental.

UN PAÍS OBERT AL COMERÇ I PIONER DE LA INDUSTRIALITZACIÓ

Catalunya s'ha beneficiat d'una privilegiada situació geogràfica que l'ha portada a ser una economia oberta i d'intercanvi. La primera realitat urbana complexa del país, la colònia d'Empúries, era una plaça eminentment comercial. Durant el domini romà, la principal ruta de comunicació i d'intercanvi de l'Imperi discorria per la península Ibèrica en un recorregut de més de 1.500 kilòmetres i creuava el territori català de nord a sud. El seu traçat va impulsar importants ciutats comercials com Tàrraco (Tarragona) i futurs nodes territorials com Dertosa (Tortosa) o Gerunda (Girona). Finalment, la calçada creuava els Pirineus per La Jonquera i seguia fins a Narbona, on canviava de nom per anomenar-se «Via Domitia» i que continuava el traçat fins a Roma.

L'intercanvi comercial a l'època romana se centrava en la mineria provinent del sud d'Hispania i en els productes agrícoles, com l'oli i el vi de tota la conca mediterrània, però també sabem que a ciutats com Bàrcino s'hi concentraven petites fàbriques com les de salaons de peix, anomenades garum, un condiment molt apreciat que Bàrcino exportava arreu de l'Imperi en petits flascons de vidre molt decorats que també es produïen dins de la ciutat. De l'economia de Tàrraco sabem que tenia una

extraordinària indústria urbana de producció d'objectes d'ús quotidià, sobretot de bronze i ceràmica, però també de vidre i altres metalls. Amb la caiguda de l'Imperi, la davallada demogràfica i l'aturada de l'intercanvi comercial, el manteniment de les estructures urbanes va esdevenir impossible. Les ciutats es van convertir en petits centres rurals i l'economia es va transformar cap a un sistema de producció per a l'autoconsum regulat per la nova estructura social feudal.

Després de la reconquesta de Barcelona per l'exèrcit franc l'any 801, la ciutat va passar a ser el centre urbà més meridional de l'Imperi Carolingi i més proper a la frontera amb el califat de Còrdova; la situació fronterera entre el món islàmic i el món cristià la va convertir en lloc de pas obligat per als mercaders europeus que es dirigien a l'al-Àndalus per tal d'adquirir-hi productes de luxe. Els segles centrals de l'edat mitjana van ser temps de grans progressos en la tecnologia nàutica. El pas de comerciants i de mercaderies va animar el comerç local, encara que molt lentament. També va començar a haver-hi contacte amb l'Orient mediterrani, des d'on arribaven a Catalunya espècies i objectes de luxe, mentre que a l'Orient hi arribaven productes com el corall

L'Atlas català (1375): el mapa cartogràfic català més important de l'edat mitjana, atribuït al jueu mallorquí Cresques Abraham

català. Amb les conquestes de Mallorca i d'altres places marítimes, el comerç català es va expandir i ampliar cada vegada més. Són temps d'intensos contactes econòmics i comercials a l'arc mediterrani on Catalunya té un paper destacat. La Corona d'Aragó esdevé una petita potència comercial amb més de 75 ambaixades, anomenades consolats de mar, des d'on es regulaven els drets i els deures dels mercaders a partir d'un codi civil. Les llotges de Barcelona, Mallorca, Perpinyà o València són testimoni de la puixança econòmica urbana, alhora que mostres bellíssimes del gòtic civil català. A la baixa edat mitjana, el desenvolupament del comerç marítim català, i molt concretament del barceloní, havia determinat la presència de mercaders i mariners catalans en països diversos i llunyans: el Magreb, Egipte, Palestina, l'Imperi bizantí i, naturalment, els estats europeus. Aquesta puixança comercial va impulsar Barcelona com a una de les principals places comercials del Mediterrani, comparable amb Venècia, Gènova o Constantinoble. Altres ciutats catalanes de gran vitalitat econòmica, com Tortosa, també estableixen codis de comerç per al seu trànsit fluvial i marítim.

La baixa edat mitjana també és un moment de creixement de les ciutats i de l'establiment d'una important cultura urbana acompanyada del naixement de la nova burgesia manufacturera i les noves professions lliberals urbanes. La ciutat menestral de la baixa edat mitjana i inicis de l'edat moderna incorpora la producció al seu interior. Són la petita indústria i el comerç els que donen forma i vitalitat a les ciutats, així com les estructures gremials ordenen l'estructura social i s'incorporen al seu govern amb noves institucions urbanes com el Consell de Cent (Barcelona) o les paeries (Lleida, Cervera o Balaguer). La importància d'aquestes activitats protoindustrials dins de les ciutats queda fixada en el nomenclator de molts municipis i zones industrials especialitzades que s'han conservat a molts pobles i ciutats: les adoberies d'Igualada i Vic, els tallers de suro de Palafrugell, etc., així com centenars d'edificis preindustrials arreu del territori, alguns recuperats gràcies a programes de l'Institut Català del Sòl, com l'Alfolí de la Sal de l'Escala o la Farga del Comú de Banyoles.

Malgrat un llarg període de crisi, la base productiva i menestral del país permet una ràpida adaptació a la

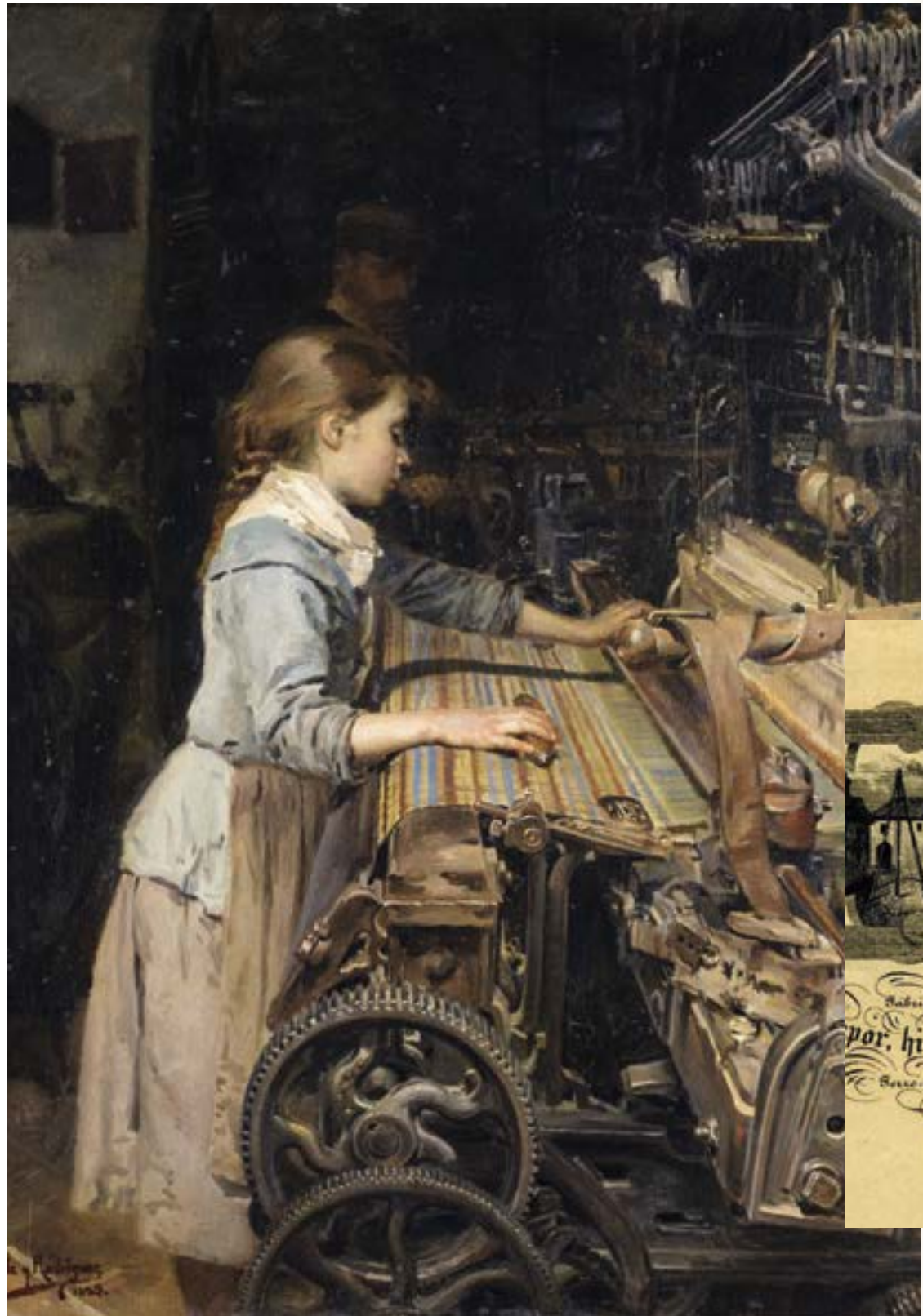
Revolució Industrial. Les coses comencen a canviar amb l'establiment de les primeres fàbriques d'indianes a partir del 1740 quan també es permet als territoris de l'antiga Corona d'Aragó incorporar-se al comerç amb les Amèriques, fins llavors amb exclusivitat per als castellans. Si l'intercanvi amb les Índies que havia establert Castella es basava en l'extracció de recursos naturals i rendes, els catalans s'hi incorporen quan els recursos minerals més valuosos es troben gairebé esgotats. La indústria cotonera de les indianes (un tipus de teles de cotó estampades), copiava i substituïa les teles de l'Índia i l'Orient Mitjà, que eren més higièniques, còmodes i vistoses que les que es produïen tradicionalment de llana i de fabricació local. La producció de les indianes es va impulsar a Catalunya gràcies al proteccionisme de la monarquia espanyola, que prohibeix la importació i l'ús de teles foranes de cotó. Aquesta protoindústria urbana i manufacturera va suposar el naixement dels primers «fabricants»: empresaris que no es regien per l'estructura dels gremis, i aquests mateixos fabricants aniran creant conglomerats empresarials cada cop més grans. En un inici, les fàbriques se situen dins de les ciutats (a Barcelona, sobretot, al barri de Sant Pere), però el ràpid creixement en nombre i mida provoca que algunes es comencin a establir fora dels nuclis urbans, i això va ajudar, encara més, a la dissolució del món corporatiu dels gremis; la dissolució significa la pèrdua d'un element ordenador i referent de l'estructura social urbana, posant les bases per al naixement d'una nova classe social, el proletariat.

Aquesta activitat preindustrial impulsa altre cop el comerç internacional que s'havia estancat amb la pèrdua de les colònies mediterrànies, però s'enfoca aquesta vegada cap a Amèrica, especialment cap a les Antilles i Cuba. Els indians o indians són els pioners que, amb l'obertura del comerç, s'embarquen a l'aventura econòmica de fer les Amèriques. Els indians eren de totes les classes socials i feien un o diversos viatges a les Antilles al llarg de la seva vida. Quan tornaven a Catalunya feien ostentació de la nova riquesa a través de la vestimenta i de la construcció de les típiques cases d'indians, que canviaren la fisonomia de localitats costaneres com Sant Feliu de Guíxols, Begur, etc. Les activitats a Amèrica són molt diverses: comerç i manufactura de cacau, tabac, cafè o rom. Algunes marques de roms caribenys actuals

conserven noms familiars catalans com Barceló o Bacardí; precisament aquests últims van invertir la seva fortuna en una gran promoció immobiliària que dona lloc a la plaça Reial de Barcelona. Per cultivar el cotó al Carib (aquest producte agrícola és molt sensible a les gelades i, per tant, inviable al clima mediterrani) es feia servir treball esclau, en conseqüència, el comerç d'esclaus entre Àfrica i Amèrica era una altra de les activitats d'alguns indians catalans, així com el transport del cotó cap a Catalunya. Grans companyies transatlàntiques, com la d'Antonio López, marquès de Comillas, fan possible aquest constant intercanvi marítim. La nova classe burgesa acumulava capital, i Manuel Girona, financer i futur alcalde de Barcelona, va fundar el primer banc modern de la ciutat l'any 1844. Institucions com la Junta de Comerç van permetre l'adaptació als nous usos i costums del comerç internacional, alhora que va crear les primeres escoles tècniques com les de nàutica, química, mecànica o economia.

El gran canvi social i econòmic que comporta la industrialització ve precedit d'una sèrie d'innovacions tecnològiques que canviaran per sempre la forma i l'escala de la producció. L'aparició de la màquina de vapor, capaç de treballar sense parar i mantenir la producció de forma estable amb una font d'energia que ha deixat de ser humana o animal, va canviar per sempre les condicions laborals i les relacions humanes que regeixen aquesta producció. A Catalunya hi ha dues condicions que fan possible la ràpida adaptació al model econòmic industrial: l'existència d'una estructura empresarial prèvia gràcies a la indústria cotonera de les indïanes i les grans fortunes fetes pels fabricants i els indians que donaran lloc al naixement de la que es coneix com a «alta burgesia» amb gran capital i una mentalitat emprenedora.

La primera xemeneia industrial vinculada a una màquina de vapor és la de la fàbrica de Ramón Bonaplata que es va inaugurar al nord del barri del Raval, l'any 1832, i donava feina a 700 treballadors. Aquesta fita representava la transició des de la protoindustrialització que representaven les fàbriques de filats d'indians, cap a una plena economia industrial amb immenses conseqüències: socials, econòmiques i territorials. Cal tenir en compte que fins l'any 1854 no es van enderrocar les muralles de la ciutat de Barcelona i, en conseqüència, moltes

← *Nena obrera o La petita teixidora*, obra de Joan Planella i Rodríguez de l'any 1882, Museu d'Història de Catalunya

Fundición de San Antonio Hierro y Cobre

de les noves fàbriques es van haver d'instal·lar dins de les muralles o als pobles del pla de Barcelona. Si fins aquell moment els edificis residencials podien encabir petites manufactures o fàbriques, el gran canvi d'escala de les fàbriques per aprofitar l'energia de la màquina de vapor va demanar edificis específics. L'escreix d'espai dins de muralles, en especial a la zona del Raval on encara hi havia conreus, va permetre la implantació d'aquestes grans peces. Si s'afegeix aquesta ocupació d'espai lliure a l'exode de gent del camp i a l'augment demogràfic espectacular, en pocs anys, l'espai intramurs va quedar esgotat en termes d'ocupació del sòl i progressivament es va densificar fins a límits insostenibles i, com hem vist a l'Eix 1, en pèssimes condicions de salubritat.

L'any 1860 comença la construcció de l'Eixample i, pocs anys després, es produeix l'anomenada «febre d'or»: els inversors van veure que la urbanització de la zona representava una excel·lent oportunitat de negoci. Els indians que havien tornat de les colònies tenien capital fresc per invertir. Famílies adinerades van trobar al costat dret de l'Eixample la ubicació més adequada per instal·lar les seves residències. El projecte es va consolidar definitivament, tot i que la febre constructiva va contribuir a la reducció progressiva d'espais i equipaments verds. Barcelona també necessitava cada vegada més espai per a la indústria. En el primer Eixample, les fàbriques convivien amb els edificis residencials i, a mesura que la zona central s'anava consolidant, aquestes indústries eren expulsades cada vegada cap a espais més perifèrics del mateix Eixample, o més enllà. L'energia hidràulica del canal de la Infanta, al marge esquerre del riu Llobregat, ja havia facilitat la instal·lació d'indústries a l'Hospitalet de Llobregat i Sants, com la cèlebre España Industrial. Al Poblenou i a altres pobles del pla de Barcelona la implantació d'indústries era imparabile. Fàbriques com Can Batlló ocupaven una illa sencera de l'Esquerra de l'Eixample; anys més tard, per la seva centralitat es va convertir en equipament públic, l'Escola Industrial. La fàbrica es va traslladar a un indret més perifèric i més ampli al barri de la Bordeta. Actualment, l'espai en desús i molt central amb l'expansió de la Gran Via cap al sud ha permès que s'iniciï la recuperació com a un nou centre del barri amb equipaments, parcs i habitatges socials. A Sant Andreu, la fàbrica Fabra i Coats també ha esdevingut un gran centre cultural i recintes com els

de La Pegaso o La Maquinista són ara parcs o centres comercials. Aquest procés de desplaçament centrífug de la indústria és constant a totes les ciutats industrials catalanes. Sabadell i Terrassa han fet de l'abandonament de grans fàbriques al centre urbà una virtut del seu creixement urbà, i han fet possible operacions d'esponjament i equipaments de gran qualitat i amplitud que permeten, a més, mantenir viva la memòria industrial. De la mateixa manera que va passar a Barcelona, aquestes ciutats veuen com les perifèries industrials que es van consolidant als afores constitueixen una frontera urbana que les separava del paisatge de la rodalia.

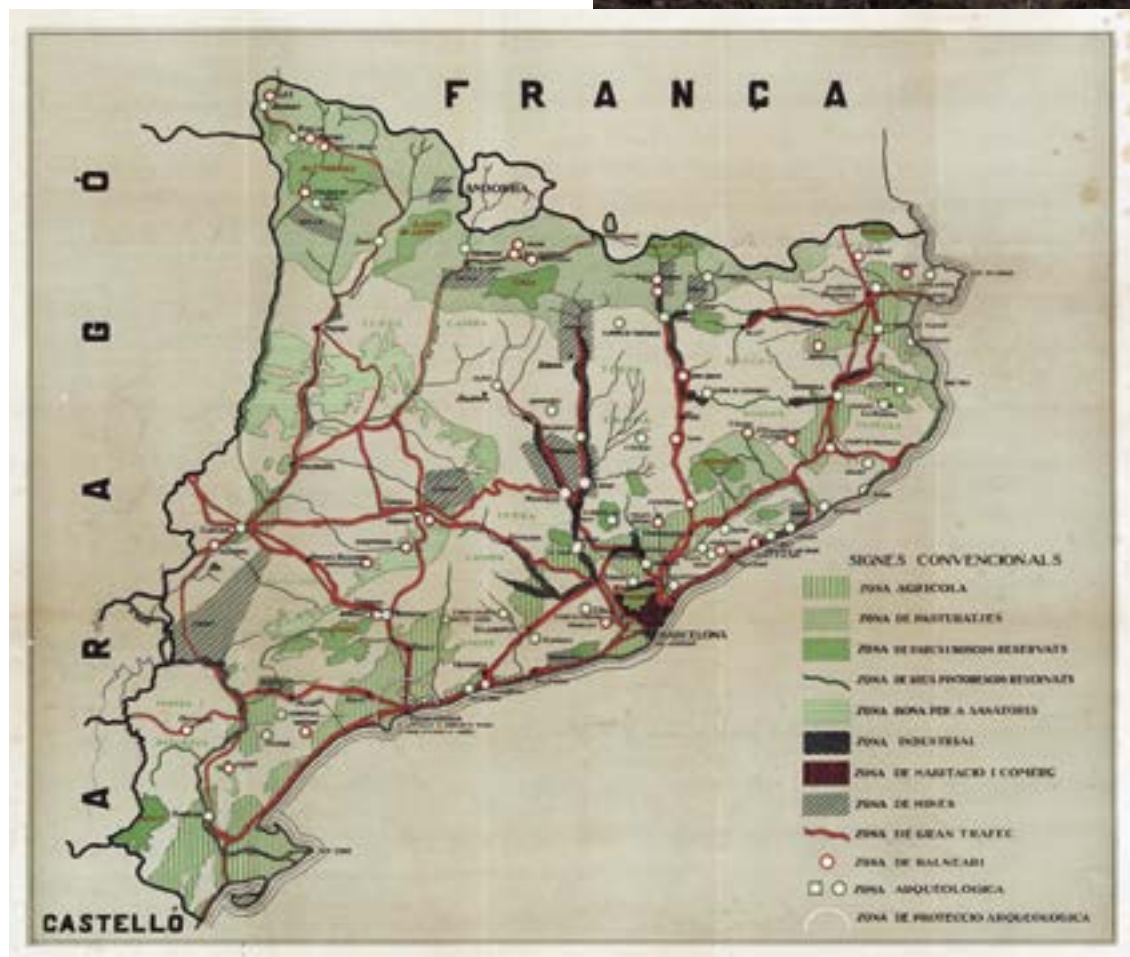
El país, més enllà de la capital, també experimenta una transformació que s'estén per les principals valls fluvials de l'interior a través de les colònies industrials. Les colònies industrials són un dels elements més icònics de la industrialització a Catalunya. Els grans industrials es van apropar als rius per buscar l'aprofitament de l'aigua com a font d'energia alternativa al carbó i per beneficiar-se dels baixos preus dels terrenys. Van anar a les lleres del Llobregat, el Ter, el Segre o el Cardener i a alguns dels seus afluents. Les comarques del Bages, el Berguedà, Osona, el Ripollès i el Baix Llobregat es van omplir de complexos fabrils que es configuraven com petits pobles al voltant de la fàbrica copiant un model nascut a Anglaterra a mitjan segle XVIII. L'aïllament, el fet de trobar-se desconnectades de cap altra realitat urbana, feia que els treballadors passessin gairebé la totalitat de la seva vida dins la colònia i aquesta havia de satisfer totes les necessitats en termes d'habitatge, educació, manutenció, assistència sanitària i, fins i tot, lleure, unes necessitats que es cobrien amb prou feines amb serveis molt bàsics. L'objectiu era aconseguir una estabilitat entre la vida laboral i la vida social i familiar del treballador, una «pau social» que afavoria la producció. Les colònies tèxtils representen una primera disseminació de les fàbriques, per primera vegada, fora dels entorns urbans i fan necessària l'aparició de noves modalitats de transport que permetessin la comercialització dels productes que s'hi fabricaven.

La revolució industrial va anar acompanyada de la primera expansió de les infraestructures, des del vaixell de vapor que canvia l'escala de les naus i, en conseqüència, dels ports, fins al ferrocarril, el gran referent de les

infraestructures del segle XIX. La història del ferrocarril català té com a data de referència el 1848, any en què s'inaugura la primera línia ferroviària a la península Ibèrica, que uneix Barcelona amb Mataró. Durant les dècades següents s'inicia una etapa de gran creixement de la xarxa ferroviària catalana, impulsada a través de diferents companyies. La xarxa de ferrocarrils és una de les primeres infraestructures modernes que es despleguen al país i comencen a dotar-lo d'una estructura territorial lligada a l'economia. La connexió amb tren amb París arriba després que les dues grans concessions de ferrocarrils catalanes (Camins de Ferro de Barcelona a França per Figueres i la Companyia del Ferrocarril de Tarragona a Martorell i Barcelona) es fusionen l'any 1875 i formen la Companyia dels Ferrocarrils de Tarragona a Barcelona i França. La nova empresa és capaç de dur el tren fins a Portbou i Cervera de la Marenda i en tres anys, el 20 de gener del 1878, s'inaugura la connexió ferroviària internacional. Paral·lelament, un acord francoespanyol del 1904 insta a fer dues connexions més entre Catalunya i França —el cost de les quals va assumir l'Estat espanyol— les quals van ser la primera inversió estatal en ferrocarrils a Catalunya. En virtut de l'acord es crea l'anomenat Transpirinenc, de Ripoll a Puigcerdà, amb la connexió internacional a la Tor de Querol. El projecte, de traçat complexíssim, arriba a Puigcerdà l'any 1922 i ofereix la segona connexió francesa, molt menys competitiva per als viatgers pel temps de trajecte. El tercer projecte de connexió —obsessió personal del general Primo de Rivera— havia d'anar de Baeza (Jaén) a Sent Gironç, al departament francès de l'Arieja. El projecte es va interrompre múltiples vegades; malgrat tot, el va recuperar el franquisme en el tram cap al nord de Lleida. Finalment, es va veure aturat definitivament a la Poble de Segur per recomanació del Banc Mundial a l'Estat espanyol, l'any 1962, amb la qual cosa la tercera connexió internacional no va ser mai operativa.

L'impuls social, econòmic i cultural que acompanya la industrialització impulsa la capitalitat de Barcelona i, ben aviat, es vol traslladar al territori conjunt. La Mancomunitat de Catalunya i la Generalitat republicana treballen per fer possible la idea de la Catalunya-ciutat, que és la voluntat de dur l'impuls renovador, econòmic, social i cultural que acompanya la Revolució Industrial al conjunt del país i, per fer-ho, cal un pla que permeti

Avantprojecte del pla de zones *Regional Planning* germans Rubio i Tudurí 1932

Colònia Vidal (Puig-Reig, Berguedà)

cohesionar el país a través de les infraestructures i els serveis. L'any 1914, quan es crea la Mancomunitat, dels 1.087 municipis, només 38 tenien telèfon. Després de desplegar uns 6.000 kilòmetres de línies, el telèfon va arribar a 400 municipis. Quinze anys més tard arriben els primers plans territorials que posen les bases científiques per cohesionar el país i crear una xarxa de ciutats pròsperes i ben connectades que estenguin els serveis arreu del territori.

L'any 1932, l'arquitecte Ramón Puig Gairalt va signar el projecte per al primer aeròdrom de Barcelona. El mateix any arriba el primer intent de la Generalitat republicana de dotar Catalunya d'un pla: els germans Rubió i Tudurí (Santiago, enginyer, i Nicolau, arquitecte), influenciats per corrents que arriben de països com els Països Baixos, reben l'encàrrec de redactar el *regional planning* o Pla de Distribució en Zones del Territori Català. Es tracta del primer precedent de planificació territorial de Catalunya a través d'un primer nivell de lectura general del territori on s'identifiquen diversos àmbits d'especialització productiva (industrial, agrícola, forestal, minera, comercial, residencial...), juntament amb una identificació d'àmbits d'especial interès paisatgístic i natural. El pla feia una primera hipòtesi de la xarxa de comunicacions viàries que podria relligar tot el territori i identificava els principals nòduls urbans que estructuraven el país. En realitat, el pla assoleix un nivell d'estudis previs i de propostes preliminars, però no arriba a ser veritablement un pla en el sentit estricte.

El *regional planning* era un pla eminentment analític, amb una part propositiva molt petita que es reduïa únicament a un mapa de Catalunya on s'havien delimitat diferents zones d'especialització. El treball analític i d'estudi del territori que representa aquest avantprojecte de distribució de Catalunya en zones va ser clau per al desenvolupament futur del planejament territorial.

«Els anglosaxons anomenen *regional planning* a l'ordenació de les diverses activitats humanes i naturals damunt la superfície d'un país o regió. Les raons que aconsellen aquesta ordenació són visibles en aquells països que, sigui pel caràcter emprenedor dels habitants o per altres causes naturals, econòmiques i històriques, es presenten com a sobreactivats; països en els quals les activi-

tats diverses de la vida humana es disputen asprament la superfície del territori i el dret a ocupar i de vegades a malmetre el paisatge natural»

Nicolau Maria i Santiago Rubió i Tudurí. Memòria del *Regional Planning*, 1932.

A aquest pla de visió global territorial s'hi afegirà posteriorment el Pla general d'obres públiques de la Generalitat del 1935. Encarregat pel conseller Joan Vallès, representa el primer pla integral de les infraestructures del país amb una visió de conjunt i cohesió del territori. El pla de l'enginyer Victoriano Muñoz Oms inclou una visió molt madura i detallada d'aspectes com la xarxa de carreteres incloent-hi previsions de vies com l'Eix Transversal que no es farien realitat fins a finals del segle XX. A més a més, recull aspectes tan detallats com la senyalització de tota la línia costanera amb fars i els canals aeris d'aproximació als principals aeroports del país, entre altres aspectes.

El desenvolupament de la indústria, particularment en el sector del tèxtil i de la metal·lúrgia, marca un segon procés d'industrialització del país a inicis del segle XX. La neutralitat d'Espanya durant la Primera Guerra Mundial marca un moment especialment puixant de la indústria catalana en rebre encàrrecs de la intendència dels països combatents fins que el Govern espanyol amplia els termes de la neutralitat. La indústria necessitava energia i aconseguir-la va ser una de les claus del desenvolupament territorial durant gran part del segle XX: la producció d'energia hidroelèctrica va ser un dels puntals del sistema energètic català, que va permetre impulsar la industrialització i reduir la històrica dependència energètica catalana on els combustibles fòssils com el carbó són escassos. En els primers anys del segle XX s'inicia una primera etapa d'inversions en centrals hidroelèctriques, situades fonamentalment al Pirineu i Prepirineu. Aprofiten els cursos fluvials de la Noguera Pallaresa i la Noguera Ribagorçana. Posteriorment, durant la dècada del 1950, ja sota el franquisme, i fins als anys setanta, es va reprendre la construcció de preses a l'Ebre i el Segre. El desenvolupament de les noves centrals de producció hidroelèctrica i la creació de les empreses de distribució en xarxa donen pas a la substitució dels motors de vapor pels motors elèctrics en la indústria. L'electricitat també impulsa un fort desenvolupament del ferrocarril i del

transport col·lectiu urbà, amb un paper molt destacat de l'enginyer i empresari Frederick Stark Pearson (La Canadenca), i la creació dels primers grans grups financers del país. Tot un conjunt d'elements que defineixen les bases del nou desenvolupament econòmic i de l'evolució social del país que dibuixaran la seva fisonomia durant una gran part del segle XX.

La Guerra Civil Espanyola suposa una aturada dramàtica de l'activitat econòmica, especialment durant el període autàrquic de la dècada del 1940, en el qual la conjuntura internacional i l'aïllament internacional aturen dràsticament el creixement iniciat durant el període republicà. Ben aviat, però, durant la dècada del 1950, la creació de l'Instituto Nacional de Industria (INI) impulsa els territoris que, com Catalunya, disposen d'una base industrial que permet reprendre l'activitat econòmica. La implantació de grans empreses impulsa el cinturó industrial de Barcelona, que creix espectacularment amb successives onades de migració i l'obertura econòmica del franquisme. Les onades de crisi del tèxtil comporten la diversificació de la indústria catalana. El 9 de maig del 1950 es va fundar la SEAT, Societat Espanyola d'Automòbils de Turisme, i tres anys més tard va inaugurar-se la fàbrica de la Zona Franca de Barcelona, que s'imposa a altres ciutats candidates gràcies al desenvolupament de la zona portuària. A finals de la dècada del 1960, moltes ciutats amb tradició industrial no disposen de sòl urbanitzat per a la implantació de noves empreses i això llastra el creixement econòmic. L'Instituto Nacional de Urbanización (INUR), que depenia del Ministerio de la Vivienda, va promoure sòl per a habitatge, però també sòl industrial. L'INUR dirigeix la seva actuació cap a les zones més poblades i amb demanda acreditada de sòl per a noves empreses, però la seva actuació centralitzada des de Madrid fa que moltes d'aquestes actuacions siguin poc respectuoses amb el territori i no encaixin degudament amb els entorns urbans.

L'INCASÒL, en el moment de la seva creació, va haver de revisar la distribució del sòl industrial a Catalunya amb un objectiu d'equilibri territorial, i les ciutats han d'anar incorporant com poden els sectors industrials que s'havien anat situant en posicions incòmodes i mal connectades. Els espais per a l'activitat industrial

creixen de forma desmesurada durant els anys del franquisme, de vegades estenent la taca urbana construïda, però, amb la normalització del vehicle privat, ho fan també de forma aïllada o disseminada pel territori en polígons de molt baixa qualitat espacial i mediambiental. A més, les indústries que prenen el relleu del tèxtil i es desenvolupen durant el franquisme, de la mateixa manera que la majoria de països del nostre entorn, ho fan amb un control mediambiental molt relaxat, si no inexistent. A Catalunya, les indústries extractives i químiques a Tarragona, Flix o Barcelona, les de tractament de cuir a Vic, papereres com les de Sarrià de Ter, energètiques com la incineradora de Sant Adrià de Besòs o la central termoelectrica de Cercs, entre moltes altres, van generar greus perjudicis ambientals durant aquests anys. Al desenvolupament de la indústria s'hi uneix, a partir del 1960, l'arribada i el posterior boom del turisme que acaba de posar les bases de la que serà una de les claus del nostre model econòmic actual.

Producció en cadena del Seat 600 a la fàbrica de SEAT de la Zona Franca

Cartell turístic de l'època de Cadaqués

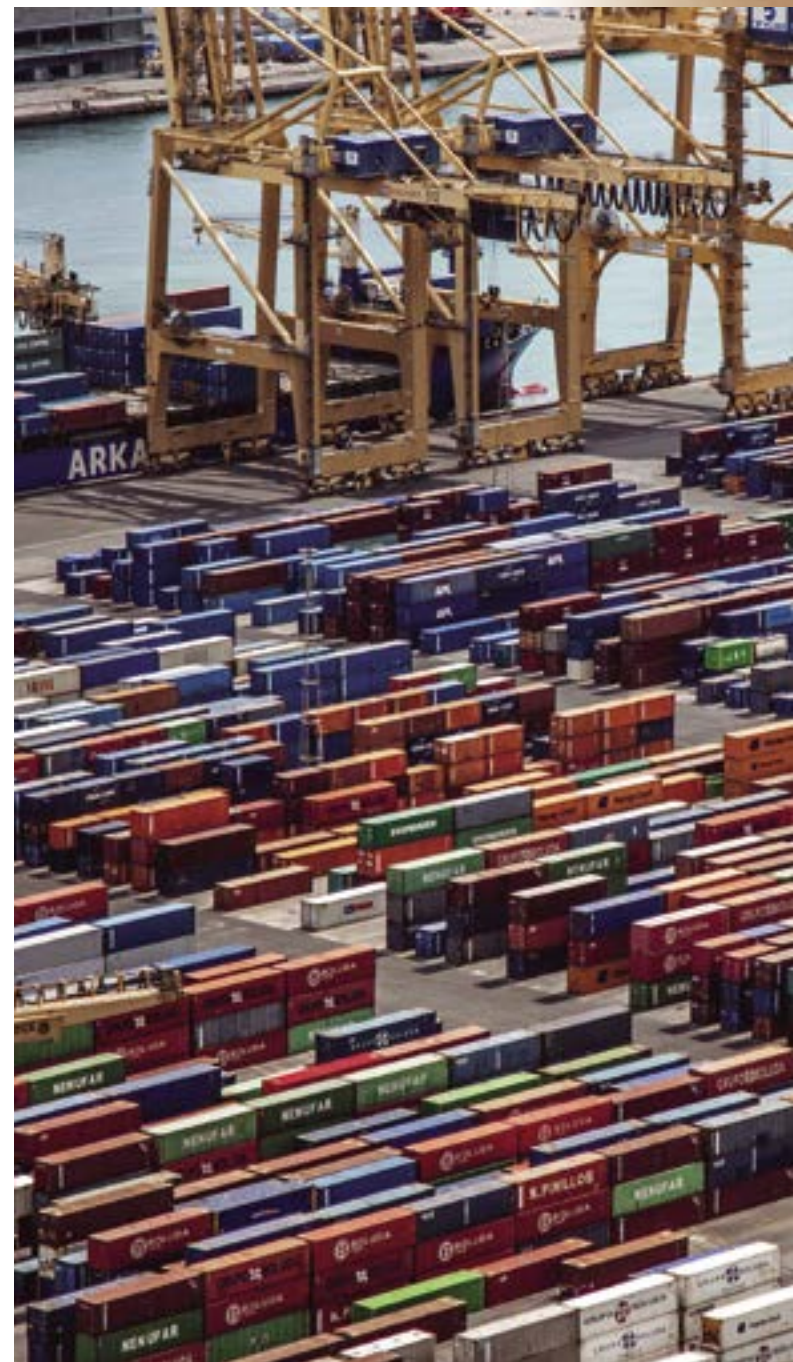
QUARANTA ANYS D'ÈXIT... UNA CRISI I UNA INCERTESA

Al final del franquisme, la crisi mundial del petroli suposa un primer avís sobre la inviabilitat del model de creixement imperant. A l'octubre del 1973, els països àrabs van decidir bloquejar les exportacions de petroli a aquells països que havien donat suport a Israel a l'anomenada guerra del Yom Kippur. Aquesta estratègia, unida al control de la producció, va apujar dràsticament el preu del petroli en els mesos següents. L'extraordinària dependència de l'economia mundial respecte els combustibles fòssils es va fer evident i va desencadenar una crisi mundial. Després d'una tímida recuperació, l'any 1979, esclata una segona crisi del petroli motivada, aquesta vegada, per una sèrie d'inestabilitats a l'Orient Mitjà: la revolució dels aiatol·làs a l'Iran, el conflicte armat entre l'Iran i l'Iraq, i tot això en un context de guerra freda entre els Estats Units i l'URSS.

A banda de la crisi econòmica, una important crisi industrial afectava Catalunya: moltes empreses tancaven i l'atur augmentava. En un context de tancament i contracció de la indústria catalana, la demanda de sòl industrial va caure en picat. Nous processos tecnològics i noves formes d'ordenació de la producció havien tornat obsoletes moltes de les implantacions industrials existents.

Per aquesta raó, malgrat la baixa demanda, sovint les empreses que volien implantar-se necessitaven nous sòls urbanitzats amb nous requeriments: més espai en planta i menys intensitat edificatòria i, sobretot, millors connexions, infraestructures i serveis.

Un cop superades les dues crisis successives del petroli, l'economia catalana va començar a créixer a un ritme més elevat de com ho havia fet fins llavors. L'INCASÒL es va fundar el 1980 en aquest context de sortida de la crisi econòmica i de necessitat de reconversió industrial. De seguida, l'Institut esdevé un agent clau en la necessària renovació econòmica del país, ja que va ser necessari un gran esforç d'adaptació del nostre territori i dels nostres espais urbans per acollir les noves necessitats d'espais per a l'activitat empresarial i productiva que el gran creixement econòmic necessitava. Un dels papers de l'INCASÒL és el de crear espais per acollir i captar les indústries i les empreses que impulsin l'economia del país, proporcionar uns espais que s'han d'adaptar a les especificitats, les capacitats i les potencialitats de cada territori, amb la contribució a la cohesió del territori i amb la generació d'oportunitats econòmiques. Una de les primeres decisions de l'INCASÒL va ser la

Gestió de contenidors marítims al Port de Barcelona

d'abandonar el model de grans polígons allunyats de la trama urbana i amb dificultats de connexió i d'integració que havia promogut l'INUR a les acaballes del franquisme. El nou model exigia una distribució més isòtropa en el territori i, per damunt de tot, el consens amb els ajuntaments. En definitiva, adequar les noves promocions de sòl industrial a les necessitats de les economies locals.

En aquest sentit, un dels reptes de l'Institut, en els seus primers anys, va ser reequilibrar el pes excessiu del cinturó industrial de Barcelona i donar oportunitats per al desenvolupament de comarques més perifèriques on les necessitats industrials eren sensiblement diferents de la gran indústria de les àrees metropolitanes de Barcelona o Tarragona. Aquesta tasca de reequilibri territorial a través de la implantació de nou sòl industrial i per a l'activitat econòmica ha estat un dels programes de més llarg recorregut de l'Institut i, amb diferents enfocaments, segueix vigent fins avui dia.

RAÓ 21 – CREEM UNA XARXA D'ESPAIS PER A L'ACTIVITAT INDUSTRIAL ADAPTATS A LES NECESSITATS LOCALS

En els darrers quaranta anys, Catalunya ha viscut el període de més prosperitat en la història del nostre país, un progrés econòmic que va unit a un augment espectacular de població: l'any 1980, la població catalana no arribava als sis milions, avui som 7,5 milions de catalans, un 27% més. Aquest augment de població no es produeix a partir de la natalitat, sinó que és degut a les onades d'immigració en els períodes econòmics expansius. Avui, a Catalunya hi viuen 1.100.000 estrangers. Aquest augment de població és, en bona mesura, degut al creixement econòmic del país i, per assolir-lo, ha calgut fer un gran esforç per adaptar el nostre territori a

les necessitats canviants de l'economia.

Si fem un ràpid repàs històric dels períodes expansius i de crisi en els darrers quaranta anys, veurem que, amb l'arribada de la democràcia, Catalunya va fer un gran esforç per equiparar els seus estàndards de benestar amb els veïns europeus amb un esforç combinat entre el sector públic i el privat. El franquisme acaba amb un període de crisi econòmica que s'inicia amb la crisi del petroli del 1973 i, després d'una tímida recuperació, es perpetua en la segona crisi del petroli del 1979. Ben aviat, l'entrada d'Espanya a les comunitats europees, l'any 1986, marca el període més expansiu de l'economia catalana que s'estendrà fins l'any 1992. En aquest període, l'economia creix un 4,7% anual en termes acumulatius i ho fa, a més, de forma ben consolidada, com ho demostra un fort augment del PIB per habitant del 4,4%. Durant aquest període, a més, la població es manté pràcticament estable, amb la qual cosa les administracions poden invertir, per revertir mancances acumulades de dècades passades, en la millora dels entorns urbans i els serveis públics. La culminació d'aquest període d'expansió són els Jocs Olímpics de Barcelona 1992, en els que Catalunya i Espanya (també a través de l'Exposició Universal de Sevilla) mostren el seu impuls al món, que queda sorprès per la ràpida modernització del país un cop superada la dictadura.

Després del 1992 arriba la petita crisi postolímpica amb una lleugera correcció de l'economia (el PIB va caure l'any 1993), però, en conjunt, el període 1992-2000 segueix sent un període expansiu amb un creixement més moderat, però que se situa en el 2,5% anual, encara per damunt dels països europeus. Amb la població que augmenta molt lleugerament, només un 0,3%, la riquesa segueix repartint-se entre els ciutadans, amb un augment del PIB per càpita del 2,3%.

Amb el canvi de segle tot canvia. El PIB avança amb un ritme anual acumulatiu mitjà del 3,6%. El model de creixement d'aquest període és intensiu en mà d'obra, molt centrat en la construcció, i es combina amb un augment considerable de la immigració de països extracomunitaris. El panorama social de les ciutats i de molts petits pobles canvia substancialment amb un augment de població del 2,2%. Paral·lelament, es va produir un

fort procés de capitalització de l'economia, basat en gran mesura en actius vinculats a la construcció. Malgrat el fort creixement i a diferència de les dècades anteriors, el creixement del PIB per habitant queda limitat a l'1,4 % anual.

A partir del 2007, la crisi financera internacional i l'esclat de la bombolla immobiliària comporten una primera caiguda del PIB l'any 2008. L'any 2009 és el moment més agut de la davallada; el rebot que té lloc el 2010 s'estén fins a principis del 2011, en què l'economia torna a retrocedir. El punt més baix del nou retrocés derivat de la crisi del deute a la zona euro es produeix el 2012, si bé l'economia continua retrocedint fins el 2013. En el conjunt del període, el PIB cau a una taxa mitjana acumulativa de l'1,5 %. Malgrat la situació recessiva, l'entrada d'immigració es manté positiva en el conjunt del període, i segueix impulsant la població a l'alça, que només s'atura en els dos darrers anys del període de crisi. A conseqüència d'això, el PIB per habitant entre el 2007 i el 2013 disminueix a una taxa mitjana acumulativa del 2 %, més del que ho fa el PIB.

L'aturada també es nota amb la retallada dels serveis socials i la davallada de la capacitat inversora de l'Administració. Espanya s'havia incorporat a la zona euro i a la Unió Econòmica i Monetària de la Unió Europea, l'any 2002. Els mecanismes de convergència i de control que aplica el Banc Central Europeu impedeixen que s'actui com s'havia fet en altres crisis anteriors, amb l'augment de la despesa pública a costa d'augmentar també el dèficit. La Unió Europea imposa a Espanya una forta contenció de despesa sota l'amenaça de la intervenció econòmica.

A partir del 2014, l'economia catalana inicia una nova fase expansiva amb un increment del PIB de l'1,8 % el 2014, que s'accelera fins a un 3,9 % el 2015. El creixement continua a un ritme molt viu el 2016 (3,4 %) i el 2017 (3,3 %). L'any 2018, el creixement es modera fins a un 2,6 % en sintonia amb el context exterior menys favorable, en bona part per l'augment de les tensions comercials a escala mundial. En el conjunt del període 2013-2018, el creixement se situa en un 3 % en la taxa mitjana anual acumulativa. En aquest mateix període, el creixement de la població

és del 0,3 % anual, la qual cosa situa el creixement mitjà del PIB per càpita en un 2,7 % anual.

L'economia catalana, en general, ha registrat un creixement una mica superior a la mitjana espanyola durant el conjunt del període 2013-2018, i això ha determinat que el seu pes en termes de PIB l'any 2018 sigui d'un 19,0. Malgrat tot, Madrid ha seguit una evolució encara més positiva, posant-se al davant del creixement espanyol en PIB i PIB per càpita.

L'any 2020, la pandèmia provoca una crisi sobrevinguda que és molt diferent de les crisis cícliques i sistèmiques anteriors. L'enorme incertesa que produeix una situació inèdita des del 1918 fa que les persones expertes no es posin gaire d'acord en com serà la sortida. El que és clar és que l'escenari es va complicant a mesura que el virus va reapareixent en diferents onades successives i que la vacunació no és tan ràpida com es pensava. Així i tot, tothom espera que a partir de la tardor del 2021 la humanitat hagi superat la pandèmia i recuperi el període expansiu anterior, malgrat que és cert que el 2019 començava a mostrar símptomes de desacceleració. No només existeix incertesa sobre l'evolució futura

Volum de les exportacions catalanes

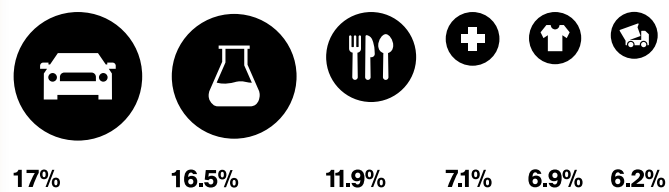
	2017 volum (M€)
Unió Europea	45.982,4
Resta d'Europa	5.398,6
Àsia	4.731,8
Àfrica	4.294,4
Amèrica del Sud	4.147,2
Amèrica del Nord	2.900,5
Orient Mitjà	2.357,2
Oceania	389,1

Sector d'activitats econòmiques
Ca n'Alemany a Viladecans

Principals sectors d'exportacions a Catalunya el 2017
(percentatge del total d'exportacions)

Font: Acció

de la pandèmia, sinó també sobre la recuperació de la mobilitat internacional i l'eficàcia de les actuacions de les autoritats fiscals i monetàries (inclosos els fons europeus de recuperació). A aquests dubtes se suma un entorn internacional amb tensions entre la Xina i els EUA. Tots aquests aspectes condicionarán l'evolució del creixement econòmic de Catalunya.

Cal tenir en compte que la política de sòl respon a necessitats a llarg termini i no conjunturals i, en conseqüència, la història de l'INCASÒL va estretament lligada a l'evolució de l'economia dels darrers quaranta anys. D'una banda, la capacitat d'acció depèn de la capacitat inversora de l'Administració pública catalana. De l'altra, els cicles econòmics expansius necessiten espais per al creixement i la implantació de les empreses, mentre que durant els períodes de crisi, moltes actuacions previstes poden resultar incoherents o inadequades, o bé, mantenir-se de facto aturades durant anys. Aquesta gestió de la incertesa vinculada als cicles de l'economia, especialment en els programes de sòl per a activitat econòmica, és una de les tasques de l'Institut.

L'INCASÒL, de la mateixa manera que va passar amb els polígons d'habitatges de l'INUR (tal com s'ha explicat a l'Eix 2), també va rebre de l'Estat les actuacions de promoció de sòl industrial de la mateixa institució. El patrimoni transferit era important, però amb una distribució geogràfica i una qualitat molt desiguals. Moltes de les actuacions, a més, es trobaven en una primera fase de gestació i encara no havien estat ni tan sols urbanitzades. En aquests casos, l'INCASÒL no només heretava el sòl, sinó també els litigis amb els propietaris que havien vist els seus terrenys expropiats per l'INUR i calia tenir en compte l'oposició ciutadana al desenvolupament de noves àrees industrials en zones centrals de la ciutat, com va ser el cas del polígon La Pedrosa a l'Hospitalet de Llobregat o l'espai verd anomenat Gallecs (on no només es preveia una nova ciutat, com hem vist a l'Eix 1, sinó també noves zones industrials).

Unit a la fluctuació de l'economia, les diferents sensibilitats dels partits que han governat Catalunya han imprès a l'Institut diverses formes d'actuar: no només el pes de les polítiques ha anat variant, sinó també, des del punt de vista de la gestió del sòl, hi ha hagut

períodes d'adquisició i d'altres de capitalització. D'altra banda, cal tenir en compte que l'Institut Català del Sòl treballa amb els temps de l'urbanisme, que sovint són molt més llargs que els de l'economia. Veurem com hi ha actuacions de sòl per a activitat econòmica que, abans de veure's completades i amb tots els espais ocupats, han requerit reformulacions fruit de diferents necessitats industrials i empresarials, etc. I és que, en termes urbanístics, quaranta anys no són gaires i, tot i això, la tasca de l'Institut i l'efecte transformador de l'economia derivat de les seves actuacions és molt evident al conjunt del país. És inimaginable com Catalunya podria haver afrontat l'espectacular transcurs econòmic dels darrers quaranta anys sense la ingent tasca de l'INCASÒL de posar-hi a disposició sòl industrial i fer-ho amb ordre i visió d'equilibri territorial.

Vista del centre comercial
Viladecans The Style Outlet
Imatge gentilesa de Batlleroig →

L'ECONOMIA CATALANA AVUI

Catalunya, amb el 16 % de la població d'Espanya, representa un 20 % del seu PIB, un volum econòmic similar al de Finlàndia. La riquesa mitjana dels catalans ens situa a un nivell similar al d'Itàlia, just a la mitjana de la Unió Europea. Molt d'aquest dinamisme es fonamenta en la nostra capacitat d'internacionalització. Catalunya només representa l'1,5 % de la població europea, però protagonitza el 3,6 % del conjunt de les exportacions dels 27 països de la Unió. A Catalunya rebem més de 20 milions de visitants cada any, set milions més que tot Portugal i gairebé 400 milions de tones de mercaderies es gestionen i travessen el nostre territori.

Actualment, dins d'Espanya, Catalunya representa la segona comunitat autònoma en PIB, després de Madrid, i la quarta en PIB per càpita, després de Madrid, el País Basc i Navarra. El pes de la demanda interna de Catalunya és inferior al de la mitjana d'Espanya i al de la UE. Aquest fet s'observa especialment en la despesa en consum de les administracions públiques, que a Catalunya representa el 15,3 % del PIB, mentre que a Espanya és d'un 19,6 %; a la zona euro, d'un 21,8 %; i a la UE-28, d'un 21,7 %. El saldo exterior positiu de Catalunya (12,2 % del PIB) és força superior als d'Espanya (2,7 %), de la zona euro (4,3 %) i del conjunt de la Unió Europea (3,2 %).

L'economia catalana s'ha anat obrint al món: l'any 2018,

Catalunya va rebre 25 milions de visitants (entre estrangers i espanyols). El volum total de turisme a Catalunya el 2019 va ser de 39,4 milions, un 49,2 % de turisme estranger, un 38,4 % de turisme interior i un 12,4 % procedent de la resta de l'Estat. En termes de la despesa turística total, que va assolir els 25.167 milions d'euros, la major part va provenir del turisme estranger (84,7 % del total), i en menor mesura dels turistes residents catalans (7,7 %) i residents a la resta de l'Estat (7,5 %). L'oferta turística de Catalunya està composta per més d'un milió de places d'allotjament, d'acord amb les dades del 2019. Aquesta xifra també incorpora les places d'habitatsges d'ús turístic, que s'estimen a partir del nombre d'habitatsges registrats (per tant, presenten menor fiabilitat estadística). Segons les dades de l'Eurostat, les places d'allotjament turístic de Catalunya representen el 2019 un 22,1 % del total d'Espanya i un 2,5 % de la UE, sense comptabilitzar la part que correspon als habitatsges d'ús turístic. El turisme de negocis n'és una part rellevant. Catalunya organitza de forma regular més de 50 fires de gran format. L'any 2018, va acollir 480 congressos amb un impacte de 1.901 milions d'euros; la mitjana de despesa diària de les persones congressistes és de 400 euros. En total, més de 50 milions de viatgers passen per l'aeroport del Prat cada any.

A banda del trànsit de persones, el nostre és un país de pas de mercaderies: per Catalunya en passen prop

Mapa del corredor mediterrani →

de 400 milions de tones cada any. La logística, de la mateixa manera que el turisme, representa un 12 % del nostre PIB i inclou l'emmagatzematge, la gestió i el transport de tota mena de béns. A Catalunya, el transport es fa majoritàriament per carretera i això té un impacte mediambiental enorme, ja que 20.000 camions creuen el pas de la frontera cada dia i la majoria travessen de nord a sud tot el país. A banda de les infraestructures de mobilitat, la logística necessita grans infraestructures de suport com les ZAL (Zones d'Activitats Logístiques), els CIM (Centres Integrats de Mercaderies) i els LOGIS; alguns d'aquests, com el CIM Vallès a Santa Perpètua de Mogoda o el LOGIS Empordà a Vilamalla, els ha impulsat directament l'INCASÒL mateix i els gestiona CIMALSA, una empresa pública de la Generalitat.

Les infraestructures per a la mobilitat, per tant, tenen un paper dinamitzador i absolutament necessari per fer funcionar l'economia. La nostra xarxa d'infraestructures és hereva de la xarxa de camins romans, transformada i adaptada per la xarxa de camins i peatges medievals. Els rius i les planes han acollit històricament els eixos de comunicació al voltant dels quals s'hi han produït els processos d'urbanització i, de la mateixa manera com succeïa en el passat, l'activitat econòmica es concentra al voltant dels corredors d'infraestructures. Durant els darrers quaranta anys, Catalunya ha anat revertint el dèficit històric d'infraestructures, però encara presenta mancances respecte d'altres regions de pas europees similars. Catalunya té un dèficit molt important en ferrocarril convencional respecte d'altres regions europees similars, tant en l'àmbit del transport de passatgers com en el de mercaderies.

Amb l'entrada a la Unió Europea i el mercat únic, el paper de les antigues rutes comercials continentals pren encara més protagonisme. El Corredor Mediterrani és un eix de comunicació i d'intercanvi de 3.500 kilòmetres que vertebrava Europa de nord a sud; s'hi concentra el 54 % de la població i el 66 % del PIB europeu. Catalunya, en una posició central en aquest corredor, és la porta d'entrada i un territori de pas: un node de transport i de logística de primera magnitud. Per poder assolir la seva potencialitat és ineludible impulsar definitivament les

grans infraestructures de transport i comunicació que completin el Corredor Mediterrani, especialment les ferroviàries.

Malgrat que la millora de les infraestructures encara és una assignatura pendent a Catalunya, la nostra posició geogràfica privilegiada ha permès impulsar la nostra economia i captar empreses internacionals. Però, per fer-ho, ha calgut oferir espais competitius, adients a les necessitats de les empreses i, sobretot, molt ben relacionats amb les grans infraestructures de mobilitat i transport.

RAÓ 22 - PROMOVEM ESPAIS PER A L'ACTIVITAT ECONÒMICA EN INDRETS ALTAMENT ATRACTIUS I COMPETITIUS

L'espai de la producció industrial ha estat intrínsecament vinculat a les matèries primeres, a les fonts d'energia per fer funcionar el procés productiu, a la disponibilitat de mà d'obra, més o menys qualificada, i a la proximitat dels mercats o la capacitat d'accedir-hi amb facilitat. Les relacions entre aquests diversos factors tenen un denominador comú: la reducció de costos de producció i la generació de sinergies competitives.

En els sectors d'activitat econòmica es procura una mixticitat de les activitats defugint, en general, de l'especialització que comporta una excessiva rigidesa en l'oferta, però hi ha activitats que, per la seva naturalesa, són especialment difícils de combinar amb d'altres o fer compatibles amb el seu ús social per raons de seguretat o per la sensibilitat mediambiental de l'activitat que s'hi realitza. L'establiment de la regulació dels usos en els sectors d'activitat econòmica ve principalment condicionada pel nivell de compatibilitat dels usos propis i amb els del seu entorn, i la potencial aplicació de mesures correctores respecte del grau de molèstia o perill que s'hi pugui produir. En aquest sentit, els tres indicadors bàsics de compatibilitat d'activitats i residència es poden

resumir en els següents: en primer lloc, la càrrega i descàrrega; en segon lloc, les molèsties per contaminació acústica; i, en tercer lloc, el perill per càrrega de foc o perillositat dels productes.

RAÓ 23 – CONTRIBUÏM A L'ENCAIX TERRITORIAL D'EMPRESSES DE SECTORS ESTRATÈGICS PER A L'ECONOMIA DEL PAÍS

Catalunya té una economia molt diversificada de base industrial tot i que, ja fa uns anys, el sector serveis ha anat guanyant pes. El pes del sector industrial en l'economia és d'un 20,7% l'any 2018, un pes superior al que té en l'economia espanyola (15,9%) i en la majoria de les economies més grans de la zona euro. Catalunya concentra un 23,1% del total de la indústria de l'Estat espanyol. Les branques més importants en el sector industrial català són: la química i la refinació de petroli (14,3%); seguida de l'alimentació, begudes i tabac (13,5%); amb un pes menor hi trobem la metal·lúrgia i la fabricació de productes metàl·lics (8,7%), el material de transport (8,2%) i els productes farmacèutics (7,9%). Les branques que han guanyat més des de l'any 2000 són el sanejament i la gestió de residus, les indústries químiques, l'energia i els productes farmacèutics. Les empreses catalanes són majoritàriament de mida petita i mitjana (el 98,9% de les empreses tenen menys de 50 treballadors) i aquestes són molt dinàmiques (el 95% de les empreses més dinàmiques en facturació i rendibilitat són pimes).

Impulsada tant per les petites i mitjanes empreses locals com per les grans empreses nacionals i internacionals, l'economia catalana d'avui és una economia oberta al món i una de les seves grans forteses és la capacitat exportadora que té. Catalunya exporta més que no pas importa. La indústria de l'automòbil està al capdavant de les exportacions, seguida de la química i l'alimen-

tària. Catalunya també és receptora d'inversió estrangera: ha estat considerada la millor regió per invertir al sud d'Europa segons el Financial Times d'entre 450 regions i ciutats europees. La publicació també atribueix a Catalunya la millor estratègia en termes de captació d'inversió estrangera entre les regions d'Europa considerades «grans».

L'economia catalana ha canviat molt, i cada vegada té més pes al sector terciari o dels serveis. Com en la majoria de les economies desenvolupades, el sector dels serveis concentra la major part de l'activitat econòmica de Catalunya: un 74,4% del valor afegit brut (VAB) el 2019. El comerç segueix sent un dels sectors més actius de la nostra economia i, per això, quan parlem d'espais per a l'activitat econòmica no només parlem d'indústria o logística, també calen espais per acollir l'activitat comercial.

RAÓ 24 - TENIM UN PAPER ACTIU EN LA CAPTACIÓ D'EMPRESSES INTERNACIONALS QUE ES VULGUIN ESTABLIR A CATALUNYA

Generar riquesa i activitat econòmica és imprescindible per mantenir i millorar el nostre benestar. Els Objectius de Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides assumeixen que no hi pot haver benestar sense progrés econòmic i insten que aquest progrés i la riquesa que se'n derivi siguin correctament distribuïts en un món que no para d'augmentar dramàticament les desigualtats, i que siguin mediambientalment sostenibles i responsables. L'Agenda 2030 reconeix que cal prosperar, però, per fer-ho, cal revisar el concepte de «creixement imperant», un pas previ a començar a créixer d'una forma radicalment diferent de com s'ha fet fins ara. Per això, tres ODS fan referència a aspectes directament vinculats a l'economia, l'ocupació i els processos productius:

L'ODS 8 parla d'avançar cap a un mercat de treball digne i treballar per a la plena ocupació. Aquesta ocupació ha d'anar acompanyada d'un creixement econòmic inclusiu que sigui capaç de redistribuir la riquesa. Per fer-ho, és necessari seguir dinamitzant l'activitat econòmica i promoure les noves activitats productives.

Espanya segueix tenint un problema a l'hora de garantir l'ocupació, especialment dels més joves, un llast de la nostra economia que costa molt de resoldre i fa perillar el nostre creixement en aspectes com la natalitat i la justícia social en termes, per exemple, de manteniment del sistema de protecció social.

Per assolir-ho, l'ODS 8 ens insta a posar el focus en aspectes com el turisme sostenible, la creativitat i la innovació, l'emprenedoria i les microempreses i pimes, la nova economia cooperativa, el desenvolupament de les economies d'escala mundial i regional i respectuoses amb el medi i el paisatge... Demana incrementar la productivitat mitjançant la diversificació, la modernització tecnològica i la innovació, però també requereix avançar cap a una economia més desmaterialitzada i circular, i assumir determinats compromisos socials, amb l'ocupació de qualitat,

amb la seguretat en la feina i amb la inserció laboral, pensant, sobretot, en les persones joves.

L'ODS 9, indústria, innovació i infraestructures, té per objecte desenvolupar infraestructures fiables, sostenibles, resilents i de qualitat. En el disseny de les infraestructures, aquestes han de tenir en compte el retorn social i la correcta distribució territorial per reduir desequilibris i desigualtats; cal que aquestes siguin sostenibles i que accedir-hi sigui assequible i equitatiu.

L'ODS 9 també es refereix a promoure una nova industrialització responsable i de la qual se'n derivi un sistema de relacions socials justes amb les persones i curoses amb el medi. Una nova indústria que sigui inclusiva i sostenible mitjançant tecnologies i processos nets, i que contribueixi a augmentar substancialment l'ocupació i el PIB. D'altra banda, s'ha de promoure la innovació i reduir la bretxa digital si volem garantir la igualtat d'accés a la informació i el coneixement.

L'ODS 12 parla de consum i de producció responsables. Es tracta de reduir el nostre impacte sobre el planeta produint i consumint només allò que necessitem, incorporar a la realitat econòmica la noció de viure en un planeta de recursos finits. Per fer-ho, l'ODS 12 posa el focus en la promoció de la gestió sostenible i de l'ús eficient dels recursos naturals, en la reducció de la generació de residus i del malbaratament d'aliments, i en el foment de la gestió ecològicament racional dels productes químics en les pràctiques de producció i consum.

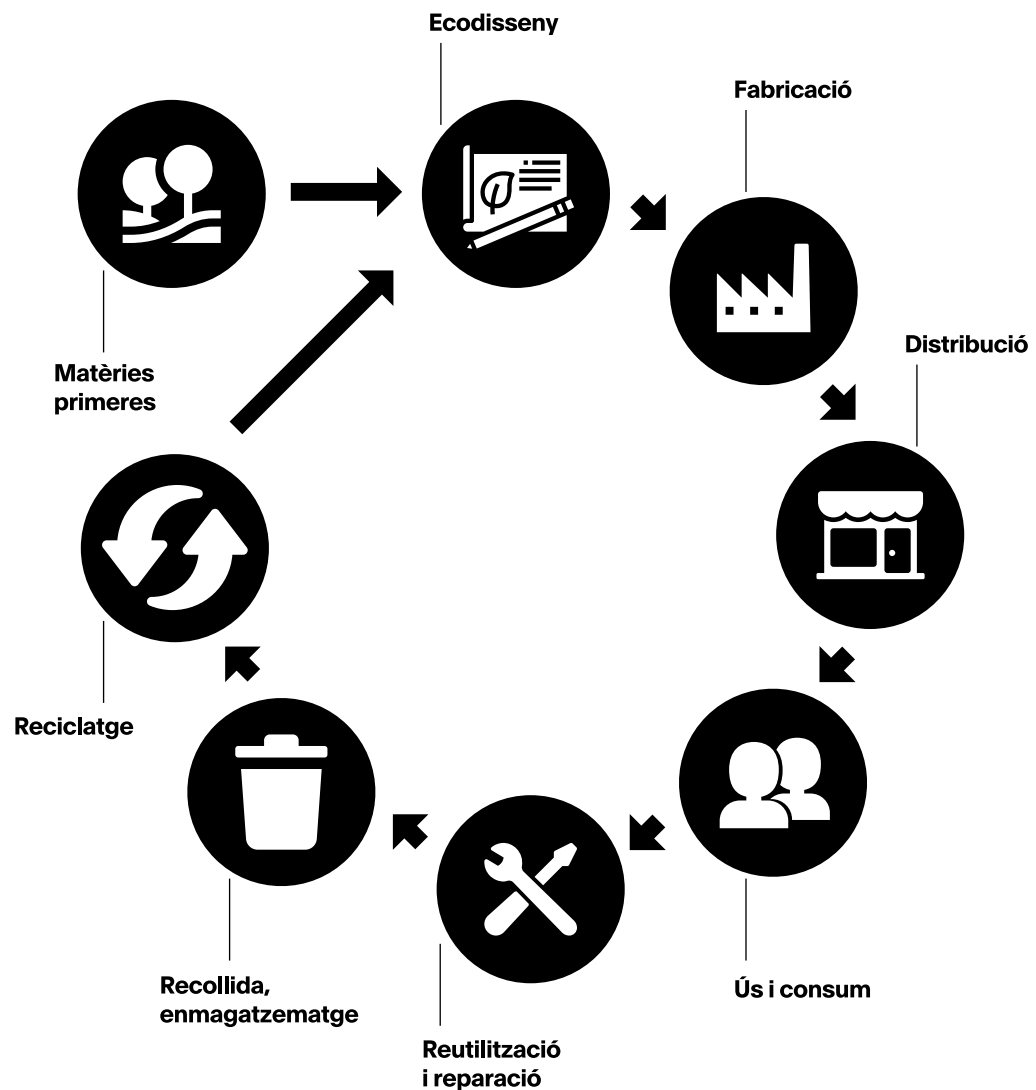
Aquest ODS aspira a garantir una gestió correcta dels residus inevitables, sobretot dels que són tòxics. Pel que fa a les empreses, especialment a les grans i a les transnacionals, es demana que actuïn de forma més sostenible i transparent. Els poders públics també poden fer-hi molt a través de les polítiques fiscals i de contractació, i d'impuls a la conscienciació social sobre desenvolupament i estils de vida sostenibles.

L'Agenda Urbana de Catalunya recull l'esperit d'aquests i d'altres ODS i es marca la prosperitat com un dels eixos principals, i es té el reconeixement que per aconseguir un creixement econòmic sostenible cal donar resposta a la crisi mediambiental i al repte de les noves tecnologies. Una de les claus per assolir aquests objectius de l'Agenda 2030 és la creació dels espais necessaris i adaptats per acollir la nova economia. L'INCASÒL té l'objectiu i el mandat del Govern d'ajudar a adaptar els espais existents per a l'activitat econòmica i crear-ne de nous que siguin competitius, sostenibles mediambientalment, que fomentin la cohesió territorial, l'equitat social i la innovació.

CAP A UNA ECONOMIA VERDA I CIRCULAR

Els Objectius de Desenvolupament Sostenible ens insten a seguir creixent, però fer-ho d'una forma diferent de com s'havia fet fins ara. El canvi climàtic imposa transformacions profundes en el nostre model econòmic i ens insta a cercar que l'activitat productiva sigui més eficient i mediambientalment responsable. Per assolir-ho, promovem una reflexió profunda sobre el binomi creixement-sostenibilitat i la reconstrucció de tot un sistema econòmic que incorpori les proves que vivim en un planeta finit i limitat de recursos. En conseqüència, no podem pensar en un nou sistema econòmic sense abans endegar una reflexió sobre els seus límits i acceptar definitivament que la crisi mediambiental és impossible de deslligar de la seguretat política i econòmica a escala mundial. L'Organització Mundial de la Salut vincula el 24 % de les causes de mort al conjunt del planeta a les males condicions ecològiques. En molts casos, aquestes causes de mort són fruit de les guerres i les crisis que tenen l'arrel en la creixent escassetat de recursos i l'esgotament dels ecosistemes. La crisi climàtica és una crisi humana, social i econòmica, i els desequilibris ecològics no faran més que empitjorar-la en les dècades següents. El que falla, per tant, no és la natura, sinó la nostra societat en la forma de relacionar-nos-hi.

«Nos contamos a nosotros mismos sin parar toda clase de historias inverosímiles sobre las nulas consecuencias de nuestros actos: sobre cómo po-

demos asolar el mundo y no sufrir efectos adversos por ello. De hecho, siempre nos sorprende que termine sucediendo lo contrario. Extraemos sin reponer y nos preguntamos por qué han desaparecido los peces; y el suelo requiere cada vez más "aportes" (como los fosfatos) para ser fértil. [...] Impulsamos los salarios a la baja, deslocalizamos empleos hacia otros países, destruimos sistemas de protección social de los trabajadores, vaciamos de contenido las economías locales, y luego nos preguntamos por qué las personas no pueden permitirse comprar tanto en los comercios como antes. [...]

«Nuestras acciones se caracterizan por una clara falta de respeto por los poderes que vamos desatando, con el convencimiento (o, cuando menos, con la esperanza) de que la naturaleza que hemos convertido en basura y las personas que hemos tratado como basura no terminarán por volverse en nuestra contra»

Naomi Klein, *Esto lo cambia todo. El capitalismo contra el clima*, 2015.

La discussió sobre els límits físics del creixement es remunta al segle XVIII i se sustenta teòricament en dades científiques: la segona llei de la termodinàmica es va formular l'any 1824 i defineix el concepte d'«entropia» pel qual les transformacions de l'energia, en les diferents formes (calor, moviment...) i de la matèria no són totalment reversibles. Aquest concepte físic tardarà uns anys a incorporar-se, per primer cop, a la teoria econòmica, però no és fins la dècada del 1970 que es comença a parlar de crisi ecològica i és llavors quan aquest concepte es lliga definitivament a l'economia i s'assumeixen les veritables implicacions i conseqüències. Fins aquell moment, per sorprenent que sembli, no s'havia confrontat l'economia a cap límit ecològic i, per tant, el sistema es podia permetre un malbaratament inconscient de recursos amb una indiferència total de les lleis de la biologia, la química i la física i, en conseqüència, sense cap criteri d'eficiència. Un cop aquestes lleis es tenen en compte, els indicis són que és impossible un creixement infinit en un planeta finit.

En aquest context és imprescindible revisar el concepte de «creixement» que, en cap cas, pot estar lligat al malbaratament de recursos, però tampoc pot ser plantejat al voltant de l'acumulació infinita de béns i la constant obsolescència i substitució. Cal repensar, per tant, un model econòmic que es basa en la contínua extracció de recursos de la natura i el seu retorn al medi en forma de rebuig i d'elements contaminants.

«Havent desaparegut tota referència a qualsevol substrat biofísic, la producció econòmica, tal com és concebuda per la major part de teòrics neoclàssics, no sembla confrontada a cap límit ecològic. Conseqüència? El malbaratament inconscient dels recursos finits i la infrautilització de l'abundant flux d'energia solar. [...] Això és un despropòsit ecològic. En resum, el procés econòmic real, a diferència del model teòric, no és un procés purament mecànic i reversible; de naturalesa entròpica, té lloc dins una biosfera que funciona en un temps acotat»

Serge Latouche, *Petit tractat del decreixement serè*, 2009.

Confrontat a aquest model, l'economia circular o verda es basa en la reutilització, la reparació i el reciclatge, a afegir valor als objectes, tot el contrari de la cultura de «fer servir i llençar». Si l'economia lineal es basa en l'extracció-producció-consum-rebuig, la circular proposa tancar el cicle de producció de forma que els recursos no es llencin, sinó que tornin de nou a la cadena: allò que és rebuig per a una indústria pot ser un recurs per a una altra. Per fer-ho, cal crear relacions complexes i imaginatives en el nostre sistema productiu per crear cadenes de valor i reutilització de recursos.

L'any 2015, el Govern de Catalunya, a proposta del Departament de Territori i Sostenibilitat, va aprovar l'Estratègia d'impuls a l'economia verda i a l'economia circular de Catalunya basada en tres eixos: competitivitat, eficiència i innovació. En el preàmbul, a l'Estratègia es manifesta que, després d'uns anys de crisi, «els països que més bé se'n surten estan fent una aposta ferma per models de creixement més sostenibles, sòlidament fonamentats en la competitivitat i la millora del benestar a través, entre d'altres, de l'impuls de l'economia verda i

circular, la qual esdevé una oportunitat per a la majoria de sectors».

Aquest model afavoreix, d'una banda, l'increment de l'eficiència en la utilització dels recursos, que alhora proporciona avantatges competitius a les empreses gràcies a l'estalvi de costos derivat. De l'altra, promou el desenvolupament de noves activitats i llocs de treball de qualitat, i redueix la dependència de la importació de fonts d'energia, matèries primeres i mercaderies.

L'economia verda i circular aporta, a més, un valor afegit relatiu per l'estreta vinculació amb el territori i el capital natural i, conseqüentment, amb la noció d'identitat de la ciutadania, d'extraordinari valor a l'hora d'implicar-la en la transformació del país. És per això que una nova economia estretament vinculada al territori i que ens faci menys dependents i vulnerables de l'exterior esdevé una peça clau per sortir reforçats de la crisi actual o aquelles que puguin sobreviure en el futur.

«Economia verda» és un concepte desenvolupat pel Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA) al Green Economy Report (2011). En aquest informe, es defineix com aquella que millora el benestar humà i l'equitat social, mentre que redueix significativament els riscos ambientals. En una economia verda, el creixement dels ingressos i l'ocupació són impulsats per les inversions públiques i privades que redueixen les emissions de carboni i la contaminació, milloren l'eficiència energètica i de recursos, i eviten la pèrdua de la biodiversitat i impulsen els serveis ecosistèmics. Avançar cap a l'economia verda permetrà revitalitzar i diversificar les economies i crear llocs de treball de qualitat.

«"Creixement verd" significa fomentar el creixement econòmic i el desenvolupament alhora que es garanteix que els actius naturals continuïn proporcionant els recursos i serveis ambientals dels quals en depèn el nostre benestar. Per això, s'han de catalitzar la inversió i la innovació, que seran la base d'un creixement sostingut i donaran lloc a noves oportunitats econòmiques»

Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), *Towards Green Growth*, 2011.

Des d'aquesta perspectiva es pot afirmar que l'economia verda no és un sector en si mateix, sinó que el concepte es pot aplicar a sectors diversos que tenen l'objectiu comú de reduir l'impacte en el medi ambient i proporcionar béns i serveis d'una manera sostenible.

En aquest context, el paper de l'INCASÒL ha de ser el de repensar com han de ser els espais per a l'activitat econòmica perquè puguin afavorir la transició per a la nova economia verda i circular. A finals del segle XX, els espais per a la producció responien al model denominat «clúster» industrial, senzillament una concentració d'indústries que gaudien d'avantatges derivats de la proximitat i la concentració. En general, es parlava de dos tipus de «clúster», els verticals, que es troben constituïts per empreses que mantenen relacions de compradors-venedors, i els horitzontals, que comprenen empreses que satisfan els mateixos mercats i utilitzen les mateixes matèries primeres i tecnologies. Òbviament, els clústers eren espais monofuncionals, de qualitat espacial molt desigual. Popularment, els clústers eren anomenats «polígons» i eren espais que pràcticament no comptaven per a la vida ciutadana si no és que incorporessin grans o mitjanes superfícies comercials, fet que no era inhabitual.

Ara, aquest model està en crisi per diverses raons: d'una banda, la concentració d'empreses pot respondre a noves «cadena de valor» en les quals el veïnatge de diverses activitats productives pot respondre a la creació de noves interaccions entre recursos i rebuig. Per tant, més que anar a concentracions d'indústries homogènies, la combinació de processos productius diversos pot generar noves relacions a favor del seu funcionament circular i, per fer-ho possible, cal innovació, creativitat i, possiblement, una nova governança intel·ligent d'aquests espais productius. D'altra banda, el polígon industrial unifuncional que ignora la seva qualitat mediambiental és inacceptable tant si es mira des de paràmetres de model de ciutat inclusiva i segura com també des del punt de vista ecològic.

L'estructura i la forma dels sectors d'activitat econòmica, la implantació en relació amb els teixits urbans existents, la coherència amb el model territorial i la seva integració paisatgística han estat una preocupació

constant de l'INCASÒL. Per això, s'han creat llibres d'estil que aporten directius clares de com han de ser aquests espais en relació amb la sostenibilitat ambiental. Els nous sectors d'activitat econòmica cada vegada s'assemblaran menys als antics polígons industrials: aspectes com la mida de les parcel·les i la seva edificabilitat són clau perquè aquests espais siguin compatibles, tant per a les noves necessitats de les empreses com perquè aquestes puguin presentar una diversitat que afavoreixi la circularitat. La indústria gran necessita la petita, ja que és aquesta darrera la que s'ocupa de solucionar les primeres necessitats i el manteniment de la gran. Això dona peu a la creació de sectors mixtos, en els quals hi ha presents activitats productives, terciàries i de serveis en general. La flexibilitat normativa i la capacitat de canvi i adaptació han de garantir la diversitat de l'activitat i l'evolució futura dels processos productius, industrials i econòmics per donar resposta plena a la sostenibilitat ambiental i a la circularitat.

Sovint, els espais lliures en els polígons industrials eren llocs residuals, retalls de mala topografia i urbanització deficient. Els espais lliures en els sectors d'activitat econòmica han d'exercir una funció ambiental bàsica, tant per a la qualitat de vida dels seus usuaris com per garantir-hi un correcte cicle de l'aigua. Els espais lliures de major valor ambiental, com ara connectors ecològics, formacions vegetals de ribera, etc., s'han d'incorporar al sistema d'espais lliures interiors, sumats als sistemes d'espais lliures de frontera o contenció i la correcta connexió amb el paisatge. Junts poden ajudar a la gestió eficient dels sectors amb un paper per a la implantació de serveis ecosistèmics, de producció energètica, de tractament d'aigües pluvials amb sistemes de filtre (llits de graves, zones humides, absorció de nutrients, etc.) o per garantir la seguretat, per exemple, en episodis meteorològics que comportin puntes d'avinguda d'aigua. Les condicions d'infiltració de les aigües pluvials, els escolaments i la recàrrega d'aqüífers són clau per a la lluita contra el canvi climàtic i per mitigar l'efecte illa de calor. Els espais verds també poden millorar les condicions ambientals del sector en aspectes com la contenció del soroll o per emmarcar les millores visuals del paisatge. Un altre aspecte clau és la gestió completa del cicle de l'aigua en els sectors: l'estudi de la viabilitat de la reutilització de tota l'aigua capturada en el sector

Ampliació del CIM El Camp

i que aquesta sigui tractada in situ i es pugui reutilitzar en processos industrials propers o altres usos com el reg. L'elecció i el disseny de les espècies vegetals i el disseny dels espais oberts poden afavorir la biodiversitat, alhora que en facilitin el manteniment o moderin la necessitat d'aigua. Per últim, no hem d'oblidar que el disseny de les edificacions que s'hi implantaran i de les activitats que s'hi donaran acabaran de determinar el comportament mediambiental del conjunt.

RAÓ 25 – REPENSEM ELS SECTORS INDUSTRIALS PER SER COMPATIBLES AMB L'ENTORN I MEDIAMBIENTALMENT RESPONSABLES

LA QUARTA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL, CONEIXEMENT I CREATIVITAT

L'economia té immensos reptes de futur vinculats a la irrupció de les noves tecnologies de la informació, com la Internet de les coses, la intel·ligència artificial o la fabricació digital. Des de la Revolució Industrial, l'activitat productiva s'ha beneficiat de la irrupció de noves tecnologies, i el mercat laboral i les interaccions socials s'han anat adequant a una situació canviant: sovint, les noves tecnologies comporten noves formes de relacionar-se laboralment.

En termes molt generals, la primera Revolució Industrial va permetre substituir la força bruta, animal o humana per un motor capaç de produir energia mecànica. La segona revolució va venir motivada per la irrupció de l'electricitat i l'aparició del treball en cadena de muntatge, on les persones i les màquines cooperaven. La tercera es deriva de l'ampliació de les capacitats de l'electrònica i la informàtica i va permetre la robotització de molts treballs mecànics i repetitius; moltes de les tasques humanes es van enfocar llavors al control i govern de la màquina més que al treball manual. Finalment, la quarta revolució està vinculada a l'arribada de la intel·ligència artificial i els objectes ciberfísics, interconnectats

i de funcionament coordinat i autònom; màquines amb capacitat de prendre les seves pròpies decisions segons criteris com podrien ser l'eficiència energètica o l'estalvi de material.

Els canvis que veurem en les formes de producció, en aquest segle XXI, tal com va succeir en les anteriors onades d'industrialització, permetran que molts llocs de treball siguin substituïts per màquines, però se'n crearan molts altres en relació amb la creativitat i el coneixement. No només els espais per a la producció hauran d'adaptar-se a aquesta onada de canvis, també els treballadors s'hauran de formar per adaptar-se a un nou model econòmic on les màquines intel·ligents trenquen les fronteres entre el món físic, digital i biològic i tot està interconnectat, una revolució els límits de la qual són encara inimaginables.

«Los humanos tienen dos tipos de capacidades: la física y la cognitiva. En el pasado, las máquinas competían con los humanos principalmente en las capacidades físicas en bruto, mientras que estos tenían una enorme ventaja sobre las máquinas

1.0
Generació de vapor

Primer teler mecànic

2.0
Producció en cadena

Energia elèctrica
Primera cadena de muntatge

3.0

Major nivell d'automatització

Electrònica
IT

4.0

Indústria i productes intel·ligents

Sistemes ciberfísics
IoT
Hiperconectivitat
Big data

en cuanto a cognición. De ahí que cuando los trabajos manuales en la agricultura y la industria se automatizaron, aparecieron nuevos empleos de servicios que requerían capacidades cognitivas que solo los humanos poseían: aprender, analizar, comunicar y, por encima de todo, comprender las emociones humanas. Sin embargo, la inteligencia artificial está empezando ahora a superar a los humanos cada vez en más de estas capacidades, entre ellas la comprensión de las emociones humanas. No conocemos un tercer campo de actividad más allá del físico y el cognitivo en el que los humanos se hallan siempre en situación de ventaja»

Yuval Noah Harari,
21 lecciones para el siglo XXI, 2018.

La indústria tradicional ha anat perdent pes a Catalunya: segons es fa constar al Pacte Nacional per a la Indústria (2017), si l'any 2000 la indústria representava el 26,9 % de l'economia catalana en termes de VAB, l'any 2016 aquest percentatge es va reduir fins al 20,8 %. Com en la majoria de les economies desenvolupades, el sector de serveis concentra la major part de l'activitat econòmica de Catalunya: un 74,4 % del valor afegit brut (VAB) el 2019. Des de l'any 2000, el sector de serveis ha incrementat el pes en el VAB de Catalunya en 12,4 punts percentuals. D'entre tots els serveis, en destaquen les rendes immobiliàries, el comerç minorista i els serveis públics, així com l'externalització d'activitats que abans estaven integrades en l'activitat industrial. Però una de les fonts principals de serveis té a veure amb els vinculats al sector turístic. La crisi derivada de la pandèmia del 2020 ha deixat palès que el sector turístic és molt vulnerable i no només parlem de la situació excepcional derivada de la pandèmia, sinó de qualsevol inestabilitat mundial o regional. A banda, els efectes nocius de la massificació turística sobre determinats paisatges o zones urbanes és creixent, fins al punt que pot suposar un risc per a la qualitat de vida de la població, provoquen dinàmiques especulatives, especialització de les activitats econòmiques, mercantilització del patrimoni arquitectònic, i impactes negatius sobre el patrimoni natural i la banalització de l'espai públic, entre altres efectes. El turisme és molt necessari per a la nostra economia, però Catalunya hi té una excessiva dependència i, en molts aspectes, és

un sector vulnerable que necessita un canvi de model.

La desindustrialització no està només relacionada amb l'augment del turisme i les activitats terciàries, també és conseqüència de la deslocalització d'una part de la producció cap a països que, amb estàndards de benestar i de regulació inferiors, ofereixen més avantatges competitius. A més, cal destacar que la pèrdua de pes relatiu de la indústria no és exclusiva de la nostra economia, sinó que ha estat una pauta generalitzada en les darreres quatre dècades tant de la Unió Europea com del Japó i dels Estats Units, on ha tingut grans efectes territorials i socials.

Malgrat aquesta pèrdua de pes, Catalunya és una de les principals regions industrials d'Europa i vol seguir sent-ho. Per això, fa temps que, a Catalunya, som conscients que cal un relleu de la indústria per modernitzar la nostra economia, que corre el perill de seguir dependent i ampliant sectors i serveis de poc valor afegit i poc resilient davant de les inestabilitats. En les darreres crisis, s'ha posat de manifest que les economies industrials han mostrat una major fortalesa per afrontar la recessió i el cas d'Alemanya n'és l'exemple més clar. Són nombrosos els economistes i les institucions que han posat de manifest aquesta fortalesa vinculada a la indústria i tots destaquen que aquest dinamisme està relacionat amb la innovació i la recerca, i és que és precisament a la indústria on es generen la majoria dels avenços tecnològics que estan a la base de la productivitat econòmica. Cal no oblidar, a més, que els països amb més indústria acostumen a presentar balances comercials més equilibrades, atès que la indústria representa més del 50 % de les exportacions realitzades per les economies desenvolupades. La indústria, a més, proporciona llocs de treball de més qualificació, més estables i més remunerats que altres sectors econòmics. A conseqüència de tot això, les societats industrials gaudeixen de més benestar i cohesió social i, a més, la indústria va estretament lligada a valors com la cerca de l'excel·lència i la millora continua i incorpora la recerca i la innovació com a element indispensable del creixement. El compromís d'avançar cap a una producció neta, circular, eficient i responsable amb el consum de recursos i mediambientalment sostenible afavorirà, encara més, la recerca i el valor afegit de les indústries.

Tradicionalment, s'ha identificat la indústria amb el sector manufacturer o les indústries extractives, però la distinció tradicional entre béns i serveis cada vegada està més superada i els dos sectors cada vegada estan més integrats a través de nombrosos àmbits (concepció, disseny, comercialització, etc.). Per aquest motiu, actualment s'està transitant des del concepte d'«indústria tradicional» al de «nova indústria», el qual es caracteritza per incorporar en els seus productes major quantitat d'inputs i serveis de valor afegit, amb la finalitat d'adaptar-se millor a les necessitats de consumició i dels mercats. Alguns d'aquests valors afegits podrien ser el disseny i la creativitat, uns aspectes en els quals sempre ha destacat l'economia catalana i que ara poden prendre una nova dimensió a través de l'aliança amb la producció industrial.

La creativitat i el coneixement, per tant, són els dos pilars sobre els quals s'ha de fonamentar la nova economia en el marc de la quarta revolució industrial. En un context de màxima automatització de les tasques productives, el que realment es valorarà és el capital humà i aquest haurà de presentar una sòlida formació i noves capacitats que permetin aportar valor afegit a través de les idees. Si les activitats industrials s'havien anat nodrint de treballadors de baixa qualificació i havien anat impulsant els salaris a la baixa, ara, la indústria cercarà persones més qualificades i que aportin actius intangibles. Dit d'altra forma, la nova economia cercarà persones que siguin capaces de pensar allò que les màquines, encara que cada cop més autònomes, estan lluny de poder arribar a pensar. L'avenç de la intel·ligència artificial i la millora dels algoritmes farà que cada vegada aquestes qualitats siguin més específiques i més humanes en el sentit emocional i aspiracional i, per tant, l'impuls de centres de formació i universitaris d'excel·lència esdevé un aspecte clau per a la competitivitat.

Si la seu del coneixement és la universitat i els centres de recerca associats, el capital humà s'hi trobarà cada cop més concentrat i la millora de la producció industrial estarà determinada per la vitalitat i l'excel·lència d'aquests centres de recerca, i la capacitat d'emprendre una recerca que sigui útil a l'empresa i un teixit empresarial capaç d'incorporar aquestes innovacions fruit de la recerca. Això és el que anomenem transferència de

coneixement. Fer efectiva i ampliar la transferència de coneixement entre la universitat, la recerca i l'empresa depèn de molts factors i un d'aquests és la proximitat física entre totes dues. El contacte de les xarxes d'R+D+I amb les empreses, sobretot les pimes, permet a aquestes incorporar solucions integrades a problemes a través de la tecnologia i potenciar la interdisciplinarietat i la pluridisciplinarietat. La concentració impulsa la creativitat i produeix sinergies inesperades, així com el talent atrau més talent. Per això, des de fa anys, l'INCASÒL ha dut a terme projectes per millorar les instal·lacions dels centres de recerca i acostar-la al conjunt del territori i als centres de producció.

RAÓ 26 – GENEREM ESPAIS PER A LA RECERCA QUE AFAVOREIXIN LA TRANSFERÈNCIA DE CONEIXEMENT

Les universitats, els centres de recerca i les universitats es concentren als entorns urbans. Pot ser que la millora de la connectivitat en xarxa faci que això sigui cada vegada menys necessari; és a dir, que les persones independentment de la seva qualificació decideixin viure en indrets aïllats físicament i només connectats virtualment. Però que sigui possible no vol dir que sigui probable: les persones creatives busquen viure en entorns vibrants i estimulants i l'economia encara està molt lluny de deixar de tenir seus físiques per molt que els indrets pròpiament de la producció es deslocalitzin dels entorns laborals i els centres creatius. Per això és clau que pobles i ciutats treballin per afavorir la concentració de creativitat i per atraure les persones creatives a viure-hi. Richard Florida afirmava, fa gairebé vint anys, en el seu llibre *La classe creativa*, que, «per atraure el talent cap a un entorn urbà, hi havia una important part intangible que depenia d'aspectes tan diversos com el clima, la forma de viure, la seguretat o fins i tot la qualitat dels serveis públics, com l'educació infantil i la sanitat, la qualitat

mediambiental o l'oferta cultural i d'oci, etc.». Anys més tard, el mateix autor es retractaria en part, reconeixent que aquests aspectes són necessaris, però clarament insuficients: arreu del món, ciutats amb magnífiques condicions prèvies es banalitzen i s'emplenen de turisme massificat, simplificant l'economia en comptes de fer-la més complexa i atractiva. Per evitar-ho, cal una acció directa a través de la creació de projectes que aportin alt valor afegit per a les empreses; projectes que impulsin les activitats econòmiques i converteixin aquests espais urbans en indrets altament atractius per a la inversió d'empreses capdavanteres, només així, després de les empreses hi arribaran les persones, un moviment que difícilment es donaria en el sentit contrari. Per això, l'INCASÒL vetlla per emprendre projectes que siguin capaços de dinamitzar les economies locals, amb l'exploració de les fortaleses, dels atractius i de les especificitats per atraure empreses, inversions i, finalment, persones.

«Les ciutats actuen com a nodes que impulsen el coneixement i la recerca. La concentració d'activitats, de béns i serveis, pròpia de l'aglomeració urbana estimula la millora de la competitivitat, així com l'aparició i el creixement de sectors quaternaris basats en el coneixement, la informació, la recerca o la cultura. Tanmateix, sectors estructurals tradicionalment vinculats a les zones urbanes, com la indústria, han perdut pes a Catalunya durant els darrers anys. Queda per fer molta feina per modernitzar els sectors econòmics tradicionals, per sondejar nous models econòmics més sostenibles que aprofitin el potencial urbà i valorar les oportunitats que planteja la transició energètica i l'impacte de noves tecnologies (Internet de les coses, big data, tecnologies de la informació i la comunicació, intel·ligència artificial, robotització, biotecnologies, nanotecnologies, etc.) en les nostres ciutats»

Declaració per una Agenda Urbana de Catalunya

← Campus Diagonal-Besòs de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)

RAÓ 27 – IMPULSEM PROJECTES PERQUÈ ELS POBLES I LES CIUTATS S'ADAPTIN A LA NOVA ECONOMIA

La pandèmia dels anys 2020 i 2021 ha generat un fort impacte en l'economia i ha deixat clara la necessitat de seguir diversificant-la perquè sigui més adaptable i resilient. El confinament també ha estat un primer assaig que demostra que podem relacionar-nos laboralment de formes diferents i que el lloc de treball és cada cop més lliure i flexible. El teletreball ha entrat per força, i de ben segur que seguirà sent important en els propers anys, però el cert és que les seues empresarials i els centres de treball estan lluny de diluir-se i desaparèixer de les ciutats.

A mesura que anem cap a una economia verda i neta, aquesta pot estar integrada en els entorns urbans i, si els valors principals són la creativitat i la innovació, el que més es valora dels pobles i de les ciutats és la capacitat de generar intercanvis de coneixement, amb espais per a la recerca i la formació i que disposin d'espais que siguin atractius per a les empreses. Per assolir-ho, sovint calen projectes específics: espais innovadors que generin ecosistemes productius que afavoreixin l'intercanvi i la circularitat i amb tota mena de serveis. Perquè aquests espais funcionin, també cal que els pobles i les ciutats siguin atractius pels treballadors qualificats i atraguin el talent. Per tant, aquests entorns urbans han de gaudir d'una vida social inclusiva i segura, amb una activitat cultural i d'oci de qualitat on, a més, treballar-hi sigui fàcil: amb la reducció dels desplaçaments i facilitar la conciliació amb la vida diària i amb una bona qualitat mediambiental.

Els grans espais per a la logística i les grans indústries seguiran sent necessaris, però cada vegada hi haurà menys persones treballant-hi; en canvi, tot sembla indicar que els espais de treball vinculats a la nova economia estaran totalment integrats en els teixits urbans i que els espais per a l'activitat econòmica seran fragments de ciutat que barrejaran, encara més, usos, funcions i activitats i seran molt més integrats a pobles i ciutats, fent-los encara més complexos, rics i diversos.

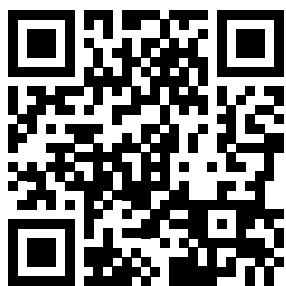
Sector d'activitats econòmiques
de Can Sant Joan a Rubí i Sant Cugat →

**POTS VEURE EL MATERIAL AUDIOVISUAL
A WWW.40ANYS40ORAONS.CAT**

RAÓ 21

GREEM UNA XARXA D'ESPais PER A L'ACTIVITAT INDUSTRIAL ADAPTATS A LES NECESSITATS LOCALS

Al llarg dels anys, un dels objectius perseguits en les actuacions de l'Institut Català del Sòl, pel que fa a la seva política de sòl industrial i de serveis, ha estat promocionar nous sectors distribuïts geogràficament arreu de Catalunya i així complir amb la consigna de reequilibri territorial marcada pels successius governs de la Generalitat i dels consellers del territori. Amb l'objectiu que el creixement econòmic arribi al conjunt del territori, l'INCASÒL dona suport a les economies locals amb petites actuacions per generar espais per a l'activitat empresarial i industrial, reconeixent les especificitats i les necessitats locals.

Cada activitat industrial té uns requeriments per a la seva implantació, però perquè siguin viables cal afavorir-ne la connectivitat amb les infraestructures de mobilitat i facilitar la creació i la implantació de noves empreses que dinamitzin les economies locals. A més, moltes d'aquestes indústries, a les comarques interiors, estan vinculades a la de la transformació agroalimentària (un dels grans sectors exportadors de l'economia catalana) i, per tant, les empreses han d'implantar-se prop de les explotacions agrícoles o ramaderes, però també amb accés ràpid als grans mercats de distribució i logística.

A l'hora de plantejar aquestes actuacions, l'Institut Català del Sòl ha donat importància a dos factors rellevants: d'una banda, a la intervenció en el territori, ja que ha de vetllar per evitar la disseminació descontrolada d'indústries en els territoris en els espais agrícoles, amb una doble lògica, la protecció del paisatge i la concentració amb criteris d'eficiència respecte als serveis i l'accés a les infraestructures. De l'altra, dimensiona la urbanització dels sectors de forma que el nou sòl sigui útil i proporcional a l'indret on s'ubica i la mena d'indústria que s'hi haurà d'implantar.

Vista aèria del projecte d'ampliació del polígon industrial la Torre d'Agramunt

Els espais per a l'activitat industrial, independentment de la mida, han de proporcionar tots els serveis i dissenyar una infraestructura de qualitat que mantingui un equilibri entre les parcel·les edificables, de diferent tipologia, i els espais públics per a aparcaments, vials i zones verdes. Es té especial cura que els nous polígons estiguin ben comunicats, amb fàcil accés als principals eixos de comunicació i no donin lloc a la sobresaturació d'indústries.

L'Institut ha generat moltes actuacions al territori que han vetllat per garantir els espais necessaris i les infraestructures de suport a les indústries locals; indústries que, de vegades, tenen a veure amb la identitat de municipis, territoris o comarques i en són un dels seus principals pilars econòmics. Un d'aquests casos és el d'Agramunt i la indústria de la fruita seca i la producció de torrons, on l'Institut va desenvolupar el sector industrial La Torre. Al sector Lo Tossalet Roig d'Alcarràs, s'han creat espais —estretament lligats a l'activitat agrícola que li proporciona la matèria primera— per a la indústria de la manipulació del cereal per a pinso. S'ha destinat sòl per al conreu de l'olivera a l'Aldea i la producció d'oli aprofitant el desenvolupament d'un sector industrial de mida superior, l'ampliació del sector Catalunya Sud. Un dels casos amb més impacte en el territori són els espais industrials desenvolupats per l'INCASÒL al sector Les Casasses i que han contribuït al desenvolupament de la indústria de transformació de la carn a la plana de Vic, i ha facilitat el creixement o la implantació de noves empreses del sector.

Pinsos Gòdia

Indústries càrnies Montronill

RAÓ 22

PROMOVEM ESPAIS PER A L'ACTIVITAT ECONÒMICA EN INDRETS ALTAMENT ATRACTIUS I COMPETITIUS

La manca d'estratègia i de directrius respecte de la localització dels polígons industrials ha estat massa sovint una condició absent en la decisió de l'emplaçament de les activitats econòmiques, tot atenant més a lògiques d'iniciativa local que no pas a una decisió territorial de quins són els espais adequats per a l'emplaçament d'aquestes activitats. Els models de localització en xarxa i únicament en les situacions de localització estratègica i intencionada per l'articulació i el reequilibri territorial són els criteris que s'han d'observar perquè la implantació dels sectors sigui útil per a la promoció de l'activitat econòmica. Aquests models de localització poden ser en xarxa territorial, amb la creació de clústers comarcals o regionals; en eixos de promoció d'emplaçament industrial, sobre la base de concentració industrial existent o emergent; en eixos de «mobilitat industrial», mitjançant l'aprofitament de les infraestructures de transport; o bé en nodes territorials d'articulació o reequilibri i en emplaçaments estratègics segons la població, la densitat, el capital humà, l'economia, la qualitat de la urbanització, la localització, la diversitat industrial, etc.

L'INCASÒL es va fundar l'any 1980 en un context de crisi econòmica, però, després d'una dècada de funcionament i atenant a aquests nous criteris de localització de sòl industrial i de serveis, l'Institut ja havia assolit alguns dels objectius bàsics que s'havia proposat: actuar com a motor per a la recuperació econòmica, normalitzar el mercat de sòl i, en un sentit més programàtic, dissenyar una política territorial al servei d'una determinada concepció de país.

Un dels primers sectors que va desenvolupar l'INCASÒL, pensat i dissenyat per a la captació de grans empreses, respon a una situació territorial i metropolitana immillorable: el Parc d'Activitats Econòmiques (PAE) de Can Sant Joan a Sant Cugat del Vallès. El PAE Can Sant Joan va lligar perfectament amb els objectius descrits anteriorment i és un dels sectors clau que ha definit i exemplificat

Àrea del sector d'activitats econòmiques de Can Sant Joan a Rubí i Sant Cugat

l'actuació de l'INCASÒL al llarg dels anys. L'aprovació, l'any 1991 va consolidar la posició de l'Institut com a operador urbanístic institucional i el perímetre es va ampliar en successives etapes fins que l'any 2003 es va aprovar definitivament la Modificació del traçat de la reserva de la Via Interpolar que va permetre tramitar urbanísticament l'àmbit sud-est del parc, actualment gairebé consolidat.

La seva localització constitueix, des del punt de vista estratègic, un emplaçament privilegiat en la primera corona de l'àrea metropolitana de Barcelona. El sector és proper a un àmbit urbà dotat de serveis i equipaments de qualitat: l'Hospital General de Catalunya, centres comercials, l'Escola Thau, el Col·legi Japonès de Barcelona, el camp de golf de Can Sant Joan, entre d'altres. La Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i Applus+ Laboratories es troben només a set kilòmetres del sector. Situat en l'encreuament de l'autopista AP-7 i l'E-90, es connecta amb Barcelona en vint minuts per carretera d'altres prestacions i capacitat, i amb l'aeroport del Prat en trenta minuts. A més, disposa de línia ferroviària de passatgers amb connexió a Barcelona amb freqüència de pas urbana.

Aquesta posició immillorable ha permès que el sector respongués a la seva funció inicial: la de captar empreses multinacionals, però fins i tot un espai amb tan bones condicions ha notat l'efecte de les crisis i ha hagut d'adaptar-se als canvis econòmics, passant d'una demanda majoritàriament industrial cap a una més enfocada al sector terciari i les noves tecnologies. Actualment, el sector compta amb diferents qualificacions urbanístiques i usos en el sòl privat entre les quals destaquem: la comercial, que acull les empreses Caprabo i Leroy Merlin; la terciària, representada per les empreses Endress+Hauser, Fanuc i Europa-Center; i la terciària, amb usos industrials admesos com a principals (materialitzada de moment per empreses com Oxigen Salud, Grup Manxa i BWT, encara pendent d'edificar). Darrerament, una de les empreses punteres en el sector de la robòtica i la intel·ligència artificial ha decidit instal·lar-s'hi.

Àrea del sector d'activitats econòmiques de Can Sant Joan a Rubí i Sant Cugat

RAÓ 23

CONTRIBUÏM A L'ENCAIX TERRITORIAL D'EMPRESES DE SECTORS ESTRATÈGICS PER A L'ECONOMIA DEL PAÍS

Satisfer les condicions que necessiten les empreses és una de les raons de ser de l'INCASÒL: proporcionar espais on ubicar-se, amb uns requeriments que no paren de canviar, és el primer pas per aconseguir la implantació. Però, de vegades, les demandes són difícils de fer encaixar en el territori.

Aquest és el cas de l'ampliació del polígon Riu Clar de Tarragona, un espai que respon a una forta demanda d'activitat per a la indústria química que no havia estat resolta. Calia dotar aquestes indústries —que són cabdals per a la nostra economia, especialment a l'àrea metropolitana de Tarragona— d'espais compatibles amb les seves necessitats, connectats amb les infraestructures i amb el mínim impacte en el territori per a una activitat que és difícil de fer compatible amb l'ús social. A l'ampliació del sector industrial Riu Clar s'estableixen una sèrie d'estratègies per minimitzar-ne l'impacte paisatgístic, respectant els espais verds i amb interès arqueològic o patrimonial de forma que integrin el sector al territori.

Tarragona, cruïlla de l'eix del Mediterrani i la vall de l'Ebre, és al sud de la gran àrea metropolitana de Barcelona i, juntament amb el port, esdevé un nus estratègic de comunicacions constituint una àrea metropolitana de gran dinamisme en si mateixa, ben comunicada amb Europa i amb les principals àrees econòmiques de Catalunya i Espanya.

El port de Tarragona i el seu creixement com a hub logístic esdevé un important dinamitzador per a la indústria tarragonina, en què la logística i el transport intermodal han adquirit un pes destacat gràcies al Centre Intermodal del Camp de Tarragona i a la Zona d'Activitats Logístiques (ZAL) del port. El port de Tarragona es referma com la porta del Mediterrani que apropa la indústria química al món.

Un dels elements vitals per a la ciutat és el clúster químic, on es concentra el 25% de l'activitat d'aquest sector a tot Espanya i que és el més important del sud d'Europa. Segons estimacions de l'Associació Empresarial Química de Tarragona (AEQT), el polígon químic de Tarragona genera fins a 45.000 llocs de treball i té una producció de 21 milions de tones.

Ampliació del Polígon Riu Clar (Tarragona)

Al sud-est del polígon industrial Riu Clar de Tarragona i a l'espai que fa cantonada per les autopistes A-7 i A-27, s'estén la superfície del Pla Parcial PPU-38 – Ampliació de Riu Clar.

Els objectius d'aquest nou sector cerquen completar el polígon Riu Clar fins al límit de les dues grans infraestructures conformades amb posterioritat de l'inicial polígon: la variant de l'antiga N-340 i l'eix transversal projectat de Tarragona a Montblanc. Però en lloc de disposar d'un vial amb parcel·les industrials a banda i banda, s'ha cregut més eficient de deixar només parcel·les, i més grans, a la banda sud, i una gran zona verda al nord, atesa la demanda de sòl i la qualitat paisatgística de la solució que deixa en primera línia, i en contacte amb la vorera d'uns espais verds amb interès arqueològic i patrimonial per la presència de la vila dels Montgons. Aquests espais lliures no seran uns exemples aïllats, sinó una part substancial d'aquesta nova ampliació del polígon Riu Clar.

Des del punt de vista hidrològic, el sector el creua el Riu Clar, que actualment es troba mitjançant parets de formigó. Per tal de fomentar la infiltració en aquest àmbit i la naturalització, es proposa l'obertura parcial d'un tram del riu per tal de crear una bassa de laminació i infiltració. Al mateix temps, es preserva el traçat històric del Riu Clar, que malgrat no tenir ja una funció hidrològica, està resseguit per murets de pedra seca i té restes d'un antic molí.

Al nord-est de l'àmbit i a prop de l'A-27, el Pla d'ordenació urbanística municipal (POUM) demanava la preservació dels horts existents, els quals podrien arribar a regar-se aprofitant un rec existent de la comunitat de regants de la zona. No obstant això, el trànsit de camions amb mercaderies perilloses per l'A-27 fa que en aquesta zona existeixi un risc per a activitats amb pública concurrència. Per aquest motiu, es va proposar situar-los allunyats de l'A-27, a l'extrem nord-oest del pla.

Aquests mateixos riscos són compatibles amb l'activitat industrial, però requereixen certes mesures de prevenció. Així, s'obligarà les parcel·les a construir les façanes que donen a l'A-27 perquè siguin resistents a altes radiacions derivades de possibles accidents, i a construir zones interiors de confinament dins de les naus.

L'esforç que ha fet l'Institut a l'hora de dissenyar i fer créixer aquest sector demostra una sensibilitat que ha de fer compatible l'activitat econòmica amb els paràmetres mediambientals i el seu ús social, i és fruit del convenciment que una bona planificació i un bon disseny han de compensar, en la mesura que sigui possible, l'efecte negatiu d'aquestes activitats industrials al territori.

Vista aèria de l'ampliació del Polígon Industrial Riu Clar

RAÓ 24

TENIM UN PAPER ACTIU EN LA CAPTACIÓ D'EMPRESSES INTERNACIONALS QUE ES VULGUIN ESTABLIR A CATALUNYA

La captació de talent i d'inversions estrangeres és una de les tasques de l'INCASÒL i ho fa conjuntament amb altres administracions. Un dels acords que permet a les diferents administracions treballar plegades per a la promoció de la implantació de noves empreses a Catalunya és el consorci Barcelona-Catalonia integrat per la Generalitat (a través de l'INCASÒL), l'Ajuntament i l'Àrea Metropolitana de Barcelona. El consorci promou projectes estratègics de gran qualitat urbanística que proporcionen espais per a noves activitats empresarials. El consorci també dona suport a models de desenvolupament més justos, més eficients i més sostenibles a través de la correcta ordenació de les noves activitats al territori. La visió de Barcelona-Catalonia és que el creixement econòmic ha d'anar acompanyat del desenvolupament del país, i prioritza que els projectes d'espais per a l'activitat econòmica es desenvolupin amb respecte pel medi ambient i impulsant tecnologies netes. Amb aquest objectiu, Barcelona-Catalonia està impulsant, a l'àrea metropolitana de Barcelona, projectes estratègics combinats amb projectes logístics clau al voltant del Corredor Mediterrani dissenyats per convertir Catalunya en un punt d'entrada i sortida de mercaderies de l'Europa meridional i central.

Barcelona i Catalunya tenen una gran vocació internacional, oberta i cosmopolita, compromesa amb un model de creixement inclusiu, que genera riquesa i una economia diversificada. Aquests factors fan de la ciutat de Barcelona i algunes àrees del país, zones molt atractives per a la inversió estrangera i la captació de talent internacional. Les zones amb gran atractiu que es presenten a través del consorci són: 22@ Barcelona, l'Eix Llobregat, l'Eix Besòs, l'Eix Llobregat Nord, l'Eix Besòs Nord i l'Eix Vallès; totes en situacions estratègiques i molt ben dotades de serveis i infraestructures.

Àrees d'activitat econòmica que es promouen en el marc del Consorci Barcelona-Catalonia

En molts casos, l'INCASÒL és propietari de sòl o de parcel·les en sectors urbanitzats o consolidats que s'ofereixen a possibles inversors i empreses interessades en els grans esdeveniments internacionals i les principals fires immobiliàries internacionals com el MIPIM, de Canes o l'Expo Real, a Munic.

Amb aquestes accions coordinades a l'exterior s'ha aconseguit que empreses com Amazon, Stradivarius, Desigual o centres comercials com Neinver (The Style Outlet a Viladecans) o Leroy Merlin, hagin trobat espais adients, de propietat o desenvolupats per l'INCASÒL per instal·lar-se a Catalunya.

Stand del Consorci Barcelona Catalonia a fires immobiliàries internacionals.

Oficines de Stradivarius (Batlleiroig) Foto: Antonio Navarro
Cerdanyola (Parc de l'Alba)

RAÓ 25

REPENSEM ELS SECTORS INDUSTRIALS PER SER COMPATIBLES AMB L'ENTORN I MEDIAMBIENTALMENT RESPONSABLES

Un bon exemple dels nous espais per a l'activitat econòmica de l'Institut, compatibles amb l'entorn i que fomenten l'economia verda i circular es troba a Palau-solità i Plegamans. El sector SUD-10 Industrial Llevant i el PAU-24 Can Planes són just al costat del Parc de Gallecs, un espai verd d'un immens valor ecològic i social gestionat per l'INCASÒL. Aquests espais constitueixen els darrers espais per a activitat econòmica pendents de desenvolupar en un territori d'un alt valor social, mediambiental i econòmic, encaixat entre la riera de Caldes i la carretera C-59 i entre Palau-Solità i Plegamans i Santa Perpètua de Mogoda. No només aquests sectors es troben a tocar de l'autopista, sinó que són molt propers a una de les zones logístiques més importants de Catalunya, just damunt del Corredor Mediterrani.

L'espai de Can Planes ens permet pensar com han de ser les noves àrees industrials, un espai amb totes les prestacions per a les empreses, però també de gran qualitat urbana que convidi a travessar-lo i a estar-hi, on predomina el verd i els edificis estan pensats per no interferir amb les vistes des de Gallecs. És un espai que cerca ser molt flexible i combinar múltiples usos i on es produeixi energia neta, amb itineraris per a vianants, i es prioritzi la mobilitat tova, com la bicicleta. Aquests espais, per damunt de tot, han de ser capaços de trencar amb el típic aïllament de les àrees industrials de forma que sigui un fragment nou i complet de la ciutat, un espai que no s'assembla gens als polígons industrials del segle passat.

Aquests nous espais per a l'activitat econòmica han de respondre a una doble exigència com a espais sostenibles: d'una banda, han de disposar de tots els serveis que els fan ser competitius per a les empreses i, de l'altra, han de disposar d'estratègies de gestió que n'assegurin la continuïtat com a espais competitius. No és suficient en urbanitzar i construir, sinó que cal gestionar allò que s'urbanitza i es construeix per donar-li continuïtat en el temps.

Vista àrea de la futura àrea d'activitats econòmiques SUD-10 Llevant i PAU-24 Can Planes a Palau-Solità i Plegamans

Els sectors donen resposta a la demanda de la societat i a les empreses de trobar espais d'altres prestacions propers a les infraestructures i als subministraments energètics, i es vetlla també per un respecte del medi ambient portat a un nou nivell. La singularitat d'aquest espai li confereix un alt valor de posició que cal tractar amb rigor davant de nous condicionants i necessitats socials: la mobilitat sostenible i l'accessibilitat i proximitat còmodes i ràpides a l'habitatge, la sostenibilitat econòmica del sector i el seu manteniment que eviti dinàmiques de degradació, i la presència de serveis socials que ajudin a la comptabilització amb la vida familiar i evitin que el sector contribueixi a generar dinàmiques de segregació o d'inseguretat.

L'objecte final d'aquest nou desenvolupament és el de crear una nova part de la ciutat on poder implantar activitat econòmica amb un planejament de màxima flexibilitat, de manera que es permeti la captació de nova activitat i, a la vegada, el trasllat d'empreses existents o l'ampliació d'aquelles que ho necessitin. Per assolir-ho, l'espai ha de ser capaç d'acollir sectors i activitats molt diversos, siguin de caràcter industrial, tecnològic, comercial, d'oficines, d'emmagatzematge, de logística, hotelier, recreatius, etc. Per últim, amb una visió territorial, el sector permetrà corregir la situació actual d'insuficiència de sòl destinat a aquestes activitats, per tal d'evitar la deslocalització d'aquestes fora del terme municipal o de la comarca.

Futura àrea d'activitats econòmiques SUD-10 Llevant i PAU-24 Can Planes a Palau-Solità i Plegamans

Futura àrea d'activitats econòmiques SUD-10 Llevant i PAU-24 Can Planes a Palau-Solità i Plegamans

RAÓ 26

GENEREM ESPAIS PER A LA RECERCA QUE AFAVOREIXIN LA TRANSFERÈNCIA DE CONEIXEMENT

La proximitat de l'activitat econòmica als centres de recerca i coneixement és clau per assolir una economia creativa i la plena transformació digital en la qual el coneixement, la creativitat i la producció tindran fronteres difuses. Des de fa anys, l'INCASÒL ha entès que els centres de recerca i coneixement són el motor que farà avançar la nostra economia del segle XXI i, al llarg d'aquests anys, l'Institut ha participat en diverses actuacions per afavorir el creixement de l'espai universitari amb intervencions a la Universitat de Girona i a la Universitat de Lleida, o al Parc Tecnològic universitari de Tarragona.

Una d'aquestes actuacions és el Campus de Castelldefels (UPC), que potencia els estudis universitaris de caràcter tecnològic, la recerca i la transferència de la tecnologia al teixit productiu, així com per establir una òptima connexió entre formació i investigació. El projecte, iniciat l'any 1998, va ser fruit d'un conveni urbanístic signat entre l'INCASÒL, el Departament de Governació, el Consell Comarcal del Baix Llobregat i l'Ajuntament de Castelldefels que va permetre la gestió i el finançament de la primera fase d'urbanització del campus. L'INCASÒL segueix treballant actualment en la millora i l'actualització de les instal·lacions i la millora de la connectivitat.

L'INCASÒL també participa en el projecte del Campus Diagonal-Besòs (UPC) i és membre del patronat de la Fundació b_TEC. El setembre del 2016 es va posar en marxa el Campus Diagonal-Besòs, amb 3.500 estudiants i 400 docents i personal investigador de l'Escola d'Enginyeria de Barcelona Est (EEBE), amb una oferta de set graus, cinc màsters i quatre doctorats, centrada en les enginyeries biomèdica, elèctrica, electrònica industrial i automàtica, de l'energia, mecànica, química i de materials. A més de l'activitat docent, l'EEBE té vinculats 41 grups i centres de recerca en diferents àmbits de l'enginyeria.

Vista aèria del Campus Diagonal-Besòs de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)

Actualment, l'EEBE és el principal motor del Campus Diagonal-Besòs. Aquest espai d'innovació i coneixement, situat entre Barcelona i Sant Adrià de Besòs, és un dels campus universitaris més potents en enginyeria sostenible de Catalunya, amb més de 150.000 m² de sostre edificable per acollir docència, recerca, innovació, activitat empresarial i serveis a la comunitat universitària. El campus s'ha constituït, també, amb la voluntat de tenir un impacte rellevant en el territori, i de ser-ne motor de transformació social i econòmica.

Aquest 2021, l'INCASÒL ha convocat un concurs d'arquitectura per a la construcció del futur Edifici D del Campus. El nou equipament comptarà amb 10.670 m², una inversió d'aproximadament 20 milions d'euros, i estarà destinat a la recerca. Es preveu que sigui un edifici altament sostenible, com també ho són els altres edificis del Campus Diagonal-Besòs. Aquest nou equipament esdevindrà un pol d'atracció per a centres i grups de recerca que se sumaran a la resta d'unitats que la UPC ja té en funcionament al campus.

Vista aèria del Campus Diagonal-Besòs
de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)

Vista aèria del Campus de Castelldefels
de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), Viladecans / Gavà

RAÓ 27

IMPULSEM PROJECTES PERQUÈ ELS POBLES I LES CIUTATS S'ADAPTIN A LA NOVA ECONOMIA

Aquestes actuacions engloben des dels sectors de gran extensió, destinats a grans indústries, empreses de recerca i desenvolupament, centres d'activitat terciària i concentració d'empreses, fins als sectors empresarials petits, afavorint-ne el desenvolupament mitjançant el foment de sòl públic per l'augment d'inversions en els sectors econòmics del país. La dimensió, l'objecte i la finalitat dels equipaments en els sectors d'activitat econòmica hauran d'atendre a factors diversos com ara la seva posició i proximitat als nuclis urbans (serveis generals a la població: esport, ensenyament...), el valor d'accessibilitat a les principals vies de servei (equipaments de seguretat i protecció), l'especialització i el suport a l'R+D de les activitats presents en el sector (centres d'investigació i recerca), els equipaments vinculats a la mobilitat i el transport (centres de trencament de càrrega, aparcaments de camions, centres d'ITV) i, en general, els equipaments menys qualificats i que requereixen majors dimensions de sòl (centres de recollida selectiva, punts verds, ecoequipaments...).

En l'àmbit local i comarcal un bon exemple és el cas del futur Parc d'Innovació del Cuir i la Marroquineria Igualada-Jorba. Aquest pla director urbanístic farà possible la creació d'un nou parc empresarial que permetrà potenciar i dinamitzar el motor econòmic estratègic que representa la indústria adobera d'Igualada a la comarca de l'Anoia, així com la possibilitat de regeneració urbana de les fàbriques establertes al llarg de l'anomenat Rec d'Igualada per tal de fer-les més competitives a escala internacional.

El pla director, d'acord amb les previsions de creixement sobre l'àmbit territorial, indica la necessitat d'abordar la creació de nous equipaments i espais lliures públics de caràcter comarcal, tant per resoldre els déficits actuals com pel paper estratègic d'algunes de les actuacions proposades, no tant per la seva dimensió, sinó per la seva posició espacial i el paper articulador o estructurador. En aquest

Vista aèria del Parc de l'Alba a Cerdanyola del Vallès

sentit i en relació amb els espais lliures, destaca, entre d'altres, el Parc de la Muntanyeta, a ponent del nucli urbà d'Igualada, just a tocar amb l'àmbit del PDU on es preveu ubicar el Parc d'Innovació del Cuir i la Marroquineria. Tenint en compte l'abast supramunicipal de l'actuació, l'àmbit del pla inclou, a banda d'Igualada i Jorba, terrenys del municipi d'Òdena a fi de possibilitar un sistema d'espai públic que estructurí la continuïtat de l'eix barri adober – torrent de l'Espelt – municipi d'Òdena – Camí de Sant Jaume. El projecte ha de permetre dinamitzar el conjunt de la comarca de l'Anoia amb usos empresarials amb contingut tecnològic, i la possible vinculació a l'Escola d'Enginyeria d'Igualada, i constituir així una actuació d'especial rellevància social i econòmica.

Al costat d'aquests projectes, adaptats al territori, calen grans projectes de país que permetin atraure empreses capdavanteres en la nova economia. El Parc de l'Alba és un projecte estratègic per al conjunt de Catalunya: està connectat amb les infraestructures i envoltat d'un ecosistema de coneixement i d'investigació pioner al sud d'Europa, amb la Universitat Autònoma de Barcelona, el centre direccional i el Síncrotró ALBA. El parc s'ha projectat per ser un pol de coneixement d'escala internacional, amb capacitat per concentrar fins a 40.000 llocs de treball de gran valor afegit.

El Parc de l'Alba és un exemple d'urbanisme al servei de l'empresa del segle XXI amb estàndards elevats de serveis, dotacions i disseny urbà, i és un cas singular en la integració paisatgística, ja que dedica el 37% del seu àmbit a un corredor natural. En definitiva, un espai de concentració i transferència del coneixement amb la idea que esdevingui una nova centralitat urbana i metropolitana.

Recreació aèria de l'àrea d'activitats econòmiques del Parc de l'Alba a Cerdanyola del Vallès

5

**TERRITORI
I PAISATGE**

40 anys, 40 raons

Eix 5 — Territori i paisatge

INCASÒL 40è aniversari

Primera edició: Juny de 2021

Director de l'INCASÒL: Albert Civit

Comissariat i text: Roger Subirà

Coordinació interna: Roger Rosich

Relators de l'INCASÒL per a l'Eix 5:

David Sarri, Anna Peralta, Anna Gibert

Disseny: wearejoin.com

Empresa d'impressió: Agpograf

- 8 TERRITORI I PAISATGE**
- 14 CATALUNYA: MOSAIC DE PAISATGES I BIODIVERSITAT**
- 20 VALORAR, GESTIONAR I PROJECTAR ELS ESPAIS OBERTS**
- 26 CATALUNYA DAVANT DEL CANVI CLIMÀTIC**
- 32 CONSUM, RECURSOS I TRANSICIÓ ENERGÈTICA**

RAÓ N°28

**GESTIONEM PARCS NATURALS
INTRODUINT PROJECTES QUE AJUDIN
A PRESERVAR ELS SEUS VALORS**

RAÓ N°29

**VETLLEM PER PROTEGIR, MILLORAR I
AMPLIAR ELS ESPAIS NATURALS**

RAÓ N°32

**INCORPOREM PROJECTES I
RESERVEM ESPAIS PER A LA
GENERACIÓ D'ENERGIES NETES**

RAÓ N°33

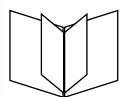
**APROPEM I AFAVORIM LA
PRODUCCIÓ AGRÍCOLA ECOLÒGICA
ALS ESPAIS URBANS**

RAÓ N°30

**IMPULSEM PLANS
D'ORDENACIÓ URBANÍSTICA QUE
PROTEGEIXEN I RECONeixEN ELS
VALORS DEL PAISATGE**

RAÓ N°31

**FEM PROJECTES DE RECUPERACIÓ
AMBIENTAL D'ESPais NATURALS
DEGRADATS**

Les raons les trobaràs a la pàgina 18 d'aquest eix

CATALUNYA GAUDEIX D'UN CLIMA BENIGNE PROPI DE LA CONCA MEDITERRÀNIA QUE, COMBINAT AMB UN PAISATGE QUE ALTERNA PLANES I MUNTANYES, COMPORTA UNA EXTRAORDINÀRIA DIVERSITAT PAISATGÍSTICA I UNA GRAN BIODIVERSITAT. PERÒ EL MEDITERRANI TAMBÉ ÉS UN TERRITORI DENSAMENT POBLAT, AMB UN EQUILIBRI MOLT FRÀGIL I SOTMÉS A FORTES PRESSIONS DERIVADES DE L'ACTIVITAT HUMANA.

De per si, la conca mediterrània és molt sensible a les sequeres, els incendis forestals, els règims torrencials de pluja i els temporals marítims, però el canvi climàtic pot agreujar de forma dramàtica aquesta situació. Els efectes de l'escalfament global són nombrosos: pèrdua de biodiversitat, empobriment dels ecosistemes, episodis meteorològics extrems, augment del nivell del mar, etc. El canvi climàtic condicionarà d'una manera clara el nostre futur i pot posar en risc el model econòmic d'algunes parts del nostre territori.

Des de la seva creació, l'INCASÒL gestiona espais naturals, forestals i agrícoles i, durant aquests quaranta anys, ha preservat espais de gran valor ecològic de la pressió urbanitzadora. La gestió del sòl, en un país on set de cada deu hectàrees acullen usos vinculats a l'activitat humana, és un repte per a l'INCASÒL com un dels majors propietaris de sòl de Catalunya. La preservació dels espais naturals, la recuperació d'espais degradats i la implantació de models de gestió dels espais oberts que permetin el seu manteniment i la seva sostenibilitat mediambiental i social són algunes de les funcions menys conegudes de l'Institut.

Catalunya és rica en paisatges i biodiversitat, però pobra en recursos naturals: caldria multiplicar per set la superfície del país per poder generar tot allò que consumim i absorbir els residus que generem. Per això, és necessari que revisem els nostres hàbits de consum i gestionem de forma intel·ligent la distribució dels usos en el poc sòl disponible. Cal racionalitzar l'ús de l'aigua, un bé que, a Catalunya, és molt escàs i pot limitar el nostre creixement. Caldrà implantar models innovadors per a la producció d'energia, aprofitar els recursos que tenim disponibles, com ara els boscos, millorar-ne la gestió i reduir la seva vulnerabilitat davant del canvi climàtic. La transició energètica és imprescindible per reduir les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle i és l'únic camí per guanyar la partida al canvi climàtic.

Catalunya, malgrat tenir un 30 % de la seva superfície dedicada a conreus, és deficitària respecte dels aliments que consumeix. Acostar la producció agrícola a les ciutats

pot millorar la qualitat i la gestió dels espais lliures que les envolten, potenciar el seu ús social, reduir les despeses de transport i ajudar a conscienciar-nos de la necessitat de fer un consum més responsable, que tinguin en compte cicles de la natura.

Racionalitzar els nostres hàbits de consum és clau per assolir un model de desenvolupament sostenible per a les generacions futures, però, per pal·liar els efectes del canvi climàtic, cal crear una xarxa de natura que sigui capaç de compensar els impactes negatius de l'activitat humana. Per fer-ho, cal donar al paisatge i als elements naturals un paper protagonista a l'hora d'ordenar les activitats sobre el nostre territori.

Tot el territori és paisatge i tota la ciutadania té dret a gaudir-ne. Històricament hem pensat en l'espai fora de les ciutats com un espai buit i sovint degradat. Ara entenem que l'espai entre els nostres pobles i ciutats té un immens potencial: per a la producció d'aliments i d'energia neta, per aportar benestar, salut i biodiversitat als entorns urbans i al conjunt del territori, per ajudar-nos a mitigar els efectes del canvi climàtic i compensar els impactes de l'activitat humana.

Catalunya, com el conjunt del planeta, està en deute ecològic: la humanitat consumeix un 50 % més dels recursos que la Terra és capaç de regenerar; per això, hem de ser conscients dels valors i les limitacions del nostre petit país, extraordinàriament ric i divers, però també extremadament fràgil.

TERRITORI I PAISATGE

Fa uns anys, l'eminent sociòloga neerlandesa Saskia Sassen va pronunciar la conferència inaugural de la Biennal Internacional de Paisatge de Barcelona. La seva dissertació es va centrar a discutir l'evolució de dos termes que sovint es presenten junts: «territori» i «paisatge». Segons Sassen, les dues paraules han seguit una evolució gairebé oposada: mentre que el terme «paisatge», en la seva formulació contemporània, s'ha convertit en un concepte «paraigües» d'extrema profunditat i complexitat, el terme «territori» s'ha anat buidant de significat i banalitzant fins al punt que ja no pot funcionar sol. El terme «territori» és definit pel diccionari de l'IEC (Institut d'Estudis Catalans) simplement com una divisió política: «extensió de terra que forma una circumscripció política i administrativa». En la seva segona accepció assumeix un significat mercantilitzat: «superfície de terra subjecta a una determinada qualificació en la planificació urbanística». Perquè el mot «territori» prengui sentit cal adjectivar-lo i, en conseqüència, no existeix un territori únic vinculat a un espai. Al contrari, els territoris se superposen sobre un mateix lloc i, per a Sassen, això impossibilita definir un lloc com a «territori».

Convencions polítiques, divisions administratives i sovint

aleatòries se superposen sobre un mateix espai definit com a territori; totes amb un perímetre diferent i, totes elles tenen poc o res a veure amb el lloc real. En un turó proper a casa meua se superposen diferents territoris: global, mediterrani, europeu, català, comarcal, local, verd, no urbanitzable, etc. «Territori», a més, és un concepte que s'utilitza com a estratègia política de fragmentació i fa possible un llenguatge intencionat d'oposicions que és essencialment fals: el terme «local» es contraposa a «global» i «nacional» a «internacional» quan, realment, qualsevol local és també global i qualsevol nacional és alhora internacional. Potser l'ús més imprecís del terme «territori» és quan aquest s'oposa al terme «ciutat», llavors el territori és un lloc indeterminat i sense límits, gairebé sobrant i que existeix com a contraposat, indefinit i extern a la ciutat.

Quan parlem de «territori urbanitzat», «urbanitzat» conté tot el significat i «territori» només informa de l'existència d'un límit. Quan diem «Departament de Territori de la Generalitat de Catalunya» el que realment sobreentenenem és «el departament que s'encarrega de l'espai definit pels límits polítics que ocupa avui Catalunya», sense més informació, no sabríem de què s'encarrega realment

Vista des del mirador de Puig de la Font Pasquala.
Fontanilles, Baix Empordà. Al fons, els Pirineus

aquest departament. Potser per això, en el passat, rebia un nom més ajustat: «política territorial» o «d'ordenació del territori». En conseqüència, el que tractarem en aquest eix és el paisatge d'un territori limitat per l'adjectiu «català» (corresponent als límits polítics de Catalunya), però sense oblidar que els paisatges no es limiten per divisions administratives ni els efectes de les dinàmiques que volem explicar funcionen amb les lògiques i els límits del territori, sinó del paisatge. Quan parlem d'«ordenació del territori» i el que volem ordenar és quelcom més que els seus límits administratius, seria més exacte parlar d'«ordenació del paisatge».

«Si donem al mot "paisatge" una significació complexa, que compregui plans, boscos, aigües, indústries, mineria, agricultura, habitació, trànsit, etc., direm, amb els urbanistes moderns, que la ciutat de demà no ha de ser més que un element del paisatge. Damunt d'aquest paisatge, damunt d'un país, pot haver-hi més d'una gran ciutat. Cada una d'elles no és més que un element del paisatge. Segurament, si dins un territori extens no hi ha més que una gran ciutat, centre d'atracció, no faltaran ciutats importants a certa distància de la principal, endemés de viles i llocs que tenen llur vida pròpia. Cada un d'aquests nuclis és element del país com ho són els rius, les muntanyes i els horts: elements que han de tenir relacions mútues»

Nicolau Maria Rubió i Tudurí, *La qüestió fonamental de l'urbanisme: el país-ciutat*, 1926.

«Paisatge», en canvi, és un terme molt més complex i polièdric; un cop definit un lloc com a «paisatge», aquest no permet superposar-se a d'altres, ja que el paisatge conté l'ADN d'un lloc i el defineix inequívocament. El paisatge, a més, estableix els seus propis límits amb criteris observables i mesurables, ben al contrari de les fronteres discrecionals i subjectives que defineixen els territoris.

L'evolució del terme «paisatge» és realment complexa i reveladora, ja que va incorporant els canvis de percepció de la nostra societat respecte de la forma com ens relacionem amb la natura i l'espai geogràfic que ens acull. El paisatge (segons l'IEC) és «l'aspecte, vista, d'un paratge natural» o «pintura d'un paisatge, d'un indret natural». El simple fet

que la definició contingui el mateix terme que vol definir ja alerta d'una gran dificultat a l'hora de delimitar-ne el significat. De fet, en algun moment, aquesta definició va quedar àmpliament superada: el paisatge ha deixat de ser únicament la vista estàtica d'un espai físic, valorada per la seva bellesa i que es pot descriure a través de la pintura o la fotografia, com si fos una postal. Aquest primer significat pintoresc del paisatge segueix sent vigent i conté connotacions positives que encara acompanyen el terme «paisatge», i el vinculen a la idea de bellesa inherent a la natura.

Però el terme «paisatge» conté molts altres significats: des dels inicis de la civilització, el paisatge i els elements naturals i geogràfics que l'integren han assumit una dimensió simbòlica. Les primeres expressions prereligioses o animistes atorguen als cossos astronòmics o a elements del paisatge propietats màgiques i els assignen caràcter i personalitat a través de la seva mitificació o deificació. Encara avui, muntanyes, rius, pedres, arbres o paisatges complets contenen propietats ancestrals, mitològiques, legendàries, religioses o màgiques arreu del planeta; el Ganges, l'Himàlaia, el mont Fuji, el mont Olimp, etc. A casa nostra, Montserrat n'és un claríssim exemple. De vegades, la imatge icònica del paisatge forma part de l'imaginari col·lectiu, igual que els monuments construïts per l'home: el Pão de Açúcar de Rio, Ayers Rock a Austràlia, etc. Són imatges que s'identifiquen amb una regió o una ciutat. En conseqüència, el paisatge també pot formar part del patrimoni d'un país, si entenem «patrimoni» com una sèrie d'elements naturals o creats per la mà de l'home als quals una societat atorga uns valors positius, lligats a la seva història, la seva cultura o la seva identitat.

Al segle XVIII, algunes ciutats comencen a fer-se prou grans perquè la seva població perdi el referent de la natura en la vida diària. En aquestes mateixes ciutats, les classes més desfavorides com el proletariat són forçades a treballar en jornades maratòniques i gairebé sense dies de descans. Aquests mateixos treballadors, molts d'ells provinents del camp, passaran la immensa majoria de les seves vides en barris extremadament densos i insalubres que han perdut qualsevol contacte amb la natura. Aquells quadres o representacions que representaven una imatge idealitzada de la natura esdevenen llavors souvenirs, records d'imatges nostàlgiques i evocadores d'una realitat

allunyada. Mai abans en la pintura occidental la representació del paisatge havia esdevingut un tema central i només amb la pèrdua de la natura com a referent dels entorns urbans i l'allunyament físic i mental que les grans ciutats imposen neix la idea de paisatge com a idealització, una imatge pictòrica, simplificada i evocadora que en termes artístics s'anomena «pintoresca».

Els éssers humans sempre han modelat la natura per fer-la més habitable, més adaptada a l'escala humana. Aquesta transformació és fruit de la necessitat de subsistència, però també del gaudi. El jardí, en totes les cultures és l'expressió controlada i humanitzada de la natura. Al segle XVIII, quan la ciutat esdevé un organisme autònom i desconnectat, la idealització d'aquesta imatge del paisatge portaria al naixement del paisatgisme a Anglaterra. Es tracta d'un nou art de la jardineria que cerca modificar el paisatge per adaptar-lo a la imatge idealitzada que tenim d'ell mateix i que, igual que la jardineria, construeix una adaptació de la natura en funció d'un constructe intel·lectual i cultural. Capability Brown comença a construir el paisatge segons les normes i la imatge idíl·lica que es representaven als quadres del mateix paisatge i, aquesta nova forma de projectar l'espai lliure adopta el nom de «paisatgisme», i la seva formalització i les seves intencions van més enllà del jardí. També aquesta forma de dissenyar els espais oberts es pot considerar pintoresca: es tracta de projectar i domesticar el paisatge per reconstruir a la realitat la imatge pictòrica i idealitzada que prèviament hem construït d'ell mateix. És la forma en què les ciutats, especialment anglosaxones, abordaran la construcció dels primers parcs urbans: un fragment idealitzat de natura inserit enmig de la densitat urbana.

Els dos termes, país i paisatge, comparteixen la mateixa arrel: el paisatge, com hem vist, és ple de dimensions simbòliques i és definidor de la cultura i forjador de la identitat tant personal com col·lectiva. El paradís, per a cada cultura, no és res més que una imatge idealitzada del seu paisatge: el paradís de l'Islam és un oasi al desert, mentre que el paradís centreeuropeu és un prat assolat. Aquesta imatge es construeix a través de l'art, però també de la paraula, la religió, la filosofia o la literatura. A Catalunya, la construcció cultural del paisatge, en el seu sentit contemporani, comença a prendre forma durant la Renaixença. És llavors quan amb la voluntat de crear un

Joaquim Vayreda: *Estiu* (1877).
Museu Nacional d'Art
de Catalunya (MNAC)

imaginari nacional història, llengua i paisatge apareixen com a pilars de la identitat catalana. Els grans poetes que han sabut capturar el caràcter d'un poble o d'una nació sovint han utilitzat el paisatge com una metàfora de la seva identitat; Verdaguer i Maragall són alguns dels nostres poetes nacionals del paisatge. El paisatge també juga un paper clau en la construcció de la idea de nació, com a dipositori dels valors inalterables del poble. En aquest constructe cultural i moral, la muntanya (equiparada al paisatge, allunyada de la ciutat) és un indret idíl·lic que preserva i embalsama les virtuts, quinta essència de la identitat, i pren una dimensió gairebé mitològica. A l'altre extrem, la plana, la Terra baixa de Guimerà, que és equiparable a la ciutat. La muntanya i els seus habitants representen uns valors que, un cop s'ha construït un imaginari del que és la ciutat, es defineixen com els seus antagonistes: virtut i vici, essència i artifici, honestedat i hipocresia, estoïcisme i banalitat, etc.

El paisatge i com ens hi relacionem és clau en l'estructura social i en com la societat es desplega i ocupa el seu territori. Antropològicament, la unitat bàsica organitzativa de la societat és aquella que necessita cooperar per proveir-se d'aliment, i això està estretament lligat a la fertilitat del seu paisatge. Al mediterrani, la unitat familiar pot tenir cura d'un hort i un corral i això pot ser suficient per subsistir, en conseqüència, cada família pot ser autònoma i tenir cura d'ella mateixa i aquesta és la unitat que estructura la societat. En el cas dels països del nord, en canvi, la duresa del clima i l'escassetat de fruits de la terra obliguen una major quantitat d'individus a cooperar per proveir-se. Sovint, la família no és suficient i és al voltant del clan o la tribu que s'estructuren les decisions que permeten la supervivència. Per força, aquesta condició ancestral ha d'afectar la forma en què cada societat s'organitza, ja que, des de temps immemorials, cada poble, cada societat, s'ha organitzat per modificar el paisatge i treure'n recursos o aliment. Una societat necessita el paisatge per créixer i prosperar, i això segueix sent vàlid avui dia.

El paisatge superposa un conjunt de sistemes en què els elements físics o minerals es barregen amb els biològics (matriu biofísica) i els derivats de l'acció de l'home. Tots aquests sistemes estableixen una sèrie d'intercanvis i cadenes de relació molt complexes que, en conjunt, anomenem «metabolisme». Per als éssers humans, el

paisatge és l'espai físic que els acull, però també és un recurs: de forma directa els proveeix de matèries primeres i, a través de la tecnologia (des de les més bàsiques com l'agricultura o la ramaderia), permet acollir la vida humana. Però el paisatge va molt més enllà del proveïment d'aliment i matèries primeres: acull els assentaments i les infraestructures que fan funcionar la societat i, directament, és un actiu per a l'economia i el desenvolupament regional, per exemple, a través del turisme o el sector agroalimentari. El lligam entre el producte agroalimentari i el paisatge d'on prové a través, per exemple, de les denominacions d'origen, li aporta valor afegit i és garantia de qualitat, de responsabilitat social i mediambiental, localitzen el producte. A més, pot servir de motor de les economies locals i contribueix a la gestió i el manteniment del paisatge. En les actuacions de l'INCASÒL, allà on és possible, la preservació dels valors productius del paisatge es compatibilitza amb la seva capacitat d'acollir noves activitats productives vinculades, per exemple, a les activitats industrials. Tant per al turisme com per a la producció agroalimentària, el bon estat del paisatge, la seva qualitat i les polítiques encaminades a la seva preservació són imprescindibles per al manteniment i sostenibilitat del sector.

En països com el nostre, el paisatge ha estat modificat i antropitzat des de l'antiguitat. De resultes, els indrets naturals (si entenem per naturals aquells on no és possible reconèixer l'efecte transformador de l'home), són pràcticament inexistent. Els paisatges no són estàtics sinó que, en la mateixa adaptació i modificació per l'acció de l'home hi trobem també la seva definició i identitat. El canvi és consubstancial amb la idea de paisatge i, com veurem més endavant, en la seva preservació sempre s'ha de tenir en compte la possibilitat de transformar-lo per acollir noves necessitats. Per això cal establir quins són els seus valors immutables, aquells que, malgrat els canvis, s'han de mantenir constants perquè no perdi la seva identitat.

Avui, l'atenció que una societat dedica als seus paisatges és una forma de mesurar la seva maduresa i el seu caràcter cívic. En les darreres dècades, una sèrie de textos normatius i legislatius han anat reconeixent la rellevància social del paisatge. La UNESCO va ser una de les primeres organitzacions internacionals a reconèixer el valor patrimonial i cultural del paisatge a través de la Convenció per a la

Protecció del Patrimoni Mundial, Cultural i Natural de l'any 1972. En aquest text es definia el patrimoni natural en termes de bellesa, rellevància simbòlica i biodiversitat, i hi afegia el concepte de «paisatge cultural» entès com «el resultat de la interacció en el temps de les persones i el medi natural, l'expressió de la qual és un territori percebut i valorat per les seves qualitats culturals, producte d'un procés i suport de la identitat d'una comunitat». En múltiples textos posteriors, la UNESCO ha anat sofisticant i ampliant aquesta definició i ha inclòs nombrosos paisatges a la llista del Patrimoni Mundial. A Espanya, l'illa d'Eivissa, la serra de Tramuntana, els jardins d'Aranjuez o els olivars de Jaén són paisatges reconeguts com a Patrimoni de la Humanitat.

El Conveni Europeu del Paisatge, adoptat pel Consell d'Europa a Florència l'any 2000, posa les bases de nombrosos textos normatius i legislatius que progressivament han anat incorporant els diferents països i regions de la Unió.

«Constatem que, pel que fa a l'interès general, el paisatge té un paper important en els àmbits cultural, ecològic, mediambiental i social, que constitueix un recurs favorable per a l'activitat econòmica i que si es protegeix, es gestiona i se'n fa una ordenació adequada pot contribuir a la creació de llocs de treball.

«Som conscients que el paisatge contribueix a elaborar les cultures locals i que representa un component fonamental del patrimoni cultural natural d'Europa, alhora que contribueix al benestar dels éssers humans i a consolidar la identitat europea; reconeixem que, a tot arreu, el paisatge és un element important de la qualitat de vida de les poblacions, tant en els mitjans urbans com en els rurals, tant en les zones degradades com en les de més qualitat, tant en els espais singulars com en els quotidians.

«Advertim que l'evolució de les tècniques de producció agrícola, silvícola, industrial i minera, que les pràctiques en matèria d'ordenació del territori, d'urbanisme, de transport, d'infraestructures, de turisme i de lleure i, encara més, que els canvis

econòmics mundials continuen, en molts casos, accelerant la transformació dels paisatges.

«Volem respondre a la voluntat pública de gaudir de paisatges de qualitat i de tenir un paper actiu en la seva transformació.

«Estem convençuts que el paisatge és un element fonamental del benestar individual i social i que protegir-lo, gestionar-lo i planificar-lo impliquen drets i responsabilitats per a tothom»

Preàmbul del Conveni Europeu del Paisatge, Consell d'Europa, 2000.

El mateix any 2000, el Parlament de Catalunya es va adherir als principis i criteris d'aquest conveni com a pas previ a l'aprovació de la Llei catalana de protecció, gestió i ordenació del paisatge de l'any 2005. Una de les conseqüències de l'aprovació de la llei és la creació de l'Observatori del Paisatge de Catalunya i la posterior redacció dels catàlegs de paisatge que veurem en apartats posteriors.

El paisatge també s'ha anat establint com una disciplina acadèmica cada cop més autònoma i així es reconeix en els nous currículums universitaris: fins ara el paisatge s'havia tractat com una disciplina d'especialització en forma de màster o postgrau; actualment ja s'ha establert com a grau públic independent, de quatre anys de durada, impartit conjuntament per les facultats d'Arquitectura i d'Enginyeria Agrònoma. D'aquesta forma, es reconeix la capacitat del paisatge d'establir-se com una matèria científica i tècnica d'abast ampli que pren coneixements i metodologies d'altres disciplines però que també és capaç de crear-ne de pròpies.

El paisatge, com a camp de coneixement, es defineix com una disciplina que estudia la relació entre els territoris, la seva matriu biofísica i l'ús i l'ocupació que fan d'aquests espais les societats humanes. Per tant, per entendre i poder actuar sobre el paisatge és necessari conèixer les condicions prèvies, o de base, de l'espai on es vol actuar: topografia, geologia, hidrologia, règim climàtic i els ecosistemes que l'integren (amb el seu metabolisme), així com les dinàmiques d'ús i explotació que es deriven de les activitats humanes i entendre la complexitat de les interrelacions d'aquest conjunt de sistemes sobre un espai físic. Per fer-ho és necessari aplicar conceptes i metodologies d'anàlisi que provenen de l'ecologia, la biologia, la geologia, l'agronomia, l'economia, la geografia, l'urbanisme, l'antropologia, l'art i la cultura.

Vilassar de Mar. Paisatges Verticals
Foto: Ricard Vaqué. CC-BY-SA 4.0
Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge

CATALUNYA: MOSAIC DE PAISATGES I BIODIVERSITAT

Catalunya, amb una extensió de 32.000 km², és la cinquena comunitat autònoma espanyola en extensió, amb una superfície equiparable a Bèlgica o la suma de les illes de Sardenya i Còrsega. Actualment té 7.566.000 habitants i és la segona comunitat autònoma més poblada, només superada per Andalusia. La densitat de població és de 239 habitants per km², molt superior a la mitjana d'Espanya (de només 93 habitants per km²), però molt similar a la d'Alemanya o el Regne Unit. El 43 % de la població (3,2 milions) viu concentrada a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que té una extensió de 636 km² i una de les densitats de població més altes d'Europa, propera als 5.100 habitants/km². La població de l'Àrea Metropolitana de Barcelona és comparable a les conurbacions de Manchester, Viena, Lisboa o Brussel·les.

Catalunya se situa a la conca mediterrània que, a cavall de tres continents, configura un anell sinuós que envolta el mar Mediterrani. La mar suavitza el clima de tota la conca, que és fèrtil malgrat l'escassetat d'aigua. El clima benigne i el mar, com a espai de confluència i intercanvi, han afavorit l'assentament, el creixement i la mort de cultures i imperis al llarg dels segles. Les terres de la conca mediterrània, tant al sud com al nord, són l'escenari on

ha nascut la civilització occidental i, malgrat les diferents cultures que la configuren, es poden reconèixer trets comuns entre els diferents pobles que l'habiten: un cert gust per la vida a l'aire lliure, a les places i els carrers, els quals esdevenen escenaris on els humans intercanvien mercaderies i paraules i on es dona forma a la convivència. La polis, la ciutat, és el lloc on aquesta civilitat cristal·litza i la mediterrània és també bressol d'una cultura urbana i democràtica que defineix la nostra civilització. Però el mediterrani també és un territori densament poblat, amb un equilibri molt fràgil i sotmès a fortes pressions: molt sensible a les sequeres, els incendis forestals, els règims torrencials de pluja i els temporals marítims. Tot això es veurà agreujat pel canvi climàtic que afecta ja el delicat equilibri dels nostres paisatges i, en conseqüència, el nostre estil de vida.

Catalunya és un país de muntanyes. Un alt percentatge del territori té un pendent de més del 20 %; en aquests espais els assentaments humans i els cultius queden molt limitats. Les diferents unitats de relleu limiten una sèrie de planes costaneres o interiors on la pressió sobre el sòl és molt gran i on es concentren la majoria d'activitats. La línia costanera que a Catalunya s'estén al llarg de 700

La Serra del Cadí. Foto: Rafael López-Monné
Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge

quilòmetres i és un espai de gran valor paisatgístic, però també és el lloc on s'ha concentrat la major part de la població. La seva ocupació es va veure dramàticament augmentada quan, a més d'acollir la població estable, el turisme massiu demanda fer espai per a una població estacional que troba en la platja i la costa el seu principal atractiu. De resultes, la costa catalana presenta una forta densitat lineal de població: la franja costanera-terrestre (de 100 metres de profunditat) es troba fortament urbanitzada, en nuclis de població compactes (pobles i ciutats) i ocupació difusa (de cases unifamiliars, hotels o càmpings). Aquesta ocupació arriba als 340 quilòmetres lineals, cosa que representa el 59 % de tota la costa. Si no es compta la longitud del delta de l'Ebre, des de Sant Carles de la Ràpita fins a l'Ampolla (112 quilòmetres), i la del cap de Creus, des de la cala Montjoi de Roses fins a la cala de Tamariu al Port de la Selva (50 quilòmetres), la proporció de costa urbanitzada és del 81 %. Per últim, més de 40 quilòmetres estan ocupats per infraestructures portuàries. En aquests espais les infraestructures (circulació, consum d'aigua i sanejament, electricitat o fins i tot serveis sanitaris o cossos de seguretat) s'han de dimensionar per als pics màxims d'ocupació, la qual cosa complica molt la gestió urbana i territorial.

Els territoris de Catalunya que poden ser considerats àrees de muntanya estan definits en la Llei 2/1983, d'alta muntanya. Aquest text normatiu defineix el que són les àrees de muntanya i les divideix entre comarques de muntanya i zones de muntanya. El conjunt d'aquests àmbits representa el 46 % de la superfície total de Catalunya i el seu pes demogràfic és inferior al 5 % de la població. D'acord amb la Llei d'alta muntanya, són comarques de muntanya: l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell, el Berguedà, la Cerdanya, la Garrotxa, el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, el Ripollès, el Solsonès i la Vall d'Aran. Aquests territoris es caracteritzen per tenir una altitud, un terreny pendent i un clima clarament limitadors de les activitats econòmiques. Les comarques de muntanya, d'altra banda, disposen de recursos que són escassos a la resta del territori de Catalunya, especialment aigua, neu, pastures, boscos i espais naturals. Per últim, aquestes comarques es caracteritzen per tenir una baixa densitat de població en relació amb el valor mitjà de Catalunya i, per tant, el funcionament dels serveis públics difereix clarament de les zones planes i amb alta densitat de població, on són,

per definició, més eficients.

Les comarques de muntanya ocupen 9.560 km² i agrupen un total de 163 municipis, però són més les àrees que sense ser considerades d'alta muntanya presenten un relleu que les fa poc aptes per als grans assentaments. Aquests territoris, que van més enllà dels territoris pirinencs i prepirinencs, presenten característiques orogràfiques, climàtiques, demogràfiques, socials i econòmiques similars a les de les comarques de muntanya. En aquest sentit, la Llei d'alta muntanya considera zones de muntanya aquells territoris configurats per un o més termes municipals que reuneixen alguna de les condicions següents: tenir situat, com a mínim, el 65 % de la seva superfície municipal en cotes superiors a 800 metres; o bé tenir un pendent mitjà superior al 20 % i el 60 % de la superfície municipal a cotes superiors a 700 metres. Actualment hi ha 137 municipis que han estat declarats zones de muntanya, 124 dels quals estan agrupats en cinc àrees: Montseny-Guilleries-Lluçanès, Prades-Montsant, Altiplans Centrals, Ports de Beseit i Montsec. Els tretze municipis restants no formen part d'una zona de muntanya agregada, ja que no tenen continuïtat territorial, i són els anomenats «municipis aïllats». Paradoxalment, la definició de la llei de les zones de muntanya fa que algun d'aquests municipis aïllats estigui situat a la línia costanera de la Costa Brava central. En conjunt, les zones de muntanya representen el 16 % de la superfície total del país i l'any 2011 aplegaven l'1,7 % de la població de Catalunya.

Malgrat la forta pressió humana concentrada, com hem vist, a les zones planes, aquesta varietat orogràfica i geogràfica fa que Catalunya sigui un mosaic de paisatges d'extraordinària diversitat, un mostrari dels paisatges europeus en miniatura. Des dels típics paisatges mediterranis a les altes muntanyes, des de les fèrtils planes prelitorals als paisatges de secà, des dels aiguamolls i deltes als boscos frondosos, etc. Però aquest mosaic sobreviu en un precari equilibri, sotmès a una forta pressió i amb múltiples amenaces com el canvi climàtic. Aquesta diversitat, que és la nostra gran riquesa, pot anar desapareixent en els pròxims anys.

Unit al paisatge, Catalunya acull un tresor de biodiversitat del qual a vegades no som prou conscients: amb només

un 0,7% de la superfície de la Unió Europea, conté el 17% de les espècies protegides i el 42% dels hàbitats representats en el conjunt dels territoris de la Unió. Catalunya, per exemple, té cinc cops més biodiversitat que Alemanya, amb 600 hàbitats diferenciats, 2.200.000 espècies vegetals i algues, 1.100.000 espècies animals i insectes i 125.000 líquens i fongs. Malgrat els intensos processos de transformació derivats de l'activitat agrícola, ramadera i industrial i amb una densitat de població considerable que ha fet créixer la taca urbanitzada de forma exponencial els darrers dos-cents anys, el nostre patrimoni natural encara és extraordinari. Catalunya també pertany a la regió europea amb un percentatge més gran d'espècies amenaçades: hi ha 259 espècies de fauna que es consideren amenaçades, de les quals 175 es troben en situació vulnerable i 84 en perill d'extinció. Són dotze les espècies considerades extintes com a reproductores en les darreres dècades. Pel que fa a la flora, hi ha 325 tàxons de flora en situació d'amenaça, incloent-hi plantes vasculares, briòfits, líquens i fongs.

Fa molts anys que els catalans som conscients d'aquest extraordinari patrimoni natural i paisatgístic i l'atenció social i l'apreciació del paisatge com a patrimoni col·lectiu té una llarga tradició al nostre país. La societat civil catalana ha exigint, en diversos moments de la història, que el paisatge sigui reconegut i protegit com a aspecte clau del nostre patrimoni i la nostra identitat. A través dels esforços de diverses generacions, en el moment actual, el paisatge la seva valoració i protecció no admet discussió en l'àmbit social o polític.

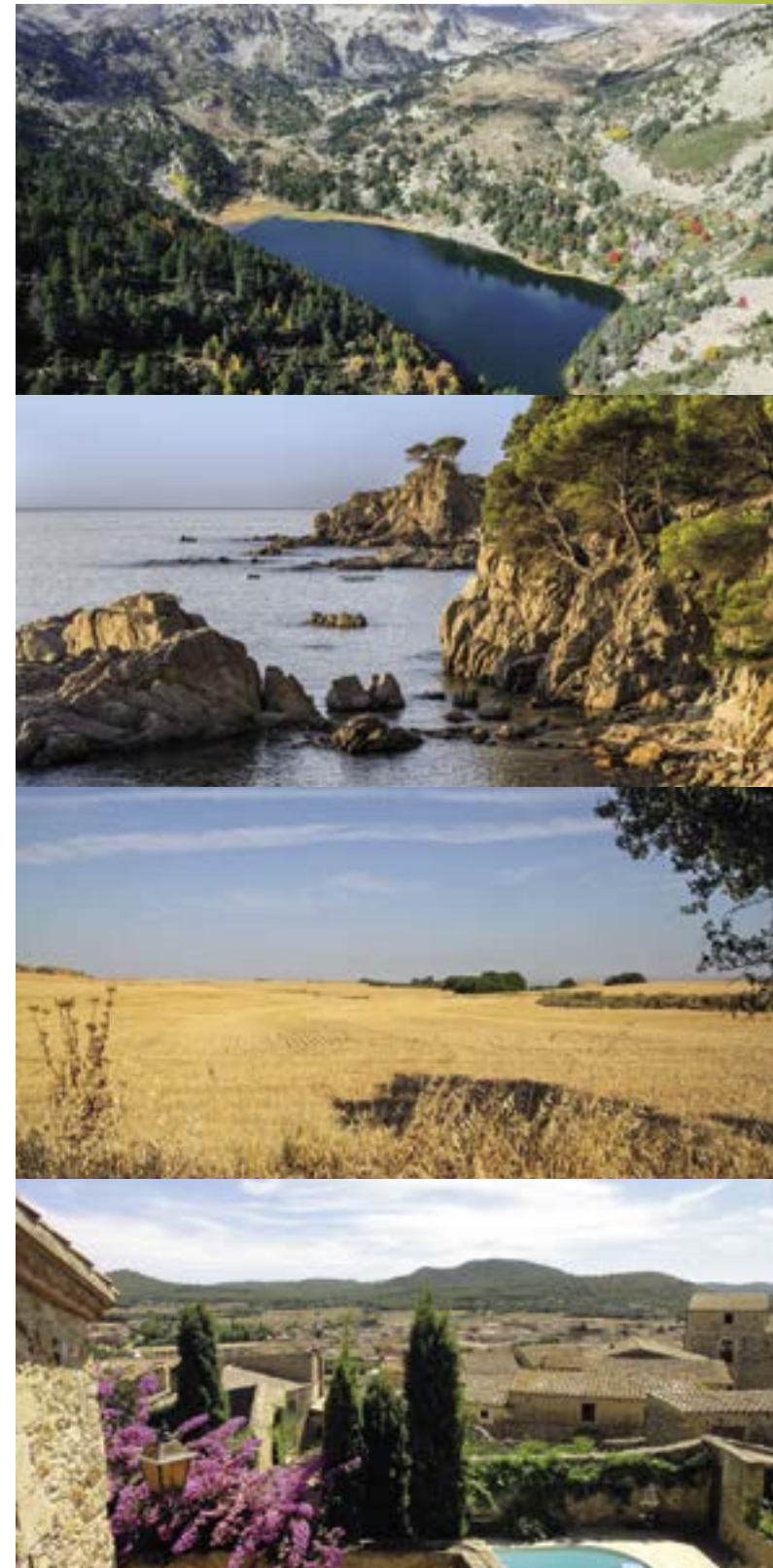
Sens dubte, el gran salt qualitatiu en la valoració del paisatge al nostre país arriba amb l'adhesió, per part del Parlament de Catalunya, a la Convenció del Paisatge del Consell d'Europa, que marca una fita a l'hora d'establir les bases d'una nova cultura i sensibilitat vers el paisatge. La convenció afirma amb rotunditat que tot el territori és paisatge i que tota la ciutadania té dret a gaudir d'un paisatge bell, net i ordenat. L'Observatori del Paisatge de Catalunya neix amb aquest objectiu: interpretar, desxifrar, descriure i narrar els paisatges; tant els naturals com els agrícoles, industrials, urbans i periurbans, i entendre'ls en la seva formació i evolució, observant els seus amplis valors històrics, estètics, espirituals, socials o artístics.

L'Observatori del Paisatge, amb seu a Olot, va ser concebut com un centre de pensament i acció entorn del concepte de paisatge. Catalunya es va dotar llavors d'una institució que ens ha permès situar-nos en el camp de l'anàlisi i el pensament al voltant de la noció contemporània del paisatge. Avui, l'Observatori és un ens de referència en la investigació científica i tècnica i el seu prestigi transcendeix les nostres fronteres, tal com ho demostra la seva creixent presència internacional i l'assessorament que duu a terme a països com ara Suècia o Argentina. La seva activitat engloba una intensa tasca de divulgació, docència i estudi amb una estreta relació amb el món universitari i una extensa activitat editorial. L'Observatori és referència a l'hora d'establir metodologies i criteris d'anàlisi en relació amb el paisatge i aquesta expertesa, òbviament, es posa al servei de l'estudi, l'avaluació i el coneixement dels paisatges catalans. Això ens ha permès gaudir d'instruments innovadors que posen, no només l'Observatori, sinó el conjunt del país, a l'avantguarda mundial en matèria del coneixement, la comprensió i el diagnòstic dels seus paisatges.

L'aplicació de tot aquest coneixement metodològic i capacitat d'anàlisi damunt el territori català s'ha materialitzat en la redacció dels catàlegs de paisatge de Catalunya (en total set, un per cada àmbit territorial); un instrument inestimable que permetrà, a banda d'aprofundir en el coneixement del país, incloure criteris paisatgístics a l'ordenació territorial.

L'elaboració dels catàlegs de paisatge ha permès obtenir, per primera vegada, el mapa de paisatges de Catalunya, un mapa fins ara inexistent. Amb 134 paisatges, el mapa evidencia que Catalunya, per diversitat i riquesa, és un veritable mosaic de paisatges. Aquest fet converteix el paisatge en un patrimoni de primer ordre a casa nostra,

Imatges d'algunes de les unitats de paisatge:
Cims i estanys d'Aiguestortes i estany de Sant Maurici. Costa Brava.
L'Ardenya Cadiretes. Delta de l'Ebre.
Plana d'Urgell. Vall Cerdana.
Les Gavarres. Pla de Barcelona

només països com el Regne Unit i França i algunes regions europees com Valònia disposen d'un mapa de paisatges semblant.

El mapa defineix les 134 unitats de paisatge com a àrees amb un mateix caràcter paisatgístic que venen definides per un conjunt d'elements que els confereixen una idiosincràsia diferenciada de la resta del territori. El mapa engloba tot el territori català i, per tant, no s'ha fet atenent criteris qualitius. Les unitats de paisatge no comporten necessàriament accions de conservació, només encaminades a la seva preservació: el nostre país és un territori absolutament marcat i modificat per l'acció de l'home, que l'ha construït i modelat al llarg dels segles i ha de seguir fent-ho en el futur. La noció contemporània de paisatge inclou també el canvi i l'adaptació com a valors. Defensar el caràcter d'un territori no exclou que aquest paisatge pugui evolucionar; ben al contrari, ens permetrà actuar i intervenir sobre el territori de forma que la seva identitat quedi reforçada identificant quins són aquells valors que li confereixen caràcter sense excloure que el canvi en pot afegir de nous. Amb el mapa de paisatges s'afegeix una nova capa d'informació o de lectura territorial que imprimirà qualitat i innovació al nostre planejament urbanístic. Més enllà d'això, el mapa pot ser una eina de dinamització econòmica i pot incentivar iniciatives supramunicipals encaminades a reivindicar un determinat paisatge, valorar els seus productes o constituir-se en marca turística. La creació del Consorci dels Aspres de l'Empordà, per exemple, pren la unitat de paisatge dels Aspres com a àmbit bàsic de la seva actuació

i els seus valors com a programa de dinamització local.

«L'enfocament multidimensional del paisatge es tradueix en la multiplicitat de valors que el caracteritzen. Els catàlegs parteixen de l'existència de diversos valors o tipus de valors del paisatge (ecològics, històrics, culturals, estètics, simbòlics), atribuïts pels agents que hi intervenen i per la població que en gaudeix. Tot paisatge pot tenir, a més, un "valor d'existència", atribuït per la població només per la seva pròpia raó de saber que existeix, tot i no relacionar-s'hi per cap ús ni present ni futur. Mostra una relació ètica amb el paisatge i sorgeix per la "defensa dels drets dels éssers vius", o per la simpatia a determinats elements que el formen, com animals en perill d'extinció o ecosistemes fràgils, i no necessàriament per l'interès per mantenir intacte un recurs per a les generacions futures ("valor de llegat")»

Observatori del Paisatge de Catalunya, Criteris per a la confecció dels catàlegs de paisatge.

El mapa de paisatges de Catalunya és també una poderosa eina pedagògica perquè la societat catalana prengui consciència dels paisatges on viu, de la importància dels seus valors naturals, culturals, socials, productius, simbòlics i identitaris, i també de la seva singularitat i dels seus riscos. El mapa ens familiaritzarà amb termes que fins ara només eren coneguts en un àmbit local i proper, com els Terraprimers, la Terreta, lo Pas de Barrufemes o els Xaragalls del Vallès, etc. En definitiva, ens ha de portar a conèixer i comprendre millor el nostre país i reforçar el sentiment de pertinença alhora que ens obre els ulls a la seva extraordinària diversitat.

La nova legislació urbanística, en preparació a Catalunya, atorga al paisatge un paper fonamental i, com veurem en propers apartats, l'escala del paisatge esdevindrà clau perquè s'integrin i es facin definitivament compatibles les lògiques que regulen els espais urbans amb la resta de funcions i infraestructures que ocupen el país. Per fer-ho,

el gran canvi rau en la concepció i la definició normativa dels espais oberts.

«La nova mirada sobre el territori que sorgeix a partir d'aquesta nova planificació territorial que, finalment, després de cent anys, hem arribat a poder i saber formular sense les limitacions, mancances, contradiccions i falta de convicció de dècades anteriors, obre pas a una nova manera de fer i d'entendre l'ordenació urbana i territorial. Dona lloc a la superació de la interpretació del territori de forma essencialment unidireccional a partir del fet urbà, i a entendre la interacció contínua entre ciutat i territori com a nou paradigma conceptual. [...]

Agustí Serra, Ciutat, territori. Territori, ciutat, 2016.

«La construcció del model, de la matriu del territori i els elements estratègics que la formen haurà d'impregnar les previsions i les propostes del planejament urbà de les ciutats. I alhora, els processos de transformació de les ciutats definiran les pulsions que haurà d'anar incorporant el planejament territorial.

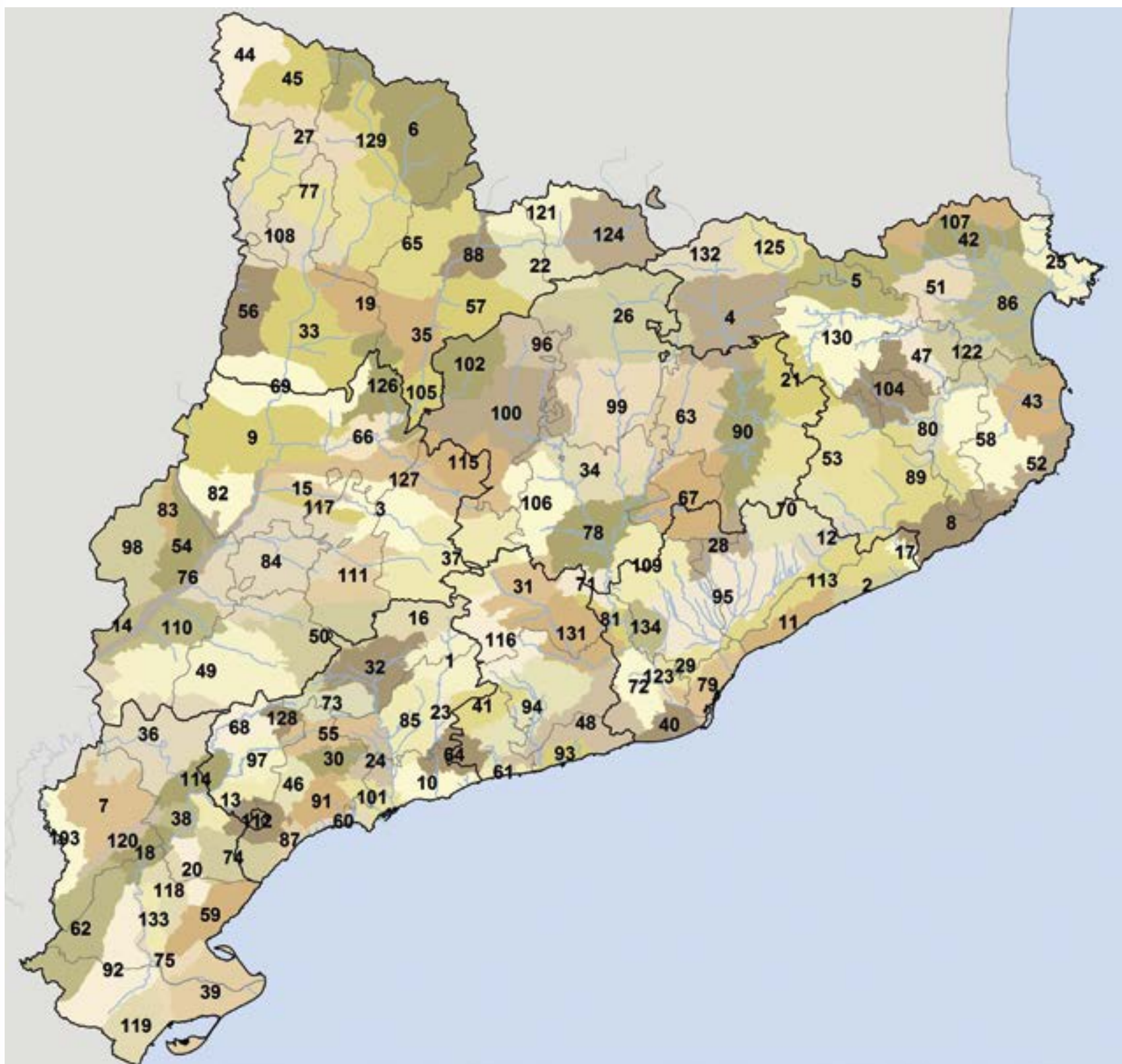
«Aquesta nova manera d'entendre i de gestionar els processos territorials i urbans comporta un trencament de la dicotomia tradicional entre planejament urbà i planificació territorial, i implica una nova i més gran interrelació entre ambdós.

«La superació de les dues mirades fins ara excessivament diferenciades i especialitzades, amb una predominança quasi exclusiva del que és local sobre el que és territorial, comporta la necessitat de disposar d'un nou instrumental disciplinari però també normatiu»

1. Alt Gaià
2. Alt Maresme
3. Alt Sió
4. Alt Ter
5. Alta Garrotxa
6. Altes Nogueres
7. Altiplà de la Terra Alta
8. Ardenya – Cadiretes
9. Aspres de la Noguera
10. Baix Gaià
11. Baix Maresme
12. Baix Montseny
13. Baix Priorat

14. Baix Segrià
15. Baix Sió
16. Baixa Segarra
17. Baixa Tordera
18. Barrufemes
19. Boumort – Collegats
20. Burgans
21. Cabrerès – Puigsacalm
22. Cadí
23. Camps de Santes Creus
24. Camps del Francolí
25. Cap de Creus
26. Capçaleres del Llobregat
27. Cims i Estanys d'Aiguestortes i St. Maurici
28. Cingles de Bertí i Gallifa
29. Collserola
30. Conca d'Alforja - Vilaplana
31. Conca d'Odena
32. Conca de Poblet
33. Conca de Tremp
34. Conca salina
35. Congost del Segre
36. Costers de l'Ebre
37. Costers de la Segarra
38. Cubeta de Móra
39. Delta de l'Ebre
40. Delta del Llobregat
41. El Montmell
42. Els Aspres
43. Empordanet - Baix Ter
44. Era Baisha Vall d'Aran
45. Era Nauta Vall d'Aran
46. Escornalbou - Puigcerver
47. Estany de Banyoles
48. Garraf
49. Garrigues Altes
50. Garrigues Baixes i vall del Corb
51. Garrotxa d'Empordà
52. Costa Brava
53. Guàrdies
54. Horta de Pinyana
55. La Mussara
56. La Terreta
57. La Vansa
58. Les Gavarres
59. Litoral del Baix Ebre
60. Litoral del Camp
61. Litoral del Penedès
62. Els Ports
63. El Lluçanès
64. Massís de Bonastre
65. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar
66. Mig Segre
67. El Moianès
68. Montsant
69. Montsec
70. Montseny
71. Montserrat
72. Muntanyes de l'Ordal
73. Muntanyes de Prades
74. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs

75. Paisatge fluvial de l'Ebre
76. Paisatge fluvial del Segre
77. Pastures de l'Alt Pirineu
78. Pla de Bages
79. Pla de Barcelona
80. Pla de Girona
81. Pla de Montserrat
82. Plana d'Algèri - Balaguer
83. Plana d'Almenar i Alguaire
84. Plana d'Urgell
85. Plana de l'Alt Camp
86. Plana de l'Empordà
87. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
88. Plana de l'Urgellet
89. Plana de la Selva
90. Plana de Vic
91. Plana del Baix Camp
92. Plana del Baix Ebre - Montsià
93. Plana del Garraf
94. Plana del Penedès
95. Plana del Vallès
96. Port del Compte - Vall de Lord
97. Priorat històric
98. Regadius del Canal d'Aragó i Catalunya
99. Replans del Berguedà
100. Replans del Solsonès
101. Reus - Tarragona
102. Ribera Salada
103. Riberes de l'Algars
104. Rocacorba
105. Rodalía d'Oliana
106. Rubió - Castellallat - Pinós
107. Salines - l'Albera
108. Sant Gervàs - Montcortès
109. Sant Llorenç del Munt i l'Obac - El Cairat
110. Secans d'Utxesa
111. Secans de Bellanes i d'Ondara
112. Serra de Llaberia
113. Serra de Marina
114. Serra del Tormo
115. Serrats de Sanaüja i Llanera
116. Serra d'Ancosa
117. Serres de Bellmunt i Almenara
118. Serra de Cardó - Boix
119. Serres de Montsià - Godall
120. Serra de Pàndols - Cavalls
121. Solana del Baridà
122. Terraprims
123. Vall Baixa del Llobregat
124. Vall Cerdana
125. Vall de Camprodon
126. Vall de Rialb
127. Vall del Llobregós
128. Vall del Silenci
129. Valls d'Àneu
130. Valls d'Olot
131. Valls de l'Anoia
132. Valls del Freser
133. Vessants de Tivenys - Coll de l'Alba
134. Xaragalls del Vallès

VALORAR, GESTIONAR I PROJECTAR ELS ESPAIS OBERTS

L'estat del patrimoni natural i paisatgístic d'un territori, el respecte a aquest i la seva manera de gestionar-lo és una part inseparable de la identitat, el caràcter i la cultura d'un país. És una carta de presentació a l'exterior, una font d'oportunitats per a la seva ciutadania i un element central de l'estat del benestar. Juntament amb el dret a l'habitatge i el dret a la ciutat, el dret al paisatge, al seu accés, gaudi i qualitat formen la tríada de drets socials directament relacionats amb l'hàbitat.

El paisatge és avui una font indiscutible de riquesa i desenvolupament regional. Moltes de les activitats lúdiques i econòmiques tenen lloc fora d'edificis i dels entorns estrictament urbans. La pandèmia no ha fet res més que augmentar la voluntat de la ciutadania de cercar el contacte habitual i proper amb la natura. A l'Eix 1 es parlava de la demanda de recuperar, dins de pobles i ciutats, nous espais i noves formes de natura, a banda de la ineludible necessitat de millorar-ne la qualitat mediambiental. Per assolir aquests objectius, cal avançar en la integració dels espais urbans amb els espais oberts que els envolten, especialment a les zones d'alta pressió urbanitzadora, i ordenar-los de forma que acullin els nous requeriments socials: usos vinculats a l'esport o l'oci, etc. A més, cal

regular, ordenar i gestionar totes les activitats que, en un context d'impuls de l'economia verda i la transició energètica, cal desplegar als espais oberts: producció d'energia neta o agrícola de proximitat o espais per al foment de la biodiversitat, etc. Són nombroses les iniciatives empresarials que aprofiten els recursos paisatgístics en àmbits com els productes agroalimentaris, l'ecoturisme, els serveis d'informació ambiental, la interpretació i l'educació, la restauració del patrimoni natural i cultural, les activitats relacionades amb l'oci, l'esport o l'aventura, l'observació de la fauna, les activitats turístiques i gastronòmiques, etc. Tot això i molt més ha de trobar el seu encaix als espais oberts del nostre país.

Set de cada deu hectàrees a Catalunya acullen usos vinculats a l'activitat humana. Tenint en compte que les planes són limitades, l'espai buit en aquests espais acull una gran varietat d'activitats. La despoblació i l'abandonament de la Catalunya interior es concentra només als espais muntanyosos i les planes interiors, mentre que a les planes litorals i centrals l'espai buit és més una oportunitat que un problema. El repte és mantenir-los lliures d'urbanització a través d'una correcta ordenació dels seus usos amb el mínim impacte i la màxima racionalitat. Però això, la

Vista aèria del parc natural
dels Aiguamolls de l'Empordà
i desembocadura del Fluvià
a Sant Pere Pescador

protecció dels espais oberts ha de ser progressiva i coherent amb els seus valors naturals: Catalunya té un 32 % del seu territori amb algun grau de protecció mediambiental repartit entre els parcs naturals, la xarxa Natura 2000 i els espais d'especial protecció per a les aus. Fora d'aquests espais, la protecció de la natura i el paisatge ha de ser compatible amb l'acolliment de noves activitats humanes i l'INCASÒL està compromès amb ambdues visions.

En la gestió dels espais protegits i de gran valor ecològic, l'INCASÒL hi juga un paper destacat però poc conegut. L'Institut és propietari i gestiona directament finques que es troben dins d'espais amb la màxima protecció mediambiental. A banda d'altres tasques més conegudes de l'Institut (com les que tenen a veure amb la promoció de sòl), també es vetlla per la cura i la gestió diària dels espais oberts i protegits. Per això, a l'INCASÒL, els arquitectes, enginyers i urbanistes treballen juntament amb els ambientòlegs, ecòlegs, agrònoms i biòlegs. De vegades, gestionar aquests espais planteja reptes de gran complexitat pel que fa a la seva sostenibilitat mediambiental (però també econòmica i social) que imposen assajar solucions innovadores i imaginatives per part dels professionals que treballen a l'Institut.

RAÓ 28 – GESTIONEM PARCS NATURALS INTRODUIENT PROJECTES QUE AJUDIN A PRESERVAR ELS SEUS VALORS

Els parcs naturals i espais protegits a Catalunya naixien amb la voluntat de protegir la natura i la biodiversitat, però avui tenen una creixent importància socioeconòmica i de cohesió territorial. La xarxa d'espais naturals protegits de Catalunya consta de 165 espais d'especial valor ecològic protegits pel Pla d'espais d'interès natural (PEIN), amb una superfície equivalent al 30 % del territori català. Dins d'aquests espais, n'hi ha que tenen un nivell de protecció superior: els parcs nacionals, els parcs natu-

rals, els paratges naturals d'interès nacional i les reserves naturals; en total, una vintena d'espais. El seu valor social és indubtable: tenint en compte només els ingressos de les activitats del sector serveis als parcs naturals catalans, aquests representen 181,5 milions d'euros anuals, uns ingressos equivalents al 5 % dels ingressos generats pel conjunt del patrimoni cultural català. L'aportació, en forma de valor afegit brut, dels espais naturals catalans és d'uns 159 milions d'euros, la qual cosa representa l'1,26 % del valor afegit brut del turisme a Catalunya. Pel que fa al nombre de llocs de treball generats, a conseqüència de les activitats del sector serveis associades a l'existència dels diferents espais protegits, ascendeixen a gairebé 4.000, dels quals 1.500 són de caràcter directe. Si a això li sumem els llocs de treball directament implicats en la gestió d'aquests espais i les activitats agrícoles que s'hi duen a terme, el nombre total de llocs de treball vinculats ascendeix a 5.200. En aquest context, cal destacar que per cada euro invertit en la gestió dels espais naturals, es generen 8,8 euros en forma de valor afegit brut en les activitats econòmiques associades a aquests (sense incloure els béns i serveis que proporcionen aquests espais); i tot això limitant-nos només als espais naturals protegits, sense tenir en compte que molts paisatges que no estan directament protegits tenen un alt valor productiu i prestigi social.

Per seguir apuntant la importància socioeconòmica dels espais oberts a Catalunya i, a tall d'exemple, els establiments de turisme rural a Catalunya van registrar, l'any 2015, 268.500 viatgers i 453.600 pernотacions; l'any 2018 ja eren 503.000 viatgers i 1.260.000 pernотacions. Només d'agost del 2015 al mateix mes de l'any posterior van créixer un 372 % les reserves per a activitats d'esports d'aventura a Catalunya. La producció agroalimentària ecològica ha crescut, en la darrera dècada, un 10 % cada any i és ja un motor fonamental de regeneració de territoris i de manteniment dels nostres paisatges.

És obvi que els espais oberts (fora de pobles i ciutats) tenen un paper social i econòmic clau, i no cal dir que també són fonamentals per a l'estat del medi ambient. En conseqüència, no deixa de ser una contradicció que sovint ens hàgim referit a ells com a espais «buits» i que la legislació urbanística els defineixi emprant una negació: els espais oberts són els espais *no urbanitzables*. Tal com els entenem avui, en coherència amb la seva rellevància

social, mediambiental i econòmica, aquesta forma de definir-los ja no és acceptable.

Contràriament al que succeïa durant els primers anys d'existència de l'INCASÒL (abans que la nova Generalitat establís un marc normatiu propi), ara la legislació és molt restrictiva pel que fa als espais oberts i estableix nombrosos mecanismes de control sobre les actuacions que s'hi poden dur a terme. Aquesta legislació va ser estrictament necessària en un moment en què el respecte al medi ambient i el paisatge i la seva valoració social no es donaven per descomptats. En els primers anys de l'INCASÒL, la pressió sobre el sòl no urbanitzable a les zones planes i costaneres era molt gran; en certa manera ho segueix sent avui, però projectes de la magnitud de les marines d'Empuriabrava o Santa Margarida (a Roses), en ple espai natural dels Aiguamolls, serien socialment inacceptables. A l'Eix 1 s'explicava com algunes de les primeres decisions de l'Institut, en relació per exemple amb l'espai rural de Gallecs, marcaven un punt d'inflexió en la prioritització del valor del paisatge i la natura enfront de l'imparable creixement urbà que caracteritzava els darrers anys del franquisme. Aquesta tasca de protecció dels espais de la natura contra la pressió urbanitzadora duta a terme per l'INCASÒL s'ha sostingut al llarg dels anys: fins i tot en les darreres dècades han aparegut projectes que, aprofitant fissures normatives, proposaven actuacions que no reconeixien el valor d'espais que són clau per al correcte funcionament dels ecosistemes i la preservació dels paisatges.

RAÓ 29 – VETLLEM PER PROTEGIR, MILLORAR I AMPLIAR ELS ESPAIS NATURALS

La legislació urbanística a Catalunya estableix el règim d'usos del sòl no urbanitzable i determina quines obres i usos concrets s'han de tramitar davant les comissions d'ordenació del territori abans d'obtenir la llicència municipal. Un mecanisme de control pensat per establir més control sobre les activitats i actuacions que es donen als espais oberts fora de pobles i ciutats. Només durant el 2015, el nombre total de convenis adoptats que autoritzaven activitats i actuacions en sòl no urbanitzable va ser 1.045. El 2016 ja n'eren 1.286 (un increment del 23%). Aquest repunt anual havia estat sostingut en la darrera dècada i comença a moderar-se a partir de l'any 2018; malgrat tot, la tendència és clarament d'augmentar el nombre d'activitats que acumulen els anomenats «sòls no urbanitzables».

Si assumim que el respecte al medi ambient i al paisatge està plenament assumit socialment i que la pressió social i el canvi de sensibilitat cap a aquests espais és una garantia de la seva preservació, l'opinió que es va generalitzant entre els especialistes és que ha arribat el moment d'emprendre modificacions legislatives que flexibilitzin els usos socials permesos als espais oberts que permetin el seu canvi i evolució i, alhora, protegeixin els seus valors. Amb aquesta nova visió, el conjunt dels espais oberts ha de passar a ocupar un espai central i protagonista de la planificació i la gestió del territori.

«La legislació actual és molt restrictiva pel que fa als usos admesos en el sòl no urbanitzable, però això no garanteix ni una protecció de la legalitat ni una gestió del territori suficients. Ens calen programes de gestió associats al planejament, instruments que permetin l'expropiació de l'ús del

El parc natural del Delta de l'Ebre des de Sant Carles de la Ràpita. Foto: Jordi Salinas CC BY-NC-SA 4.0
Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge

sòl en finques subexplotades com s'esdevé en altres països i, segurament, atrevir-nos a admetre usos no agraris vinculats al reciclatge i millora del parc edificat existent i a la gestió de les finques per posar l'economia al servei del territori. En tot cas, podem aprofundir en els criteris per tal de concentrar les transformacions, prioritzar el reciclatge d'edificacions per davant de la nova construcció o garantir el desmantellament de les instal·lacions quan cessi l'activitat.

»La intervenció administrativa en aquest sòl és gairebé sempre reactiva, en resposta a un promotor i absolutament vinculada a l'estructura de la propietat. Potser podríem fer un ús més complet de la figura de la concentració parcel·lària per definir més el projecte territorial.

»El planejament segueix sent poc proactiu pel que fa al sòl no urbanitzable i aquest segueix sent massa residual. El planejament d'avui és bàsicament descriptiu, conjuntural, poc definidor de les prioritats i molt poc projectual. I encara tenim pendent una reflexió profunda sobre quins han de ser realment els actius territorials i els valors d'atenció preferent, tenint en compte que el futur no ens el juguem tant a les muntanyes i als boscos com en l'espai agrícola productiu. Ens manquen mapes de valors i revisar l'ús que fem de les claus urbanístiques»

L'ordenació territorial i urbanística: cap a una nova llei, Agustí Serra, 2015.

Aquesta flexibilització no ha de significar l'ocupació descontrolada dels espais oberts ni la seva urbanització generalitzada, ben al contrari: es tracta de reconèixer, en primer lloc, el seu important paper econòmic, social i mediambiental i la seva capacitat de vertebració del territori; en aquest sentit, els espais oberts, ni són espais buits ni es poden definir pel seu caràcter no urbanitzable, una definició que menysté la seva enorme importància destacant només la seva característica de no ser urbans. Tal com entenem avui els espais oberts, aquests són espais qualificats i molt ben definits i estudiats (per exemple, a través dels catàlegs de paisatge) que tenen unes lògiques de funcionament i continuïtat i un paper princi-

pal en la vertebració i el metabolisme del territori en tots els àmbits i una creixent funció social. En conseqüència, el que la nova normativa persegueix és assumir la gran demanda social de dotar de contingut i nous usos aquests espais; alhora que reconeix que aquest interès es deriva precisament de la seva condició de ser uns espais on els elements naturals dominen sobre els construïts i cal que segueixi sent així.

A l'espera de l'aprovació de la nova legislació, els nous plans que impulsa l'INCASÒL entenen el paisatge com l'element vertebrador del territori i permeten la continuïtat dels espais agrícoles, potenciant el seu valor social, productiu i ecològic i facilitant l'accés a la natura per garantir la salut de la ciutadania. Una de les claus per al correcte funcionament dels espais lliures és que la seva gestió respongui a una activitat productiva viable, tal com ha estat sempre. Això és clau per a la seva sostenibilitat i resiliència i estalvia aportacions econòmiques directes de l'Administració per al seu manteniment. Per això, quan incorporem noves funcions al territori, la lògica dels espais agrícoles i productius vinculats al primer sector s'ha de protegir. Fins i tot en les noves promocions per a l'activitat econòmica, el manteniment del mosaic agrícola és un apriorisme que no admet discussió: els conreus no poden ser espais sobrants o fragmentats perquè han de seguir sent funcionant i sent viables. En definitiva, els nous planejaments que impulsa l'INCASÒL han de fer compatible el desenvolupament econòmic amb el respecte al medi ambient i al paisatge i han de tenir en compte tots els aspectes que permeten l'activitat humana: la producció d'energia, el cicle de l'aigua, la mobilitat o la producció agrícola de proximitat, i donen al paisatge, amb les seves lògiques de funcionament, un paper estructurador del territori.

RAÓ 30 – IMPULSEM PLANS D'ORDENACIÓ URBANÍSTICA QUE PROTEGEIXEN I RECONEIXEN ELS VALORS DEL PAISATGE

Gestionar el paisatge significa dissenyar i ordenar una sèrie de sistemes en l'espai, anticipant-nos a la seva gestió, les seves interaccions i les seves dinàmiques d'evolució futura. Els paisatges no només han de ser bells, ordenats i eficients, sinó que són sistemes complexos que han de funcionar correctament en l'àmbit ambiental i socioeconòmic i han de ser sostenibles, viables i complir la seva funció social. Clima, vegetació, agricultura, fauna, activitats econòmiques, contaminació, gestió de residus i recursos, usos del sòl, models d'ocupació urbana i territorial, mobilitat i infraestructures, ús de noves tecnologies i gestió de les dades (com els sistemes d'informació geogràfica i la modelització del clima i els ecosistemes), producció d'energia neta, etc. Tots aquests aspectes s'han de combinar per donar resposta a la problemàtica relacionada amb els usos socials dels espais oberts.

El canvi climàtic és un repte majúscul que implica repensar el paper dels espais oberts, especialment en un país altament urbanitzat com el nostre. Actuar sobre el paisatge és clau per minimitzar-ne els efectes. El concepte del paisatge incorpora la complexitat i profunditat dels canvis que afectaran els territoris en les pròximes dècades i, per tant, pot establir estratègies per minimitzar els seus efectes negatius, econòmics i socials. A través del projecte de paisatge es poden dissenyar i transformar els territoris per fer-los més segurs, resistents i capaços d'afrontar els canvis que sens dubte vindran: nous patrons d'aigua i precipitacions que implicaran inundacions, desertificació, erosió del territori o estrès hídric dels territoris, canvis en la vegetació i els cultius, pujada de les temperatures, augment del nivell del mar, fenòmens meteorològics extrems, etc. L'INCASÒL juga un paper destacat en l'assoliment d'aquest nou equilibri que ha de fer més resiliència

Finca de Torre Mornau al parc natural dels Aiguamolls de l'Empordà (Castelló d'Empúries)

el nostre territori, essent un dels grans propietaris de sòl arreu país. Per això, la seva funció no només ha estat la de proveir de sòl per a creixements urbans i per a activitats econòmiques, sinó que juga un paper fonamental en la preservació i transformació dels espais oberts amb el convenciment que el paisatge (i no només els desenvolupaments urbans) pot ser un gran recurs per al desenvolupament econòmic.

Les noves eines d'intervenció en el paisatge, juntament amb una nova sensibilitat i comprensió social dels seus valors, han permès iniciar una tasca de recuperació d'espais abans degradats, molts d'aquests propers a la metròpoli o bé per l'obsolescència de les activitats que anteriorment s'hi duïen a terme o per la presència d'agents contaminants que posaven en perill el seu paper ambiental i social. La recuperació ambiental dels espais degradats té lloc a través de l'enginyeria, l'ecologia i el disseny espacial. L'aproximació interdisciplinària és imprescindible, tant en la comprensió, com sovint en les estratègies d'intervenció: la recuperació de les lleres dels rius, per exemple, són processos llargs que han de conjugar la depuració i la millora de la qualitat de l'aigua, la recuperació dels valors biològics i els biòtops que s'havien perdut i fer-ho compatible amb el lleure ciutadà. Tal com vam veure a l'Eix 1, l'INCASÒL incorpora, en els seus desenvolupaments urbans, una visió dels espais oberts que va més enllà de la interpretació del parc públic (pròpia del segle passat) per crear espais que juguin un paper mediambiental, per exemple, millorant el cicle de l'aigua, protegint la biodiversitat, generant energia neta o preservant els corredors ecològics. La recuperació i restauració de paisatges degradats és una altra de les tasques que l'INCASÒL duu a terme fora dels espais urbans.

RAÓ 31 – FEM PROJECTES DE RECUPERACIÓ AMBIENTAL D'ESPAIS NATURALS DEGRADATS

CATALUNYA DAVANT DEL CANVI CLIMÀTIC

A finals de l'any 2015, a París, es va celebrar la vint-i-una sessió de la Conferència de les Parts (COP 21). Aquestes reunions periòdiques, promogudes per Nacions Unides, estaven regulades pel primer gran acord mundial que afrontava el repte del canvi climàtic, el Protocol de Kyoto de l'any 1997. La COP 21, a diferència de les trobades anteriors, va concloure amb l'adopció d'un acord històric per combatre el canvi climàtic i impulsar mesures i inversions per a un futur baix en emissions de carboni, resilient i sostenible. L'Acord de París té per objectiu mantenir l'augment de la temperatura d'aquest segle per sota dels 2°C i reforçar la capacitat per afrontar els impactes del canvi climàtic. Dos graus poden semblar molt poc, però, ja en la situació actual en què l'augment de la temperatura global es calcula al voltant d'1°C, els efectes d'aquest escalfament són notoris i, en alguns aspectes, dramàtics. No emprendre cap acció per aturar el canvi climàtic podria significar un augment, a finals del segle XXI, de 4 o 5°C, amb efectes devastadors per al medi ambient i absolutament desestabilitzadors de l'ordre econòmic i social a escala mundial. Un augment com aquest de la temperatura ens abocaria a haver d'implementar mesures que canviarien per sempre el nostre model de benestar en un escenari distòpic: grans migracions climàtiques combinades amb proteccionisme salvatge i tancament de fronteres, guerres pels recursos, desaparició de la majoria d'espècies i ecosistemes, noves epidèmies, etc. En el pitjor dels casos, la viabilitat de la vida a la Terra, tal com ara la

concebem, quedaria greument afectada.

La quantitat de literatura científica o divulgativa que aborda el tema del canvi climàtic és extensíssima i, mentre hi hagi persones (especialment amb responsabilitats de govern), que insisteixin a negar l'evidència de l'emergència climàtica serà necessari seguir explicant quins són els perills que afrontem si la ignorem. No hem d'oblidar que l'expresident dels Estats Units, Donald Trump, era un negacionista del canvi climàtic i va retirar el país més poderós del món (i el segon més contaminant) dels acords de la COP 21 de París. Amb el nou president, els Estats Units han retornat a l'acord però aquest episodi demostra que no es pot afirmar encara que estem guanyant la batalla al canvi climàtic.

Efectes del temporal Gloria a la ciutat de Barcelona

«Alrededor del año 2030 habremos desatado una reacción en cadena irreversible que escapará a todo control humano y que seguramente pondrá fin a nuestra civilización tal y como la conocemos. Eso es lo que sucederá a menos que en el tiempo que nos queda se tomen medidas sin precedentes en todos los aspectos de la sociedad, incluida una reducción de al menos el 50 % en las emisiones de dióxido de carbono.

»Y tened en cuenta que estos cálculos dependen de inventos que todavía no se han inventado a esa escala, inventos que se supone que limpiarán la atmósfera de cantidades astronómicas de dióxido de carbono.

»Además, estos cálculos no incluyen puntos de inflexión imprevistos y bucles de retroalimentación como el poderoso gas metano que se está escapando rápidamente con el deshielo de la capa de hielo ártico.

»Y estos cálculos científicos tampoco contemplan el calentamiento atrapado en la contaminación tóxica del aire. Ni el aspecto de equidad o justicia climática que se estableció claramente en el Acuerdo de París y que es absolutamente necesario para que los cambios funcionen a escala global»

Greta Thunberg, transcripció del discurs davant del Parlament Britànic, 2019

A Catalunya, els nostres paisatges i la viabilitat de moltes activitats agrícoles o turístiques que permeten mantenir-los vius afronten amb incertesa els reptes derivats del canvi climàtic. Més enllà d'això, episodis meteorològics extrems s'afegeixen al ja de per si violent règim torrencial de pluges que és propi del nostre clima mediterrani. El temporal Gloria d'inici de l'any 2020 va ser un avís del que pot venir en els propers anys, però la sobtada arribada de la pandèmia no va deixar temps per fer la reflexió profunda que un episodi climàtic inèdit i d'aquesta magnitud mereixia.

L'Oficina Catalana del Canvi Climàtic és l'òrgan tècnic

del Govern de la Generalitat de Catalunya, adscrit a la Secretaria de Medi Ambient, encarregat d'impulsar estratègies, plans i projectes en matèria de canvi climàtic. Sobre la base dels compromisos adoptats en el si de la Unió Europea, l'Oficina vetlla per la integració de la mitigació del canvi climàtic i l'adaptació a aquest en les polítiques sectorials, i impulsa projectes i actuacions concertades amb altres governs en matèria de polítiques climàtiques. Així mateix, l'Oficina actua com a secretaria tècnica i administrativa de la Comissió Interdepartamental del Canvi Climàtic que coordina les accions de tots els departaments del Govern català.

Una de les seves funcions és publicar els extensíssims informes redactats pel Grup d'Experts en Canvi Climàtic de Catalunya i promoguts pel Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible. El tercer d'aquests informes sobre el canvi climàtic a Catalunya data de l'any 2016. El volum, de més de sis-cents pàgines, analitza l'estat del clima i la seva evolució recent i futura a Catalunya, tant des del punt de vista de les seves bases científiques com en relació amb els diversos subsistemes naturals i sectors socioeconòmics. Es tracta d'un informe independent des del punt de vista científic i compta amb la participació de més de 140 autors i 40 revisors, tots ells experts tècnics rellevants en la matèria, procedents dels principals centres de recerca i universitats del nostre país.

Les seves conclusions no deixen espai per al dubte: dels disset anys més càlids des que se'n tenen registres, setze han estat posteriors a l'any 2000 i, per primera vegada a la història, l'any 2015 la temperatura mitjana global del planeta va superar en 1 °C la de l'època preindustrial. A Catalunya, la temperatura mitjana anual de l'aire s'ha incrementat en 0,23 °C/decenni, una xifra lleugerament superior al que succeeix a escala global. Els efectes d'aquest escalfament són nombrosos i condicionaran d'una manera clara el nostre futur col·lectiu.

El canvi climàtic comporta un empobriment dels ecosistemes i la biodiversitat amb la proliferació d'espècies invasores, el desplaçament tèrmic de les espècies per l'augment de temperatura o la tropicalització del mar; provoca canvis en la floració i el creixement de les espècies vegetals, altera el cicle anual de moltes plantes i animals i afecta els conreus agrícoles en quantitat i qualitat.

El canvi climàtic no només afecta la temperatura: les projeccions apunten una lleugera disminució de la precipitació, que seria més marcada cap a mitjan segle, amb un increment de la probabilitat de pluges més intenses i del nombre i la durada de les sequeres, que seran cap com més intenses. Les sequeres afavoreixen els incendis forestals. Les nevades cada cop seran menys freqüents, la qual cosa posarà en risc el model econòmic de les comarques de muntanya, etc.

L'Agència Catalana del Canvi Climàtic parla d'onze efectes que, avui dia, ja són quantificables i que demostren l'efecte que els canvis en el clima provoquen al nostre territori. L'evolució futura d'aquests i altres efectes dependrà de la nostra capacitat d'establir estratègies de mitigació i adaptació però, per damunt de tot, del compliment dels compromisos de reducció de les emissions a escala global.

ONZE EVIDÈNCIES DEL CANVI CLIMÀTIC A CATALUNYA

1. Alteracions fenològiques en el cicle anual de moltes plantes i animals

Les fulles de molts arbres, les flors de moltes plantes o molts insectes associats avancen l'aparició entre deu i vint dies respecte de fa trenta anys. Això afecta l'habilitat competitiva de les diferents espècies, la seva conservació i, per tant, l'estructura i el funcionament dels ecosistemes. Aquestes respostes produeixen importants dessincronitzacions en les interaccions entre les espècies, per exemple, entre les plantes i els seus pol·linitzadors, entre les plantes i els seus herbívors, o entre els ocells i el seu aliment.

Aquests canvis també són importants en l'agricultura (pol·linitzadors, plagues, etc.) i en la salut de les persones per la producció d'al·lèrgens en períodes no habituals.

2. Dependència entre la qualitat vitícola i el clima

L'increment de temperatura provoca un escurçament del període de maduració del raïm, la qual cosa implica una sèrie d'efectes negatius sobre la qualitat vitícola: com més alta sigui la graduació alcohòlica, més concentració de sucres tindran els fruits, a conseqüència d'una maduració accelerada i una acidesa més baixa. Un pH més alt aclareix el color dels vins negres i fa que els brous tinguin més risc de desenvolupar microorganismes i, per tant, duren menys temps a l'ampolla. També, amb l'augment de temperatura, s'incrementa el risc d'estrès hídric, summament perjudicial si coincideix amb la fase de maduració, ja que pot conduir a una dessincronització entre la maduració de la pell i la de la polpa, que dona com a resultat vins més durs. Moltes empreses productores de vi estan desplaçant els seus cultius a zones més altes per compensar aquest increment de temperatura. Comarques històricament vitivinícoles podrien veure la inviabilitat futura d'aquest conreu. A més, es constata un avançament progressiu de la verema.

3. Afectació en el creixement dels arbres

La sequera progressiva dels darrers anys s'ha traduït en creixents defoliacions i, en força casos, menys creixement dels arbres. Aquest efecte és difícil de veure analitzant cada any per separat, però hi ha indicis que no deixen espai per al dubte: els faigs de les zones baixes del Montseny, per exemple, creixen cada vegada menys, fins a un 50 % menys que fa cinquanta anys.

4. Increment de la freqüència de sequeres

En els últims vint anys s'han produït cinc dels episodis de sequera més importants a Catalunya, que han posat en compromís l'abastament urbà d'aigua i han obligat el Govern a prendre mesures excepcionals. Aquests episodis han estat els anys 1984, 1998, 2001, 2005 i 2007. Cal remuntar-se al 1953 per trobar un episodi de característiques similars. Aquest fenomen de sequeres també s'està produint a escala mundial en àrees cerealistes tan importants com ara Rússia (2010-2011), la Xina (2010-2011), i els EUA (2012). En tots els casos van ser

fenòmens d'una intensitat extrema, totalment inhabituals, i van afectar grans àrees del planeta. La comunitat científica ha considerat que el canvi climàtic n'ha estat el principal detonant. La conseqüència de la minva de la collita va ser l'increment de preus en molts productes agrícoles o transformats, tant per a l'alimentació humana com per a la dels animals.

5. Reducció de la innivació

Segons dades de Météo-France (models SAFRAN/CROCUS), al Pirineu Central (vessant nord) i durant el període de 1960-2010, s'ha constatat una reducció del gruix de la neu de 5 centímetres cada deu anys a una cota de 1.800 metres. A casa nostra, moltes comarques i valls de muntanya han concentrat bona part de la seva economia entorn dels esports d'hivern, la sostenibilitat d'aquests territoris, la possible obsolescència del seu model econòmic, suposarà un repte de gestió territorial de gran magnitud.

6. Desplaçament tèrmic de les espècies animals

La temperatura mitjana s'ha desplaçat 250 quilòmetres cap al nord. S'ha observat que les àrees de distribució d'ocells i papallones europees s'estan desplaçant cap al nord, seguint les passes del canvi climàtic; tot i això, no arriben a situar-se a les àrees que els resulten tèrmicament adequades. Així, determinades poblacions d'ocells i papallones només ho han fet entre 38 i 115 quilòmetres, respectivament. Per altra banda, a Catalunya apareixen espècies de papallones considerades africanes, com la papallona tigre. Aquest desplaçament també s'observa en espècies vegetals que migren en latitud. Així, al Pirineu, les espècies forestals pugen 3 metres a l'any des de fa més de trenta anys. Les que ja són en zones altes corren el risc de desaparèixer, ja que no poden pujar més amunt.

7. Reducció de glaceres

Al Pirineu espanyol les glaceres sumaven, l'any 1894, un total de 1.779 hectàrees. L'any 1982 s'havien reduït a 595 hectàrees i l'any 1993 només n'ocupaven 468, que es van quedar en 277 hectàrees l'any 2002. L'última avaluació de les glaceres a Espanya data de l'any 2008 i va rebaixar-ne el càlcul a 211, anticipant la seva total desaparició. Aquest comportament de les glaceres del Pirineu espanyol és comparable amb el que té lloc al Pirineu francès, als Alps, a l'Himàlaia i en general a totes les glaceres del món. Són un indicador força potent, atès que una glacera no disminueix per causa d'un any dolent, sinó que cal un canvi continuat en la temperatura i la innivació per tal que tingui lloc.

8. Meridionalització i tropicalització del Mediterrani

En el mar Mediterrani s'estan produint dos esdeveniments biòtics principals. L'un és la meridionalització, és a dir, l'ampliació de la distribució cap al nord de les espècies

d'afinitat per l'aigua calenta que normalment es desenvolupen al sud i a la part més calenta de la conca (és a dir, espècies meridionals). Aquestes espècies del sud estan afavorides per les noves condicions que es compleixen a la part nord de la conca. L'altra reacció a l'escalfament global és la tropicalització, és a dir, l'establiment d'espècies tropicals que abans eren absents a la conca. Això val també per als peixos d'interès comercial, sobretot aquells les poblacions dels quals ja es troben en una situació crítica per l'explotació pesquera. Diverses espècies de peixos d'aigües càlides han envaït ecosistemes freds i les espècies d'aigües fredes que acostumaven a ser relativament abundants en ecosistemes càlids s'han tornat molt escasses o han desaparegut. Per exemple, l'amploia i el sorell s'han tornat molt escassos o han desaparegut totalment de la Mediterrània. Darrerament s'han produït captures de peixos que mai havien format part dels nostres ecosistemes marins, com ara el peix globus.

9. Augment de la temperatura

Catalunya, com la resta del món, ha constatat un augment de la temperatura mitjana anual. A casa nostra ha estat d'uns 0,24 °C per dècada per al període de 1950-2013, de manera més acusada a l'estiu (fins a 0,35 °C per dècada). En el període de 1950-2012, dels vuit anys més càlids a Catalunya, sis corresponen al temps transcorregut del segle XXI (2003, 2006, 2009, 2011, 2012 i 2015).

10. Canvis en les precipitacions

Els canvis sobre les precipitacions són difícils d'establir o de constatar de manera clara, especialment en el nostre àmbit mediterrani, de gran variabilitat pluviomètrica estacional i interanual, a més de la seva característica distribució espacial irregular. Tanmateix, durant el període de 1950-2011, s'ha observat una reducció de la precipitació a l'estiu del 5,4 % per dècada. També s'aprecia una concentració de la precipitació en menys dies (increment de la torrencialitat).

11. Onades de calor

A Catalunya, tres dies consecutius de calor incrementen la mortalitat diària en un 19 %, i arriba a un 35 % quan el període de calor s'allarga fins a set dies consecutius. De la mortalitat total en èpoques de calor, un 40 % de les atribuïbles a la calor extrema tenen lloc en períodes que no es consideren onades de calor. A la ciutat de Barcelona, la mortalitat experimenta un augment considerable quan les temperatures superen el llindar de 30,5 °C. El risc de mortalitat associat amb un increment d'1 °C per sobre d'aquest llindar és del 6 %, 7 % i 5 % després d'un, dos i tres dies del pic de temperatures.

És evident que una de les principals motivacions que van portar a Nacions Unides a emprendre el programa conegut com a Agenda 2030 és la necessitat de fer un front comú, a escala global, contra el canvi climàtic. Podríem dir que aquest repte és subjacent a tots els Objectius de Desenvolupament Sostenible perquè els escenaris que s'obren en les properes dècades difereixen substancialment depenent de l'evolució de les temperatures i són molt difícils d'anticipar.

L'Objectiu de Desenvolupament Sostenible número tretze parla directament de l'acció climàtica i reconeix que el canvi climàtic és el repte ambiental més rellevant al qual ha de fer front la humanitat al segle XXI i, per això, cap país en pot restar al marge. L'ODS 13 ens insta a prendre mesures per combatre el canvi climàtic, centrades en la reducció d'emissions de gasos amb efecte d'hivernacle. Això comporta integrar les accions contra el canvi climàtic en totes les polítiques públiques (de l'economia a la salut, passant per tots els àmbits de govern), implementar mesures d'adaptació als efectes del canvi climàtic, desenvolupar plans de prevenció i d'actuació davant de fenòmens extrems, i educar intensament la ciutadania perquè actuï en conseqüència i aprengui a protegir-se de forma autònoma en situacions crítiques com les onades de calor o les pluges torrencials.

L'Agenda Urbana ens compromet a abordar aquests reptes en l'àmbit local i regional i, per això, l'Estratègia catalana d'adaptació al canvi climàtic defineix les mesures perquè Catalunya sigui menys vulnerable davant dels seus impactes. L'Estratègia estableix dos objectius operatius: la generació i transferència de coneixement i l'augment de la capacitat adaptativa i sis objectius transversals. Aquests objectius es concreten en una sèrie de mesures d'adaptació per a cada sector socioeconòmic i/o sistema natural estudiat. L'Estratègia destaca que el 80 % de les actuacions que cal dur a terme per fer front al canvi climàtic s'implanten en el si dels governs subestats i locals. A Catalunya, el Pacte d'Alcaldes pel Clima i l'Energia és un marc idoni per al desenvolupament d'actuacions locals, tant de mitigació com d'adaptació. Els esforços d'adop-

tació al canvi climàtic en l'àmbit local han d'incloure un conjunt de transformacions estructurals —més vegetació, més eficiència en l'ús de l'aigua— i la previsió davant de situacions excepcionals com onades de calor, temporals, inundacions per avingudes de rius, sequeres o altres possibles desastres. L'Agenda Urbana de Catalunya ha d'aprofundir en aquest pacte i ha de permetre avançar en la concreció de les mesures.

«Els impactes del canvi climàtic, la contaminació que afecta els entorns urbans i territoris allunyats de les ciutats, la dependència d'un model energètic primari basat majoritàriament en combustibles fòssils i la consolidació d'un sistema de consum lineal sostingut en la predació continuada de recursos naturals i en la generació indiscriminada de residus comporten la urgència d'un canvi de paradigma en la formulació de les polítiques urbanes per, no només aturar, sinó també revertir una tendència que ens aboca a unes pitjors condicions de vida per a les generacions futures»

Declaració per una Agenda Urbana de Catalunya, 2017

CONSUM, RECURSOS I TRANSICIÓ ENERGÈTICA

«No hi ha cap dubte que l'Acord de París, aprovat el mes de desembre de l'any 2015, ha llançat el repte més gran que mai s'ha plantejat als estats que són part del Conveni marc de les Nacions Unides sobre el canvi climàtic, un repte que requereix una transformació fonamental dels sistemes energètic i econòmic a escala global. Aquesta transformació només serà possible si va lligada a un canvi del sistema social de la mateixa magnitud. Ara mateix, trobar una situació anàloga a la història de les societats modernes es fa difícil»

Tercer informe sobre el canvi climàtic a Catalunya, 2016.

Transformació dels sistemes econòmics, canvis de sistemes socials i, per damunt de tot, transició energètica i revisió del model de consum són les claus per guanyar la partida al canvi climàtic. Catalunya és un petit país, ric en paisatges i biodiversitat, però pobre en recursos naturals. La gran concentració demogràfica (de residents i visitants), la pressió urbanitzadora i la gran activitat econòmica (especialment la logística) generen una sèrie de tensions que posen al límit la capacitat del nostre territori de sustentar el nostre model de societat. Per això, cal ordenar i racionalitzar el sòl per preservar els rics trossos naturals i, alhora, oferir espais que millorin el seu comportament mediambiental, la producció d'aliments i d'energia i afavoreixin un model de consum més responsable. La viabilitat del nostre territori, la seva capacitat de fer front als reptes de futur, depèn de trobar aquest difícil

equilibri entre naturalesa i desenvolupament humà.

La consciència ambiental que acompanya la lluita contra el canvi climàtic és una de les idees que genera més consens a escala global, però les diferents velocitats en el grau de desenvolupament humà dificulten l'acció coordinada a escala global. És per això que les societats més avançades han de ser pioneres en l'assaig de models de desenvolupament realistes, duradors i extensius a totes les societats humanes. Es tracta d'un canvi d'una immensa profunditat cultural que porta l'home a ressituar-se respecte del món físic: des d'una posició de domini absolut sobre la natura, en un context de canvi climàtic i superpoblació, cal reconèixer que només a través de la correcta inserció de l'home en el món natural (que és, alhora, el seu hàbitat i el seu vital mitjà de vida), es pot construir un futur amb un horitzó renovat de progrés. Per fer-ho cal que es deslligui el creixement econòmic del consum de recursos, ja que no es pot aspirar a un creixement infinit en un planeta on els recursos són finits. Aquest nou paradigma té una immensa capacitat transformadora de la humanitat com a civilització que entra de ple a l'Antropocè, una nova realitat en la qual els processos ambientals només tindran una evolució positiva i compatible amb la vida humana si prenem el control directe sobre aquests. Si no actuem per canviar el nostre model econòmic i de consum, l'evidència és que aquest serà inviable en un horitzó no tan allunyat i hauréem fet un dany irreversible als ecosistemes.

Vila Sana (Pla d'Urgell). Foto: Jordi Bas
Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Per racionalitzar els usos del sòl i millorar l'estat del medi ambient cal que reflexionem sobre el nostre model de consum. La petjada ecològica és un concepte que expressa la quantitat de sòl que es requereix per satisfer el nostre estil de vida, en definitiva, la quantitat de sòl que necessitem per produir els recursos per alimentar-nos, tenir un habitatge, gaudir de tota mena de béns de consum i serveis, desplaçar-nos i gestionar els residus que produïm. Sintetitzo, per tant, l'impacte de l'activitat humana sobre el medi. L'any 2012, l'últim any del qual hi ha dades, haurien calgut 1,64 planetes perquè el consum de recursos i la gestió dels residus fossin sostenibles. Algunes projeccions de les Nacions Unides apunten que, al voltant de l'any 2040, serien necessaris dos planetes per garantir el nostre model de civilització. A Catalunya, en un primer càlcul de l'any 1996, fa 24 anys, va resultar que la petjada era de 6,5 vegades la superfície del país. En un càlcul posterior de l'any 2001, la petjada havia augmentat de 6,5 a 7,7 (en només cinc anys): necessitaríem una superfície equivalent a tot el Regne Unit per satisfer el nostre model de vida i consum. Cal apuntar que no existeix una metodologia científicament comprovada i globalment acceptada per fer aquests càlculs i que des de l'últim càlcul no se n'ha fet cap de nou, però el concepte de la petjada ecològica, per inexacte que sigui, serveix com a advertiment de la necessitat de revisió de tots els paràmetres de creixement i consum de la nostra societat.

L'aigua és un dels factors que més limiten el creixement humà, el més important entre els recursos naturals limitats. Per això, un dels Objectius de Desenvolupament Sostenible es dedica específicament a l'aigua. L'aigua no només és un recurs per a la humanitat, sinó que també és indispensable per al medi natural. L'aigua és molt abundant a la Terra; tanmateix, només un 3 % de l'aigua del planeta és dolça, i menys de l'1 % d'aquesta es pot aprofitar per al consum humà. La resta està congelada o sota terra, fora del nostre abast. Catalunya és un país on l'aigua també és un bé escàs: el règim pluviomètric de Catalunya, fruit del nostre clima mediterrani, es caracteritza per la irregularitat general i, en particular, per una elevada variabilitat interanual. En els darrers vint anys (1988-2007) a les conques internes s'han produït fins a sis períodes d'alerta per sequera que han obligat a adoptar mesures excepcionals per garantir l'abastament d'aquest recurs. A sistemes com el Ter-Llobregat les demandes són ja molt

propres als recursos disponibles. La demanda total d'aigua a Catalunya per a tots els usos és de 3.100 hm³/any, que equival a un cabal continu suficient per omplir una piscina olímpica cada segon, o 10.000 estadis de futbol a l'any. Malgrat que l'INCASÒL no té cap competència en la gestió de l'aigua, en el disseny dels nous desenvolupaments es té molt present la millora del cicle de l'aigua amb múltiples estratègies espacials i de disseny com hem vist a l'Eix 1, i es té en compte en els nous paràmetres ambientals aplicats als espais per a l'activitat econòmica (com hem vist a l'Eix 4).

El consum energètic està estretament lligat a les emissions que són responsables del canvi climàtic i, per això, tots els intents de control sobre el canvi climàtic parlen de reduir les emissions. Els combustibles fòssils en són directament responsables, ja que el CO₂ és subproducte de la seva combustió, sigui a través de les emissions del transport, de la producció industrial o directament en la generació d'energia primària amb centrals que creen energia a través de la seva combustió. Si tenim en compte el combustible per al transport, 69 de cada 100 kWh d'energia consumits a Catalunya encara provenen dels combustibles fòssils. En la producció d'energia primària (electricitat), la dependència dels combustibles fòssils és menor, però gairebé el 50 % de la producció prové de les centrals nuclears i només el 20 % prové d'energies renovables, entre les quals destaquen la hidroelèctrica i l'eòlica. Assolir la progressiva incorporació de les renovables fins al 100 % implica revisar la classificació del sòl per permetre i fer espai per a nous models de generació, sigui a través de parcs eòlics o solars.

«Catalunya s'ha compromès a reduir en un 40% les emissions de GEH per al 2030, respecte al nivell del 2005, com a contribució a l'Acord de París (OCCC, 2015). Formarà part de la contribució espanyola de reduir en un 25 % les emissions durant el mateix període i de la reducció de prop del 34 % de la Unió Europea (un 40 % de reducció si ho comparem amb el 1990). Això situa l'esforç de Catalunya molt per sobre de l'esforç mitjà d'Espanya i de la Unió Europea, i es relaciona més amb els esforços de les nacions econòmicament més avançades d'Europa i els Estats Units.

»No és fàcil avaluar si el compromís de Catalunya o el de qualsevol altra nació és congruent amb els objectius de l'Acord de París d'estabilitzar la temperatura global per sota de 2 °C i d'intentar romandre a 1,5 °C, i això és degut a dues raons. La primera té a veure amb el fet que l'únic balanç del qual podem comparar les contribucions és el balanç global de carboni restant, que permet estabilitzar la temperatura per sota de 2 °C. La partició d'aquest balanç restant seria una decisió política dels estats membres del Conveni marc sobre el canvi climàtic»

Tercer informe sobre el canvi climàtic a Catalunya, 2016.

Catalunya està molt enrere en producció d'energia eòlica entre les regions espanyoles i els nostres països veïns. Si a Castella i Lleó el percentatge d'energia eòlica és del 23 %, a Catalunya no arriba al 5 %. En alguns indrets, com les comarques de Girona, els aerogeneradors són pràcticament inexistents i segueixen provocant un notable rebuig social amb l'argument, entre d'altres, del seu impacte paisatgístic. La transició energètica tindrà un impacte molt important a la nostra societat i és el pilar fonamental de l'economia verda i circular. Si seguim aplicant una visió reduccionista del que és el paisatge i no acceptem que totes les generacions l'han modificat perquè pugui satisfer les seves necessitats; si seguim vivint amb la falsa il·lusió que l'energia es produeix en indrets remots i invisibles, serà impossible que Catalunya s'adapti a la transició energètica i compleixi els objectius en matèria de reduccions de les emissions a les quals ens hem compromès. Per això, l'INCASÒL està compromès amb el foment de les energies renovables i la transició energètica, a través de la planificació urbanística (afavorint l'existència d'espais per a la producció d'energies amb criteris d'implantació paisatgístics), directament amb la implantació de sistemes innovadors en els nous sectors desenvolupats o directament a través de la gestió dels espais forestals que gestiona (per exemple, a través de la biomassa).

RAÓ 31 – INCORPOREM PROJECTES I RESERVEM ESPAIS PER A LA GENERACIÓ D'ENERGIES NETES

La producció d'aliments, la gestió dels residus i el transport de tot plegat tenen una immensa influència en el nostre impacte sobre el medi ambient. Per això, la producció i el consum d'aliments, amb una lògica de proximitat, és un altre dels pilars de la transició energètica. Parlem de sobirania alimentària com un concepte encaminat a racionalitzar la nostra relació amb l'alimentació: el sistema actual afavoreix una mobilitat de productes agrícoles a escala planetària que, de vegades, frega l'absurd. L'any 2018 es van consumir a Catalunya 4,8 milions de tones d'aliment. Avui dia, amb gairebé un 30 % de la superfície del país dedicada a conreus, Catalunya produeix, només, el 45 % dels productes agraris no transformats que consumeix, una de les claus per afavorir la sobirania alimentària és aturar la regressió de les explotacions agrícoles al nostre país i l'abandonament de les comarques rurals.

El consum de carn i peix té un cost mediambiental enorme: la ramaderia és responsable del 14 % de les emissions mundials de gasos amb efecte d'hivernacle. A Catalunya hi ha 7,8 milions de caps de bestiar i 43 milions d'aus de corral. La gestió dels purins, altament contaminants per als sòls, dels 6,5 milions de porcs que hi ha Catalunya, constitueix un gran repte mediambiental. La producció ramadera també genera gasos contaminants i un alt consum d'aigua, per cada kilogram de vedella produït es gasten 8.700 litres d'aigua. Al mediterrani, el 87 % de les espècies aptes per al consum humà estan sobreexplotades.

A la Unió Europea, cada any es malbaraten 88 milions de tones d'aliments. Suficient per alimentar 137,5 milions de persones tenint en compte l'estàndard de consum català. En l'àmbit domèstic, cada català genera 1,43 kilograms de residus al dia i molts d'ells estan relacionats amb el consum d'aliments i el seu embalatge contribuint a la

dramàtica disseminació de plàstics al medi ambient, de la qual darrerament s'ha parlat àmpliament en els mitjans de comunicació.

Racionalitzar els nostres hàbits de consum és clau per aconseguir un model de desenvolupament que sigui sostenible per a les generacions futures, però, per pal·liar els efectes del canvi climàtic, cal crear una xarxa de natura que sigui capaç de compensar els impactes negatius de l'activitat humana, que estigui ben connectada per garantir la salut dels ecosistemes i ben gestionada per fer-la menys vulnerable. La producció agrícola ofereix l'oportunitat de conjugar tots aquests objectius: històricament hem pensat en l'espai fora de les ciutats com un espai buit, però ara entenem que els espais intermedis entre els espais naturals i els espais urbans són els que tenen la capacitat de relligar el territori i acostar la natura a la ciutadania. Són els espais que poden canviar la forma de funcionar del nostre país fent compatible natura i activitat humana: poden ser espais per a la producció d'aliments i d'energia neta, un espai on les infraestructures s'integrin de forma respectuosa amb el paisatge i no hipotequin l'ús ciutadà. Els espais intermedis poden crear un sistema d'espais connectats que aportin benestar, salut i biodiversitat, i ajudar-nos a mitigar els efectes del canvi climàtic. A través d'aquests espais poden vertebrar Catalunya com un territori de ciutats connectades a través del paisatge i recuperar l'equilibri i el contacte quotidià amb la natura.

La sobirania alimentària promou l'acostament de la producció agrícola a la ciutadania, ajuda a ordenar i gestionar els paisatges periurbans i promou el seu ús social. L'educació ambiental és un altre dels avantatges d'acostar l'agricultura a la ciutat: observar els ritmes naturals de la producció agrícola pot ajudar a fer un consum més responsable i prevé la banalitat de consumir productes fora de temporada que molt probablement han hagut de creuar el planeta per arribar a la nostra taula. Per afavorir la sobirania alimentària i la producció agrícola ecològica i responsable, l'INCASÒL, en els nous creixements, prioritza el manteniment del mosaic agrícola i afavoreix la seva vitalitat; també s'incorporen espais per a la producció d'aliments vinculats als nous desenvolupaments o als espais oberts que gestiona directament.

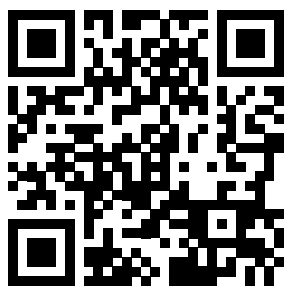
Vista del Riu Llobregat amb la vila de Sant Boi al fons (gentilesa de Batlleiroig)

RAÓ 33 – APROPEM I AFAVORIM LA PRODUCCIÓ AGRÍCOLA ECOLÒGICA ALS ESPAIS URBANS

Catalunya, com el conjunt del planeta, està en deute ecològic. La humanitat consumeix anualment un 50 % més dels recursos dels que la Terra pot regenerar sense trencar el seu equilibri ecològic, dit d'una altra manera: es consumeix, en un any, el que produiria un planeta i mig. En certa manera, estem utilitzant recursos que pertanyen a les generacions futures i per això hem de ser molts conscients dels valors i les limitacions del nostre petit país, extraordinàriament ric i divers, però també extremadament fràgil. El passat 2020 començava amb un dels episodis meteorològics més extrems que recordem a Catalunya. El temporal Gloria va ser una potent advertència dels efectes que pot tenir el canvi climàtic al nostre país. La crisi generada pel coronavirus ens ha fet entendre la fragilitat i indefensió de l'ésser humà davant d'un medi ambient que se'n pot girar en contra. Davant de l'emergència climàtica, la nostra seguretat exigeix adaptar la nostra forma de viure i el nostre territori als seus impactes. La pandèmia i els seus efectes a escala mundial ens recorden allò que és evident: que el nostre planeta funciona com un ecosistema únic, immens i interconnectat, i que estem portant al límit les seves capacitats.

**POTS VEURE EL MATERIAL AUDIOVISUAL
A WWW.40ANYS40ORAONS.CAT**

RAÓ 28

GESTIONEM PARCS NATURALS INTRODUINT PROJECTES QUE AJUDIN A PRESERVAR ELS SEUS VALORS

L'INCASÒL és propietari i gestiona directament espais de gran valor ecològic; un d'ells és la finca de Torre d'en Mornau que es troba dins del parc natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

Els aiguamolls ocupaven antigament tot el pla del litoral del golf de Roses i del Baix Ter, però van anar desapareixent per l'expansió de l'agricultura i la ramaderia amb canals de dessecació, la canalització de la Muga i la construcció dels embassaments de Boadella, Sau, Susqueda i el Pasteral. Sis llacunes petites i la gran llacuna o estany de Castelló van desaparèixer per afavorir l'agricultura i, en un inici, el cultiu d'arròs.

A la segona meitat del segle XX, la urbanització de la zona amb projectes com el d'Empuriabrava van fragmentar, reduir i posar en perill l'ecosistema. L'any 1976, el Grup de Defensa dels Aiguamolls va iniciar una campanya de conscienciació de l'opinió pública. Quan el 13 d'octubre del 1983, el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei de declaració de paratges naturals d'interès nacional i reserves integrals, els aiguamolls de l'Alt Empordà van ser un dels primers espais que van quedar protegits. Posteriorment van ser declarats parc natural amb successives ampliacions al llarg dels anys.

La finca de Torre d'en Mornau està situada entre els municipis de Pau, Castelló d'Empúries i Peralada, a la comarca de l'Alt Empordà. Té una superfície total de 118 hectàrees, de les quals 27,9 estan incloses a la reserva integral del Pla Especial d'Interès Natural dels Aiguamolls de l'Empordà. La part central de la finca està ocupada per un conjunt d'edificacions, al voltant d'un gran pati, tots elles vinculades a l'activitat rural: la primera masia data del 1945 i s'hi van anar afegint magatzems, estables, sitges, pellers, habitatges per als treballadors, una torre dipòsit d'aigua i dues naus de grans dimensions amb quadres i edificacions annexes

Vista aèria de la Torre d'en Mornau.
Parc natural dels Aiguamolls de l'Empordà, Alt Empordà

que van ser construïdes pel Ministerio del Ejército quan va adquirir la finca l'any 1946 per criar-hi cavalls per a l'exèrcit. Finalment, els militars van abandonar la finca l'any 1966 i les edificacions van quedar parcialment abandonades. Després d'un llarg períple, l'INCASÒL va adquirir la finca per assegurar-ne la titularitat pública i mantenir-hi les activitats agrícoles i ecològiques, compatibles amb el parc natural.

La finca se situa damunt una antiga llacuna i té un paisatge molt característic format per closes (un antic sistema agrícola que permetia el conreu de sòls amb alta salinitat). Això era possible gràcies a un sistema de canals d'aigua dolça (proviuent de la Muga) que inundaven el camp durant un curt període, netejaven el sòl superficial i permetien alguns conreus (molt limitats). Amb la construcció de pantans i el gran consum de l'aigua de la Muga per a l'agricultura, que va reduir-ne molt el cabal, el sistema no va tenir l'efectivitat esperada i la productivitat agrícola de les closes va ser molt limitada. De seguida es va veure que només era viable dedicar-la a la ramaderia i, tot i això, es va anar abandonant progressivament, també per a aquesta activitat. Avui, el sistema hidràulic de les closes es troba parcialment abandonat i la salinitat del sòl fa que existeixi un perill greu d'empobriment ecològic de l'antic espai agrícola.

L'INCASÒL hi assaja models de gestió que permetin el seu manteniment i recuperin (i tornin a fer econòmicament viable) el sistema hidràulic de les closes, de manera que es recuperi el model de gestió mediambiental que donava sentit i permetia el manteniment d'aquest ecosistema de gran fragilitat. Un dels projectes preveu la reintroducció de la ramaderia de la vaca de l'Albera, una raça autòctona en perill d'extinció. La comercialització d'aquesta carn ha de permetre que el paisatge torni a funcionar en tots els àmbits: social, econòmic i mediambiental, i es pugui preservar per a les generacions futures.

En un futur, els antics edificis militars que l'Institut ha salvat de la ruïna podrien ser un espai per als visitants del parc i per a l'educació ambiental.

Antics edificis de l'exèrcit i explotació ramadera a la finca de Torre d'en Mornau dels Aiguamolls de l'Empordà

RAÓ 29

VETLLEM PER PROTEGIR, MILLORAR I AMPLIAR ELS ESPAIS NATURALS

L'INCASÒL, des de la seva creació, vetlla per preservar paisatges de gran valor natural i ecològic. En alguns llocs del nostre país, com ara les costes, aquests espais estan constantment amenaçats per la urbanització. Aquest és el cas d'uns terrenys que limiten amb el parc natural dels Aiguamolls, prop de la desembocadura del riu Fluvià a Sant Pere Pescador (Alt Empordà). La complexa història que acompanya aquest espai i els esforços per preservar-lo expliquen la dificultat de la tasca del Departament de Territori i Sostenibilitat i l'Institut Català del Sòl per protegir els espais naturals en els seus quaranta anys d'història.

L'espai entre la desembocadura de la Muga (a Castelló d'Empúries) i el Fluvià és una de les extensions de costa més ben preservades de les comarques de Girona, gràcies, en part, a la declaració dels Aiguamolls de l'Empordà com a parc natural. Abans de la seva preservació, als anys setanta, en aquest espai hi havia previst el projecte d'una urbanització de luxe, seguint el model d'Empuriabrava. El projecte va ser possible gràcies a una ordre ministerial de l'any 1970 que obria la porta a l'explotació privada de la desembocadura del Fluvià per a usos turístics o esportius. L'espai va començar a desenvolupar-se amb el projecte anomenat «Fluvià Marina»: nous canals nàutics es van arribar a construir al lloc on hi havia aiguamolls i fins i tot va arribar a aixecar-s'hi una estructura de formigó de sis plantes d'alçària que havia d'acollir un hotel.

Els primers moviments ecologistes van fixar-se ben aviat en el gran valor ecològic d'aquest espai i van iniciar una campanya per a la seva preservació. L'any 1983, gràcies a la pressió popular, la Llei de la declaració de paratges naturals d'interès nacional i reserves integrals, una de les primeres lleis aprovades pel Parlament de Catalunya restaurada, va protegir clarament la desembocadura del Fluvià i els seus aiguamolls per salvaguardar el ric patrimoni natural i la biodiversitat de les pressions especulatives.

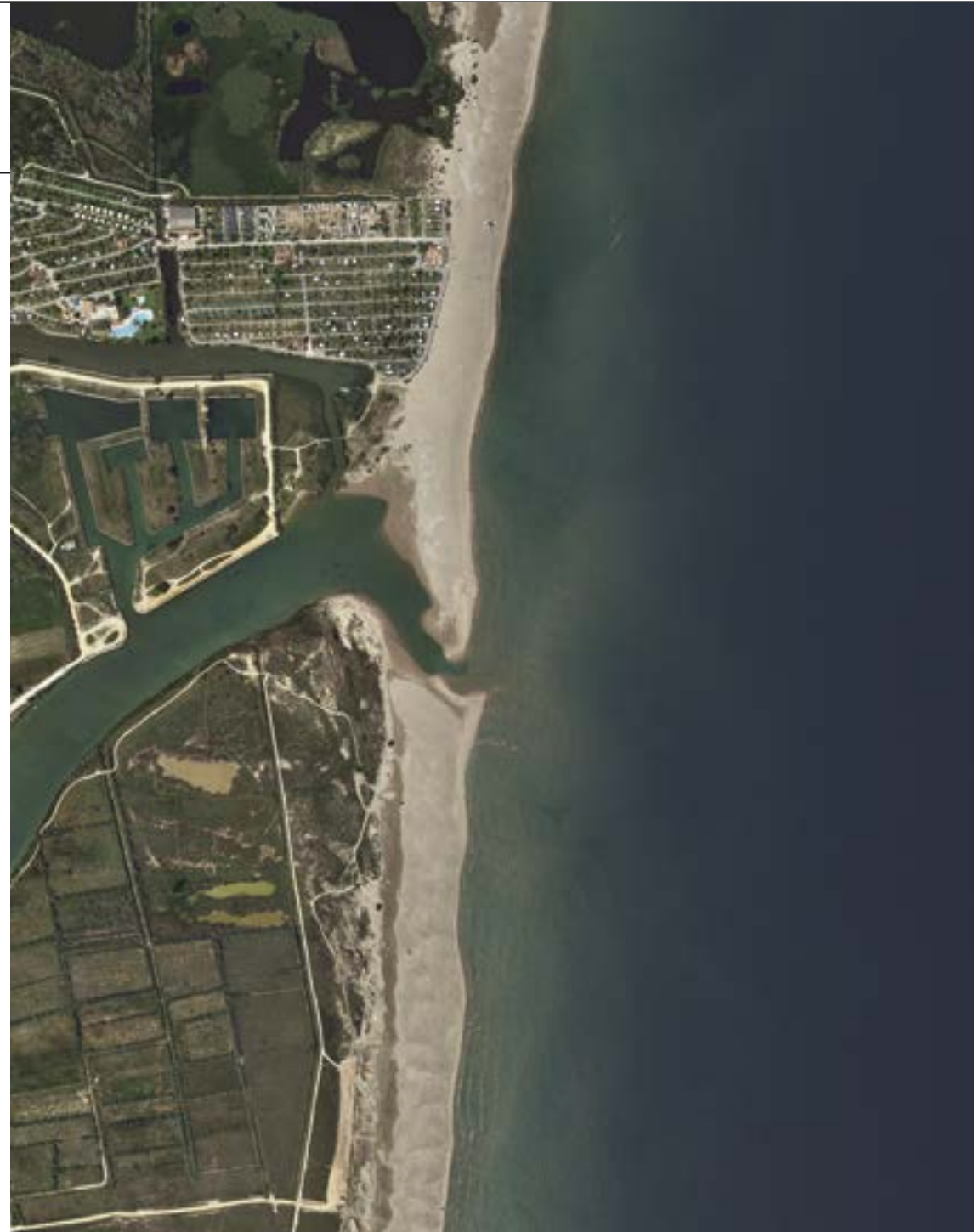

Foto aèria de la desembocadura del riu Fluvià a Sant Pere Pescador, al parc natural dels Aiguamolls de l'Empordà

Durant la revisió del Pla General de Sant Pere Pescador, l'any 2001, es van considerar edificables els terrenys on estava previst l'antic desenvolupament, tot i que amb una densitat inferior a la prevista inicialment. El nou projecte va prendre el nom de «Fluvià Nàutic». L'organització ecologista Salvem l'Empordà va presentar un recurs contra l'aprovació definitiva d'aquest pla i va demanar que els terrenys fossin classificats com a espai no urbanitzable i passessin a completar el parc natural dels Aiguamolls de l'Empordà. Per aconseguir la seva protecció va ser necessari que la Direcció General d'Urbanisme desclassifiqués els terrenys i els retornés a la classificació de no urbanitzables, fet que va succeir l'any 2003. Els propietaris dels terrenys desclassificats van portar el cas al jutjat i el contenciós va ser desestimat pel Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, però el procés va seguir fins al Tribunal Suprem, que va emparar la decisió de desclassificar-los i va esgotar la via administrativa.

Les antigues estructures i els canals, especialment la de l'edifici de sis plantes, van quedar com a símbol d'un model de turisme obsolet, amb un gran impacte visual. L'INCASÒL va demolar l'any 2005 l'antiga estructura, prèvia compra del solar on s'ubicava. Després de l'enderrocament del Fluvià Nàutic semblava que els riscos s'havien acabat per a aquest espai, però no va ser així. En el marc del Saló Nàutic Internacional de Barcelona de l'any 2012, es va presentar un projecte que va fer saltar totes les alarmes: Illa del Fluvià es presentava com un projecte de promoció privada que preveia construir un port esportiu per a 550 embarcacions aprofitant els antics canals i la construcció d'un club de platja, amb restaurants, piscines i diferents instal·lacions esportives. El projecte s'emparava jurídicament amb una pròrroga de la concessió de l'empresa que havia comprat els terrenys concedida pel Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient per un període de trenta anys. Un altre cop, la Generalitat va haver d'emprendre accions per aconseguir aturar el projecte.

El cas de l'Illa del Fluvià no és un conflicte ambiental més, és símptoma de la persistència d'una cultura urbanística i empresarial que, en determinats territoris, busca tornar a intensificar l'especialització turística de les costes o d'alguns territoris de muntanya com la Cerdanya. El turisme residencial difícilment podrà assolir les dimensions que tenia en la seva època daurada, just abans de la crisi, però capitals privats segueixen buscant nínxols de mercat per atraure turistes d'alt poder adquisitiu, especialment de països emergents.

Darrerament s'ha establert, per part del Departament de Territori i Sostenibilitat, una moratòria de noves promocions a la Costa Brava que ha frenat la construcció de més de 15.000 nous habitatges a l'espera de l'aprovació del nou Pla

director urbanístic (PDU) del litoral gironí. Tot plegat demostra que la pressió urbanitzadora sobre el litoral català i la batalla de les administracions i institucions com l'INCASÒL per a la seva preservació segueix sent molt viva i complexa.

Imatges de la demolició de l'edifici a Fluvià Nàutic

RAÓ 30

IMPULSEM PLANS D'ORDENACIÓ URBANÍSTICA QUE PROTEGEIXEN I RECONEIXEN ELS VALORS DEL PAISATGE

La necessitat d'ordenar els sectors per activitat econòmica a la comarca de l'Alt Camp o al voltant del delta del Llobregat ha portat a redactar nous plans urbanístics que permetin minimitzar el consum de sòl, racionalitzar-ne l'ús i afavorir la mobilitat de persones i mercaderies i el transport públic. En ambdós casos es tracta de planejaments que superen els àmbits municipals i en aquests casos és la Generalitat, de vegades a través de l'INCASÒL, qui n'assumeix la planificació. Aquests plans es caracteritzen per entendre el paisatge com l'element vertebrador que és capaç de fer compatible l'escala urbana amb la territorial.

El Pla director urbanístic anomenat Alt Planes del Guardià engloba els municipis de Vila-rodon, el Pla de Santa Maria, Valls i Alió, tots a la comarca de l'Alt Camp. El projecte, actualment en gestació, respon a la necessitat d'ordenar diversos sectors d'interès supramunicipal per activitat econòmica a la comarca de l'Alt Camp. Les noves activitats han de trobar el seu espai en un desenvolupament urbanístic sostenible, minimitzar el consum de sòl, racionalitzar-ne l'ús i afavorir la mobilitat de persones i mercaderies i el transport públic, mitjançant la protecció i gestió adequades del medi ambient i del patrimoni natural i cultural i del paisatge. L'objectiu és mantenir els valors culturals, històrics i identitàris que distingeixen la comarca. En els dibuixos d'implantació de les noves edificacions industrials s'ha tingut un gran respecte per mantenir, inclús reforçar, el parcel·lari rural i sotmetre les geometries de les noves implantacions a les geometries preexistents del mosaic agrícola.

Per a l'Alt Camp, el nou Pla ha de permetre la creació d'un sistema d'activitat econòmica que constitueixi una important polaritat d'activitat logística, però això no es pot fer ignorant el paisatge. Per això, el Pla entén el paisatge com un important agent vertebrador del territori i estableix criteris urbanístics que permeten la continuïtat de la matriu agroforestal existent entre Vila-rodon i Alió, preservant

Pla director urbanístic dels espais d'activitat econòmica, Alt Planes del Guardià, comarca de l'Alt Camp

i potenciant el valor social, productiu i ecològic del patrimoni cultural i paisatgístic de l'espai rural. El Pla s'adapta a la xarxa de camins existents, respecta les cabanes de pedra i el mosaic que genera el parcel·lari rural, entén els conreus com a elements distintius i generadors del paisatge, i els preserva de l'edificació, garantint-ne la connectivitat ecològica. Potenciant la seva funció estructuradora també es facilita l'accés de la ciutadania a la natura, que segueix reconeixent l'estructura i els trets distintius del paisatge. Reconèixer l'estructura del territori permet compatibilitzar el planejament amb el cicle natural de l'aigua i racionalitzar l'ús d'aquest recurs, prevenint així els riscos hidrològics i minimitzant el consum d'aigua derivat del planejament. Alhora, es pretén minimitzar els efectes sobre la impermeabilització del sòl, propis de sectors logístics amb grans superfícies impermeables. Per últim, el projecte preveu l'habilitació de nous espais o sòls per tal de fer producció energètica renovable dins del mateix sector o en espais pròxims, tant per a l'autoconsum compartit com per a l'exportació d'energia fora del sector.

En conjunt es tracta d'un projecte amb visió global del territori, que s'orienta cap a l'urbanisme sistèmic, la proximitat i la circularitat com a elements definidors de les estructures de creixement urbanes.

Secció tipus

Propostes prèvies de la integració dels elements edificats amb el paisatge del PDU Alt Planes del Guardià

RAÓ 31

FEM PROJECTES DE RECUPERACIÓ AMBIENTAL D'ESPAYS NATURALS DEGRADATS

La recuperació i restauració de paisatges degradats és una altra de les tasques poc conegudes que l'INCASÒL duu a terme, sigui vinculat als creixements urbans o als espais oberts o protegits.

La finca del Violí, al delta de l'Ebre, formava part de la llacuna de l'Alfacada, que va ser dessecada per convertir-se en un arrossar que, finalment, va quedar en desús. L'INCASÒL va dur a terme la recuperació mediambiental d'aquest espai amb el suport del programa LIFE & Natura & Biodiversity de la Unió Europea i més concretament del projecte europeu LIFE Delta Lagoon destinat a la restauració i gestió de l'hàbitat de les llacunes situades a la costa del delta de l'Ebre. El projecte que es va dur a terme tenia per objectiu la recuperació del paisatge original, creant dues llacunes amb un sistema de canals d'alimentació, just al costat de la Tancada, al terme municipal de Sant Jaume d'Enveja (el Montsià), un dels aiguamolls amb més interès ecològic del delta de l'Ebre. El projecte s'ultima amb la creació de boscos de ribera que completen els biòtops constitutius del paisatge deltaic.

El projecte inclou un observatori d'ocells i una xarxa de camins de vianants i zones d'ús públic per gaudir de l'observació de les aus. També permetrà engegar projectes d'educació ambiental i mostrar les arts tradicionals de pesca o oferir visites ornitològiques per tal de potenciar turísticament aquest espai. Així, el projecte facilita l'accés de la ciutadania als espais naturals i el seu coneixement, potenciant el turisme de natura i l'economia local, i contribueix a mantenir un dels ecosistemes més singulars i fràgils de Catalunya, el del delta de l'Ebre, que és un dels més amenaçats en el context de canvi climàtic.

Un altre dels projectes de recuperació ambiental que ha dut a terme l'INCASÒL és el de l'espai proper al torrent de Can Duran a Montcada i Reixac, en contacte amb el terme municipal de Ripolllet, al Vallès Occidental. La degradació d'aquest

espai envoltat de zones densament poblades no només afectava l'estat de la natura: Can Duran havia estat un espai d'abocaments descontrolats de deixalles i runes i escenari habitual de venda de drogues al voltant dels antics polvorins de la caserna militar que havia existit a la zona.

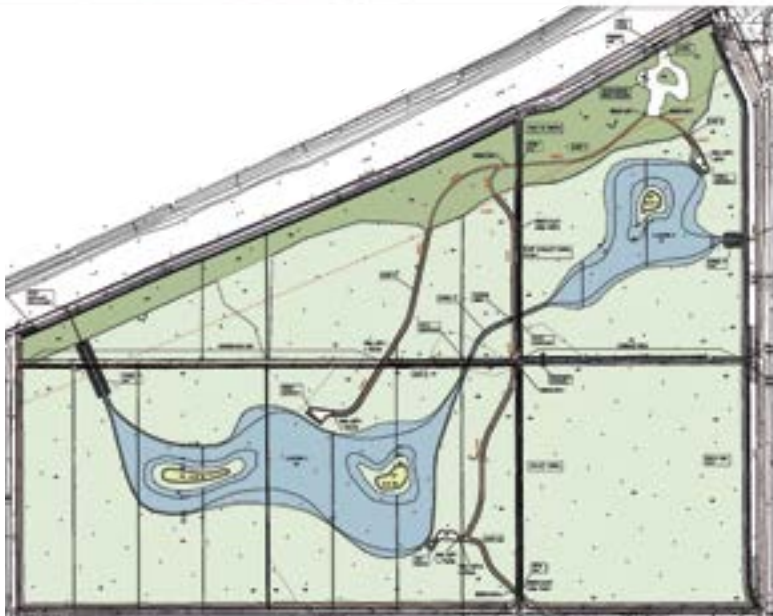

Abans i després de la recuperació de la llacuna de l'Alfacada a la Finca del Violí del delta de l'Ebre, Sant Jaume d'Enveja

El projecte que ha dut a terme l'INCASÒL ha permès recuperar el mosaic agroforestal i aquest ha esdevingut un espai de lleure per a les persones en un espai amb gran necessitat de zones lliures, ja que actua de porta del gran espai periurbà entre els municipis de Montcada i Reixac, la Llagosta, la Floresta, Santa Perpètua de la Mogoda, el polígon Santiga i Ripollet.

Les actuacions dutes a terme inclouen la neteja periòdica de deixalles, el tancament del pas a vehicles motoritzats, l'esbrossada de la plana central i l'aclarida de vegetació evitant amagatalls al voltant dels camins. Amb el temps, la vegetació espontània ha recuperat l'espai i les aus, els rèptils i els mamífers gaudeixen de tranquil·litat i hi han proliferat. Els camps de conreu, tradicionals de la plana vallesana, més enllà de la seva funció productiva, han esdevingut crucials per a l'extinció d'incendis i s'hi assagen mesures d'economia a través de la utilització de compost procedent de l'Ecoparc de Montcada i Reixac com a adob per als camps de conreu.

L'espai ha esdevingut escenari del lleure ciutadà i promotor de salut per a persones de totes les edats, en un espai altament poblat on les infraestructures tenen una gran presència i fragmenten dramàticament el paisatge.

Planta general del projecte de recuperació ambiental de la finca del Violí dins del projecte europeu LIFE Delta-Lagoon

Vista aèria de l'àrea de recuperació ambiental de la finca el Violí al delta de l'Ebre

RAÓ 32

INCORPOREM PROJECTES I RESERVEM ESPAIS PER A LA GENERACIÓ D'ENERGIES NETES

En els darrers anys, una sèrie d'episodis meteorològics extrems han posat al límit el model de gestió dels boscos catalans que és, ja de per si, difícil i costós. L'INCASÒL és propietari de nombrosos espais forestals i en dues d'aquestes finques es van patir les conseqüències d'aquests fenòmens. La finca de la Masia Molins, a Sant Climent de Llobregat, va patir l'efecte de la pitjor ventada a Catalunya l'any 2009. En aquest episodi, a tot Catalunya, vuit persones van morir per accidents relacionats amb el vent i centenars de milers d'arbres van caure. A la finca de Can Vilallonga, a l'Espai Natural Protegit de les Gavarres, es van patir els efectes de la gran nevada del 2010, la pitjor dels darrers seixanta anys, que va paraitzar Catalunya. Igualment, altres terrenys de l'Institut, de menor dimensió, han estat afectats per algun episodi meteorològic que ha malmès els seus boscos: Mollet del Vallès, Collbató, l'Arbolí, Sant Cugat del Vallès, Polinyà, Terrassa, etc.

En cadascuna d'aquestes catàstrofes, l'INCASÒL ha portat a terme les intervencions necessàries (sanejar les ferides dels arbres, retirar la fusta, eliminar les restes de brancada, etc.) per reduir el risc d'incendi i l'extensió de plagues i per afavorir la recuperació dels boscos afectats i de les seves funcions mediambientals, especialment la protecció del sòl respecte de l'erosió, les funcions hidrològiques i la captació de CO₂. La gestió de neteja dels boscos és costosa i complexa, una solució que aportaria beneficis mediambientals i econòmics seria poder utilitzar la massa vegetal retirada per generar energia, de manera que es converteixi un material de rebuig en recurs.

L'INCASÒL i el Clúster de Biomassa de Catalunya han signat un acord per impulsar aquesta energia renovable. La biomassa és una oportunitat per millorar la descarbonització, la prevenció d'incendis i la lluita contra el canvi climàtic i és un recurs disponible i pròxim. La biomassa és la primera energia renovable a la Unió Europea, on representa gairebé el 60 % del consum total d'energia dins de les renovables.

L'INCASÒL també preveu la reserva de terrenys per implantar-hi parcs solars i promou un conjunt de zones de desenvolupament prioritari destinades als promotors de parcs eòlics. Es tracta d'un paquet de mesures per potenciar les energies verdes d'una manera ordenada al territori. D'aquesta forma es persegueix accelerar la implantació d'aquestes fonts alternatives després de molt de temps de retard.

Les parcel·les que es reservaran per a parcs solars compliran els requisits òptims en matèria paisatgística, mediambiental i de connexió a la xarxa elèctrica. Essencialment, les normes preveuen que els parcs solars se situïn en polígons industrials o a prop d'instal·lacions agràries i ramaderes. Una de les fórmules que es volen assajar és la de lloguer de sòl, on els promotors podran fer els projectes en terrenys perfectament preparats a canvi d'una renda per un termini llarg de temps. En principi, aquest sistema està dirigit a promotors petits i mitjans, però no es descarten altres tipus d'empreses més grans: per produir energia solar de forma rellevant es requereixen de dues a tres hectàrees per megawatt i fins a sis hectàrees si es tracta de seguidors solars. Això se suma al foment dels parcs solars a les teulades dels nous edificis en espais industrials i als edificis públics que promou l'Institut.

Projecte de recuperació de biomassa

RAÓ 33

APROPEM I AFAVORIM LA PRODUCCIÓ AGRÍCOLA ECOLÒGICA ALS ESPAIS URBANS

Acostar la producció d'aliments a les ciutats i promoure el consum de proximitat no només beneficia el medi ambient, sinó que té un paper educatiu i afavoreix el consum responsable, ja que crea consciència de l'estacionalitat dels productes agrícoles i en redueix el transport.

La història de Gallecs és inseparable de la de l'INCASÒL: d'ençà que l'Institut va evitar-ne la urbanització, ara fa quaranta anys, aquest paratge de gran valor ecològic i social ha estat gestionat per l'INCASÒL, des del 2006 a través del Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs. La seva missió és la protecció i millora dels valors ecològics, paisatgístics, agrícoles, forestals i productius a llarg termini i fer programes de gestió anuals, amb l'objectiu de consolidar l'espai i garantir la seva viabilitat en l'àmbit de l'agricultura, el patrimoni natural i arquitectònic, el lleure, l'educació ambiental i la cultura. Actualment, Gallecs és una de les àrees agrícoles contínues més extenses del Vallès, amb 735 hectàrees, situada a només quinze kilòmetres al nord de Barcelona.

Una de les principals finalitats del Consorci de Gallecs és la potenciació dels valors productius del seu àmbit, especialment de l'agricultura, que ocupa el 75 % de l'espai. És per aquest motiu que, dins de les línies estratègiques aprovades pel Consorci de Gallecs, pren gran rellevància l'objectiu d'assolir la directriu d'aconseguir la implantació d'una agricultura ecològica que permeti la preservació dels valors naturals, sigui respectuosa amb el medi ambient, mantingui i millori els valors paisatgístics i que alhora sigui econòmicament viable. Des de l'any 2001 fins a l'any 2005, es van anar desenvolupant les directrius que marcava el Pla de gestió agrícola sostenible (2001-2005), fonamentat en les bones pràctiques agràries, la creació d'una marca pròpia (Producte de Gallecs) i el comerç de proximitat amb la creació de l'Agrobotiga de Gallecs, gestionada pels mateixos pagesos del territori. Assolides aquestes fites, a partir del 2005 es va iniciar l'execució del Pla de reconversió a l'agricultura ecològica amb la participació de setze productors del

territori inscrits actualment al Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (CCPAE) amb l'objectiu de posar en marxa aquest nou model d'agricultura, avalat pel seguiment científic de l'equip de recerca d'agroecologia del Departament de Biologia Vegetal de la Universitat de Barcelona. L'aplicació d'aquest Pla de reconversió, que es basa en la qualitat dels aliments, la seguretat alimentària, les bones pràctiques agràries, el respecte al medi ambient, la viabilitat econòmica i el comerç de proximitat, pretén aconseguir l'assentament de la gent al territori i el relleu generacional dins de l'espai rural. Els seus beneficis són múltiples, com ara l'efecte positiu de les rotacions dels cultius i dels conreus de lleguminoses sobre la fertilitat del sòl, així com sobre el control de les males herbes. A més, s'ha augmentat la biodiversitat cultivada, passant d'un monocultiu d'ordi per a l'alimentació animal a les disset varietats entre cereals i lleguminoses de primavera o d'hivern, amb productes de consum humà i de qualitat, augmentant el seu valor afegit. D'altra banda, s'ha incrementat també la biodiversitat vegetal amb espècies mai observades anteriorment a Gallecs. Tot plegat suposa una millora en la funcionalitat dels sistemes agrícoles, així com en la qualitat paisatgística d'aquest espai d'interès natural.

Productes agrícoles de l'espai rural de Gallecs

6

**MÓN LOCAL
I PARTICIPACIÓ**

40 anys, 40 raons

Eix 6 —Món local i participació

INCASÒL 40è aniversari

Primera edició: Juny de 2021

Director de l'INCASÒL: Albert Civit

Comissariat i text: Roger Subirà

Coordinació interna: Roger Rosich

Relators de l'INCASÒL per a l'Eix 6:

Anna Vila i Marta Blanquet

Disseny: wearejoin.com

Empresa d'impressió: Agpograf

- 8 BARRIS, VEÏNS I DEMOCRÀCIA**
- 16 EL MUNICIPALISME A CATALUNYA**
- 22 COM S'ORDENEN LES CIUTATS?**
- 28 PARTICIPACIÓ CIUTADANA,
DECIDIR LA CIUTAT**

RAÓ N°34

**PARTICIPEM EN CONSORCIS QUE
PERMETEN TIRAR ENDAVANT
PROJECTES DE GRAN COMPLEXITAT**

RAÓ N°35

**CONSTRUÏM EDIFICIS PER
A EQUIPAMENTS PÚBLICS
EN PÒBLES I CIUTATS**

RAÓ N°38

**IMPULSEM PROJECTES PER
EDUCAR EN LA PARTICIPACIÓ**

RAÓ N°39

**INVOLUCREM LA CIUTADANIA
EN LA PRESA DE DECISIONS
PER A LA TRANSFORMACIÓ
DE PÒBLES I CIUTATS**

RAÓ N°36

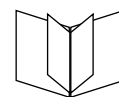
**REDACTEM PLANS URBANÍSTICS
D'ÀMBIT SUPRAMUNICIPAL**

RAÓ N°37

**CREEM OFICINES DE GESTIÓ
DE PROXIMITAT PER ATENDRE
ELS VEÏNS EN PROCESSOS
URBANÍSTICS COMPLEXOS**

RAÓ N°40

**FOMENTEM PROJECTES SOCIALS,
EDUCATIUS I CULTURALS AMB
UN ALT VALOR SOCIAL**

Les raons les trobaràs a la pàgina 16 d'aquest eix

EL LLOC DE NAIXEMENT DE LA POLÍTICA I LA DEMOCRÀCIA ÉS LA POLIS, LA CIUTAT, I AQUESTA HISTÒRICAMENT HA CREAT INSTRUMENTS PER REGULAR LA VIDA EN COMÚ, GARANTIR ELS DRETS DE LA CIUTADANIA I LA SEVA PARTICIPACIÓ EN EL GOVERN. EL PAPER DELS AJUNTAMENTS ÉS CLAU PER AL BENESTAR DE LA CIUTADANIA, FINS AL PUNT QUE, PER IMPLEMENTAR ELS 17 OBJECTIUS DE DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE, NACIONS UNIDES CONFIA ESPECIALMENT EN ELS GOVERNS LOCALS I REGIONALS,

aquells que incideixen més directament en la qualitat de vida de les persones. Els plans dels governs locals i regionals encaminats a aconseguir aquests objectius són el que s'anomenen «agendes urbanes» i Catalunya, amb el lideratge del Departament de Territori i Sostenibilitat, n'està redactant una de pròpia: l'Agenda Urbana de Catalunya.

Catalunya té un model territorial on les ciutats mitjanes, repartides pel territori i connectades en xarxa, actuen com a centres de referència dels nuclis propers, als quals donen serveis. El gran augment del nivell de vida de catalans i catalanes, en els darrers quaranta anys, va lligat al paper dels ajuntaments a l'hora de proveir de tota mena de serveis amb una lògica de proximitat, revertint situacions de vulnerabilitat amb una tasca ingent d'equipament dels barris dels pobles i ciutats catalans. Per fer-ho possible, múltiples nivells de l'Administració i empreses públiques com l'INCASÒL donen suport als ajuntaments, en aspectes específics, per tal de facilitar i fer més eficient la gestió d'aquests serveis públics als ciutadans i ciutadanes. Una de les raons de ser principals de l'INCASÒL és la de donar suport als ajuntaments en temes relacionats amb l'urbanisme, l'habitatge i la gestió del sòl.

Una de les responsabilitats dels ajuntaments és la d'ordenar el seu territori, tant el nucli urbà com els espais lliures a la resta del terme municipal, i planificar de forma coherent el seu creixement futur. La pràctica de l'urbanisme és cada cop més complexa i planteja reptes immensos des del punt de vista social, econòmic i mediambiental, i amb la irrupció de les noves tecnologies de la informació. Catalunya té 946 municipis, entre ells 484 pobles de menys de 1.000 habitants, i alguns d'ells han de gestionar territoris extensos, un repte que pot superar la seva capacitat de gestió. A més, que cada ajuntament tingui la capacitat d'ordenar el seu territori pot fer-ne complicada la coordinació, generant duplicitats i incoherències, i comportar que es perdi de vista la lògica territorial. Per això, des del Departament de Territori i Sostenibilitat s'estableixen mecanismes que permetin una ordenació coherent i global del territori, i es compta amb l'INCASÒL per donar

suport als ajuntaments i fer realitat projectes costosos o de gran complexitat.

En aquest sentit, els ajuntaments afronten reptes que, de vegades, superen els seus límits municipals o la seva capacitat econòmica o de gestió. Per això l'Institut també actua allà on cal ordenar fragments de territori de forma coordinada entre diversos municipis a través de la redacció de plans supramunicipals, o bé creant consorcis que agrupen diverses administracions i actors implicats o signant-hi convenis de col·laboració.

Implicar la ciutadania en la transformació de la ciutat és una manera de fer-la més democràtica i reduir-ne les desigualtats, incorporant més diversitat de punts de vista a l'hora de pensar-la; és també un compromís per a un govern més eficient i més transparent que estigui i es percebi absolutament al servei de la ciutadania i, en definitiva, generi espais urbans que els veïns reconeguin com a propis implicant-se en la seva millora física i social. Les xarxes socials faciliten la mobilització i l'autoorganització de la ciutadania al marge dels espais clàssics per a la participació.

En definitiva, col·laboració, participació i transparència han de ser els tres principis sobre els quals cal sustentar el govern de la ciutat i el territori en les properes dècades.

BARRIS, VEÏNS I DEMOCRÀCIA

Barris, veïns i democràcia és el títol d'un llibre en el qual Marc Andreu Acebal analitza el paper del moviment ciutadà en la reconstrucció social i física de la Barcelona tardofranquista i dels primers anys de democràcia. A l'Eix 1 veïem com, des de les darreres dècades del segle XX, l'urbanisme havia anat prenent un caràcter més social i com les ciències socials havien fet de la ciutat un dels seus grans temes d'anàlisi i teorització. Hi ha un moviment que discorre en paral·lel i que també incideix enormement en la presa de consciència de la dimensió social de la ciutat i la manera com avui dia entenem els processos de transformació urbana: es tracta del paper de l'associacionisme i l'activisme social i veïnal en la transformació urbana. En el moment actual es dona una confluència d'interessos: d'una banda, els arquitectes i planificadors assumeixen els principis establerts en les ciències socials i actuen d'una forma menys unilateral a l'hora de transformar la ciutat; d'altra banda, nous moviments polítics i una nova sensibilitat, sobretot en la política municipal, han propiciat la plena incorporació de l'activisme social en la presa de decisions sobre la ciutat a través del paradigma de la participació ciutadana.

Avui dia considerem que és inassumible engegar un

procés de transformació urbana que no compti amb el concert de la ciutadania. Tanmateix, la participació també s'ha d'estructurar i ordenar i cal establir metodologies útils i educar la ciutadania en la participació perquè aquesta sigui efectiva i no un llast que compliqui i allargui els processos de transformació. En capítols posteriors abordarem en profunditat què significa actualment la participació ciutadana i el recorregut que pot tenir en el futur, però abans volem repassar el paper de la societat i, més tard, de les entitats socials en la transformació urbana dels nostres pobles i ciutats.

«¡Abajo las murallas!» és el primer eslògan conegut d'una campanya d'exigència social per a la transformació de la ciutat. Nombrosos articles en premsa de l'època n'han deixat constància. Aquest era el crit d'una societat que desespera davant d'un poder polític allunyat, que ignorava de forma sistemàtica la seva realitat. Mentrestant, la població de Barcelona s'ofegava per manca d'espai i moria a centenars per les malalties endèmiques i les epidèmies successives. L'activitat econòmica i el progrés de la ciutadania també estaven enormement limitats per la manca d'espai. Davant d'aquesta situació desesperada, els barcelonins prenen el títol de l'estudi del metge i higienis-

Protestes durant la vaga de tramvies de 1951 a Barcelona

ta Pere Felip Monlau com un eslògan, un crit davant de l'evidència que calia fer-se sentir quan el poder de decisió polític viu allunyat i d'esquena a la realitat del dia a dia de la ciutadania.

Quan per fi s'aconsegueix emprendre el projecte de la construcció de la Barcelona moderna, potser per les expectatives creades després de gairebé vint anys d'espera, neix un debat social intens sobre el projecte: no només des de les elits intel·lectuals que, com és ben sabut, rebutgen el projecte d'Eixample imposat per Madrid, sinó que la població en general es llença al debat arquitectònic sobre la nova ciutat i la nova arquitectura. «Pâtisserie Barcelone» és el títol del capítol del llibre *Humaredas. Arquitectura, ornamentación y medios impresos*, en el qual Juan José Lahuerta fa un repàs del debat intens, carregat d'humor, que acompanya l'aparició de les primeres arquitectures d'«autor» a l'Eixample i com els arquitectes modernistes acaben convertits en personatges famosos i mediàtics. En el fons, no deixa de ser un símptoma d'una societat que es deixa de considerar provinciana per començar a veure's europea i cosmopolita, i entén la ciutat i la seva arquitectura com l'expressió màxima d'aquest fet. Alguns autors ho han anomenat una «nova cultura de l'espai».

«El arquitecto y la arquitectura modernos se convierten en personajes sociales, y ante las fachadas levantadas en las calles se opina como ante los cuadros de un salón de pintura. Cuando el Ayuntamiento de Barcelona instituyó el premio al mejor edificio del año no hacía sino seguir el ejemplo de Bruselas y París»

Juan José Lahuerta, *Humaredas. Arquitectura, ornamentación y medios impresos*, 2010

La ciutadania ja no abandonarà mai la seva mirada crítica sobre els entorns construïts i, especialment arran de les transformacions olímpiques, la reforma urbana esdevindrà una qüestió central de debat. És difícil saber si, a Catalunya, el debat sobre l'arquitectura i la transformació de la ciutat pren una dimensió més gran que als nostres països veïns, però el que és segur és que una mala decisió sobre un espai públic o un carrer rellevant pot fer caure governs municipals i pot fer córrer rius de tinta en la premsa generalista durant setmanes, tot plegat generant

un debat ciutadà intens en el qual, per sort, tothom és benvingut a donar la seva opinió.

La incorporació dels pobles del pla de Barcelona, quan l'onada de l'Eixample amenaçava d'engolir-los, va estar envoltada d'una sèrie de processos convulsos d'oposició ciutadana. Durant el segle XIX es van produir les primeres agregacions de parts dels municipis limítrofs: el 1836, el barri d'Hostafrancs, que formava part de Sants; el 1848, es van incorporar algunes àrees de Sant Martí de Provençals per ubicar-hi el nou cementiri del Poblenou. Per evitar que alguns carrers de l'Eixample haguessin de fer esses seguint les fronteres entre Gràcia i Barcelona, es va decidir establir la nova frontera seguint el traçat recte que marcava el futur carrer de Provença. Més tard, també passarien a formar part de Barcelona uns terrenys de Gràcia on es va construir l'Hospital Clínic i Provincial. Altres terrenys es van haver d'anar incorporant per construir-hi les grans infraestructures que acompanyaven l'Eixample, com, per exemple, els col·lectors. Ara bé, una cosa era annexonar terrenys parcials i solars desocupats i una altra cosa era incorporar pròpiament els nuclis urbans amb la resta del seu territori municipal. Cal recordar, a més, que les fàbriques ja no cabien dins el municipi esgotat de Barcelona i que nuclis com Sant Andreu i Sants havien esdevingut municipis industrials de primer ordre i, per tant, eren rics i pròspers gràcies als impostos que, d'altra banda, la capital havia anat perdent amb la deslocalització industrial. El primer intent d'annexió d'un municipi del pla va arribar l'any 1883 per iniciativa d'alguns propietaris i industrials de Sants, que van aprovar l'annexió a Barcelona en una sessió de l'Ajuntament de Sants. Una oposició veïnal inesperada els va obligar a fer marxa enrere. A partir d'aquí, l'Ajuntament de Barcelona va prendre la iniciativa, sent ell el que proposava les annexions, però va trobar una forta oposició social que es va concretar en la creació de la Junta Antiagregacionista dels municipis del pla. La pressió social de la ciutadania d'Horta, Sant Andreu i Sant Martí va impedir la construcció d'un nou cementiri l'any 1881, que finalment se'n va haver d'anar a Montjuïc. Les protestes i manifestacions eren constants contra les annexions: l'any 1889, 40.000 persones s'hi van manifestar en contra davant del Govern Civil. El primer decret d'annexió forçosa dels municipis va arribar l'any 1897 quan es va fer efectiva la integració administrativa dels municipis de Gràcia, Sant Gervasi, Sants, les Corts

i Sant Andreu (anys més tard s'hi incorporen Horta i Sarrià). Les annexions parcials de parts de Santa Coloma de Gramenet, Molins de Rei o l'Hospitalet de Llobregat s'allargarien fins al 1933. Tot el procés va significar una mobilització veïnal important en contra de les voluntats polítiques, que finalment es van acabar imposant.

La Barcelona de l'expansió i l'annexió també és la ciutat on s'inaugura una nova forma de política envers la ciutat: amb la incorporació dels nous nuclis cal relligar i «cosir» la ciutat, cal establir un nou centre representatiu i generar una nova cultura de l'espai urbà, la de l'adaptació i el canvi de la ciutat existent. En definitiva, l'inici del lideratge de les institucions públiques en la transformació ordenada i no espontània de la ciutat, i de la implicació pública en aquesta transformació. Per primer cop, els governs municipals comencen a assumir els instruments de la transformació de la ciutat consolidada superant una visió estrictament expansionista del creixement urbà i introduint projectes de ciutat de gran ambició com van ser les Exposicions Universals. La transformació urbana, quan és liderada pels poders públics, ha d'establir per força diàlegs i consensos amb la realitat existent i tenir en compte l'impacte de les transformacions en els veïns. Aquest és el veritable punt de partida de la bilateralitat en la transformació de la ciutat que es concreta, a Barcelona, en el Pla d'Enllaços (pla Jaussely), que va ser fruit d'un concurs públic amb jurat. El projecte, que no va ser mai realitzat en conjunt, cercava dos objectius: acordar el creixement de la ciutat amb les taques urbanes dels municipis del pla (que no havien parat de créixer des de l'aprovació del pla Cerdà) i monumentalitzar la ciutat amb nous espais representatius que fossin capaços d'establir jerarquies en el model de ciutat materialitzada en un Eixample isòtrop. El resultat del projecte es va presentar definitivament l'any 1907 amb una exposició pública espectacular prèvia a la seva aprovació. El projecte també es va divulgar a través de publicacions específiques i de la premsa i revistes de l'època. Per primer cop també es publicaven dibuixos, aeris i a peu de carrer, que volien mostrar els espais consolidats que resultarien del projecte, de manera que es va intentar buscar dibuixos que permetessin comunicar millor el projecte que amb simples planimetries. Les autoritats ja havien entès que el consens ciutadà entorn del projecte urbà havia de precedir la seva aprovació o imposició.

Imatge de l'obertura de la via Laietana, una de les primeres grans operacions de reforma urbana de la ciutat consolidada a la Barcelona moderna. 1908-1909. Entre el port i la plaça de l'Àngel, sota la direcció de Lluís Domènech i Montaner. 1909-1911. Entre la plaça de l'Àngel i el carrer de Sant Pere Més Baix, a càrrec de Josep Puig i Cadafalch. 1911-1913. Entre Sant Pere Més Baix i la plaça d'Urquinaona, per Ferran Romeu

Anys més tard, la gran operació d'obertura de la via Laietana, malgrat ser traumàtica, venia precedida d'una important campanya que justificava la necessitat de sanejar i actualitzar el nucli antic incorporant al vocabulari ciutadà el concepte de «*reforma urbanística*». Malgrat tot, l'execució del projecte va deixar moltes ombres i també ajudaria a la ciutadania a entendre que la transformació urbana pot ser un mitjà per a l'especulació i l'enriquiment d'empreses i persones, quan es fa ignorant les necessitats dels més febles o destruint el patrimoni col·lectiu. Aquesta manera de fer, per desgràcia, acabaria imposant-se durant bona part del segle passat.

En els anys anteriors a l'esclat de la Guerra Civil encara es produeixen grans processos democràtics que impliquen la ciutadania en la transformació de la ciutat. En un article al diari *La Veu de Catalunya* del 1905, Puig i Cadafalch fa una crida «*A votar! Per l'Exposició Universal*», lligant per primer cop unes eleccions municipals a un programa de reforma urbana, ja que es justifica que l'Exposició serà l'oportunitat d'implementar les reformes que es preveien en el pla Jaussely i, en certa forma, va ser així per a algunes àrees de la ciutat. Els canvis polítics dels anys trenta també propicien que àmplies capes socials s'incorporin a la vida política catalana, particularment a Barcelona, i es fa palès que el lideratge de l'alta burgesia industrial que havia marcat la política municipal no havia resolt problemes com ara l'habitatge obrer, els equipaments o les infraestructures; tot plegat en un context d'augment de població motivat per les grans onades d'immigració. Amb la proclamació de la República s'abordaran, per fi, una sèrie de noves problemàtiques socials vinculades a la ciutat i l'habitatge i s'acceptarà la dimensió metropolitana de la ciutat. Com ja hem vist en gairebé tots els eixos, aquest corrent d'innovació queda bruscament aturat per la Guerra.

Durant el franquisme, l'expressió «*desarrolismo*» defineix una forma de fer ciutat a l'ombra de l'especulació i la corrupció en la qual la participació social en la transformació de la ciutat no és benvinguda. No serà fins a les acaballes del franquisme que comencen a prendre rellevància els moviments veïnals i apareixen els «*barris combatius*» que, a cop de reivindicació en pro de la democràcia, el medi ambient i la millora social, s'erigeixen com la gran força transformadora dels pobles i ciutats catalans.

Abans que la relaxació del clima polític comencés a deixar espais d'obertura, a Barcelona s'hi havia anat creant un clima propici a l'activisme veïnal. Potser l'episodi més rellevant és el relacionat amb la vaga de tramvies del 1951, que es dona en el moment més autocràtic del franquisme. El malestar popular per la pujada de preus del transport públic (que no es podia expressar de forma pública) va derivar en un boicot massiu als tramvies: simplement els barcelonins van deixar d'agafar-los a partir del dia 1 de març. La protesta encoberta va anar creixent fins que el dia 12 del mateix mes es va convocar una vaga general que, l'endemà, es va estendre a Terrassa, Mataró, Manresa i Badalona. La dura repressió a la protesta, ja expressada de forma pública, va durar fins al dia 15 de març, quan la infanteria de l'Exèrcit va desembarcar al port de Barcelona. Malgrat la repressió, el triomf popular va ser sonat i es va destituir el governador civil i l'alcalde de Barcelona. Un segon boicot de l'any 1957 va tornar a aconseguir la destitució de l'alcalde de la ciutat, però paradoxalment va donar inici a un capítol clau de la història de la Barcelona contemporània amb el nomenament del nou alcalde Josep Maria de Porcioles.

Molts pobles i ciutats estan recopilant i explicant els seus moviments veïnals i començant a ser conscients de l'enorme influència que han tingut en la construcció dels seus entorns urbans. Darrerament, per exemple, el Museu d'Història de la Ciutat de Sabadell ha col·laborat en la producció d'un documental i un llibre titulat *Història del moviment veïnal de Sabadell*. Cinquanta anys de lluita, escrit per Antonio Santamaría, que testifica la importància d'aquestes entitats i fa un recorregut per tots els èxits que han aconseguit: l'accés a l'educació, la cura de l'espai públic o l'asfalt dels carrers, etc. Les federacions d'associacions de veïns són encara avui entitats molt vives a les principals ciutats catalanes, especialment aquelles amb un passat industrial i on les mancances dels barris a les acaballes del franquisme eren més flagrants.

«La democracia la fueron conquistando estos hombres y mujeres calle por calle, árbol por árbol. La democracia es una cosa que se puede tocar, y que esta gente tuvo en sus manos durante días seguidos y noches enteras. Conseguir un colegio público en un barrio que no lo tenía; la construcción de un ambulatorio donde no llegaban los

médicos; dejar una plaza sin edificar para que los niños jueguen; hacer un polideportivo para que el único deporte no sea apedrear perros; lograr que pase el autobús por donde no pasaba nada o que llegue el metro a donde no llegaba para poder ir al trabajo sin necesidad de pisar charcos, sin aguantar la lluvia y el frío de la madrugada, sin andar por los descampados que separaban el barrio de los transportes públicos, esa es la democracia que hicieron realidad esas gentes encerrándose en los locales de sus asociaciones de vecinos, encadenándose a verjas, cortando el tráfico, protestando en la calle, luchando, la democracia es algo que se ve y se toca y donde no se percibe es que no la hay»

Javier Pérez Andújar, Paseos con mi madre, 2011.

Aquestes històries dels moviments veïnals sovint prenen com a punt de partida el clima creat pel Maig francès del 1968. Jordi Borja, per exemple, va viure'l a París per retornar un any després a Barcelona, convidat per Manuel Ribas Piera, a impartir classes a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, que esdevindria un dels epicentres del moviment estudiantil prodemocràtic. Moltes entitats catòliques que, per definició, estaven tolerades pel Règim, anaven molt més enllà de les activitats confessionals o caritatives i fregaven l'activisme polític: la parròquia de la Mare de Déu del Port, a tocar del passeig de la Zona Franca, va ser la veu de les reivindicacions dels nuclis barraquistes de Montjuïc; les parròquies de Sant Medir, a Sants, i la Mare de Déu de Montserrat al Guinardó també van ser molt actives en la defensa de les reivindicacions veïnals. Arreu de Barcelona els grups parroquials i algunes congregacions religioses aprofitaven la seva legitimitat davant de les autoritats per intercedir per les comunitats properes, però si parlem estrictament d'associacions veïnals, la primera va néixer a Terrassa el mateix any 1968, emparada en la llei franquista d'associacions de l'any 1964 (que va ser aprovada definitivament l'any 1965). No és que abans no existís l'activisme veïnal, fins i tot sota el franquisme, però la llei permet donar una cobertura jurídica a aquestes associacions i fa possible un detall que esdevé clau: que aquestes associacions puguin tenir un local on reunir-se. Malgrat que la llei exclouia

expressament entitats «contràries a los Principios Fundamentales del Movimiento», associacions com Òmnium Cultural hi van trobar empara. Centenars d'entitats es va legalitzar, però el Règim era especialment recelós de les entitats veïnals que no tenien un enfocament sectorial concret, ja que podien estendre el seu focus d'interès a espais als quals les autoritats no volien donar veu. La Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona, la FAVB, va aconseguir legalitzar-se el 1972, però la seva anàloga madrilenya no va aconseguir la legalització fins al canvi de règim.

La pàgina web de la FAVB recopila de manera exhaustiva les 130 conquestes veïnals més espectaculars assolides en els seus gairebé cinquanta anys d'història i repartides sobre un mapa de la ciutat. Però, abans de les batalles concretes, la FAVB va ser clau en la fi del porciolisme. El detonant que va marcar el final d'aquesta forma de gestionar la ciutat van ser una sèrie d'explosions de gas que, durant els anys 1972 i 1973, van coincidir amb el canvi de servei de gas de ciutat a gas natural; 32 persones van morir-hi en diversos barris barcelonins. Malgrat la ràpida reacció per compensar els damnificats i els esforços de l'alcaldia de Porcioles per minimitzar els incidents, aquests fets i la psicosi que van desencadenar va ser l'element que va impulsar definitivament l'autoorganització dels moviments socials i veïnals a Barcelona. La pressió de l'empresa Catalana de Gas (que va defensar de forma implacable els seus interessos davant del Govern Civil) va fer que des de l'Ajuntament i el Govern Civil es reprimissin les protestes veïnals amb contundència. S'havien invertit molts diners en el procés de substitució del servei de gas i hi havia molts interessos públics i privats en unes obres que en cap cas no es volien aturar. Però les accions policials i les explosions contínues (que no s'aconseguien aturar) van generar un clima incontrolable que va espantar les autoritats: malgrat la repressió, les manifestacions proliferaven en nombre i volum d'assistents i deixaven en evidència i molt tocat l'Ajuntament.

El segon acte d'aquesta història té a veure amb l'oposició social a un nou pla urbanístic dels barris de Vallbona, Trinitat i Torre Baró. En aquest cas i per primer cop, urbanistes i arquitectes es posen clarament al costat de les reivindicacions veïnals i redacten, per iniciativa pròpia, un pla urbanístic alternatiu. L'Ajuntament va cometre llavors un error que anys més tard es repetiria, ja en democràcia, en el conegut episodi de reforma de la Diagonal: per apaivagar les protestes veïnals es va convocar un concurs (en el cas de la Diagonal va ser un referèndum) en el qual es va permetre que es presentés el pla alternatiu a l'oficialista, amb la intenció de desvirtuar-lo amb l'ajuda d'un jurat. L'alternativa no només va guanyar, sinó que el procés va representar una derrota i una humiliació per a l'equip polític que havia promogut el concurs.

Paral·lelament als dos episodis anteriors, es resolva una batalla urbanística que feia anys que durava. Després de més de 8.000 impugnacions presentades pels principals col·legis professionals, especialment el d'arquitectes i el d'aparelladors, es va aconseguir aturar definitivament el pla de la Ribera. D'aquesta forma, la societat civil guanyava una batalla que es lliurava des del 1965 i el Govern municipal quedava novament humiliat. Tot això, unit a l'evidència de les males condicions de vida als polígons d'habitatge, que van aconseguir situar-se en el focus d'atenció dels mitjans de comunicació (obrint portades de diaris de forma constant), i, finalment, la proliferació d'actes catalanistes i prodemocràtics que no es van saber controlar o reprimir, va acabar definitivament amb la Barcelona de l'alcalde Porcioles.

A partir de l'arribada de la democràcia, la força de la FAVB a la ciutat és ja imparable i sovint s'involucren els governs democràtics de pobles i ciutats. L'arribada del primer govern socialista a l'Ajuntament de Barcelona, a banda de desmantellar l'estructura franquista i clientelista que s'hi havia anat enquistant, fa possible (no sense esforç) una confluència progressiva dels moviments veïnals i polítics. Primer amb Narcís Serra i sobretot amb Pasqual Maragall, Barcelona va iniciar la transformació urbanística més gran de la seva història, no sempre amb total aprovació dels moviments veïnals, però, per descomptat, d'una forma molt més consensuada que en dècades anteriors. Més enllà de la capital, moltes altres ciutats de l'àrea metropolitana i més enllà també van

Mobilitzacions veïnals per demanar la construcció d'escoles públiques al solar de la Pegaso, al barri de Sant Andreu. Arxiu AAVV Sant Andreu

engegar creixements i transformacions d'igual ambició en relació amb la seva mida, i l'INCASÒL va contribuir que moltes d'aquestes transformacions es fessin realitat: Sant Feliu de Llobregat, Granollers, Sabadell, Mollet del Vallès, Ripollet, Manresa, Cerdanyola, entre moltes altres.

Moltes són les batalles que les associacions veïnals han lliurat i les ciutats catalanes no es poden entendre sense aquestes. Actualment la Confederació d'Associacions de Veïns de Catalunya (CONFAVC) agrupa 461 associacions veïnals i 23 federacions d'arreu del territori. Els seus cavalls de batalla són l'habitatge, la salut a les ciutats, les desigualtats o la gentrificació. També afronten problemes propis, com la manca d'implicació dels joves que no van viure els moments vibrants del final del franquisme.

«Moltes són les lluites que els nostres avis i àvies, pares i mares van guanyar per ser on som ara. Des del franquisme fins passada la transició les organitzacions veïnals van ser punta de llança per tal d'aconseguir millores, com la pavimentació o el clavegueram d'alguns barris, fins als equips necessaris com escoles, hospitals o centres d'atenció primària. I avui en dia moltes són les lluites que haurem de guanyar per mantenir una vida digna als nostres barris.

»El moviment veïnal de Barcelona és un bé comú que sovint no sabem apreciar. Gràcies a ell molts de nosaltres hem crescut feliços i sans en barris populars i en una ciutat mitjanament cohesionada. Molts països ni tan sols coneixen el que és el moviment veïnal, simplement no en tenen, no existeix. Aquí podem gaudir d'aquesta eina de defensa dels veïns, eina que equilibra la balança dels interessos econòmics i la dels habitants de la ciutat.

»Davant els canvis econòmics i socials que estan patint les capitals europees i en general les metròpolis mundials, a Barcelona tenim el deure i la capacitat de ser exemple mundial en el retrocés de les polítiques i processos antisocials que l'economia globalitzada imposa. Són els processos de privatització i acaparament de l'espai públic per a usos comercials, en detriment de la cohesió social i la qualitat de vida. Són els processos de gentrifi-

cació i d'elitització que estan patint molts barris a causa de l'ús massiu del parc d'habitatge per part del turisme i la inversió immobiliària, que ha portat la capital catalana a ser punt de referència dels inversors amb set de benefici. I per altra banda tenim la precarietat laboral que pateix la majoria de la gent jove i no tan jove, a causa d'una economia basada en el treball poc qualificat i de temporada que sovint va lligat al sector serveis i l'hostaleria. El problema és que els llocs de treball, dividits, subcontractats i terciaritzats, ja no són l'epicentre de la socialització i organització de les lluites. Avui dia són els barris els que han d'acomplir aquesta funció.

»Molts joves no se senten identificats amb les associacions veïnals, potser és a causa del llenguatge o potser és per la barrera generacional que no hem sabut trencar, o potser és perquè no es tracten de forma directa les problemàtiques que els afecten, el treball precari, l'encariment de l'habitatge i la falta d'arrelament comunitari»

Iru Moner, Associació Veïnal Assemblea de Vallcarca, La força dels barris, 2017.

El moviment 15-M, del qual ara celebrem el desè aniversari, va néixer com una resposta ciutadana espontània davant del paper de les administracions en la gestió de la greu crisi que va afectar Espanya a partir del 2007. El problema de l'habitatge, la crisi hipotecària i de desnonaments o el rescat a la banca (com hem vist a l'Eix 2) van ser alguns dels detonants principals. Una altra de les raons va ser la sensació que la corrupció política s'havia estès d'una forma incontrolable i la praxi de l'urbanisme, les comissions de contractes i l'especulació estaven en el punt de mira. Una de les seves grans consignes va ser la d'assolir una «democràcia real». A partir de les manifestacions convocades el 15 de maig del 2010, moviments socials organitzats i ciutadans anònims van acampar a places de les ciutats principals del país organitzant assemblees temàtiques, en un moviment d'autoorganització democràtica al marge de les administracions que no tenia precedent al país. Nous partits polítics van néixer, però, per damunt de tot, el 15-M va significar un primer pas cap a una nova cultura de la governança pública que encara s'està

desenvolupant. També va ser una primera constatació, a gran escala, del poder de les xarxes socials per establir un mecanisme d'autoorganització i participació al marge dels mecanismes establerts fins llavors. A partir del 15-M, noves formes de participació han ampliat els espais d'implicació ciutadana en la política i en la gestió, a través de mecanismes com els pressupostos participatius, les primàries per escollir candidats o els processos de decisió sobre els projectes urbans. L'efecte del moviment seguirà notant-se en els propers anys i, al marge de la consolidació dels nous partits que van néixer a redós de les mobilitzacions, el 15-M va canviar la forma de fer política amb una incidència molt clara en els governs locals. En definitiva, un pas més enllà en la democratització de la presa de decisions polítiques, en la qual encara caldrà aprofundir en els propers anys.

Mobilitzacions del 15-M i els «indignats» a la plaça de Catalunya de Barcelona l'any 2011

Els governs locals i regionals entren en l'escena de l'Agenda 2030 a través d'un gir en la forma d'actuació de l'Organització de les Nacions Unides. Aprofitant el Programa de les Nacions Unides per als Assentaments Humans (ONU-Habitat), l'organització va involucrar els nivells d'administració subnacionals en la consecució dels 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'Agenda 2030. Això es va formalitzar a la històrica Conferència sobre Habitatge i Desenvolupament Urbà Sostenible (Habitat III) celebrada a Quito, Equador, l'any 2015. En aquesta conferència es va aprovar l'extens document anomenat «Nova Agenda Urbana».

La primera raó de ser de la Nova Agenda Urbana era avançar en l'ODS número 11, que impulsa «ciutats i assentaments humans inclusius, segurs, resilents i sostenibles». Durant la conferència, els governs locals i regionals que es van adherir al document es comprometien a dur a terme accions per implementar les set metes recollides en l'ODS 11 i que engloben aspectes que afecten les ciutats i regions, com ara l'habitatge, el transport, la planificació, el patrimoni cultural i mediambiental, la reducció del risc de desastres, l'impacte ambiental i els espais públics.

Però l'abast de la Nova Agenda Urbana va molt més enllà d'aquest ODS: malgrat ser un document redactat pels estats membres i no directament pels governs locals i regionals, per primer cop en una resolució de l'ONU se cedeix responsabilitat a ens que van més enllà dels estats. El veritable avenç no és que la Nova Agenda Urbana promogui l'ODS 11 pel seu valor intrínsec, sinó que serveixi com a mitjà per reforçar els principis dels setze ODS restants. La Nova Agenda Urbana reconeix, per primer cop, el lideratge dels governs subnacionals en aspectes com l'erradicació de la pobresa, el canvi climàtic o la mitigació de les desigualtats, i insta a aprofitar els beneficis de l'aglomeració de la urbanització per generar prosperitat i promoure la sostenibilitat ambiental, econòmica i social en termes tangibles. Per tant, ofereix argu-

ments forts per concloure que les ciutats i regions ben planificades i gestionades són clau per al correcte funcionament de les societats humanes i, en bona manera, és a les ciutats on ens juguem l'assoliment del futur esperançador que l'Agenda 2030 anuncia i promou.

La Nova Agenda Urbana posa de manifest la necessitat d'una orientació pràctica basada en dades empíriques per incorporar la innovació i establir relacions sòlides entre ciència i política en la planificació urbana i territorial i en la presa de decisions polítiques. Per fer-ho, cada poble, cada ciutat i cada regió han de trobar la forma més adient de millorar la vida de la ciutadania, amb un pla propi encaminat a assolir els Objectius de Desenvolupament Sostenible. En definitiva, una Agenda Urbana pròpia que ha d'adaptar els principis generals de la Nova Agenda Urbana a la seva realitat concreta. L'Agenda Urbana també insta a l'establiment de mecanismes per compartir i intercanviar informació, coneixement i experiència, posant èmfasi en la necessitat de construir noves capacitats sobre la base de la cooperació. Pel que fa al desenvolupament urbà sostenible i als mitjans per aconseguir-lo, la Nova Agenda Urbana enumera tres prioritats principals: governança, planificació i finances. L'Agenda té en compte la necessitat de generar coalicions de governs i múltiples actors per a la seva implementació i reconeix la necessitat de renovar i fer créixer la ciència de les ciutats a través de la generació i difusió de coneixements pràctics i empírics.

Alguns d'aquests aspectes que afecten directament l'ODS 11 s'amplien a través de l'ODS número 17, anomenat «Aliança per assolir els objectius». L'ODS 17 ens insta a enfortir els mitjans per implementar i revitalitzar l'Aliança Mundial per al Desenvolupament Sostenible que té en la Nova Agenda Urbana un dels marcs d'acció principals. Els ODS impliquen tota la humanitat i ningú en pot restar al marge si volem que el programa tingui l'abast i l'efecte desitjats. Per assolir-los cal un compromís global ferm a través de la cooperació internacional i les aliances que permetin

endegar noves dinàmiques per a unes relacions justes, perdurables i equitatives. L'ODS 17, per tant, està dedicat als mitjans necessaris per assolir tots els altres objectius.

Catalunya, a través de l'Agenda Urbana de Catalunya, reconeix el «bon govern» com un dels seus sis eixos temàtics. En el seu enunciat aquest eix insta a «garantir una millor gestió de les polítiques urbanes acostant-les a les necessitats de la ciutadania; revisar el finançament als governs locals i regionals per tal de proveir les ciutadanes i els ciutadans de millors serveis públics; i aconseguir governs més responsables i ètics».

També reconeix la necessitat de «fomentar la presa de decisions de les ciutadanes i dels ciutadans establint eines i processos per a la coparticipació; promoure la transparència dels governs i les administracions; establir mecanismes per controlar la corrupció; proporcionar i facilitar l'accés públic a l'Administració; i millorar els canals de control de la despesa pública».

L'Agenda Urbana de Catalunya reconeix, amb el mateix esperit que el document general de la Nova Agenda Urbana, la implicació dels nivells d'administració locals, garantint els principis de descentralització i subsidiarietat en la gestió de les polítiques urbanes, enfortint les àrees de governança d'acord amb la proximitat a la ciutadania i amb les necessitats públiques i establint mecanismes de finançament a escala regional i local per articular les polítiques urbanes.

EL MUNICIPALISME A CATALUNYA

En el conjunt dels sis eixos hem intentat contextualitzar i explicar el clima polític i social que va acompanyar el naixement de l'Institut Català del Sòl. El context i les forces que donen forma a l'Institut, ara fa quaranta anys, són els mateixos que van fer possible el restabliment de la democràcia. L'Institut representa una resposta directa a aquell clima complex però esperançador i aquell moment li imprimeix un esperit positiu, una empena i unes «ganes de fer» que encara conserva avui dia. Però l'INCASÒL és una institució dedicada a un sector molt concret, l'urbanisme, l'habitatge i la gestió de sòl, que havien estat especialment maltractats durant el franquisme i, per tant, és també una resposta a unes disfuncions creades durant el llarg període de la dictadura. Una primera tasca de l'Institut serà resoldre les situacions més flagrants, a les quals cal fer front amb urgència, però en el seu ADN també hi ha aconseguir que desapareguin les formes de fer del passat, establint un nou estil d'acord amb els principis democràtics; en definitiva, una nova governança pública de l'urbanisme que estigui i es percebi a favor de la ciutadania.

Explicar la història de l'Institut Català del Sòl és també explicar el triomf d'un esperit modernitzador que arriba a tots els àmbits de la societat catalana i que va impregnar tots els estaments i nivells de la vida pública política. Amb aquest objectiu, una de les raons per les quals va néixer l'INCASÒL era la de ser un instrument de la Generalitat per donar suport als ajuntaments en matèries d'urbanisme, habitatge i gestió del sòl. Per això, la història de l'Institut està estretament lligada a l'estructura administrativa municipalista de Catalunya i la seva forma d'organitzar-se i funcionar: amb les accions de l'INCASÒL s'ha reforçat el lideratge dels ajuntaments democràtics, que són els que veritablement coneixen les realitats i necessitats dels seus territoris i ciutadans. Amb la seva acció, l'Institut ha vetllat per assegurar que les transformacions urbanístiques es facin sempre d'acord amb l'interès general, tenint en compte la ciutadania i posant la institució al seu servei. L'espectacular evolució dels pobles i ciutats catalans, en moltes ocasions, ha estat possible gràcies a aquesta aliança entre els ajuntaments i l'Institut.

La ciutat històricament ha creat instruments per regular la vida en comú, garantir els drets de la ciutadania i la seva participació en el govern. La ciutat també ha estat his-

Inauguració de la Biblioteca Popular de Valls,
obra de la Mancomunitat de Catalunya, any 1918

tòricament un espai d'assoliment de llibertats individuals i col·lectives, un espai de convivència i diàleg, i els ajuntaments, les institucions més properes a la ciutadania, són els que millor recullen aquesta necessitat de regular la vida en comú i són els que més poden incidir en la seva qualitat de vida. L'Administració local, en certa manera, també és la més democràtica perquè és la més propera a incorporar la participació directa del ciutadà en la presa de decisions.

Des del naixement de l'alta burgesia urbana a Catalunya, a finals del segle XVIII, el dinamisme de les ciutats industrialitzades demanda formes d'autoorganitzar-se per donar resposta a noves necessitats. Des d'un primer moment en què la ciutat és apadrinada per les grans famílies industrials, l'avançament en la implantació de l'economia industrial també veurà el naixement de noves formacions polítiques que representaran capes més àmplies de la societat i, en molts casos, el tauler de joc d'aquesta nova representativitat serà l'urbà. En certa manera, aquest protomunicipalisme serà una de les formes de contestació contra l'absolutisme i els models d'estat de l'*ancien régime*.

«La ciutat constitueix en el seu principi un tot complet i independent. És una nació en petit. Té el seu culte, les seves lleis, el seu govern, la seva administració, els seus tribunals, el seu exèrcit; té el seu organisme, el seu Estat [...] és la societat política per excel·lència i no es resigna mai a ser esclava. Sota totes les formes de govern, fins i tot sota la de l'absolutisme, pretén governar-se per ella mateixa com en els primers temps. Li repugnen les autoritats estranyes; no es troba bé sinó a l'escalf dels seus costums i a l'ombra dels seus magistrats. Desitja ser, brillar, sobresortir, i no vol que ningú no la coarti, encara que sigui per protegir-la»

Pi i Margall, 1877.

El naixement del municipalisme a Catalunya i el seu paper organitzador del territori està estretament lligat a la recuperació de les primeres estructures d'autogovern als inicis del segle XX. La Mancomunitat de Catalunya naixia l'any 1914 com a espai de trobada i unió de les diputacions i, per tant, es va desenvolupar dins el marc de la divisió provincial tradicional i amb limitacions

importants quant al règim competencial. Malgrat tot, va esdevenir una institució de base local i de convicció municipalista. La Mancomunitat feia la seva tasca comptant molt especialment amb els governs locals com a ens que farien arribar l'assistència fins a les persones. La Mancomunitat, com és propi de les diputacions, assistia i donava suport als municipis, però, en aquest cas, hi projectava el seu programa d'acció: com a institucions dotades d'autonomia, farien arribar l'obra de la Mancomunitat i el seu programa fins a les persones, transmetent així les directrius del programa polític social de la Mancomunitat. La Mancomunitat dotava de les estructures de suport, però, mancada de capacitat de gestió, feia servir els municipis com a braç executor de les seves polítiques que, principalment, se centraven en les millores dels serveis socials i les infraestructures que les farien possibles.

Durant el franquisme, la dictadura significa el retorn a un model centralitzat i no democràtic en què els governs locals no tenen autonomia política i els altres nivells d'administració regional queden eliminats. L'elecció dels alcaldes i el poder es reparteixen entre militars o oligarquies afins al règim. Els ajuntaments generen una xarxa de clientelisme on la capacitat de governar depèn de l'afinitat amb les autoritats i els funcionaris són substituïts per evitar qualsevol mena de control sobre el poder exercit de forma autocràtica. D'aquesta forma els empresaris locals generen coalicions d'interessos al voltant de dirigents del règim (sovint vinculats també a la indústria) que els han de servir per desenvolupar els seus negocis. Moltes decisions que afecten l'àmbit municipal estan motivades, en última instància, per la possibilitat de fer negoci dels seus dirigents.

Amb l'arribada de la democràcia és quan es comença a parlar de «municipalisme», entès com la delegació de la presa de decisions cap a les administracions de caràcter més local. A Espanya aquest procés, durant molts anys i encara ara, està molt marcat per l'aparició d'un nou nivell d'administració potentíssim, les comunitats autònomes. Aquesta versió espanyola de les regions engoleix el sistema afrancesat de les províncies i les diputacions (a França no hi ha un govern regional com l'entenem aquí) i comporta una complexitat més gran de la governança, que passa de tenir tres nivells administratius (govern central, diputacions i ajuntaments) a tenir-ne quatre

(inclosa la Generalitat), o més si es tenen en compte els consells comarcals. Aquesta complexitat implica una distribució canviant en el temps i entre comunitats de les competències i els recursos. El finançament del sistema és poc clar, tampoc no és precisament transparent i facilita reivindicacions i acusacions en vertical (de les autonomies al govern central) i en lateral, entre comunitats autònomes que veuen com, essent el mateix nivell administratiu, els tractes econòmics són absolutament canviant entre elles i depenen, moltes vegades, no pas de l'equitat del sistema, sinó de la capacitat dels partits de representació regional d'influir i defensar els interessos regionals davant del govern central. Com a conseqüència, el sistema està constantment en una negociació que sovint pren la forma d'un mercadeig i complica la col·laboració entre nivells administratius. Malgrat que s'implanta al conjunt del país per les pressions d'homogeneïtzació que provenen dels diferents territoris, a la pràctica, funciona de forma asimètrica amb un marc competencial que ni és homogeni ni s'implanta amb criteris d'equitat o necessitat real de finançament.

«En el context modern, caracteritzat per l'hegemonia de l'Estat-nació com a forma d'organització territorial, una definició àmplia de municipalisme parteix d'entendre per tal el conjunt de propostes polítiques que aposten per un model de governança on el pes de la presa de decisions recaigui sobre els municipis, i que aquests tinguin l'assignació financera suficient per executar aquestes decisions. Definit d'aquesta manera, el municipalisme no respon a un ideari polític concret, sinó que pot orientar-se cap a diferents ideologies, sempre que apostin per la descentralització de l'estat i dotar de major pes als municipis en la presa de decisions. Aquest model es pot impulsar des de diferents nivells de govern, ja sigui des dels mateixos municipis, desplegant una sèrie d'accions de govern i relacionant-se amb les altres

administracions, com des d'aquests altres nivells, facilitant l'acció dels municipis, dotant-los de major finançament, ajuda tècnica i/o competències»

Marc Pradel, Catalunya, xarxa de ciutats, 2016.

El context polític de les primeres dècades de democràcia ve marcat per una distribució de colors polítics que concentra en els ajuntaments de l'àrea metropolitana les forces d'esquerres, mentre que el govern autonòmic recau en els partits catalanistes. Aquesta situació dificulta l'entesa en alguns aspectes com la creació d'un govern metropolità efectiu per a Barcelona, que serà vist com un contrapoder per part de les autoritats autonòmiques. Institucions com l'INCASÒL, que des del primer moment emprèn grans projectes també a municipis de l'àrea metropolitana, demostren que, malgrat les dificultats, és possible la creació d'espais d'entesa i col·laboració. Els diferents nivells d'administració sovint representen interessos contraposats i difícils d'alinejar. De fet, una de les formes d'actuar de l'Institut és precisament a través de la creació d'espais de col·laboració entre diferents administracions o nivells d'administració en forma de consorcis o convenis. D'aquesta manera serà possible emprendre projectes de gran complexitat de gestió o que superen els àmbits estrictes del municipi o la seva capacitat de gestió i que tenen rellevància per al municipi mateix o a escala comarcal o regional. Aquests ens de gestió també faciliten la incorporació d'actors econòmics i socials rellevants que, fora de l'administració, poden ser clau en la definició o l'impuls de projectes urbans i territorials.

El projecte de la plaça d'Europa ha estat possible gràcies al consorci urbanístic Consorci per a la Reforma de la Granvia a l'Hospitalet de Llobregat amb la participació de l'INCASÒL

RAÓ 34 – PARTICIPEM EN CONSORCIS QUE PERMETEN TIRAR ENDAVANT PROJECTES DE GRAN COMPLEXITAT

Més enllà de les divisions administratives, el funcionament real del nostre model territorial és clar: mentre que en altres països el territori s'ocupa d'una forma més desordenada, a Catalunya els pobles i ciutats presenten nuclis compactes, de mides diferents, que són els centres de serveis al territori. El model territorial i urbà d'un país és clau per garantir-ne l'equilibri territorial i Catalunya té un model basat en un sistema de ciutats mitjanes i madures en xarxa que actuen com a centres de referència i serveis al territori, molt diferents d'altres models d'ocupació del territori basats, per exemple, en la dispersió sense nuclis referencials. Tal com els equipaments donen serveis a la ciutat, es podria dir que les ciutats són els equipaments del país i donen servei al seu territori de referència.

Els ajuntaments tenen un paper clau per fer funcionar aquest model territorial, el de proveir la ciutadania de serveis de tota mena amb una lògica de proximitat. I, per tant, també en el nostre model de benestar. La consolidació d'aquest sistema de benestar, en els darrers quaranta anys, ha estat espectacular: des del 1980, la despesa pública en educació ha passat dels 500 milions d'euros als més de 8.000 milions d'euros actuals, amb 108.000 mestres de primària i secundària. Des del 1980 l'esperança de vida dels catalans ha augmentat en set anys, en part gràcies a un dels serveis de salut pioners a Europa, en el qual gastem 25 milions d'euros diaris i que compta amb 100.000 professionals. La qualitat dels serveis socials públics marca el dia a dia dels ciutadans i ciutadanes i té un paper clau en la seva qualitat de vida en totes les etapes de l'existència: des dels serveis de salut a l'escola, l'accés a la cultura o la universitat, el suport a l'ocupació, l'esport o l'assistència a les persones grans, entre molts altres. Per fer-ho, els ajuntaments tenen el suport de les diputacions, els consells comarcals i la Generalitat de Catalunya, que actua a través d'agències i empreses dedicades a temes específics com els residus, l'aigua, la mobilitat, l'energia, la

cultura o l'urbanisme, a banda de proveir les infraestructures comunes que fan funcionar el país.

L'INCASÒL és un d'aquests organismes, en forma d'empresa pública, de caràcter sectorial, que dona serveis als ajuntaments: fa actuacions coordinades amb ells que permetin una utilització del sòl d'acord amb l'interès general, impedit l'especulació i promovent el dret de la ciutadania a gaudir d'un habitatge digne i adequat. L'INCASÒL també vetlla per fomentar l'activitat econòmica, l'habitatge, la dotació i gestió d'equipaments públics, ajuda a remodelar barris i nuclis de pobles i ciutats, crea zones verdes i contribueix a gestionar espais lliures. L'INCASÒL ha col·laborat i ha fet actuacions a gairebé la meitat dels municipis catalans al llarg d'aquests quaranta anys i sempre ho fa amb una voluntat de servei i per incrementar la seva capacitat de gestió en matèria de gestió del sòl, urbanisme o habitatge. Tanmateix, més enllà de la seva tasca principal, per encàrrec d'altres nivells de l'Administració, l'INCASÒL construeix o rehabilita directament equipaments que ajuden les administracions locals a oferir la multiplicitat de serveis a la seva ciutadania.

RAÓ 35 – CONSTRUÏM EDIFICIS PER A EQUIPAMENTS PÚBLICS EN POBLES I CIUTATS

La regulació dels serveis que els ajuntaments han d'oferir a la ciutadania està recollida en el capítol II de la Llei municipal i de règim local de Catalunya de l'any 2003. La llei marca uns serveis mínims que tots els municipis han d'oferir i, a partir d'aquests mínims, se'n van afegint de nous segons la seva població. Els serveis bàsics inclouen aspectes tan dispars com la seguretat, la regulació del trànsit, l'urbanisme, la protecció del medi ambient i del patrimoni, els escorxadors, els cementiris, etc. Així mateix, els obliga a participar i cooperar, de la manera que marca la llei, en els organismes que atorguen els serveis de salut i educació. Finalment, la llei és molt clara en el mandat que aquests serveis s'han d'oferir segons un principi

d'igualtat d'accés per a tota la ciutadania.

A més d'oferir els serveis generals, els municipis de més 5.000 habitants, per exemple, han de tenir, per llei, un parc, un mercat, una biblioteca pública i un servei de tractament de residus. Altres serveis (com els plans d'emergència, els bombers o el servei d'esports públic, entre d'altres) s'hi van afegint per als municipis de més 20.000, 30.000 o 50.000 habitants. En els municipis que són capital comarcal, la llei obliga a oferir serveis equiparables als que hauria de tenir un municipi de 50.000 habitants, independentment de la seva població (Falset, per exemple, només en té 2.800).

Oferir tots aquests serveis a la ciutadania és responsabilitat dels ajuntaments, però Catalunya és un país amb una gran fragmentació administrativa. Al nostre país hi ha 946 municipis, cada un d'ells amb les mateixes atribucions: des del Barcelona, amb 1,6 milions d'habitants, fins a Gisclareny amb 26 veïns. Molts d'ells tenen una estructura administrativa que els permet afrontar-ho sense problemes, però d'altres no tenen la capacitat de fer-ho.

Catalunya té 66 municipis que podríem considerar grans, amb més de 20.000 habitants. El 90 % de la població viu en municipis de més de 5.000 habitants. Això no obstant, hi ha 484 pobles de menys de 1.000 habitants, cadascun d'ells cabria en una sola illa de l'Eixample de Barcelona. Pobles com Tremp o Naut Aran han de gestionar territoris més grans que Barcelona. Actualment, a Catalunya hi ha 336 micropobles de menys de 500 habitants i que representen quasi el 35 % del territori i acullen menys del 2 % de la població catalana. Molts d'aquests municipis tenen alcaldes que ni tan sols tenen dedicació exclusiva; 96 alcaldes catalans fan aquesta tasca sense percebre cap sou i alguns no tenen cap treballador públic.

Com que, per llei, cal garantir que tots els ciutadans tinguin accés als mateixos serveis públics, alguns petits municipis es poden agrupar per oferir serveis de forma consorciada i, per damunt de tot, hi ha les diputacions i els consells comarcals que són les institucions que vetllen per garantir, en la mesura del possible, que els serveis arribin a tots els municipis per igual, fins i tot aquells més petits.

Les diputacions són els òrgans que es vinculen a la província i són una de les divisions administratives històriques del territori espanyol des de l'any 1836. Amb la creació de les comunitats autònomes, s'estableix que les comunitats uniprovincials o les ciutats autònomes no disposaran d'aquest nivell d'administració. Les diputacions vetllen per donar suport tècnic, econòmic i tecnològic als ajuntaments perquè puguin prestar serveis locals de qualitat de manera més homogènia a tot el territori, i estan governades pels alcaldes i regidors dels municipis de la província. Coordinen serveis municipals i organitzen serveis públics de caràcter supramunicipal.

Els consells comarcals, creats l'any 1987, són l'òrgan de govern i d'administració de la comarca. La Llei municipal i de règim local diu que, en els casos en què als ajuntaments els resulti impossible oferir els serveis que estan obligats a donar per llei, la responsabilitat recaurà en la comarca. Per tant, la funció dels consells comarcals passa pel foment de la cooperació, l'assessorament i la coordinació dels ajuntaments en l'àmbit de la comarca i són els marcs per discutir i organitzar els serveis que es volen proporcionar de forma consorciada entre diferents municipis. En l'articulat de la llei que regula la seva funció es fa referència directa a la prestació de serveis:

«Els consells comarcals han de vetllar perquè, en els municipis de llur àmbit territorial, es duguin a terme, amb nivells de qualitat homogenis, els serveis, les activitats i les prestacions que, d'acord amb els articles 66 i 67 del Decret legislatiu 2/2003, de 28 d'abril, pel qual s'aprova el text refós de la Llei municipal i de règim local de Catalunya, són de competència local. L'efectivitat de la prestació homogènia dels serveis i la realització de les activitats i les prestacions d'àmbit local es regeixen pels principis de subsidiarietat i cooperació locals, complementarietat, suplència, associació, partenariat i participació ciutadana, que s'han de concretar en el programa d'actuació comarcal»

Llei de l'organització comarcal de Catalunya del 2003.

A Catalunya també hi ha una sèrie d'empreses i serveis públics que depenen de la Generalitat i que, des del seu camp d'actuació, ofereixen serveis als municipis en aspectes com l'aigua, els residus, la cultura, la salut o l'educació. L'INCASÒL és una d'aquestes empreses públiques, al servei dels ajuntaments, que es dedica específicament a la gestió del sòl, l'habitatge públic, el desenvolupament de sòls per a nous creixements o la rehabilitació del patrimoni i els nuclis urbans.

Malgrat aquesta multiplicitat de nivells d'administració i empreses al servei dels municipis, a molts d'ells els resulta encara molt difícil complir amb les seves obligacions. En el camp de l'ordenació urbana i del seu terme municipal, la gran fragmentació suposa que, de vegades, la unitat d'ordenació municipal no es correspongui amb el funcionament real del territori i és aquí on l'INCASÒL pot ajudar-los. Malgrat tot, Catalunya podria beneficiar-se d'una divisió administrativa municipal més racional i pensar a agrupar els pobles més petits per a la gestió i l'eficiència del seu govern. Fins i tot a les comarques amb menys densitat de població, la divisió municipal és molt fragmentada i, al contrari, a les àrees molt poblades les divisions són encara més artificioses quan, de vegades, cada vorera d'un mateix carrer correspon a un municipi diferent. En àrees com Barcelona, la creació d'ens metropolitans ha estat històricament difícil, però segueix sent necessari el reconeixement de la ciutat real en aspectes tan bàsics com la seguretat ciutadana (policia metropolitana versus municipal), la neteja dels carrers o la recollida d'escombraries, a banda de centenars de regulacions que es podrien homogeneïtzar. Mentre que la Comunitat de Madrid té 179 municipis amb 6,6 milions d'habitants, la província de Barcelona, amb una extensió menor i 5,6 milions d'habitants, té 311 municipis. Les províncies de Girona i Còrdova tenen la mateixa extensió i una població similar, però la primera té 221 municipis i la segona només 75. En els darrers anys no només no hem racionalitzat el nombre de municipis, sinó que n'hem creat de nous; fins i tot s'ha donat un litigi amb el Tribunal Constitucional espanyol que es va negar a reconèixer el municipi número 948 a Catalunya: Medinyà (Girona).

«La pressió sobre els diversos governs democràtics catalans per a la constitució de nous municipis

De dreta a esquerra: Pavelló Firal de Tortosa, Escola-Institut Sant Llàtzer
(Foto: Adrià Goula), Mercat Sorolla i el Centre Cívic de Ferreries (Foto: Arquitectura Camps-Felip)

ha tingut una vàlvula d'escapament de moltes situacions o reivindicacions a través de la creació d'entitats municipals descentralitzades. (...)

»Aquesta situació d'atomització és patent. Tenim nou-cents quaranta-set municipis, més seixanta-sis entitats municipals descentralitzades (que tenen competències de prop del 80 % d'un municipi per regular, pressupost inclòs), que componen un mosaic de gran complexitat, bases fiscals minúscules i difícil governabilitat.

»El país no té en la seva agenda racionalitzar el mapa municipal; la constitució del Moianès fou votada al Parlament de Catalunya per una enorme majoria i cal tenir en l'horitzó idees de canvi profund, respectant la història i el sentiment de pertinença però, a la vegada, cal la integració en estructures territorials que potenciïn els territoris catalans per a un equilibri racional i de futur»

Jaume Miranda, exdirector de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, *La mètrica territorial com a eina de govern*, 2015.

D'entre totes les tasques que han de realitzar els ajuntaments, en destaca l'ordenació del seu territori urbà i municipal i aquest és precisament l'àmbit d'actuació de l'Institut Català del Sòl. La llei que defineix les competències municipals a Catalunya ho expressa de la manera següent: «El municipi té competències pròpies en l'ordenació, la gestió, l'execució i la disciplina urbanístiques; la promoció i la gestió d'habitatges; els parcs i els jardins, la pavimentació de vies públiques urbanes i la conservació de camins i vies rurals». A la pràctica, des del 2010 això es concreta en l'obligació de cada ajuntament, per petit que sigui, de tenir un Pla d'ordenació municipal, encara que la llei obre la porta que el seu abast pugui englobar més d'un municipi. La llei també estableix clarament com s'han de redactar aquests plans i el procediment per aprovar-los i, malgrat que la seva redacció és de competència municipal, han de ser aprovats per la Comissió Territorial d'Urbanisme del Departament de Territori i Sostenibilitat (per a aquells municipis de menys de 10.000 habitants) o directament per la consellera o el conseller de Territori, en els municipis de més població.

COM S'ORDENEN LES CIUTATS?

L'urbanisme és una de les tasques principals que és responsabilitat dels ajuntaments: cada un d'ells té la responsabilitat d'ordenar el seu territori, planificar el seu creixement, els usos de l'espai urbà, els espais verds i els equipaments, mantenir i gestionar l'espai públic i renovar i rehabilitar els seus espais urbans. Això es concreta en els Plans d'ordenació urbanística municipal. Però, que són aquests plans i com funcionen? Com s'ordenen les ciutats i els seus territoris municipals?

El primer que cal establir és l'estructura i la infraestructura que defineix la forma de la ciutat, i aquesta estructura urbana es defineix en tres àmbits.

En primer lloc, hi ha l'estructura viària, que és la que ordena la mobilitat, connecta la ciutat amb la xarxa territorial de carreteres i defineix les illes que després ocuparan les diferents funcions, com ara parcs, habitatges, comerços, equipaments, etc. El carrer és el primer espai públic de la ciutat i possibilita el pas de les infraestructures, per exemple aigua, energia, clavegueram, telecomunicacions o enllumenat públic; el seu disseny pot incorporar arbres o enjardinaments que milloren la salut i la biodiversitat de la ciutat. A més de ser el primer

espai públic de la ciutat, a les ciutats mediterrànies, més enllà de la seva definició urbanística, és un espai que, amb el seu disseny, pot afavorir la vida ciutadana i la qualitat urbana si té un equilibri correcte entre els seus diferents usos i funcions: els vehicles públics i privats, els vianants, les terrasses, els serveis com ara contenidors, espais verds, etc. Cada cop més, els carrers dels nostres pobles i ciutats miren de pacificar i reduir el trànsit i tornar a posar el vianant al centre del disseny de l'espai del carrer, però aquest procés no està exempt de tensions i polèmiques. El funcionament, la coherència i la fluïdesa de l'estructura viària tenen també un paper clau en l'ús de la ciutat i en la salut de la ciutadania, ja que poden afavorir els desplaçaments a peu i la mobilitat tova i pública o bé generar problemes de congestió de trànsit privat i la contaminació consegüent. Més enllà del disseny específic del carrer (que es fa en una etapa posterior), la coherència de l'estructura viària general és clau per poder tenir una ciutat ambientalment responsable i amable per als ciutadans i ciutadanes.

El segon element que defineix l'estructura urbana són els equipaments. Són els que proveeixen el ciutadà de serveis de tota mena i se situen en sòl públic. La seva distribució correcta en l'espai urbà és una garantia per mitigar les

desigualtats i assegurar els drets al conjunt de la ciutadania. Biblioteques, teatres, museus, escoles, guarderies, casals d'avis, centres mèdics i hospitals, poliesportius i camps d'esports, mercats municipals o estacions són alguns dels equipaments que les ciutats han d'establir i situar per convertir-se en els centres de serveis en el territori i garantir la cohesió territorial. Aquest sistema urbà preveu que els municipis més grans proveeixin serveis també per a la població de municipis veïns. Més enllà del seu paper territorial, la inclusió del conjunt de la ciutadania, en termes equitatius, depèn de la distribució adequada dels serveis dins del mateix territori urbà. A les acaballes del franquisme això no era ni molt menys així: molts barris presentaven mancances de serveis greus i això es traduïa en menors oportunitats per als seus veïns. Pal·liar aquesta situació va ser un dels cavalls de batalla dels ajuntaments democràtics i l'INCASÒL hi va contribuir activament. Tanmateix, trobar l'equilibri en la distribució dels serveis públics segueix sent complex. Posem per cas que un barri de creació recent concentra una gran quantitat d'equipaments públics, que atrauran i generaran al seu voltant activitat privada, per exemple de serveis complementaris o de comerç; en aquest cas es podria donar que la vitalitat d'aquest barri nou provoqués l'abandonament d'altres parts de la ciutat, per exemple, del centre històric, produint-ne la degradació. Igualment, si tots els equipaments es concentren en un sol barri, sense tenir en compte la necessitat de combinar-los amb habitatges o altres funcions, es generarà un fenomen d'empobriment de la vida urbana, ja que aquest fragment de ciutat només tindrà activitat durant les franges i els dies en què aquests equipaments funcionin. Això pot provocar dinàmiques d'inseguretat, per exemple, durant els vespres i les nits. Un altre aspecte que és clau en el funcionament de la ciutat és la distribució de l'habitatge públic o dotacional: si aquest es concentra en un únic indret de la ciutat provocarà una bossa homogènia de població que pot ser més desafavorida, cosa que generarà desequilibris i desigualtats concentrats en algunes àrees urbanes. Per això la planificació és necessària i no es pot fer a la lleugera, sinó aplicant-hi criteris objectius i científics.

El darrer element que defineix l'estructura urbana d'un municipi és la xarxa de parcs i jardins públics. L'Eix 1 s'ha dedicat específicament a aquest aspecte i, per la seva rellevància, cal planificar-lo perquè assumeixi totes les

Ortofoto de la ciutat de Tortosa

funcions que avui dia li requerim i perquè millori el funcionament mediambiental dels entorns urbans i la salut de la ciutadania. El verd urbà cada cop es té més en compte com un element clau de la forma urbana: superposat al viari, o no, l'estructura de verd també ha de funcionar en xarxa, com la circulació, i per tant és una estructura que té la capacitat de connectar l'espai públic amb el paisatge, igual que el viari amb les carreteres. Connectar l'estructura de verd dins els entorns urbans amb els espais verds que l'envolten permet transportar salut i biodiversitat des de la rodalia a l'interior i és un dels elements més determinants per a la qualitat urbana.

Aquest paper del verd és clau en l'actualitat i, en un context de canvi climàtic, cada cop ho serà més. Si a les dècades finals del segle passat el viari era l'element més important de l'estructura urbana, donant un paper preeminent al cotxe privat, actualment és el verd el que cada cop pren més importància. L'urbanisme ecosistèmic proposa precisament que, a través de criteris científics i avaluables, es pot pensar en un model nou de ciutat basat en una estructura que atengui nous requeriments:

«Que la morfologia sea compacta para reducir el consumo de suelo. Que la densidad de población y actividades proporcione proximidad y una determinada masa crítica que genere espacio público, que haga viable el transporte público, que dé sentido a la existencia de equipamientos, que genere la diversidad de personas jurídicas necesarias para hacer la ciudad, etc.

»Que haya un equilibrio entre la compresión y la descompresión urbana, es decir entre los usos creadores de organización y funcionalidad urbana y los usos y espacios para el relax y el contacto con la naturaleza.

»Que los desplazamientos mayoritarios se realicen a pie, en bicicleta y en transporte público. Para ello se construirán las infraestructuras adecuadas para conseguir una reducción efectiva de coches circulando.

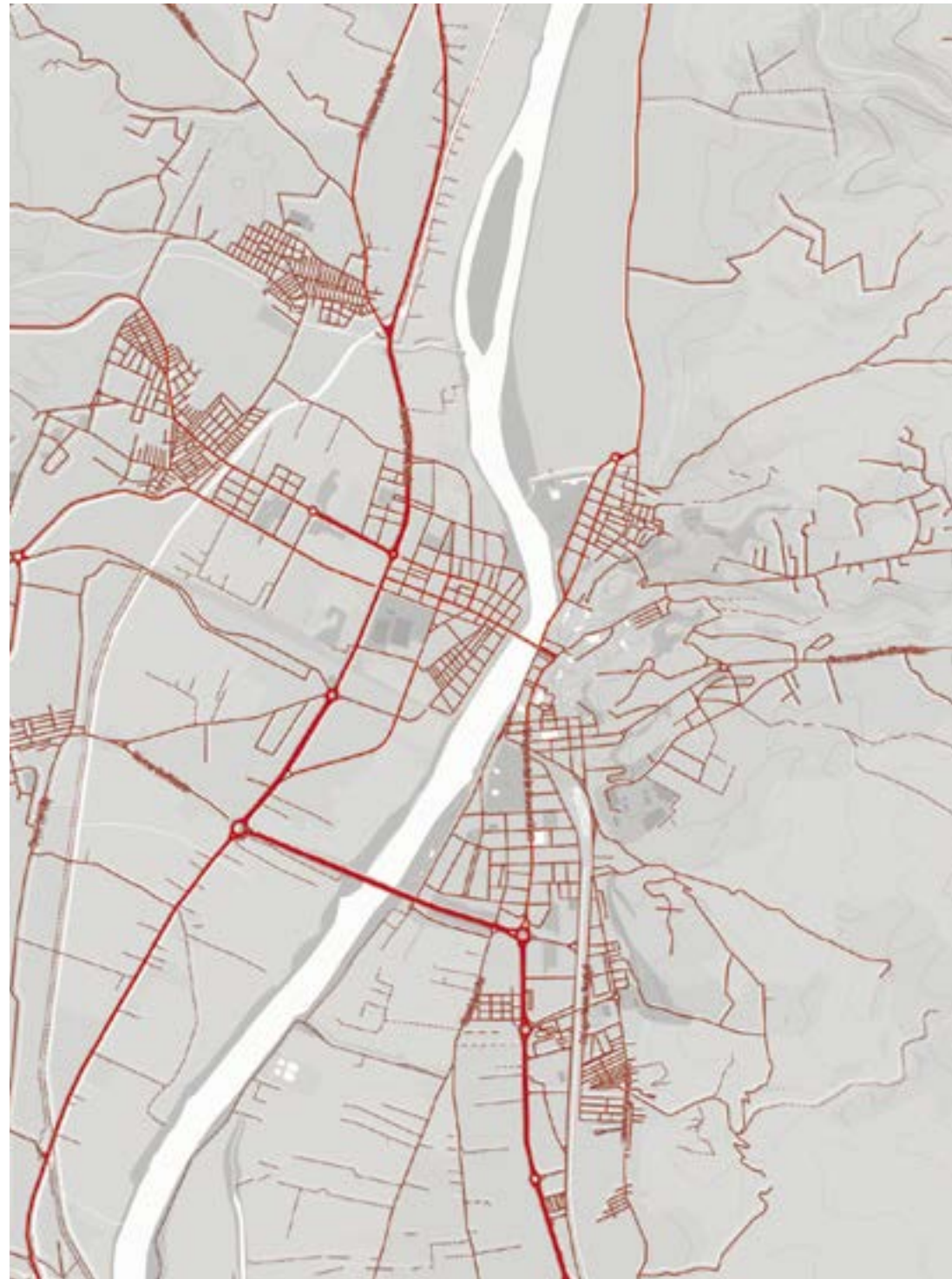
»Que las personas sean ciudadanos y puedan ejercer en el espacio público los derechos de

intercambio, de cultura, de ocio y entretenimiento, de expresión y manifestación, además del derecho al desplazamiento»

Salvador Rueda, Regenerando el Plan Cerdà, 2020.

Un cop definida l'estructura bàsica de la ciutat cal ordenar també els usos del sòl, definint quines funcions o usos poden establir-se a cada espai (residencials, comercials, industrials, etc.). L'estructura viària i d'espais públics i verds deixa una sèrie d'espais o illes que podran ser ocupats per les activitats privades. Definir quines funcions podran ocupar aquests espais i com s'hauran de configurar és el que anomenen «qualificar» el sòl. Dins d'aquests espais o sòls per a les funcions privades, quan aquestes es donen dins de les edificacions (com és habitual), caldrà definir aspectes molt diversos com l'alçària, la combinació de funcions que seran possibles en un mateix edifici, la definició volumètrica dels edificis, les alineacions... Si no fos així, la ciutat seria un caos on cada propietari podria construir sense cap ordre i amb l'alçària que volgués per mirar de treure el màxim rendiment al sòl. L'ordenació volumètrica i funcional de la ciutat permet definir-ne la densitat, és a dir, la quantitat de gent que hi podrà viure, i aquesta densitat haurà de ser coherent amb la capacitat de l'estructura i la infraestructura que s'ha previst, viari i espai lliure i serveis com ara l'electricitat, el clavegueram, l'abastament d'aigua o les telecomunicacions. No només la densitat queda definida per l'ordenació volumètrica, sinó que cal definir molts altres aspectes com ara les alineacions, la composició de les façanes, o la preservació d'elements o edificis patrimonials que es consideri necessari protegir per mantenir la identitat de l'espai urbà. Tots aquests aspectes contribueixen a definir la imatge de la ciutat, la seva bellesa i harmonia, i permeten dotar cada barri d'una personalitat pròpia.

L'últim aspecte, però no el menys important, que el Pla director urbanístic ha de definir és la necessitat d'espai de creixement que tindrà un poble o ciutat en el futur. Per poder determinar-la cal combinar aspectes com la previsió de l'evolució de la demografia, l'augment de l'activitat industrial o empresarial, o la demanda de nou habitatge, etc. També cal veure si el creixement és possible en el territori disponible o bé si és inviable en termes d'empo-

Estructura viària de la ciutat de Tortosa

briment dels paisatges, preservació dels espais naturals o agrícoles o la biodiversitat, o disponibilitat de recursos com l'aigua o l'energia. Un creixement ha de ser equilibrat en ell mateix i amb el conjunt de la trama urbana o del territori i poblacions properes. De vegades, un creixement considerable de l'extensió urbana obliga a repensar el funcionament del conjunt de la seva estructura. Definir els espais per als futurs creixements, és a dir, aquells sòls que passaran a ser espais urbans del poble o la ciutat en els propers anys, és el que anomenem «classificar» el sòl.

Cal recordar que els plans no només regulen el creixement de pobles i ciutats, sinó que cada cop més es concentren a gestionar el canvi dels espais urbans ja construïts per millorar-ne i actualitzar-ne el funcionament. A través d'aquests instruments, sumats a aquells que permet la seva gestió, els ajuntaments poden millorar l'estructura urbana, per exemple, obrint nous carrers, canviant-ne la configuració (convertint-los en zones de vianants o amb la introducció de carrils per a bicicletes, etc.), fent nous equipaments i nous espais públics i parcs, canviant la configuració i la densitat de les edificacions, etc.

Un cop el planejament està aprovat cal fer-lo efectiu a través de la gestió urbanística del dia. Aquesta pràctica pot arribar a ser d'alta complexitat, especialment quan es tracta d'intervenir sobre realitats consolidades i entren en joc un munt de nous instruments que són propis de la feina del gestor urbanístic (expropiació, compensació, plusvàlues urbanístiques, permutes, etc.). De vegades, els POUM deixen zones de la ciutat per definir, en alguns aspectes, en etapes posteriors a través de planejaments específics o derivats (com els plans parcials). Per últim, quan del que es tracta és d'estendre la ciutat amb nous creixements, cal que l'ajuntament assumeixi el cost de construir-ne l'estructura bàsica (viaris, espais verds i equipaments, i serveis). Aquest serà l'esquelet damunt del qual es podran construir els edificis privats i pot fer-se únicament amb finançament públic (com és habitual) o, en alguns casos, en col·laboració publicoprivada. Aquesta, precisament, és una de les tasques més importants del sòl: tenint en compte el sòl classificat pels ajuntaments, construir-hi els carrers, els serveis i les infraestructures per permetre la seva ocupació privada; en el llenguatge urbanístic ho anomenem «desenvolupar» el sòl.

Distribució d'equipaments públics a la ciutat de Tortosa

Ordenar i gestionar les ciutats és cada cop més complex i pot superar la capacitat econòmica i de gestió de molts ajuntaments. Trobar l'equilibri entre tots els aspectes que afecten aquesta tasca, per assolir un funcionament correcte en termes socials, econòmics i mediambientals, requereix ordenar una complexitat en la qual múltiples aspectes, objectius i subjectius, han de ser calibrats correctament. Per fer-ho, cada cop hi ha més factors a tenir en compte i es necessiten equips pluridisciplinaris: arquitectes, sociòlegs, antropòlegs, economistes, historiadors, ambientòlegs, biòlegs, enginyers, experts en gestió de conflictes, treballadors socials i experts en habitatge, medi ambient, biodiversitat, noves tecnologies i gestió de les dades, salut, mobilitat, energia, residus, gestió de l'aigua, polítiques de gènere, etc. Tenir tots aquests elements en compte és necessari perquè el planejament respongui a la complexitat i els reptes dels espais urbans.

Les noves tecnologies de sensorització o *big data* ens poden ajudar a disposar de dades d'avaluació objectiva que permetin una millor objectivació dels aspectes que hi intervenen. La Nova Agenda Urbana ens insta a millorar les polítiques urbanes a través de la correcta aplicació d'aquesta quantitat d'informació ingent. Les dades obtingudes a través de tota mena de sensors o a través dels telèfons mòbils (que funcionen com un sensor més) continuaran creixent en el futur, com també ho farà la capacitat de les computadores i la intel·ligència artificial per analitzar-les i creuar-les. Utilitzar aquestes dades i els seus instruments d'anàlisi per millorar el disseny i la gestió de la ciutat i dels sistemes que hi intervenen és el que s'ha anomenat «smart cities». Malgrat que el terme s'ha utilitzat de forma molt indiscriminada i sovint molt mal explicada, revertir totes les dades que les noves tecnologies de la informació poden oferir en la millora del disseny i la gestió dels espais urbans i els serveis públics que s'ofereixen a la ciutadania pot tenir un recorregut immens en les properes dècades. Tanmateix, l'aparició d'aquestes tecnologies encara afegeix més complexitat a l'hora de pensar i dissenyar les ciutats, a banda de plantejar desafiaments ètics importants al voltant de la preservació de la privacitat i la utilització de les dades amb criteris d'interès general i equitat. El lideratge de la utilització de les dades ha de ser públic per assegurar-ne l'ús correcte, però, a hores d'ara, la realitat és que les dades són majoritàriament propietat de grans corporacions

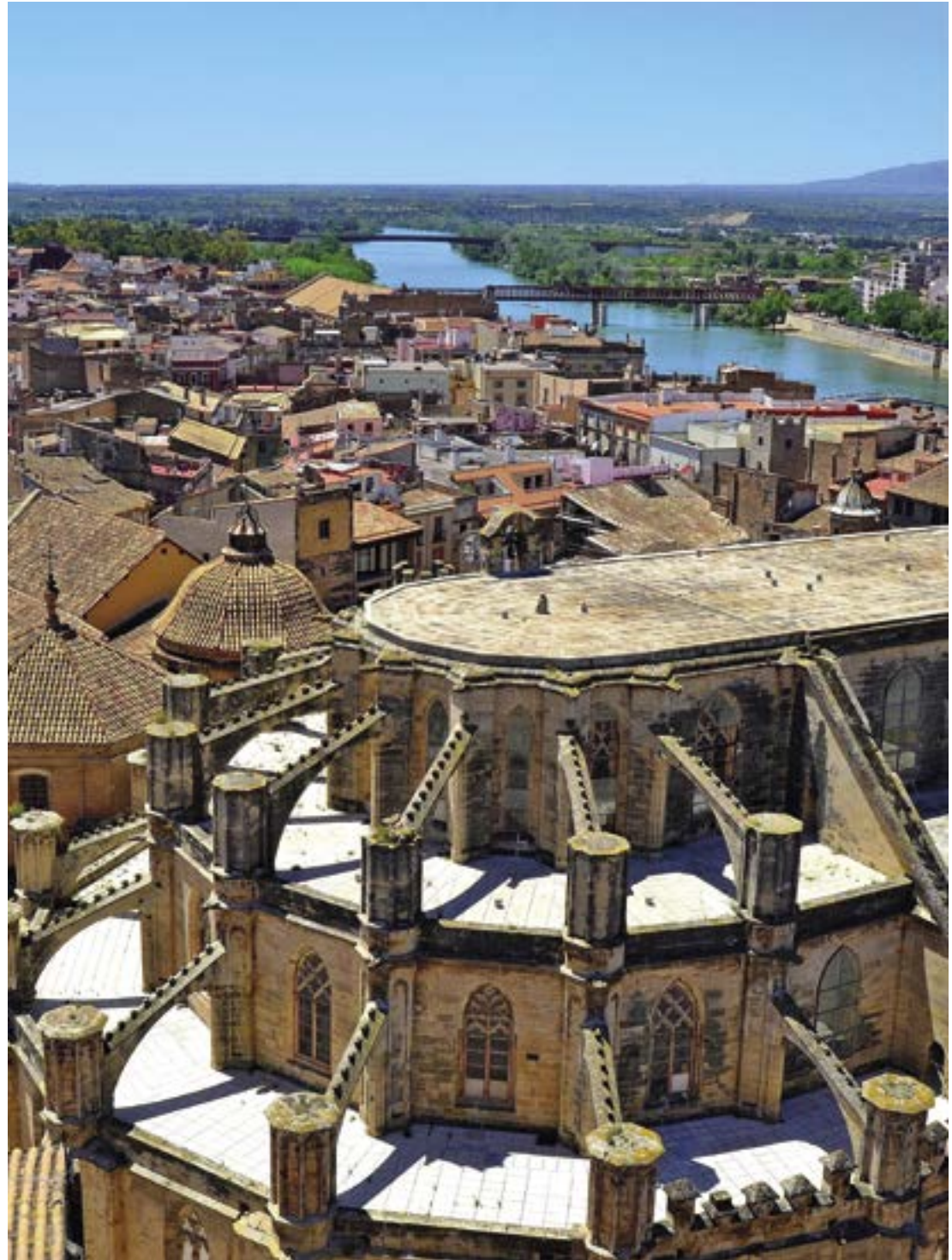

Distribució de zones verdes i parcs a la ciutat de Tortosa

privades que no necessàriament tenen l'interès general com a objectiu empresarial.

Donar suport als ajuntaments per gestionar tots els aspectes relacionats amb l'urbanisme és una de les raons de ser principals de l'INCASÒL. L'Institut té la capacitat, el coneixement i l'experiència (així com l'habilitat de mobilitzar els recursos necessaris) per assistir-los en la gestió urbanística, sigui estrictament en el seu àmbit municipal o través de la coordinació entre diferents municipis. La Generalitat també estableix una sèrie de mecanismes de control sobre el planejament municipal per garantir que es mantingui una lògica territorial i coherència entre els diferents municipis i per al conjunt del creixement urbà a Catalunya. Un d'aquests mecanismes són els plans supramunicipals (com els plans territorials parcials o els plans directores urbanístics), que coordinen diferents municipis en aspectes com el seu funcionament i creixement, o bé per regular aspectes concrets o sectorials, com la distribució correcta dels espais d'activitat econòmica (amb l'escala adient i les connexions òptimes amb les infraestructures que els facin viables i competitius), la preservació del paisatge i la gestió dels espais oberts, la producció d'energia neta, etc.

RAÓ 36 – REDACTEM PLANS URBANÍSTICS D'ÀMBIT SUPRAMUNICIPAL

Imatge aèria de la ciutat de Tortosa

PARTICIPACIÓ CIUTADANA, DECIDIR LA CIUTAT

Com hem vist, la pràctica de l'urbanisme és cada cop més complexa, però, per moltes dades i criteris objectius que s'hi apliquin, el correcte funcionament de pobles i ciutats depèn en última instància de la implicació de la seva ciutadania. Perquè un poble o ciutat funcioni correctament cal que respongui a les expectatives dels veïns, que permeti el seu progrés econòmic, que garanteixi la seva salut i la seva seguretat, que ofereixi espais per al lleure i la socialització, etc. A banda d'això, els veïns i veïnes són els que tenen un coneixement profund de com funcionen els seus pobles i barris, de quines mancances presenten (visibles o invisibles) i de quins són els seus valors en relació amb la memòria, la història o la identitat. La col·laboració dels veïns a l'hora de definir els paisatges o els entorns urbans és inestimable, i poden narrar-los a un nivell que una anàlisi científica mai no podrà substituir. Per això, a l'hora d'emprendre processos de transformació urbana cal implicar la ciutadania, tant pel coneixement que poden incorporar al diagnòstic com per les aportacions que poden fer a l'hora d'ajustar les solucions a les seves necessitats o expectatives.

La democràcia de les ciutats encara ocupa un lloc menor respecte de la política estatal. Els ajuntaments són governs de proximitat que disposen d'un marge de manobra reduït i moltes vegades són captius de les polítiques dels partits d'abast nacional. Els ajuntaments també van ser un dels escenaris dels múltiples episodis de corrupció

política dels anys anteriors a l'esclat de la bombolla immobiliària i són els que més han integrat les onades de la nova política i més han avançat en fer-se més transparents i més democràtics. Una ciutat veritablement democràtica és la que porta el seu govern local a retre compte de les seves accions davant dels seus veïns i té en compte la seva opinió en els processos que la transformen i li donen forma.

Al principi de l'Eix 6 vèiem com la implicació espontània, a través de la reivindicació i la protesta, de la ciutadania en la millora dels seus entorns urbans fa segles que es produeix. Ara, des de les institucions es constata que la seva aportació és necessària i insubstituïble. Al cap i a la fi, l'urbanisme ha de ser un instrument al servei de la ciutadania i la seva participació és clau per pal·liar els interessos privats que tansen la convivència en els entorns urbans cercant el benefici privat o empresarial. La democràcia de les ciutats, si és correctament exercida i veritablement representativa, representa d'una manera ajustada el que signifiquen el bé comú i l'interès públic més que cap política partidista, i la nova governança dels pobles i ciutats ha d'observar aquest principi.

L'INCASÒL històricament ha dut a terme processos de gestió llargs i complexos en espais molt sensibles des del punt de vista social. Per això, ha calgut fer un esforç per establir metodologies d'acompanyament de la població

Procés de renovació urbana i substitució dels antics habitatges de la Colònia Castells al districte de les Corts, Barcelona. L'INCASÒL va acompanyar els veïns en tot el procés de transformació a través d'una oficina d'atenció específica per a ells.

més vulnerable a l'hora de dur a terme aquestes actuacions. La pràctica de l'urbanisme, quan es trasllada del pla a la realitat, especialment en els entorns ja construïts, és de gran sensibilitat i té una dificultat de gestió enorme. Per això, quan l'Institut du a terme les seves actuacions en barris construïts, té en compte l'opinió de la ciutadania i les seves necessitats durant tot el procés, fins i tot desplaçant els treballadors de l'Institut al barri mateix on s'està intervenint i obrint-hi oficines de proximitat.

RAÓ 37 – CREEM OFICINES DE GESTIÓ DE PROXIMITAT PER ATENDRE ELS VEÏNS EN PROCESSOS URBANÍSTICS COMPLEXOS

Implicar el màxim nombre de ciutadans en la transformació de la ciutat és una manera de fer-la més democràtica i reduir-hi les desigualtats, permet incorporar més diversitat de punts de vista a l'hora de pensar-la i és, en definitiva, un compromís per a un govern més eficient i més transparent que estigui i es percebi absolutament al servei de la ciutadania. La participació és la garantia perquè els veïns reconguin com a propis els seus pobles i ciutats i el mitjà per implicar-los en la seva millora física i social.

Per tant, el que pertoca ara a les administracions és incorporar, garantir i ordenar aquesta participació, educar la ciutadania i els gestors públics i establir un mecanisme perquè aquesta sigui efectiva i eficaç i per evitar l'excessiva burocratització, lentitud o especialització dels implicats en el procés quan aquests no formen part de l'Administració. Cal que l'espai de la participació respecti també el bagatge i l'aportació dels experts en les diferents matèries que convergeixen en la pràctica urbanística, definint els papers de cada actor del procés. Per això, nous despatxos d'arquitectura o cooperatives d'arquitectes han assumit el paper d'establir metodologies efectives per regular, facilitar i educar en la participació, i l'Institut Català del Sòl està assumint també aquesta responsabilitat.

RAÓ 38 – IMPULSEM PROJECTES PER EDUCAR EN LA PARTICIPACIÓ

El moment actual ens exigeix aprofundir en fórmules que millorin la governança i les relacions entre la ciutadania i l'Administració, tant per donar resposta a les demandes ciutadanes creixents de més implicació en allò públic, com per prendre millors decisions que aprofitin la intel·ligència col·lectiva i els recursos presents al conjunt de la societat. La participació ciutadana ens permet avançar en aquesta direcció i, a més, incorporar una diversitat d'actors en la deliberació pública, fent una societat civil més forta i un teixit social més cohesionat. És, per tant, una eina amb un gran potencial per millorar la qualitat de la democràcia. Tanmateix, si volem que la participació sigui una eina per a la millora democràtica, el disseny i la gestió d'aquests processos han de fer-se amb criteris de màxima qualitat i rigor. Noves cooperatives i despatxos d'arquitectura s'han especialitzat en l'estudi i el perfeccionament de les metodologies de participació i també l'Administració va creant un bagatge cada cop més extens a mesura que proliferen els processos participatius i s'estableixen els espais estables temàtics com ara els consells de participació, que prenen la forma de consells consultius o assessors, taules nacionals o sectorials, juntes consultives, etc.

Actualment, la participació ciutadana va conquerint espais que van més enllà de la transformació urbana. Amb la participació ciutadana deliberem, estructuradament, sobre qüestions d'importància estratègica relacionades amb les polítiques i els serveis públics. Així, la presa de decisions que afecten la gestió pública s'enriqueix gràcies a la visió dels mateixos ciutadans, tant a títol individual com a títol col·lectiu. La participació ciutadana i el govern obert serveixen per a una millor governança. Cada cop és més habitual que els ajuntaments sotmetin els seus pressupostos a processos de participació en els quals els ciutadans poden decidir on i com prefereixen invertir els seus diners. Les accions que es recullen en l'àmbit dels

pressupostos poden ser de qualsevol mena, algunes sobre l'espai públic, però d'altres poden concretar-se en ajuts o inversions en àmbits privats o estímuls econòmics.

RAÓ 39 – INVOLUCREM LA CIUTADANIA EN LA PRESA DE DECISIONS PER A LA TRANSFORMACIÓ DE POBLES I CIUTATS

Governar la ciutat és una tasca cada cop més complexa: reptes socials i mediambientals es creuen en un espai físic que pot afavorir la inclusió i la qualitat de vida o, per contra, agreujar desigualtats i esdevenir un ambient nociu per a la vida. Noves tensions hi van prenent forma i, de vegades, emergint en forma de protestes i, malauradament, d'esclats violents. Els moviments socials i les tensions polítiques es fan visibles a la ciutat i els pobles i ciutats catalans han estat escenaris d'immenses mobilitzacions ciutadanes, en especial des del 2012 quan prenen forma organitzada els moviments que demanen un canvi de l'estatus polític del nostre país. Però en els darrers anys també hem vist l'esclat d'episodis violents que han estat una resposta a aquestes o altres tensions polítiques, però que segurament són atíades per la desesperació davant l'augment i la persistència de les desigualtats: en ple segle XXI, una persona nascuda al barri de Torre Baró, a Nou Barris, té una esperança de vida deu anys menor que una nascuda a Pedralbes.

La ciutat ofereix un espai de diàleg i confluència que amplifica les reivindicacions i la persistència, però l'augment d'aquestes desigualtats flagrants demostra que la creació d'espais al marge dels establerts per a la participació segueix sent necessària. Les noves tecnologies permeten nous nivells d'autoorganització que poden contribuir a ordenar la participació, però també a crear-ne de nous i a alimentar la dissidència. Ambdues coses, exclosa la violència, haurien de ser legítimes en el marc de la ciutat si acceptem que les onades progressives de consecucions de

Taller amb nens d'escoles de Roda de Ter per al disseny d'un espai de jocs al sector d'activitat econòmica del Puig Vell a Roda de Ter.

drets socials sempre comencen amb la protesta per acabar incorporades en els mecanismes ordenats de governança.

Des de les administracions, podem aprofitar la revolució de les noves tecnologies de la informació per millorar-ne el govern i fer-ho de forma compartida, justa i democràtica, vetllant per protegir la ciutadania, la seva privacitat i els seus interessos. Però les dades també plantegen problemes ètics: hem de garantir que la revolució digital a la ciutat protegeixi i es faci a favor dels ciutadans i, com a govern, hem de protegir a tot preu la privacitat de les dades i el seu ús per a interessos privats, garantint que aquella informació que realment pugui millorar la vida de la ciutadania sigui accessible universalment. En definitiva, col·laboració, participació i transparència han de ser els tres principis sobre els quals cal sustentar el govern de la ciutat i el territori en les properes dècades.

L'Institut Català del Sòl, com a empresa dedicada a l'habitatge social o la gestió urbanística, sempre ha incorporat el diàleg amb els veïns i veïnes com a part integrada de la seva tasca quotidiana. Actualment, el foment de la participació per decidir la ciutat futura és una de les expressions que defineixen la responsabilitat corporativa de l'INCASÒL com a empresa pública, però n'hi ha d'altres i cal incorporar-ne de noves en el futur. La responsabilitat social de l'Institut ens porta a donar suport a projectes que són importants per a la societat, afavorint aquells que són més propers als nostres camps d'actuació, siguin educatius, com ara de difusió de l'urbanisme i l'arquitectura, o de foment de la qualitat arquitectònica. Però, per damunt de tot, el retorn de les nostres accions a la societat s'aconsegueix a través de la repercussió positiva d'aquestes i l'important benefici social que han significat en els darrers quaranta anys. Aquests efectes positius és el que hem volgut expressar a través de les 40 raons que structuren aquest llibre.

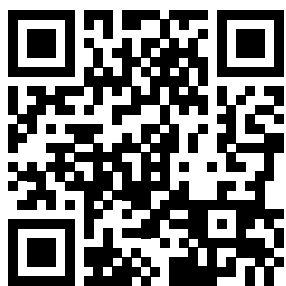
RAÓ 40 – FOMENTEM PROJECTES SOCIALS, EDUCATIUS I CULTURALS AMB UN ALT VALOR SOCIAL

Presentació d'un acte organitzat per l'INCASÒL en el marc del Congrés d'Arquitectura 2016 del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

**POTS VEURE EL MATERIAL AUDIOVISUAL
A WWW.40ANYS40ORAONS.CAT**

RAÓ 34

PARTICIPEM EN CONSORCIS QUE PERMETEN TIRAR ENDAVANT PROJECTES DE GRAN COMPLEXITAT

L'Institut Català del Sòl ha augmentat el seu nombre d'actuacions mitjançant la gestió urbanística concertada amb els ajuntaments. Els consorcis urbanístics són ens creats expressament per les institucions que participen en el projecte i amb un grau d'autonomia molt alt per desenvolupar-lo fins al final. Tenen personalitat jurídica pròpia.

Els objectius dels consorcis són de caràcter social i urbanístic, i el principal és l'obtenció de sòl per a la promoció d'habitatge protegit i per a la creació i la reactivació de l'activitat econòmica generadora de llocs de treball. Actualment, una part creixent de les actuacions de l'INCASÒL es gestionen de forma concertada amb l'ajuntament o els ajuntaments de l'entorn del sector mitjançant la constitució de consorcis urbanístics, amb independència que els terrenys del nou sector se situïn en un únic terme municipal. D'aquesta manera tant els beneficis com les càrregues són compartits i s'eviten actuacions disperses en el territori i sense criteris clars d'estructuració territorial.

De vegades, la dificultat de tirar endavant una actuació urbanística rau en la quantitat d'actors i nivells d'administració involucrats. En aquests casos, calen marcs que permetin l'entesa i que uneixin els diferents actors per assumir el lideratge de l'actuació de manera coordinada. Una forma de fer-ho és a través de la creació de consorcis urbanístics que uneixen diferents actors, fins i tot de naturalesa diversa (públics i privats, diferents nivells d'administració, etc.) per prendre decisions coordinades. Més enllà de l'impuls dels projectes, el marc d'entesa dels consorcis pot estendre's per reconvertir-se en eines de gestió dels espais resultants quan aquests ja estan consolidats, per exemple, a través d'ens de gestió compartida dels espais d'activitat econòmica, una estratègia que caldrà implantar en els propers anys.

Imatge aèria de la plaça d'Europa a l'Hospitalet de Llobregat

Actualment, l'INCASÒL participa en consorcis que han de tirar endavant projectes tan importants com el Parc de l'Alba, l'Eixample Nord de Vilanova i la Geltrú, el sector d'activitat econòmica Rocarodona-Olvan, al Berguedà, o les Camposines a les Terres de l'Ebre.

Un d'aquests consorcis és el de la Gran Via a l'Hospitalet de Llobregat, que va permetre l'entesa entre les diferents administracions (l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, la Generalitat i el Ministeri) per dur a terme la transformació d'aquesta àrea clau per al conjunt del territori metropolità. Una de les dificultats per fer realitat el projecte era la presència de grans infraestructures viàries i ferroviàries, de titularitat no municipal, que calia reintegrar a l'espai urbà per fer possible el nou desenvolupament.

L'any 2001 es va subscriure entre la Generalitat de Catalunya (en aquell moment el Departament de Política Territorial i Obres Públiques i l'Institut Català del Sòl) i l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat un conveni de col·laboració per a la transformació de l'avinguda de la Gran Via i per a l'ordenació urbanística dels territoris adjacents a l'àmbit del municipi de l'Hospitalet de Llobregat. Aquesta transformació va suposar el soterrament de dos quilòmetres de la Gran Via en un tram en què la seva configuració no era urbana sinó de via d'alta capacitat, la construcció d'una nova estació dels Ferrocarrils de la Generalitat (l'actual estació Europa/Fira) i la urbanització de la plaça d'Europa. L'àmbit del nou desenvolupament és de 34 hectàrees i conté un sostre edificable de 365.000 m², amb el propòsit de crear un centre de negocis que avui dia és una realitat i que allotja empreses de primer nivell com KPMG, Puig, Inbisa, Copisa, Agrolimen, Werfren, Ipsen Pharma, etc., i genera una ocupació total, sumant els directes, indirectes i induïts, de 18.500 llocs de treball.

Aquesta primera transformació de la Gran Via es va iniciar el 2002 i va finalitzar el 2008, amb una inversió total de 289 milions d'euros. La nova plaça d'Europa i l'enjardinament de la cobertura de la Gran Via en són els elements més visibles i han permès incorporar uns terrenys que abans eren de límit als espais urbans de l'Hospitalet, estenent la ciutat amb uns alts estàndards de qualitat ambiental.

Cal destacar el model de finançament d'aquest macroprojecte mitjançant la comercialització i venda de terrenys urbanitzats per part del Consorci, cosa que va suposar que tota la transformació urbanística s'autofinancés amb superàvit. Atès l'èxit del model, el març del 2006 es va subscriure un nou conveni en què s'encarregava al Consorci la continuació de la transformació de la Gran Via fins al riu Llobregat, així com dels terrenys limítrofs als centres hospitalaris de Duran i Reynals i Bellvitge. Amb un planejament aprovat definitivament l'any 2017, el

projecte hauria de veure la llum en els propers anys, però depèn de la voluntat del Ministeri de Foment de soterrar les vies ferroviàries de Rodalies que encara constitueixen una fractura urbana important.

La transformació d'aquesta segona fase de la Gran Via té un àmbit de 105 hectàrees i suposarà la creació de 632.058 m² de sostre destinats a l'activitat econòmica, que, juntament amb la presència dels dos hospitals de referència de Bellvitge i Duran i Reynals, pretén impulsar l'activitat econòmica a Catalunya i la creació d'un clúster biotecnològic, amb una inversió prevista de 175 milions d'euros.

Procés de reforma de la Gran Via al seu pas per l'Hospitalet de Llobregat

RAÓ 35

CONSTRUÏM EDIFICIS PER A EQUIPAMENTS PÚBLICS EN POBLES I CIUTATS

Els ajuntaments tenen la responsabilitat de proveir la ciutadania de serveis de tota mena amb una lògica de proximitat, i ho poden fer de forma individual o consorciada. Per fer-ho tenen, a més, el suport de les diputacions i de la Generalitat de Catalunya, directament o a través d'agències i institucions dedicades a temes específics com ara els residus, l'aigua, la mobilitat, l'energia o la cultura, etc. Per ajudar els ajuntaments a donar aquests serveis a la ciutadania, l'INCASÒL, a través d'encàrrecs d'altres departaments de la Generalitat, construeix nous equipaments públics en pobles i ciutats de Catalunya. En la llei de creació de l'Institut, de l'any 1980, ja es recollia que «la creació de dotacions i equipaments» és una de les funcions de la institució.

Aquesta tasca de creació d'equipaments de nova construcció es complementa amb altres programes de l'Institut que permeten rehabilitar edificis històrics, amb valor patrimonial, per destinar-los a nous equipaments socials o culturals.

És una línia d'actuació que no es fa sobre sòl propi, sinó del mateix municipi, i que té per objecte oferir-los suport, contribuint a enfortir la xarxa de pobles i ciutats, i cohesionar el territori. De vegades es tracta d'edificis nous i d'altres de rehabilitacions d'edificis històrics que es destinen a equipaments públics. En destaquen els encàrrecs del Departament d'Universitats, a través dels quals l'Institut ha contribuït a la creació i millora de campus universitaris com el de Girona, Lleida o Castelldefels, o a la construcció d'escoles o centres de salut.

Gràcies a aquest programa de l'INCASÒL han pogut veure la llum projectes de la transcendència del campus de Castelldefels de la Universitat Politècnica de Catalunya, al voltant del qual s'han articulat projectes públics i empresarials i centres de recerca vinculats al Parc Mediterrani de la Tecnologia. Al Baix Llobregat, l'Institut també va construir el poliesportiu i el centre cívic del barri de Sant

Biblioteca del Campus de Montilivi de Girona

Cosme, on també es van construir 2.300 habitatges. Vinculant la creació de nous equipaments als barris remodelats o de nova creació s'evita caure en errors del passat, quan les institucions que promovien l'habitatge es desentenien dels serveis i la qualitat de vida dels nous barris.

Un altre dels projectes de nous equipaments singulars que va fer possible l'IN-CASÒL és el Canal Olímpic de Piragüisme de Castelldefels, que va acollir les proves dels Jocs Olímpics de Barcelona 1992 i que es continua utilitzant per a l'esport i el lleure ciutadà.

De vegades, l'impuls de l'activitat econòmica exigeix la millora d'infraestructures, com és el cas del Cremallera de Núria, que s'uneix a altres actuacions de l'IN-CASÒL que van permetre la conversió de Núria en un complex turístic modern i viable i un element clau de l'economia del Ripollès.

Institut Miquel Martí i Pol a Roda de Ter

Biblioteca Cal Gallifa a Sant Joan de Vilatorrada

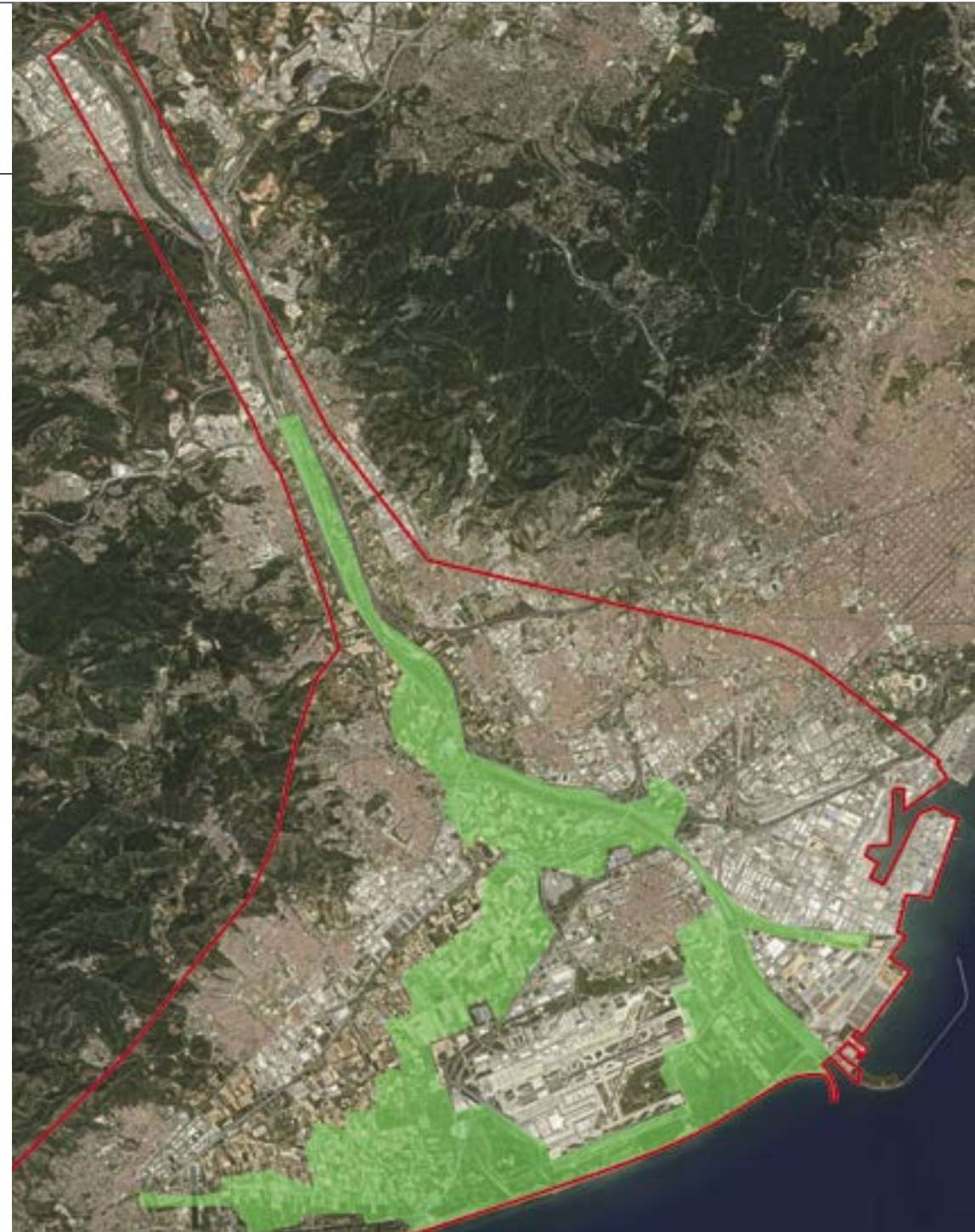
RAÓ 36

REDACTEM PLANS URBANÍSTICS D'ÀMBIT SUPRAMUNICIPAL

Que cada ajuntament tingui la capacitat d'ordenar el seu territori pot complicar-ne la coordinació. Per això hi ha una sèrie de mecanismes de control que la Generalitat estableix per garantir que els ajuntaments actuïn de forma que es mantingui una lògica territorial i que hi hagi coherència en el seu creixement. Però, a banda d'això, la Generalitat es reserva el dret de redactar plans urbanístics que se superposin a diversos termes municipals. Com que cada ajuntament té la capacitat de fer el seu propi pla d'ordenació urbana, els plans supramunicipals tenen un paper ordenador d'àmbit superior, com els plans territorials, que coordinen els diversos creixements urbans com a sistema o bé són plans sectorials que ordenen aspectes o activitats concretes sobre el territori de més d'un municipi. Per tant, aquests plans anomenats de forma genèrica «plans directors» permeten superar les barreres municipals per planificar un territori de forma coherent i unitària.

Un d'aquests plans és el que ordena les activitats d'activitat econòmica a la comarca del Baix Llobregat. Es tracta del Pla director urbanístic dels àmbits d'activitat econòmica del delta del Llobregat.

L'àmbit d'aquest Pla s'emmarca en l'àrea d'influència del Parc Agrari del Baix Llobregat i del sistema general aeroportuari de l'aeroport de Barcelona, situats a la plana deltaica. El delta del Llobregat està repartit entre diversos municipis i és un territori d'alta complexitat: un espai de gran valor natural, però amb presència d'algunes de les infraestructures més importants del país que generen gran demanda d'espais per a activitats econòmiques. Per poder preservar els espais agrícoles del delta, cal que els diversos municipis s'uneixin per emplaçar i concentrar les activitats industrials allà on siguin més competitives, per exemple, en relació amb les infraestructures. L'INCASÒL (d'acord amb el Departament de Territori i Sostenibilitat) i els ajuntaments de Gavà, Viladecans i Sant Boi van

PDU dels sectors d'activitat econòmica del delta del Llobregat

crear un Pla director per ordenar un territori estratègic en el qual conviu l'activitat agrícola amb zones degradades que poden ser urbanitzades i que permetran millorar la seva imatge i aprofitar el seu potencial econòmic, crear nous parcs i corredors ecològics, així com nous equipaments, i acollir empreses sense ocupar desordenadament el delta.

En concret, l'anàlisi s'inicia en l'estudi de les vores del parc agrari per tal d'identificar aquelles peces de sòl encara pendents de desenvolupar i amb un doble objectiu primordial: identificar les peces susceptibles de rebre implantació de nova activitat econòmica sobre la base de criteris d'ubicació, d'accessibilitat, de connectivitat amb la xarxa viària existent o prevista i de continuïtat amb els teixits urbans existents, i, en segon lloc, resoldre la classificació/qualificació urbanística de la resta de terrenys situats en l'àmbit del PDU, ordenant i finalitzant les possibles expectatives d'expansió o de creixement futures d'aquests sòls i amb criteris de preservació i de connectivitat ambiental.

A partir d'aquesta premissa, d'una primera aproximació a l'àrea en qüestió i valorant els diferents buits amb possibilitat de desenvolupament, resulten diversos àmbits que s'han de tenir en compte per a futures implantacions d'activitat econòmica, en concret cinc àmbits repartits en quatre municipis (Gavà, Viladecans, Castelldefels i Sant Boi de Llobregat). La inclusió d'aquests cinc àmbits respon a la seva capacitat d'acollir empreses i activitats que tenen una importància més enllà de l'àmbit de l'economia local d'aquests municipis.

Imatge aèria del municipi de Viladecans amb el parc agrari del Delta del Llobregat al fons, ambdós entre diferents àrees industrials i d'activitat econòmica com ca n'Alemanya

RAÓ 37

GREEM OFICINES DE GESTIÓ DE PROXIMITAT PER ATENDRE ELS VEÏNS EN PROCESSOS URBANÍSTICS COMPLEXOS

De vegades, els ajuntaments han d'afrontar reptes de gestió costosos i de gran complexitat. Un bon exemple ha estat l'obsolescència de barris sencers d'habitatges que s'han trobat en situacions molt precàries. En altres eixos i raons hem vist actuacions emblemàtiques de l'Institut com les de Salipota a Súria o Sant Roc a Badalona, però en aquesta raó volem fer una atenció especial al model de gestió d'aquestes actuacions.

Remodelacions Urbanes, SA (REURSA) va néixer el juliol del 2006. Va ser fruit d'una reflexió en el si de l'Institut Català del Sòl que va valorar la necessitat de constituir una societat anònima filial per atendre la tasca important i creixent de remodelació de grups d'habitatges que requereixen ser substituïts. L'arquitecte de l'Institut, Pere Serra, havia estat director del Programa de remodelació de barris de l'Institut del 1992 al 2006 i seria el primer conseller delegat de REURSA. La seva figura donaria continuïtat a iniciatives que s'havien desenvolupat des del 1992 a través d'oficines i de contractes d'assistència tècnica, i també arran de la reflexió de la necessitat d'actuar en algunes de les àrees urbanes obsoletes acollides a la nova Llei de barris, en les quals el problema de l'habitatge a substituir apareix com un escull clau.

L'any 1992 es crea l'Oficina de Gestió de Remodelació dels Habitatges del Governador, a Barcelona, per fer la substitució de la totalitat dels habitatges d'aquell barri a través d'un conveni signat entre la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona i el Ministeri d'Obres Públiques del moment. El 1995 s'hi suma Via Trajana, a cavall entre Barcelona i Sant Adrià, i el Polvorí, a Barcelona, i s'ubica en un local de l'INCASÒL al carrer d'Almansa. S'hi afegeixen, el 2000, Sant Roc, a Badalona, i el sud-oest del Besòs, a Barcelona. Al llarg del 2002 s'hi suma la remodelació de Creu Roja-Vallparada, de l'Hospitalet de Llobregat, i el 2005 alguna actuació al Carmel, a Barcelona. L'Oficina Central es trasllada al carrer de

Robert Robert i s'estableixen oficines d'atenció a Sant Roc, el Besòs i el Polvorí. En perspectiva, s'hi apunten noves actuacions: Colònia Castells, a Barcelona, Santa Coloma de Gramenet, Manlleu i Badalona. Davant d'aquesta situació i la perspectiva d'anar incorporant nous projectes, es valora la necessitat de constituir una societat anònima que garanteixi l'estabilitat en el temps d'aquest recurs.

Vista aèria del conjunt de les Cases del Governador. Verdum, Nou Barris, Barcelona

Així, el Consell d'Administració de l'INCASÒL acorda la constitució de REURSA el 10 d'octubre del 2005 i el Govern de la Generalitat l'aprova l'11 de juliol del 2006, com a societat mercantil de caràcter anònim, amb durada indefinida. El capital social de la nova societat està subscrit i desemborsat completament per l'INCASÒL. D'aquesta manera neix REURSA, com a gestor de transformació de sòl urbà habitat.

L'objecte social de REURSA és, d'acord amb els seus estatuts, la gestió d'actuacions urbanístiques en sòl urbà consistents en la remodelació de barris o àrees que comporten la necessitat de substituir edificis d'habitatges i mantenir la població afectada, la gestió de plans i programes d'actuació la finalitat dels quals sigui la remodelació o la renovació urbana i, en general, l'execució d'activitats urbanístiques, l'estudi i la difusió de noves tècniques d'intervenció en nuclis urbans per facilitar-ne la remodelació o rehabilitació i, per últim, la formació d'especialistes en gestió urbanística.

Un bon exemple és la tasca realitzada al barri de les Cases del Governador de Barcelona. Es va edificar als anys cinquanta per traslladar-hi els barraquistes de la Diagonal i amagar aquesta realitat davant els visitants del Congrés Eucarístic. Eren 906 habitatges de prop de 20 m² repartits en 46 blocs, amb lavabos i safarejos compartits i construïts amb materials d'ínfima qualitat. Aquest barri que, en principi, havia de ser provisional, va arribar a acollir 5.500 habitants durant quaranta anys. La Generalitat, a través de l'INCASÒL, l'Estat i l'Ajuntament van acordar construir 633 habitatges nous en un procés de més de vint anys i fer-ho sense que els veïns haguessin d'abandonar el barri. Per aconseguir-ho, l'INCASÒL va obrir-hi, al mateix barri, una oficina estable amb treballadors de la casa per gestionar i ordenar el procés, oferir ajuts i suport constant als veïns i resoldre tots els possibles conflictes.

Antics edificis del barri del Governador

Estat actual del barri del Governador

RAÓ 38

IMPULSEM PROJECTES PER EDUCAR EN LA PARTICIPACIÓ

Si volem que la ciutadania s'impliqui a l'hora de decidir com han de ser i com han de funcionar els pobles i ciutats cal educar en la participació. Cal afavorir que la ciutadania tingui la capacitat d'analitzar les necessitats pròpies i les col·lectives, entendre i valorar què significa el bé comú i el valor d'allò que és públic.

Amb aquest objectiu l'INCASÒL va dur a terme un taller amb nens d'una escola de Roda de Ter perquè decidissin com volien que fos un espai de jocs proper, en un projecte de l'INCASÒL, i participessin en la seva construcció. Fins a 67 nens i nenes de quart de primària de les escoles Mare de Déu del Sòl del Pont i Emili Teixidor van participar en aquest projecte proposat per l'INCASÒL com a promotor del sector d'activitat econòmica del Puig Vell a Roda de Ter.

En una primera sessió, els tècnics de l'INCASÒL van presentar a les escoles i alumnes la proposta de dissenyar com voldrien que fos l'espai de jocs situat al polígon industrial del Puig Vell.

Amb la col·laboració dels mestres, que han actuat com a dinamitzadors del projecte, els alumnes es van organitzar en onze equips amb l'objectiu de distribuir en l'espai de jocs del parc de la Muntanyeta els 23 tubs de formigó de diferents diàmetres i longituds, situats en vertical i horitzontal sobre sorra i herba.

Els equips d'alumnes van dissenyar el seu projecte utilitzant retallables dels tubs a escala, peces de Lego, pintura, etc. Finalment el van presentar als seus companys en un acte conjunt on cada equip va defensar la seva proposta i es va procedir a votar quina seria la que es desenvoluparia i, un cop construïda, van poder participar-hi pintant els elements in situ.

Paral·lelament a aquest procés, l'INCASÒL va adjudicar les obres d'urbanització dels espais lliures del sector del Puig Vell a l'empresa d'economia social Tac-Osona, que va iniciar les obres en les quals es va fer el muntatge de l'espai de

jocs seguint el projecte escollit pels alumnes, que van fer una visita d'obres per comprovar que tot s'estava executat tal com ells havien previst.

Finalment, els alumnes de les dues escoles públiques de Roda de Ter van finalitzar el projecte de dissenyar i executar l'àrea lúdica amb les seves pròpies mans, pintant els tubs instal·lats i elaborant un recorregut lúdic que va indicant a l'asfalt, amb diferents plantilles elaborades per ells mateixos, el camí que uneix els diferents espais verds del sector i l'àrea de jocs infantils.

Última fase del procés participatiu per al disseny d'una àrea de joc al sector d'activitat econòmica del Puig Vell a Roda de Ter.

RAÓ 39

INVOLUCREM LA CIUTADANIA EN LA PRESA DE DECISIONS PER A LA TRANSFORMACIÓ DE POBLES I CIUTATS

Implicar la ciutadania en la decisió dels processos de transformació de la ciutat és una manera de fer-la més democràtica i reduir-hi les desigualtats, ja que incorpora més diversitat de punts de vista. És també un compromís per a un govern més eficient i més transparent que estigui i es percebi absolutament al servei de la ciutadania i generi espais urbans que els veïns percebin com a propis, implicant-se en la millora de les seves condicions físiques i socials. Entendre el lloc on es vol intervenir implica recollir tota la informació abans de fer-hi propostes; cal comptar amb totes les preexistències: físiques, construccions, elements naturals, usos, activitats socials i econòmiques, etc., així com aspectes immaterials com la memòria del lloc o la forma com els ciutadans viuen i perceben aquests espais.

L'espai de la Colònia Güell és un d'aquests espais de gran complexitat, amb una activitat industrial que cal reinventar, un patrimoni físic d'un valor altíssim i en perill. Un espai ple de vida en el qual comptar amb l'opinió de la ciutadania és imprescindible perquè qualsevol actuació sigui reeixida. Per planificar-ne el futur, l'INCASÒL compta amb la participació ciutadana, una garantia per fer espais que entenguin profundament el seu context i generin arrelament.

El Pla director urbanístic de la Colònia Güell comprèn sectors ja edificats i consolidats, com el recinte residencial de la Colònia Güell o la Ciutat Cooperativa, i d'altres pendents de desenvolupar urbanísticament. Aquests darrers són el sector de l'entorn de la Colònia, l'ARE Riera de Can Solé, la Torre Salvana i el recinte industrial de la Colònia Güell. El pla ha d'ordenar 110 hectàrees de l'entorn de la Colònia Güell, entre els municipis de Santa Coloma de Cervelló i Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat). És un territori complex, afectat per planejaments urbanístics heterogenis, alguns inacabats, formulats en temps diferents. Es fa necessari, doncs, impulsar un instrument de planejament supramunicipal que pugui resoldre l'encaix de diverses necessitats amb una mirada més global.

Entorns de la Colònia Güell

Els objectius del pla són: definir un model urbà sostenible que doni una resposta equilibrada a les necessitats socials i ambientals i que també sigui econòmicament viable, per facilitar el manteniment dels elements patrimonials; definir les condicions urbanístiques que hauran de complir els diferents sectors, donant resposta a les demandes d'habitatge protegit, sòl per a activitats econòmiques i preservació del patrimoni cultural i dels valors ambientals; i, finalment, garantir que els sòls urbans consolidats del barri de la Ciutat Cooperativa de Sant Boi de Llobregat i la Colònia Residencial de la Colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló s'integren amb els nous teixits urbans.

El projecte d'aquests espais genera fortes reticències i expectatives socials, i la implicació dels veïns en el seu desenvolupament és clau perquè pugui fer-se realitat.

Les perspectives que obre la necessitat de reordenar aquests espais també generen molts dubtes per part dels veïns per l'important impacte que pot tenir sobre la Colònia Güell, un espai molt estimat i d'altíssima càrrega de memòria que inclou elements que són Patrimoni de la Humanitat i un conjunt considerat com a bé cultural d'interès nacional.

Per poder abordar la seva transformació es va crear un consorci urbanístic que té per objecte començar un procés de reflexió prèvia sobre el model a proposar, abans de la redacció dels documents del PDU. Aquest procés permetrà marcar línies mestres que guïin el pla, definides a través de la participació i el debat amb agents del territori, i amb una visió holística, seguint les propostes de l'Agenda Urbana de Catalunya d'acord amb els principis de l'Agenda 2030.

Això es concreta en un procés participatiu en dues etapes: en una primera fase, es va elaborar un diagnòstic ciutadà de l'àrea d'actuació, previ a la redacció dels documents per part dels tècnics, per passar posteriorment a avaluar, per part dels veïns, les diferents alternatives proposades pels experts.

Malgrat que no es tracta d'un procés estrictament vinculant, sí que hi ha un compromís ferm d'escoltar les aportacions de la ciutadania i un convenciment que la seva participació millorarà substancialment el resultat final. D'altra banda, cal tenir en compte que la complexitat de la praxi urbanística exigeix un coneixement profund i el procés participatiu ha de servir per millorar el treball dels experts i fer-lo més concorde a les expectatives ciutadanes, però que en cap cas no pot substituir la feina dels experts.

Elements patrimonials de la Colònia Güell a Santa Coloma de Cervelló al Baix Llobregat

RAÓ 40

FOMENTEM PROJECTES SOCIALS, EDUCATIUS I CULTURALS AMB UN ALT VALOR SOCIAL

Com totes les empreses públiques de la Generalitat, l'INCASÒL té un programa responsabilitat social corporativa que, al llarg dels anys, s'ha traduït en projectes socials, culturals, de cooperació, educatius o de recerca. A través d'aquestes accions, s'avança amb un compromís amb el desenvolupament social, la preservació del medi ambient, el desenvolupament sostenible i l'ètica pública. L'INCASÒL és també un espai de formació d'experts i professionals, i l'Institut promou la transferència d'aquest coneixement, sigui en l'àmbit universitari o bé participant en esdeveniments sectorials com ara fires i congressos. Un dels àmbits universitaris que rep el suport de l'Institut és el dels estudis de paisatge, un àmbit de coneixement emergent que està cercant el seu espai en els currículums de les universitats catalanes.

Al llarg de la seva història, l'Institut ha tingut l'oportunitat de compartir la seva tasca i expertesa amb administracions o empreses de gestió pública d'altres països. Per exemple, ha participat en projectes compartits amb organitzacions no governamentals per impulsar projectes d'habitatge social a la vall del Cauca, a Colòmbia.

D'altra banda, la promoció i la millora del coneixement de la funció i l'acció de la institució per part de la societat es tradueix en projectes de divulgació com ara publicacions, conferències o exposicions. L'INCASÒL també està compromès amb la promoció de la bona arquitectura a través de la cooperació amb associacions com el FAD (Foment de les Arts i el Disseny), que és titular dels premis d'arquitectura més importants de la península Ibèrica, amb més de seixanta anys d'història. També promou el coneixement del nostre patrimoni arquitectònic: un d'aquests projectes de divulgació té per objectiu ampliar el coneixement d'un dels primers edificis d'habitatge assequible de Catalunya, la Casa Bloc de Sant Andreu de Josep Lluís Sert. L'INCASÒL i l'Ajuntament de Barcelona, a través

de l'ICUB, van signar un conveni per rehabilitar-ne un habitatge i retornar-li l'aspecte original. El projecte permet que el ciutadà conegui el valor patrimonial, arquitectònic i social d'aquest conjunt arquitectònic racionalista realitzat durant la Segona República. D'aquesta forma, a través del suport a iniciatives concretes o de l'acció directa de l'Institut, aquest es va fer un espai en el ric ecosistema d'actors que converteixen Catalunya i Barcelona en un dels espais de més densitat de pensament i discussió entorn de l'arquitectura i el fet urbà.

Finalment, l'Institut també fomenta la implicació de les seves treballadores i treballadors en la innovació corporativa a través d'un Consell d'Innovació que impulsa programes com el d'emprenedoria corporativa. Aquest programa convida el personal de l'Institut a presentar iniciatives en quatre àmbits: la definició de nous models per als sectors d'activitat econòmica; la innovació en models d'energia neta i eficient; l'aprofitament de les dades i la implantació de noves estratègies de sensorització, i les noves línies d'activitat de l'Institut per al segle XXI per actualitzar la cartera de serveis que ofereix a la ciutadania, les empreses o els ajuntaments.

Pis museu rehabilitat de la Casa Bloc de Josep Lluís Sert a Sant Andreu, Barcelona. PIS MUSEU DE LA CASA BLOC, HABITATGE 1/11